RADU TUDORAN

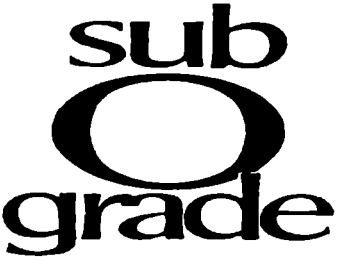

SFÂRŞIT DE MILENIU

volumul VII

În 1978 ieşea de sub tipar «Casa domnului Alcibiade», primul roman dintr-un amplu ciclu, în care Radu Tudoran îşi propunea să transpună în pagini de cronică imaginea vie a acestui secol, SFÎRŞIT DE MILENIU, cel mai zbuciumat din istoria omenirii.

Au urmat apoi cinci volume, scrise într-un interval de numai şapte ani:

Retragerea fără torţe (1982)
Ieşirea la Mare (1984)
Victoria neînaripată (1985)
Privighetoarea de ziuă (1986)
O sută una lovituri de tun (1989)

Din motive lesne de înţeles, în vara anului 1989 – după publicarea celui de-al şaselea volum a cărui acţiune se încheia cu actul de la 23 august 1944 – autorul intenţiona să mai scrie doar un epilog, conştient fiind că mai mult nu-i era îngăduit.

Evenimentele din decembrie 1989 îl determină să se reapuce cu fervoare de lucru, nădăjduind că va putea aduce cronica la zi, pentru a urma apoi cursul firesc al evenimentelor până la finele acestui veac.

Cu excepţia romanului «Sub zero grade» – care cuprinde perioada de după război până în 1953, la moartea lui Stalin – celelalte volume ale ciclului au rămas doar schiţate în fază de proiect.

Reproducem în ediţia de faţă cele 430 de pagini de manuscris încredinţate de autor editurii în vara anului 1992. Respectăm astfel cea din urmă dorinţă a lui Radu Tudoran, care – cu exigenţa sa binecunoscută – ne-a autorizat să publicăm doar această parte din manuscris, revizuită de domnia sa şi considerată definitivă:

Iertăciune, ca limbă de moarte,
să se publice orice ne-a fost tăiat
până astăzi, în afară de vilenia lui
Septeliu (sub zero grade) din Sfântul
de Nisipuri, veterinarul, cu cei de
430 pagini, afară sau pe birnel veche,
sau la Academia Mare Horia Grădinescu,
editorul meu actual, căruia îi mulțumesc

EDITURA ARTA GRAFICĂ

PREFAŢĂ

Când am început să scriu povestea secolului acesta, Sfârşit de Mileniu, nu ştiam până unde am să pot ajunge. Atât îmi aduc aminte, că la primele pagini lucram cu îngrijorare: trebuia să scriu repede declaraţia mea de martor. Iată ce rol îmi atribuiam încă de pe atunci, când eram tânăr şi fără experienţa povestirii. Credeam că pentru a ilustra un secol va fi destul să povestesc viaţa unei familii, pe care o cunoşteam bine şi îmi oferise un larg şi variat câmp de observaţie. Pe parcurs povestirea m-a scos din cadru fără voia mea, făcându-mă să privesc în afară, la o lume contemporană, fără de care lumea mea, restrânsă, nu putea să existe.

Atunci, curând după începutul povestirii, un satâr uriaş, unealtă va destinului, măcuise o parte din lume, despărţind-o intransigent de restul ei, căruia i se prevedea o moarte apropiată. Acel satâr s-a numit marea revoluţie din Octombrie, care s-a petrecut de fapt în noiembrie, pe pământul Europei de Est şi Asiei, Imperiul ţarilor. Istoria pare a fi uitat că revoluţia se făcuse mai înainte, de un vizionar fără noroc şi fără abilitate, care detronase pe ţar spre mulţumirea poporului şi urmărea să facă din Rusia o ţară descătuşată, ca Franţa şi alte ţări europene. Ce s-a întâmplat cu acea revoluţie am înţeles exact după revolta din România din luna decembrie, anul 1989. Odată faptele împlinite, din spatele oamenilor care anunţau la televiziune eliberarea ţării, au apărut nişte personaje cu zâmbete de triumf, care s-au declarat salvatorii noştri. I-am crezut şi i-am acceptat cu bucurie, fiindcă era nevoie să ne conducă cineva, şi nu aveam pe alţii, cei din primele rânduri fiind prea tineri şi fără experienţă în treburile statului. Curând s-a văzut că nici salvatorii noştri nu aveau mai multă experienţă decât vitejii autori ai răscoalei, care devenise revoluţie. Atunci am auzit prima oară spunându-se că personajele din planul al

doilea venite în primul, au confiscat revoluţia.

Păstrez cuvântul, fiindcă a primit consacrare, dar îl socotesc greşit, dacă vrem să nu ne denaturăm limba. Actul confiscării are legitimitate, prin el se retrage dreptul de posesiune al unui bun dobândit de posesor pe căi nelegale, furt bunăoară sau fraudă sau delapidare. Revoluţia românească nu a fost confiscată, ci răpită, ca să nu întrebuinţez termenul cel mai aspru. Nu pot decât să-i plâng pe cei care n-au băgat de seamă şi să-i dezavuez pe cei care s-au bucurat să tragă foloase.

Revoluţia lui Kerensky, a fost «confiscată» de Lenin, care s-a întors fuga în ţară, de unde până atunci stătuse retras, în Elveţia. El a pus mâna pe revoluţie, deschizând drumul spre calvarul poporului rus şi spre spaima oamenilor slabi de înger din restul lumii, ca să ajungă la o catastrofă recunoscută abia acum, după şapte decenii.

Despre Lenin, decretat părintele revoluţiei, denumită de el proletară, s-a spus că era un om înţelept, drept şi bun la suflet. Înţelepciunea nu i-o pun în discuţie, nu i-am citit scrierile, nu i-am cunoscut discursurile, ceea ce într-o vreme s-ar fi socotit crimă. Dar ţin minte un principiu al lui, citat la radio Londra, după războiul fierbinte, când începea războiul rece.

Se ştie, sau nu se mai ştie, cum a început Hitler războiul asupra Poloniei: a adus la frontieră o bandă de condamnaţi la moarte, i-a îmbrăcat în uniforma armatei polone şi i-a împuşcat la postul de grăniceri de pe teritoriul Germaniei; provocarea Poloniei era dovedită pentru cei legaţi la ochi, sau cei obligaţi să creadă. Acelaşi cinism l-am descoperit în citatul din scrierile lui Lenin, auzit la radio Londra şi redat din memorie, dar exact în fond, chiar dacă o avea vreo greşeală în formă: «Când ne pregătim de o agresiune, trebuie să începem prin a atribui inamicului o asemenea intenţie!» *(Desigur prin propagandă. Ministere de propagandă n-au existat înainte vreme; au apărut*

odată cu statele totalitare.)

Ei iată, această declaraţie eu nu o socotesc o dovadă de înţelepciune. Ca şi Mein Kampf, a lui Hitler. Timpul lui Machiavelli a trecut, principiile lui sunt cunoscute astăzi de toată lumea. Şi apoi, Machiavelli rămâne Machiavelli!

Cât despre Lenin ca om bun şi drept, ce să spun? Cruzimea lui începe abia acum să iasă la iveală, deşi sunt mulţi care încă se străduiesc s-o ascundă, dosesc dovezile, îl apără cu spume la gură, până se dau bătuţi, unul câte unul. Cine îşi închipuia, nu mai demult decât acum câţiva ani, asemenea blasfemie? Lenin a fost dat jos de pe soclu, am văzut cu ochii mei, operaţia a durat două sau trei zile, datorită executanţilor neîndemânatici. Dar unii superstiţioşi, şi-or fi zis că e un semn. Nu mă îndoiesc că misticilor le-a crescut inima. Căci în secret mulţi comunişti erau şi mistici şi superstiţioşi. Dar gata! Lenin nu mai este!

De fapt, ce-a fost?

L-a făcut mare post mortem cine nici n-ai crede, Stalin însuşi, deşi Lenin nu îl simpatizase, ba chiar lăsase cu limbă de moarte să fie ţinut la distanţă. Geniul lui Stalin a fost viclenia; când va veni timpul îmi voi justifica spusele, mă voi sluji şi de martori. Viclean ca un seminarist, cum se spune. Da, în această privinţă a fost meşter. Odată înhăţată puterea, s-a urcat în spinarea lui Lenin, în loc să-l repudieze, i-a jurat credinţă şi dragoste, deşi nu putea decât să-l urască. Şi călărind pe el, necontenind să-l preamărească până la zeificare, a pus stăpânire pe Rusia. Dar viclenia n-ar fi fost de ajuns, era nevoie şi de cruzime, şi în această privinţă nu am nimic de spus contra, dimpotrivă, îi recunosc întâietatea, cel puţin în istoria mileniului nostru.

Că n-a avut geniu a dovedit-o în timpul războiului, pe care nu l-a câştigat el ci generalii necăsăpiţi mai înainte şi soldaţii de toate neamurile, adunaţi sub steagul pe care l-au ridicat singuri, căci el îl scăpase din mină când a fost nevoit să creadă,

cu întârziere, că începuse războiul. Nu mă feresc să repet ce-a spus el atunci, plângând în hohote: «Am pierdut tot ce ne-a lăsat Lenin!» *Această moştenire, nefastă cum era, au salvat-o soldaţii, morţi cu milioanele.*

Viclean a fost şi când l-a decorat pe Regele Mihai al României, viclean a mai fost şi la Yalta, când a smuls tot ce a vrut din mâna unui bătrân paralitic şi-a unui beţivan care, după ce câştigase războiul cu o voinţă şi-o îndârjire supraomeneşti, a capitulat în faţa unei lăzi cu sticle de votcă.

Scriu cu parapon? Da, recunosc, şi n-am să-mi pun frâu până nu mi-oi vărsa tot năduful. Până n-oi uita uralele delirante din piaţa care s-a numit atunci Stalin. Locuiam în apropiere şi la marile defilări mă înfundam în odaie, cu ferestrele închise, cu obloanele trase şi cu perna în cap, dar strigătele mulţimii isterizate tot îmi ajungeau la ureche: «Stalin, Stalin, Stalin!...

Dacă Stalin ar fi avut atunci înţelepciune politică, pe lângă viclenie şi cruzime, putea să fie stăpânul Europei cu tot cu Marea Britanie, şi cine ştie dacă nu, chiar stăpânul Americii.

Popularitatea lui, la sfârşitul războiului, pe care îl câştigase făcând chefuri în dacea de lângă Moscova, era imensă. Mi s-a spus că în America şi în alte părţi ale lumii (începând bineînţeles cu iubita noastră Franţă, a lui Maurice Thorez iar apoi a lui Marchais), când apărea pe ecranul sălilor de cinematograf, la jurnalul de actualităţi, lumea se ridica în picioare, aclamând şi bătând frenetic din palme.

De ce nu ne-a dat înapoi Basarabia? Ar fi câştigat toată România. De ce n-a redat libertatea ţărilor Baltice? Dacă în 1940 avusese nevoie de ele, să zicem din motive strategice, acum armata lui depăşea meridianul lor, ocupa jumătate din Europa. Apoi, ce nevoie avea să pornească războiul din Coreea, care i-a marcat începutul sfârşitului? Voi vorbi la vreme şi despre acel război, încheiat pentru agresori cu o catastrofă. Dar, bineînţeles, respectând principiul lui Lenin, urmat şi de

Hitler, războiul îl începuse victima, Coreea de Sud. Nu ştiu cine şi-a dat seama, şi mai ţine minte, că atunci a pierdut Stalin cartea din mână. Preşedintele Americii, succesorul lui Roosevelt, un negustor de cravate, aşa se spunea, numit Truman, după mine cel mai hotărât conducător al Americii de la război încoace, a pus piciorul în prag; un picior uriaş, pe măsura ţării lui, imensă şi, cu toate dezbinările, neînfricată. Industria de război, abia transformată în industrie de pace, a trecut repede la vechile ei rosturi, flota a fost reînarmată şi s-a pus în mişcare, iar Organizaţia Naţiunilor Unite a intrat prima oară în joc, fără să şovăie. Stalin îşi dăduse arama pe faţă, un pas n-a mai putut face înainte. În afară de prigoane şi deportări, nu i-a mai rămas decât să se ocupe de filologie şi bineînţeles, de chefuri la dacea; până ce i-a plesnit o vână în cap.

Dar a continuat să stăpânească lumea pe care o ocupase, până şi-a dat duhul, la 3 martie 1953, când la Bucureşti, într-o zi au dispărut toate băuturile din prăvălii, care pe vremea aceea mai aveau rafturile pline.

Acolo se sfârşeşte epoca pe care vreau s-o cuprind în acest volum, al şaptelea, din Sfârşit de Mileniu.

Nu spun că după aceea mi-a fost mai cald decât înainte, dar nici n-am mai trăit tot timpul sub zero grade, *cum era atmosfera până atunci, chiar în miezul verii. O nouă eră glaciară ne aştepta; fiind încă departe, n-o prevăzusem. N-o prevăzuseră din nefericire, nici cei mai avizaţi decât mine, care erau datori s-o stăvilească.*

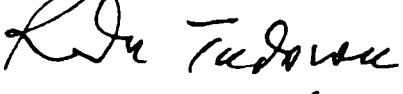

1

Cu aceste pagini ale celui de al şaptelea volum, începe partea a doua a ultimului secol din mileniul nostru, al doilea de la Iisus Cristos încoace. (Nu mi se pare incorect să spui, cum am fost siliţi să spunem în această jumătate de secol, «era noastră», spre a elimina din limbaj numele Mântuitorului. Deşi nu m-am gândit niciodată la mântuire, preiau cuvântul şi îl folosesc, numai spre a dovedi că n-a fost smuls şi din spiritul nostru. Şi apoi, prin el îmi declar prima clipă de libertate, după patruzeci şi cinci de ani trăiţi în robie.)

Împart secolul în două, fiindcă s-a rupt de la jumătate, în ultimii ani ai celui de al cincilea deceniu. O lume nou venită avea drept ţel să distrugă lumea dinainte, fără să fi existat vreun motiv ca ea să piară, mai ales că în loc nu venea una mai bună. După patruzeci şi cinci de ani de prefaceri forţate, iar în alte părţi ale lumii după şaptezeci de ani şi mai bine, azi se fac eforturi să fie reconstruită lumea distrusă. Dar atunci, mă întreb, de ce a trebuit să moară milioane de oameni, iar sute de milioane să trăiască în umilire şi suferinţă?

E de necrezut, dar în toţi aceşti ani au existat unii care nu şi-au pierdut speranţa. Au fost numiţi în fel şi chip, cu precădere reacţionari şi duşmani ai poporului. Între intelectuali li s-a spus, cu o vorbă uitată astăzi, «atandişti» de la cuvântul franţuzesc «attendre» căci aşteptau, într-adevăr, – şi ce puteau să aştepte la vremea aceea, dacă nu să vină americanii şi aliaţii, fără a şti că ei şi nu alţii, ne cam dăduseră pe mâna ruşilor. Dar speranţa nu s-a pierdut cu totul chiar după ce s-a cunoscut adevărul, de altfel cu incertitudine, căci nici astăzi nu este lămurit pe de-a-ntregul şi pentru toată lumea.

În 1941, când a fost cucerită Odessa, în locuinţe promiscui mai trăiau bătrâni decrepiţi, care din 1917 nu încetaseră să aştepte; douăzeci şi doi de ani trăiseră cu speranţa că vremurile

au să se schimbe. La noi nu s-a întâmplat altfel, decât că aşteptarea a fost mai lungă. Ea a avut de cele mai multe ori drept singură hrană, iluzia. Într-o zi, prin 1946, pe lângă alte ştiri aşteptate cu înfrigurare, radio Londra a transmis că două submarine americane au intrat în strâmtoarea Dardanelelor; am auzit cu urechile mele. A doua zi, oameni în toată firea şi în deplinătatea facultăţilor mentale spuneau (ascunzându-şi bucuria de teama turnătorilor) că două sute de submarine, şi chiar mai multe, se îndreaptă spre Marea Neagră. (Cuvântul «turnător» a intrat în folosinţă abia în vremea aceea, şi a avut o răspândire tot mai mare. Când mai târziu a apărut în pagina întâi din Scânteia «Imnul turnătorilor», la o zi festivă, a stârnit multă ilaritate.)

*

Mi-am ales ca punct de pornire în această lungă şi dramatică epopee, sfârşitul anului 1947. A fost o iarnă miloasă pentru cei care nu aveau cu ce să se încălzească. A nins doar o zi, în decembrie, timpul când începe povestirea. Venise Tito în vizită şi cortegiul urma să coboare pe Calea Victoriei. De sus zăpada cădea cu fulgi mari şi deşi, cum nu mai văzusem. Toată lumea părea albă şi abia se mai zăreau cordoanele de pază înşirate de-a lungul trotuarelor. Din cinci în cinci metri, oameni, armată şi politie ţineau deasupra capului portretele mărite şi înrămate ale celor veniţi în fruntea ţării, Ana Pauker, Vasile Luca, Gheorghiu-Dej. Trecătorii mergeau lipiţi de ziduri; nu aveau voie să traverseze strada. Urcam spre Piaţa Victoriei care şi-a păstrat numele până astăzi, victoria trecând din mână în mână. În colţ, la Athenee Palace m-am întâlnit cu Paul Petre, un fost coleg de şcoală căruia de mult îi pierdusem urma. Era radios, roşu la faţă, plesnea de ifos.

— Vine tovarăşul Tito, mi-a spus, bucurându-se.

Am făcut pe prostul, refuzând să particip la buna lui

dispoziţie:

— Cine-i Tito?

S-a încruntat şi mi-am închipuit că strânge pumnii în mănuşile îmblănite. (Am mai dat ochii cu el după vreo şaisprezece ani, când era consilier la ministerul finanţelor; mi-ar fi plăcut să-l fi întâlnit atunci când Tito devenise Iuda, călăul şi trădătorul şi era înfăţişat pe panouri cu toporişca în mână, gata să taie capetele).

Mi-am continuat drumul prin spatele cordoanelor. Prin faţa acestora treceau în inspecţie, cu privirea în toate părţile, oameni îmbrăcaţi civil, în paltoane bleumarin, toate de aceeaşi croială. În câte o vitrină neaburită, dovadă că înăuntru nu era mai cald ca afară, se vedeau, puse în rând, portretele celor patru învăţători, Marx, Engels, Lenin şi Stalin, primul cu barbă bogată; al doilea cu barbă potrivită din foarfece, al treilea cu ţăcălie, iar ultimul numai cu mustaţă. Era o evoluţie vădită a fizionomiei, de la unul la altul, dar nu i-am căutat sensul.

În Amzei o femeie, căci nu se cuvenea să mai spui «doamnă», cu un copil în braţe, atât de nins că părea un omuleţ de zăpadă, se zbătea să traverseze strada păzită pe amândouă părţile. Înainte, asemenea cordoane se făceau, de la palatul Regal până la Dâmboviţa, doar o dată pe an de Bobotează, când Regele mergea pe jos să arunce crucea de gheată, dar atunci se ştia din vreme şi nici nu era interzis să traversezi strada, până nu apărea Suveranul.

— Daţi-mi voie să trec, se ruga femeia. Stau în blocul din faţă, vin de la doctor cu fetiţa, n-am fost la plimbare, nu se plimbă nimeni pe-o vreme ca asta!

Se ruga şi încerca să rupă cordonul, până ce un gradat a răcnit la ea gata s-o lovească, agitând portretul Anei Pauker.

— Vezi că-ţi dau cu jidoavca în cap, dacă nu pleci de-aici!

Nu ştiu de unde venea şi unde se ducea cortegiul lui Tito, dar a întârziat până după-amiază.

Nu aveam nevoie să traversez, nu mă pot plânge, dar douăzeci şi şapte de ani mai târziu, într-o zi când plecam de la Olimpul Mangaliei, tot pentru Tito am întârziat cinci ore fiindcă şoseaua era închisă.

A fost un stil al vremii, tot mai excesiv de la o zi la alta. Ce se întâmpla în ultimii ani pe şoseaua Snagovului şi nu doar acolo, ştie destulă lume: pe zeci de kilometri se înşirau oameni de pază, miliţieni alternaţi cu tinerei în civil, atât de asemănători unii cu alţii, că păreau făcuţi la stanţă. Maşinile erau silite să iasă din şosea, pe drumuri laterale, şi oamenii aşteptau acolo cu ceasurile, mai ales de la aeroportul Otopeni până în Bucureşti, în zilele cu plecări sau sosiri oficiale, cu mare mulţime de oameni aduşi la faţa locului, să aclame.

Într-un târziu apărea o maşină, o Dacia 1300 vopsită alb şi albastru, după ea altele, urlând din sirenă şi emiţând fulgere albastre. Pe urmă motocicletele şi alte sirene, iar după ele nucleul cortegiului, două, trei, patru maşini negre strânse una în alta, cea principală nedeosebindu-se cu nimic de celelalte, ca un atentator să nu ştie în care să tragă.

Ani de-a rândul aceste cortegii au fost spaima automobiliştilor şi a oamenilor din sate pe care îi asurzeau sirenele şi răcnetele emise prin megafoane electronice. Poate tâlharii de pe vremuri, din vechiul codru al Vlăsiei aflat chiar prin aceste locuri, nu băgau atâta frică în oameni.

*

Am pomenit de venirea lui Tito numai fiindcă a rămas ca un reper în amintirile mele. În ziua aceea a plecat la Constanţa, cu gândul să fugă din ţară, Titus, al şaptelea din fiii domnului Alcibiade. (Nu puteam să-i schimb numele, folosit şi în alte rânduri, numai ca să nu semene cu Tito; dar îmi dau seama că similitudinea e neplăcută). Lăsând la o parte morţii, Teofana,

Toma şi Traian, toţi dispăruţi în chip tragic, ceilalţi din familie nu şi-au terminat rolul, ei vor alcătui firul principal al acestei cărţi şi al următoarelor, până la sfârşitul mileniului.

Pe Titus l-am văzut ultima oară în 1943, când oraşul Ploieşti a fost bombardat de aviaţia americană. Nu îl cunoşteam bine, deşi îl ştiam din copilărie; atunci o bună parte a timpului o petrecusem în casa domnului Alcibiade. Am spus câte ceva despre el, în treacăt, acum i-a venit timpul să intre în povestire.

În zorii acelei zile când Tito urma să vină în Bucureşti, Titus traversa calea Victoriei, cu mult înainte de a se forma cordoanele. În afară de rarii trecători, căci nu era o zi de umblat pe stradă, se vedeau numai poliţişti. Ici-colo, şi câte un om în palton bleumarin, ca nişte jaloane.

Titus dormise peste noapte în casa prietenului său Honoriu, la care locuia în ultima vreme şi acum mergea cu un taximetru spre Gara de Nord, unde trenul lui pleca la ora şase şi jumătate. Era îmbrăcat ca de expediţie, cu pantaloni de schi băgaţi în bocanci cu carâmbi înalţi, cu pulovere groase iar pe deasupra cu o haină scurtă, cenuşie, impermeabilă, care mai târziu s-a numit «canadiană», nume păstrat şi astăzi. În cap avea o căciulă cu cozoroc, cum purtau trupele alpine. Drept bagaje ducea un rucsac în spinare, şi alte două în câte o mână. Îi mai lipseau schiurile, dar şi fără ele oricine l-ar fi luat drept un sportiv care pleca la munte; numai că el mergea în partea opusă, la mare. Era un tren personal; vagoanele, cu vopseaua mătuită, murdară de funingine, purtau în ele urmele războiului, care parcă în doi ani de pace crescuseră, în loc să scadă. Nu avea călători mulţi; lăsând la o parte ninsoarea albă, curată, în aer plutea o atmosferă de jale, care mărea jalea din sufletul lui Titus. Nu-l silea nimeni să plece, avea de înfruntat primejdii, şi chiar scăpat de ele, nu ştia ce-l aşteaptă dincolo; dar nu putea-să rămână fără să-şi piardă condiţia omenească. Gândul acesta îl îmbărbăta, nimic nu putea fi mai rău decât ce lăsa în urmă.

Se urcă într-un vagon de clasa doua şi intră într-un compartiment gol, murdar, cu catifeaua albastră a canapelelor sfâşiată; în unele locuri era înlocuită de muşama cenuşie. Ninsoarea de la fereastră trimitea înăuntru o lumină albă, altfel ar fi fost întuneric, deşi se făcea ziuă. Îşi puse toate trei rucsacurile în plasa de bagaje de deasupra, apoi se aşeză pe canapea, în colţul compartimentului, cu picioarele întinse până în canapeaua din faţă şi cu mâinile înfundate în buzunarele canadienei.

Câţiva oameni trecură pe coridor, se uitară pe fereastră, dar până la plecarea trenului nu intră nimeni şi Titus rămase singur. Când simţi vagonul zmucindu-se, avu o strângere de inimă. «Oare am să mă mai întorc vreodată aici?» se întrebă. Spera să vină în uniforma armatei americane, dar nu mai era sigur, avea o îndoială pe care se străduia s-o împiedice de a deveni certitudine. «Acum eu, cel de până astăzi, am încetat să mai exist, şi de-mi va fi dat să trăiesc şi să mă întorc, n-o să mai fiu niciodată cel dinainte».

Simţi că în uşă se oprise un om; nu făcu nici un gest, nu întoarse capul, privi printre pleoape, cu coada ochiului. Într-adevăr cineva se uita înăuntru: un om cu căciulă şi scurtă de oaie, tip de geambaş sau cârciumar de mahala. Se temuse tot timpul că ar putea fi urmărit, stătuse mereu cu frica în sân şi cu ochii în patru, dar până acum nu descoperise ceva să-i îndreptăţească temerea. Omul de afară nu semăna nici pe departe cu tipul agentului de urmărire, a cărui primă caracteristică este să nu atragă atenţia: statură mijlocie, figură neexpresivă, fără semne particulare, cu privirea pierdută, neatent în aparenţă la ce se întâmplă şi la ce se vorbeşte în preajmă. Nu putea fi decât un călător oarecare, corpolent, incomod, vulgar şi antipatic. Totuşi nu pleca din uşă şi se uita stăruitor înăuntru. Aşa rămase vreun sfert de oră, apoi dispăru dar curând se întoarse şi de astădată intră în compartiment, după ce trase cu

zgomot uşa glisantă. Titus strânse pleoapele, prefăcându-se că doarme. Îl izbi mirosul scurtei de oaie; omul rămăsese în picioare, între cele două canapele, îl simţea şi îl pândea ca pe întuneric. După un timp îşi miji imperceptibil pleoapele, cu ochii în podea. Observă picioarele, în cizme pline de zloată, cu botul spre canapeaua lui, dar mai într-o parte. Uşor, fără să clipească, Titus ridică pleoapele până ce văzu că omul stătea cu mâinile în buzunare. Nu merse cu ochii mai departe; după poziţia trupului înţelese, sau îl simţi că se uita în sus, la rucsacurile din plasă. Nu părea un borfaş, care se pregătea să înhaţe unul, sau pe toate trei, profitând că stăpânul lor dormea adânc, nu simţise nici uşa deschisă cu zgomot. Dar ce căuta acolo? Putea să fie un agent de la politia economică, ştia de existenta acestora, care, dacă li se părea ceva suspect, controlau bagajele călătorilor.

Titus înlemni: cum să nu fie suspecte trei rucsacuri, în loc de geamantane? Într-unul avea pesmeţi, în pungi de pergament, lipite la gură. Era darul Corneliei, ea îi făcuse, nu se găsea franzelă, adesea nici pâine neagră. Păstra un săculeţ de făină albă, de pe timpul când avea băcănia; o mai ţinea şi acuma, dar era mult mai goală. Făcuse franzeluţe, pe care, odată coapte şi răcite, le tăiase felii şi le dusese la simigiu, să le rumenească; aşa se ronţăiau plăcut în gură şi puteau fi păstrate luni de zile fără să mucegăiască.

În al doilea rucsac erau conserve de carne, vreo opt kilograme tot proviziile Corneliei şi din cutiile cu ajutoare trimise din America pentru sinistraţi şi nevoiaşi. Peste ele trei cărţi, singurele dintr-o bibliotecă abandonată, poemele lui Poe, ale lui Withman şi cartea amiralului Bird *«Singur»* toate în englezeşte, limbă pentru care avusese înclinaţie încă din copilărie, aşa cum sora lui mai mare, Teofana, avusese pentru limba germană, atât de antipatică tuturor celor din casă, în afară de domnul Alcibiade.

Până acum nimic primejdios, dar suspiciuni puteau să se nască; lui Titus îi era frică de rucsacul al treilea, n-ar fi avut cum să-i justifice conţinutul. Deasupra erau rufe de schimb, prosoape şi o trusă cu obiecte de toaletă, dar dedesubt îşi ascunsese toate diplomele şi alte acte. Iar sub ele o vestă de salvare, pneumatică; prezenta acesteia nu putea s-o justifice, ducea direct la o presupunere clară.

Rămase calm, se gândise la toate riscurile, dar avea inima ca de gheată. După o aşteptare prelungită chinuitor şi neexplicată decât de o bănuială, auzi cizmele mişcându-se, apoi uşa se deschise. Privi printre pleoape, omul ieşise pe coridor dar nu plecase, numai că stătea cu spatele, nu-l mai interesa compartimentul. La jumătatea drumului, la Ciulniţa se duse în alt vagon şi până la Constanţa nu se mai întoarse; Titus însă rămase cu frica, pe care o suporta calm, fiindcă îşi măsurase puterea de stăpânire şi ideea riscului o avea tot timpul în minte.

Sosi la ora prânzului; afară fiind mai cald, datorită vecinătăţii cu marea, ninsoarea se transformase în lapoviţă. Era prea devreme, avea întâlnire cu Honoriu la ora şase, după ce cădea întunericul; plecase în zorii zilei din cauza ninsorii; în Bărăgan trenul putea să întârzie, sau chiar să se înzăpezească şi, dacă nu sosea la timp, pierdea legătura cu prietenul lui, nu mai avea cum să-l găsească; singur nu putea să intre în port, pe poarta păzită şi nici nu ştia unde să se ducă: se prăbuşea tot planul.

Lăsă primele două rucsacuri la depozitul de bagaje şi cu al treilea în spinare porni fără ţintă pe străzile oraşului; avea de aşteptat şase ore. Mergea unde îl duceau paşii, călcând prin zloată, sub lapoviţa care nu părea că o să înceteze. Îi era dor de puţin soare. Canadiana se umezise, bocancii îi musteau de apă şi se gândea la vesta de salvare; i-o cumpărase Honoriu, de la talcioc, însă pe o asemenea vreme i se părea inutilă; cum se mai poate salva un om, în cazul unui naufragiu, aruncându-se în apa

îngheţată? Cât poate să reziste şi cât are de suferit până moare? În locul acestei aventuri n-ar fi fost mai simplu un glonţ în inimă, din capul locului? Să nu mai fi umblat acum printr-un oraş unde nu avea pe nimeni, decât amintiri din veri trecute? În disputele lor încordate, Tiberiu, devenit activist de partid, care îl *prelucra* să-l înregimenteze, văzând rezistenţa lui încăpăţânată, îi spusese odată: «Ce vrei să faci, dacă nu te dai pe brazdă? În cazul tău numai sinuciderea poate fi o soluţie!» Şi îi era frate, din acelaşi tată şi aceeaşi mamă, dormiseră sub acelaşi acoperiş, mâncaseră la aceeaşi masă! Nu-l ura, nu-l dispreţuia, nici nu-l judeca, îi făcea doar milă. Dar poate că, în brutalitatea lui, avea dreptate.

Pe strada Carol, botezată acum Stalin, reperă cofetăria «Curcan», unde avea întâlnire. Cine putuse să-i dea asemenea nume? Simigiul din piaţa Ovidiu, scotea din cuptor covrigi rumeni. Ar fi luat şi el unul să-şi încălzească mâinile, numai că, deşi pe stradă se vedeau puţini oameni, la covrigi era coadă. Oare unde găsea simigiul făină albă?

Deasupra simigeriei stătuse odată vara, într-o cameră mobilată. Pe-atunci era proaspăt însurat cu Alga – da, era numele ei, nu Olga, cum îi spuneau mulţi din greşeală. Făceau dragoste nesăţioşi, seara, dimineaţa, la prânz, când se întorceau de la plajă, şi oricând le venea ideea. Acolo era conceput primul lor copil, Mircea, înfiat acum de Trandafil şi Cornelia, împreună cu al doilea născut, Arborel, de la Arbore, nume care mira pe toată lumea. Fusese dorinţa Algăi, fiindcă şi ea purta un nume de plantă. Nu-şi dădea seama de ce nu se împotrivise şi nu alesese un nume din familie, cum se obişnuieşte, unul cu iniţiala T, pe care eu am socotit-o fatidică, poate tot aşa socotea şi el, voia să se elibereze. Alga era o fire poetică şi murise în împrejurări brutale şi triviale, violată la sfârşitul războiului, chinuită până la pierderea cunoştinţei şi pe urmă aruncată în gârlă.

Privind ferestrele odăii unde se iubise cu ea nebuneşte îi veni să urle în ton cu sirena care se auzea în port; dar poate acela era urletul lui, multiplicat şi se auzea nu doar în port, ci până în largul mării. Simţi deodată rucsacul greu, încovoindu-i spinarea, i se adăugase o povară, ceva îi rupea umerii şi nu putea fi decât Moartea căţărată în spatele lui, să se plimbe prin lapoviţă fără să obosească. Nu se înşela, doar gândul îi venise cu întârziere: de mult îşi căra moartea în spate.

Titus se aşează pe soclul statuii lui Ovidiu, fără să ţină seama că era ud, îşi luă obrazul în mâini, strângând tare, ca să nu plângă; lacrimile ar fi fost mult prea puţin, îngrozitor de puţin pentru o asemenea clipă. Îşi reveni, trebuia să nu se mai gândească în urmă, mai ales acum, când avea de făcut acte hotărâtoare; ajuns pe un pământ liber putea să se jeluiască lumii. Aşa şi trebuia să facă, să se dezvăluie.

Povestesc eu în locul lui. Au fost suferinţe multe şi mai mari, nu voi uita de ele dar drama lui Titus mă doare altfel decât celelalte, fiindcă am cunoscut-o şi am trăit-o alături de el, ca pe propria mea pătimire.

Se ridică, îşi continuă drumul; ciudat, simţea rucsacul la fel de greu, dar nu-i mai rupea spinarea; se născuse în el o forţă. Nu i se întâmpla prima oară, trecea prin momente de deznădejde şi ele trezeau în el o îmbărbătare îndârjită.

Ajunse pe esplanadă; marea era vânătă şi parcă fulgii uzi, veniţi de sus, o făceau să sufere mai mult decât suferea pământul.

Pe terasa cazinoului se vedeau soldaţi ruşi cu pelerine de ploaie. «De ce nu am eu o mitralieră?» se gândea Titus. Acolo dansase de multe ori cu fete cunoscute sau necunoscute. Până ce venise Alga, răsărită parcă din spuma mării, şi le alungase pe toate din amintire. Numai pe ea nu putea s-o alunge nimic. Iar îi veni să urle. În locul pe unde forfoteau acum soldaţii ruşi, odată se jucaseră copiii, Mircea şi Arborel. În port urlă din nou o

sirenă.

Se întoarse în centru, apoi merse mai departe, pe strada din lungul mării, până la bulevardul care ducea la Mamaia. În copilăria lui pe bulevard trecea trenul. Nu existau tramvaie; doar câteva automobile şi mai ales trăsuri cu clopot la piciorul birjarului, birjari turci, se înţelege; sau tătari; greu să-i deosebeşti pe unii de alţii.

Acum bulevardul se numea Lenin. Ce legătură aveau Lenin şi Stalin cu oraşul Constanţa?

Se făcuse abia ora trei. Reveni în centru şi intră într-un cinematograf, la întâmplare. Pe tăblia de lemn a scaunului se simţi ud până la piele. În lumina proiectorului se vedea câte un om, ici-colo; pe rândul lui, nici unul. Stătea cu rucsacul în braţe; sub scaun cădeau picături de apă.

Pe ecran se vedea un castel, în plin soare, cu ronduri de flori, cu peluze; şi cu veselie. Era o petrecere, poate o nuntă, sau o logodnă. Actorul care îl juca pe mire, sau pe logodnic, se numea André Luget, un june-prim cam bătrâior, împlinit bine la trup, cu părul împuţinat, foarte lins. Dar zâmbea, sigur pe el şi satisfăcut. Îl iubea o fată frumoasă, o copilă, parcă prinţesă, în rochie albă de dantelă. Îi sărea de gât, îl giugiulea şi lui Titus îi era greaţă, îi venea să le spună: «Duceţi-vă dracului!»

Aţipise pe nesimţite, când se trezi, cu ochii la ceasul de la mână, filmul se terminase, ardea o lumină chioară şi nu mai venea nimeni, nici măcar o plasatoare, să-l poftească afară; sala goală se potrivea cu starea lui de spirit: totul era gol şi jalnic. Abia la ieşire întâlni câţiva oameni care veneau la film, fără tragere de inimă.

La cofetăria «Curcan» ajunse la şase fără un sfert, înăuntru părea mai frig ca afară; şi aici, ca la cinematograf, ardea un bec slab, într-o lustră cu două braţe, şi nu era nimeni, decât o vânzătoare, în spatele galantarului; arăta nu plictisită, ci amărâtă, şi era infinit mai umană decât tânăra mireasă, prinţesa

de la castelul scăldat în lumină.

Mâncă în silă o prăjitură împodobită cu moţuri de cremă, cu gust de vaselină; îi era foame. Se simţea atât de sleit de gânduri, de încordare, încât aţipi cu linguriţa în mână. Îl trezi clopoţelul atârnat deasupra uşii. În prima clipă nu-l recunoscu pe Honoriu, îl privi buimac cum se apropia, cu mâinile întinse, cu un zâmbet întins pe toată faţa.

Era tânăr, înalt, vânjos, cu faţa încă arsă de soare, cu fruntea încreţită mărunt, cu mâini mari, puternice şi braţe ciolănoase; jovial, totdeauna gata să râdă, părând nepăsător la necazuri; tovărăşia lui dădea oricui încredere în sine însuşi şi în viaţă, fie ea oricât de amară. Descindea dintr-o familie veche, transilvăneană, un strămoş al lui făcuse închisoare la Budapesta, pentru Memorandum. Ar fi vrut să plece cu circul – era bun pentru acrobaţie – sau să se facă marinar, să cutreiere mările. Vreo doi ani după ce terminase liceul umblase prin ţară; căutându-şi o meserie, trecuse prin multe dar nu se oprise la nici una; ultima oară se califica strungar la uzina Voina, din Braşov, când într-o zi intră în conflict cu maistrul, fiindcă refuzase să mai mătură seara, atelierul. Veni inginerul, refuză în continuare; atunci îl dădură afară şi el merse să se înscrie drept la Politehnica din Timişoara, de unde, după cinci ani ieşi inginer electromecanic, şi nu se angaja în altă parte decât tot la uzinele Voina. Aici urcă repede treaptă după treaptă, până ce ajunse şeful celui care îl concediase; atunci îşi dădu demisia şi se apucă de altă treabă.

În război era comandant de baterie, într-un regiment de artilerie, în acelaşi divizion cu Titus, care comanda şi el o baterie, amândoi locotenenţi de rezervă, făcuseră şcoala de ofiţeri de rezervă împreună. Cu totul diferiţi unul de altul şi ca înfăţişare, şi ca fire, legaseră o prietenie strânsă, care ar fi părut inexplicabilă, şi se datora tocmai admiraţiei unuia pentru firea celuilalt. Căci, spre deosebire de Honoriu, Titus avea o structură

mai delicată în toate privinţele, cu altfel de mâini şi de braţe, atras de matematici nu într-un scop practic ci pentru a se apropia de filosofie, dar în alt mod decât Odor, care visa să revoluţioneze gândirea omenească; Titus nu voia decât s-o înţeleagă. Apoi era sensibil la muzică, desigur moştenire de la Alexandrina, şi la lectură, ca toţi din familie, în afară de Toma şi de Tiberiu. Honoriu citea numai cărţi de aventuri, avea dispreţ pentru celelalte, iar în muzică, dincolo de cea folclorică, nu-i plăcea decât tangoul argentinian, în momentele lui de langoare.

Când se întâlniră, în seara aceea de decembrie cu lapoviţă, Titus simţea că se află într-un moment determinant al vieţii, o răscruce esenţială, între existentă şi moarte; iar Honoriu, care îi strângea mâinile şi i le zgâlţâia cu o energie brutală – fără să-şi dea seama ce greu o suportă celălalt – părea că venise să-l ia la o petrecere. Deşi fără mănuşi şi ude de zăpadă, mâinile lui erau fierbinţi.

—Haidem! spuse, apucând rucsacul lui Titus, ca pe o bocceluţă.

Afară însă deveni grav, mergea repede, fără o vorbă şi din când în când arunca pe furiş o privire în urmă, să vadă dacă nu se tine cineva după ei: când ai puţin exerciţiu şi eşti avizat, e uşor să distingi între trecători pe unul care te urmăreşte; erau trecători putini, şi toţi mergeau cu capul în piept, preocupaţi de grijile lor. Nu-i urmărea nimeni.

La poştă Honoriu se uită la ceasul din turn: arăta şase şi cinci minute. La şase începeau să iasă muncitorii din port, docherii, cei de la silozuri, de la şantierul mare, de la uzina electrică.

În câteva minute ajunseră la gară, să ia cele două rucsacuri; gara pe atunci era în centrul oraşului, de acolo până la poarta de vest a portului nu mai aveau de mers decât cinci sute de metri. Aveau de coborât o scară largă, de piatră, cu terase spaţioase din zece în zece trepte. Din jos veneau şiruri de muncitori, cei mai

mulţi în pufoaice vătuite, cu prea puţină răspândire până la venirea ruşilor. Era o modă care drept vorbind nu făcea rău nimănui; Honoriu socotea că era adoptată din spirit de imitaţie. «Din slugărnicie!» spunea Titus.

La ultima terasă, înainte de poartă, îşi luară un mers legănat, de oameni cu votca în nas şi începură să vorbească ruseşte, câteva cuvinte, învăţate în Rusia. Cine cunoştea limba şi-ar fi dat seama că n-aveau nici o noimă. Honoriu pronunţa într-una un cuvânt de ruşine, iar Titus îi răspundea, timid şi ruşinat de teatrul pe care erau nevoiţi să-l joace: «Nicevo, nicevo! Şto? Haraşo!»

Paznicii nu le dădură nici o atenţie şi merseră legănat înainte, până se pierdură între vagoanele de cale ferată. Erau mulţi ruşi în port şi nimeni nu le cerea legitimaţia. De altfel, în anul acela paza nu era încă foarte severă. Cu un an înainte se intra aproape liber, spuneai numai unde mergi. Titus ştia, cu o vară în urmă îşi petrecuse concediul pe barcazul lui Honoriu; atunci n-avea de gând să fugă, nu îşi pierduse toate speranţele, comunicatul de la Yalta, înşelător, lăsa să se întrevadă normalizarea vieţii, pe baze democratice. Şi Honoriu, nutrind aceeaşi speranţă, aştepta să obţină aprobarea de liberă navigaţie, să transporte grupuri de evrei în Palestina. Doritori se găseau destui, treaba însă nu era uşoară, comporta riscuri, trebuia să fie cumpărată sau înşelată paza turcească a strâmtorilor, iar la sfârşit debarcarea se făcea pe furiş: marfă de contrabandă.

Merseră printre liniile de cale ferată, până dincolo de silozuri, depăşiră bazinul de cherestea, unde, la lumina lampadarelor înalte, un cargobot rusesc golea stivele de scândură, brad, stejar, fag, aliniate în faţă. Sigur că navlul îl plătea Banca naţională; după convenţia de armistiţiu, cheresteaua, ca toate celelalte produse, ar fi trebuit transportată cu vapoarele noastre, care însă erau scufundate sau capturate.

Barcazul era amarat la ultimul chei, de unde se vedeau, nu

departe, cele două faruri, roşu şi verde, de la intrarea în port.

Eu, unul, cunoşteam locul şi dacă aş fi fost acolo aş fi simţit multă emoţie, alta decât Titus, o duioşie; la acelaşi chei, dar mai spre fundul bazinului era locul lui «Arhimede», vasul de salvare al lui Panainte Becheru, unde veneam ca la mine acasă, în vacantele din copilărie. Panainte era fratele AMarisei, în a cărui casă cu pretenţii de palat, fusesem oaspete vară de vară. Trecuseră şapte ani de când numeroasa familie a AMarisei, aproape întreagă, fugise cu «Arhimede» spre o destinaţie necunoscută, de teama vremurilor tulburi care începuseră. Ştiam că «Arhimede» se scufundase în Mediterana, lovindu-se de o mină, dar fusese numai un zvon, familia AMarisei avea să piară abia patru ani mai târziu, în 1949, dar tot în împrejurări tragice.

Puntea era mai jos decât cheiul, coborai pe o schelă abia înclinată. Barcazul lui Honoriu măsura numai vreo douăzeci de metri lungime, cinci în lăţime şi avea cincizeci de tone, capacitate de încărcare. Era un vas cabotier de lemn, cu forme tipice pentru marea Egee, putea să navigheze printre insule, chiar şi în Mediterana, pe lângă coaste. Mergea cu motor la nevoie, dar mai mult cu pânze, avea două catarge şi velatură modernizată; trei oameni îndemânatici îl puteau manevra cu uşurinţă. Honoriu îşi vânduse casa părintească şi cumpărase barcazul de la un căpitan; acesta se chivernisise şi luase în loc, nici mai mult, nici mai puţin decât un cargobot de zece mii de tone, un «Liberty» din imensa flotă americană care transportase trupe, material de război şi alimente, peste Atlantic. Rămase fără întrebuinţare, vapoarele se vindeau ieftin acum. Istoria acelui mic proprietar de cabotier nu mă interesează, dar dacă aş scrie-o aş face o carte de senzaţie, căci, dintr-un om obscur cum era la sfârşitul războiului, în cinci sau şase ani avea să devină unul din cei mai mari, dacă nu cel mai mare armator din lume.

Barcazul se numea «Hercule»; lui Honoriu numele nu i se părea ridicol; i-l păstră, fiindcă el, unul, se simţea capabil de

fapte herculeene.

Lapoviţa se transformase într-o ploaie măruntă şi sâcâitoare. Pe puntea barcazului nu era nimeni; pe un spirai, la pupa, în spatele cabinei de comandă, ca o simplă gheretă, se vedea lumină. Honoriu îl conduse pe Titus în cabina de la prova, pe care acesta o cunoştea prea bine, locuise în ea o vară întreagă. În dimensiuni mai mici, semăna aproape întru totul cu cabina lui Panainte, de pe «Arhimede». Pe un tambuchi scund, de lângă ancoră, se cobora întâi într-o bucătărie de doi metri, transformată acum în cameră de toaletă; bucătăria se mutase în magazia din mijlocul barcazului, rămasă deocamdată fără întrebuinţare. Cele patruzeci de paturi suprapuse pregătite pentru emigranţi stăteau degeaba, doar patru din ele erau ocupate de oamenii din echipaj, care altminteri ar fi dormit în camera motorului.

La prova, din fosta bucătărie se intra în cabina proprietarului, cu câte două paturi suprapuse în borduri şi cu o masă fixă la peretele dinspre magazie. În spatiile libere de la capul patului erau dulapuri de haine şi rufărie; totul de lemn, modest şi simplu, nu însă inconfortabil. Lumina venea pe un spirai de deasupra, pe unde e adevărat că nu se vedea decât cerul; dar cerul are de spus atâtea! În vacanta petrecută aici Titus se simţise foarte bine, adesea se gândea că ar fi putut să trăiască aşa vreme îndelungată, fără să tânjească după o locuinţă mai bună; şi apoi totul era inedit, începând cu clipocitul valurilor, pe care le auzea lovind în bordaje, la două palme de locul unde stătea cu capul pe pernă.

După o zi întreagă petrecută sub lapoviţă, în frig şi umezeală, în cabină era o atmosferă plăcută, surprinzătoare. Deasupra mesei, agăţat în peretele din faţă, peste o protecţie de azbest, ardea un mic radiator electric, suficient pentru cubajul cabinei.

— De unde ai curent? întrebă mirat Titus, remarcând

radiatorul datorită căruia atmosfera cabinei era atât de plăcută.

Curent electric luau de la stâlpul de pe chei, două ştăngi lungi cu cârlig, bine izolate la bază şi continuate de un cablu bifilar se agăţau de firele reţelei aeriene. În acest loc nu avea cine trece; cablul traversa cheiul ca să ajungă la barcaz, şi fusese protejat de o scândură, ca să nu-l ia cineva în picioare. Nu era furt de electricitate, instalaţia se făcuse cu aprobarea uzinei şi-acum plăteau un consum estimativ, pauşal cum se spune; procedeul e folosit în multe locuri unde lipsesc contoarele. Cu o vară în urmă «Hercule» nu se bucurase de asemenea înlesnire; în loc de bec electric ardea o lampă cu petrol, şi de radiator bineînţeles nu era nevoie.

Din obişnuinţă, Titus se apropie de patul din stânga, unde mai dormise.

— Ia-l pe cel de deasupra, îl povăţui Honoriu. Sus e mai cald.

Al doilea obiect remarcat de Titus, după radiator, fu un pistol agăţat în perete, la căpătâiul patului. Era o armă cu aspect redutabil, nu-i cunoştea marca, deşi în armată avusese mai multe tipuri de pistoale şi revolvere. (Spre a se spulbera confuzia care se face între unul şi altul, chiar de oameni datori să ştie, revolverul nu poate trage decât foc cu foc, pe când pistolul este o armă automată.)

— Pentru orice eventualitate, răspunse Honoriu, la privirea întrebătoare a lui Titus.

— Şi trebuie ţinut la vedere?

— Nu are importantă; aici nu intră nimeni. Şi dacă ar intra cineva, nu trebuie să mai iasă.

Titus simţi un fior coborându-i pe şira spinării. Dar se stăpâni, ştia că existau riscuri şi le acceptase.

O umbră se ivi deasupra spiraiului, se auzi glasul unui om, pe cât de voios, pe atât de sigur pe sine:

— V-am simţit, dar ştiam că sunteţi dumneavoastră, v-am

recunoscut paşii. Să nu credeţi că dormeam cu urechile astupate.

— Am toată încrederea. Aşteptaţi-mă, vin îndată. Pe urmă Honoriu, cu zâmbetul lui întipărit parcă în muşchii feţei, se adresă lui Titus:

— Până îţi aranjezi lucrurile, mă duc să văd ce avem de mâncare. Pe urmă o să chem aici tot echipajul, îi cunoşti, sunt cei de rândul trecut, n-am schimbat pe nimeni, îi socotesc fraţii mei de arme.

Când Honoriu se întoarse, Titus simţi prin uşă mirosul ademenitor al fripturii; era muşchi de porc, înăbuşit, cu cartofi la cuptor şi cu salată de varză acră. Mâncă totul, cu poftă, deşi i se părea că nu-i este foame. Nu mâncase nimic toată ziua, în afară de prăjitura aproape necomestibilă. Honoriu deschise uşile chesonului de sub pat; spaţiul era plin de sticle culcate, mai mult de o sută, rachiuri şi vinuri.

— Avem provizii pentru două luni, spuse; doi saci de cartofi, un butoi de varză acră, cutii cu carne conservată, peste două sute de kilograme, să ne ajungă până om câştiga bani să cumpărăm carne proaspătă.

Pe deasupra, în magazia cu paturile ovreilor mai aveau legume proaspete, morcovi, ţelină, păstârnac, puse în lădiţe cu nisip umed, să nu se usuce. Apoi mere şi pere, primele putând să dureze până primăvara. Şi chiar struguri, ciorchini aleşi, agăţaţi de traversele punţii.

După două pahare de vin roşu Titus se încălzise, îi crescuse curajul, nu se îndoia că evadarea lor o să reuşească. Privea pistolul de la capul patului, care îi mărea încrederea în sine şi în soartă. Aveau să reuşească, fiindcă omul are dreptul la libertate, dacă doreşte cu adevărat s-o aibă şi este pregătit să-i plătească preţul.

— Trebuie să aşteptăm o furtună de la nord, spunea Honoriu. Oricât ar fi de riscantă, scăpăm în schimb de urmărire. Nici un vas din câte sunt în port n-ar putea să ne ajungă, şi mai

ales, n-ar putea să ne găsească. Şi chiar de ne-ar găsi, cum să ne abordeze pe o mare montată? Singura noastră grijă rămâne să nimerim gura Bosforului; nu este uşor cu furtuna din spate...

După ce terminară masa, Titus reîntâlni echipajul, cei patru oameni care intrară în cabină având toţi zâmbetul lui Honoriu; până la un punct îi semănau şi fizic, păreau fraţi buni, nu doar fraţi de cruce. Cum el nu avea încă nici un brevet de marinar, îi trebuiau oameni de meserie şi în primul rând un comandant; pentru un asemenea barcaz regulamentul prevedea cel puţin un căpitan de cabotaj, al cărui brevet îi îngăduia să comande vase de tonaj mic, care navighează pe lângă coastă.

Îl găsise odată cu barcazul; îl chema State, poate la origine numele lui să fi fost Staţi, o moştenire grecească. Dar era român, cel puţin de câteva generaţii. Avea treizeci de ani, îşi făcuse stagiul militar la marină, pe nava şcoală «Mircea», se eliberase cu gradul de maistru timonier, apoi venise războiul şi fusese repartizat la mica flotilă de submarine. N-aveam de unde să-l cunosc, dar, luându-mă după nume, ştiam că fusese pe acelaşi submarin cu Alion, la care am găsit lista echipajului. Îndurase deci acel bombardament terifiant de patru ore, când nimeni nu mai spera că au să iasă la suprafaţă. Un om trecut prin asemenea încercare, dacă nu-şi pierde minţile, poate merge fără frică până în fundul iadului. State nu avea familie, nici avere; odată demobilizat se îmbarcase pe «Hercule», ca timonier, şi în şase luni îşi luase brevetul de comandant, prima treaptă. Armatorul îi dăduse comanda barcazului; de altminteri el îl îndemnase să înveţe şi să se prezinte la examen. Nu există dovadă mai bună că State era un om de nădejde.

Următorii trei erau cam de aceeaşi vârstă, toţi făcuseră armata la marină, pe nava şcoală, îi lega o camaraderie veche. Nici unul nu se gândea să se întoarcă la viaţa dinainte de armată, voiau să fie marinari şi, cu toate că ar fi putut să se îmbarce pe vapoarele americane venite cu ajutoare pentru populaţie, îl

urmaseră pe State.

Rudolf Schmeltzer, un şvab de la Timişoara era mecanic de marină. (Nimeni nu putea să-i pronunţe numele de familie corect, în gând ştiau cum îl cheamă, dar îi spuneau Rudi). Era un blond pistruiat, cu părul ca paiul; fără să fie oacheş ca ei, semăna într-un fel cu ceilalţi, în primul rând prin statură şi prin zâmbetul de pe faţă; nu se încrunta niciodată, nici când avea vreo nemulţumire, rar de altfel, fiindcă nu punea necazurile la inimă.

Al treilea, Comănescu, moldovean de pe valea Trotuşului, era ungător, denumire veche pentru ajutorii mecanicului, păstrată de pe vremea maşinilor cu aburi, care altminteri existau încă. Deşi de origine modestă, fiu de pădurar, se lăuda că locul pe care se afla oraşul Comăneşti fusese al lor odată, de unde îşi luase şi numele. Când ceilalţi îşi arătau îndoiala, nu se supăra, spunea că are acasă hrisoave şi odată le va aduce, să facă dovada. Iar dacă păreau convinşi, îi lua în batjocură: «Ce, sunteţi aşa de proşti să mă credeţi?» Nu era un mitoman, ci mai degrabă un ghiduş – o dovedise şi în alte ocazii; oricum, rămânea omul cel mai vesel din tot echipajul. Îi scurtau numele spunându-i Coman, şi îl porecleau Păcală.

Al patrulea, cu funcţia de timonier, se numea Petre Ispirescu, fără nici o legătură cu autorul basmelor. Provenea dintr-o familie de magistraţi, de la Buzău; după terminarea liceului îl trimiseseră, firește, la facultatea de drept de la Bucureşti, pe care o părăsi înainte de deschiderea cursurilor ca să se ducă voluntar la armată şi astfel fu repartizat la marină. Nu-şi clarifică titlul de student ca să beneficieze de termen redus; făcu armata trei ani, ca marinarii de rând; avea pasiune, visa călătorii pe mare, să descopere pământuri noi, convins că geografia nu le cunoaşte; viaţa severă de pe nava şcoală, efortul fizic, primejdia, urcatul acrobatic în arboradă, le trăia cu deliciu. Acasă se justifică simplu: «înainte de a studia dreptul, vreau să

cunosc viaţa; pentru un jurist e mai necesar decât pentru oricine». După război se întoarse la facultate, urmă un an, 1945—1946, dar atmosfera politică, insistenţa propagandei comuniste, enunţarea luptei de clasă care încălca principiile dreptului nevoit să-l înveţe, îl făcură să renunţe şi să caute un mijloc de evadare; până atunci se mai putea trece uşor peste graniţă, fie prin Ungaria, fie prin portul Constanţa, dar lui nu-i era de ajuns să treacă, trebuia să-şi facă totodată şi un rost, să-şi poată câştiga viaţa. Aşa ajunse să-l caute pe State, vechiul lui camarad de armată, tocmai în clipa când acesta devenea angajatul lui Honoriu, care cumpărase barcazul «Hercule» şi îşi completa echipajul. Dar din anul acela plecarea deveni imposibilă. Timonierul acceptă cu entuziasm ideea evadării, în care vedea un examen suprem de bărbăţie. Şi la aspiraţiile lui, nimic nu se potrivea mai bine. Apoi, fără să ştie, era în el o disperare. Ca în toţi ceilalţi.

2

Dintre copiii domnului Alcibiade cel mai puţin i-am cunoscut pe Tadeu şi pe Titus, care poate de aceea intră ultimii în povestire.

Pe Titus, prima oară l-am văzut mai îndeaproape la bombardamentul din 1943, când am stat împreună în adăpostul din pivniţa casei mari, cumpărată de Cornelia cu gândul să strângă acolo pe toţi urmaşii domnului Alcibiade, să refacă o familie atât de destrămată. Aşa este, n-am cunoscut o altă familie pe care vântul s-o fi răspândit în toate părţile, cu atâta înverşunare. Dar nici înverşunarea Corneliei nu era mai mică, în strădania ei de a-i strânge din nou în jurul mamei lor, Alexandrina.

Atâta ştiam despre Titus în ziua când şi-a dovedit admirabil sângele rece în timpul bombardamentului: că venea de pe front, în concediu de convalescenţă, după ce fusese rănit a doua oară. El şi Tadeu, erau matematicieni, amândoi şefi de lucrări, primul din ei la facultatea din Cluj, al doilea la Iaşi, unde se şi însurase. Avea doi copii mici, amândoi băieţi, dar nu ţin minte dacă i-am văzut, după cum nu ştiu dacă am cunoscut-o pe nevasta lui, Alga; mai degrabă cred că nu, mai ales că numele ei, atât de neobişnuit, mă incitase şi continuă să mă incite şi astăzi, când Alga nu mai e de mult printre noi. Poate cineva mi-a vorbit de ea şi mi-a descris-o, poate am văzut-o într-o fotografie. Ciudat este că o am vie în minte, ca şi cum ne-am fi petrecut mult timp împreună. Dar nu cred că o descriere sau o imagine fotografică m-ar fi dus atât de departe. Îmi închipui că imaginea ei s-a format atât de puternic şi a rămas atât de stăruitor în memoria mea, datorită numelui, Alga, care mă urmăreşte şi astăzi şi mă face s-o văd în faţa ochilor: o fiinţă fragilă şi palidă, visătoare, cu fruntea boltită, cu ochii de un gri albastru, privind mereu în zare, mlădioasă ca trestia, cu piciorul mic, păşind parcă în

vârfuri pe clapele pianului şi lăsând în urma ei muzică. O femeie-vis, ca Annabel Lee. Greu pot să mi-o închipui iubită trupeşte, cei doi copii îmi par a fi venit pe lume aduşi de îngeri, scutind-o pe ea de grotescul facerii, cu durerile ei insuportabile, această groaznică nedreptate sau greşeală a naturii.

Ce distantă enormă între pătimaşa Despina, soţia lui Teofil, un vulcan stins în aparentă, care când se trezea distrugea totul în jur, şi în primul rând pe ea însăşi. Dar şi Teofil, cu firea lui blajină, echilibrată şi potolită, putea să devină vulcanic la chemarea ei fără frâie. (M-am mai întrebat şi altădată de ce două cuvinte, decalcate unul lângă celălalt, fără frâu şi desfrânare, n-ar fi sinonime?)

În 1944, după ce casa Corneliei fusese bombardată, Alga şi copiii, refugiaţi de la Iaşi, îşi găsiseră adăpost, în satul în care am copilărit şi unde părinţii mei fuseseră vecini cu domnul Alcibiade. Tot acolo se afla Alexandrina, apoi venise şi Odor. Tiberiu era încă la spitalul de boli nervoase, cu minţile rătăcite de la bombardamente; avea să iasă abia toamna, când comuniştii, sub pavăza ruşilor se agitau să pună mâna pe putere.

Nu fusese uşor la venirea ruşilor; săptămâni în şir Alga stătuse închisă în casă şi când se apropia o primejdie, se ascundea în pivniţă, la fel cum făcea şi Alexandrina, cu toate că nu mai era tânără. Aşa făceau toate fetele, şi toate femeile, în afară de cele care căutau pe dracu. Altele, neştiutoare sau nesocotite, o păţeau, se pomeneau aruncate în tufişuri sau în şanţul drumului, şi ţinute de doi, sau trei, în vreme ce altul le ridica fustele, cu multă silnicie, în ţipete, bocete şi ruşine. Pe urmă primejdia se îndepărtase, dar putea oricând să apară alta; nimeni nu era în siguranţă.

În vara anului următor războiul se terminase, armata noastră se înapoia din Cehoslovacia, din Ungaria. Trebuia să vină şi Titus, de la o zi la alta; trimisese carte poştală. Întors din Rusia, unde scăpase ca prin urechile acului să nu cadă prizonier

ca atâţia alţii, regimentul lui luptase în apus şi ajunsese până în munţii Tatra. În fiecare zi treceau convoaie de soldaţi coborând de la munte, care pe jos, care în căruţe cu coviltir. Cu ce putuse merge la război biata noastră armată! Se înapoiau şi ruşii, din Germania, unde rămânea numai armata de ocupaţie, destulă să poată împânzi locurile. Convoaiele lor veneau din urmă, în camioane, şi le depăşeau pe ale noastre. Îşi făceau semne de prietenie, luptaseră împreună, dar rămânea o deosebire între unii şi alţii. Cine putea să uite că ai noştri fuseseră până în cotul Donului? Cei de la Stalingrad acolo rămăseseră.

Într-o zi însorită, când convoaiele coborau de la munte, Alga cu copiii erau la gârlă – gârla mea. Acolo învăţasem să înot şi să fac în mâlul de pe mal femei goale, gândindu-mă cu frică la cele adevărate, căci n-aveam vârsta ce-ţi dă dreptul la ele.

Acolo stătea Alga, ghemuită pe nisip, s-o bată soarele, dar nu dezbrăcată, că nu i se vedeau nici braţele, sub mâneca bluzei, nici picioarele, mai sus de gleznă.

Un camion trecea pe pod; soldaţii chiuiau şi îşi fluturau bonetele în aer; era prea frumos afară, prea frumos că se terminase războiul şi de la o zi la alta i se întorcea bărbatul, să nu se simtă fericită, de aceea le răspunse celor din camion făcând un gest cu braţul. Atât, şi nu terminase gestul, când trei soldaţi se năpustiră peste ea, şi o traseră în tufişurile de răchită. Copiii o luară la fugă spre casă, înnebuniţi de spaimă, dar erau prea mici să poată ajunge, cinci ani unul, celălalt abia trei; căzură într-o groapă unde îi găsiră nişte flăcăiandri.

Trupul Algăi îl găsiră a doua zi, mai la vale, oprit pe un prag de pietriş; gârla era scăzută, nu plouase de multă vreme. Nu i se făcu autopsia, n-avea cine, dar semnele agresiunii erau vizibile. Nu s-a ştiut dacă o aruncaseră în gârlă, sau se aruncase singură, de ruşine. Nu se făcu nici o anchetă, jandarmul ridică din umeri, asemenea fapte erau obişnuite, nici nu se afla de toate. Apoi multe femei şi chiar fete, dacă stăteau supuse scăpau

cu viaţă, îşi lăsau fusta jos şi se întorceau acasă, tăinuind batjocura. Se întâmplă în toate războaiele, se întâmplă şi-n timp de pace, dar nu toţi oamenii uită, nu toţi iartă. Fac parte dintre aceştia din urmă.

*

Câteva zile mai târziu se întoarse şi Titus, dar pe un drum paralel, pe valea Prahovei, şi nu pe jos, ci cu trenul, de aceea întârziase, nu mai erau destui cai să tragă tunurile; infanteriştii, în schimb, mergeau pe jos, în urma căruţelor. Honoriu, prietenul şi camaradul de regiment al lui Titus, rănit mai grav, fusese evacuat cu o săptămână mai înainte şi era internat în spitalul de la Cotroceni, pe malul Dâmboviţei, unde un timp Despina fusese soră de caritate.

Intrat în ţară, deşi apele erau tulburi, Titus nu-şi făcea griji în privinţa viitorului. Existau asigurări că ruşii nu se vor amesteca în politica ţării, nu îşi vor impune sistemul, doar îşi vor lua despăgubirile de război, fixate la Moscova în ziua de 12 septembrie 1944, fără discuţie şi fără să tină seama cât plătisem luptând alături de ei. Ca mulţi alţii, Titus nu ştia ce-o să urmeze în realitate; avea încredere în declaraţia lui Churchill pe care o auzisem şi eu la radio Londra; primul ministru britanic, şi adevăratul suflet al războiului, ne sfătuia să ne înţelegem cu ruşii, căci ne oferă condiţii generoase de pace. Ne-am înţeles, şi a urmat ce se ştie. Stalin i-a conferit Regelui nostru cea mai mare decoraţie de război rusească, Ordinul Victoria, al cincilea atribuit până atunci cuiva, pentru merite excepţionale. Comuniştii păreau consternaţi, făceau feţe-feţe: «L-a uns Rege pe toată viaţa!» Cei care îl cunoşteau mai bine pe Stalin zâmbeau pe sub mustaţă cum zâmbiseră şi în august 1939, când ruşii semnau stupefiantul pact de neagresiune cu Germania lui Hitler.

*

M-am gândit mult înainte de a povesti drama lui Titus. Când se întorcea de pe front, după ce participase la două războaie aflate în contradicţie unul cu altul – de-ar fi putut să zgâlţâie rău conştiinţa unui om nepriceput la politica lumii, incapabil să-şi explice raţiunea lor altfel decât prin distrugeri şi prin suferinţele impuse oamenilor – era el oare atât de lezat sufleteşte că nu mai simţea bucuria de a trăi şi a îndepărta ruinele? Nu, nicidecum, venea plin de speranţe. Avea, înainte de toate o familie a lui, fondată de el, în afară de cea căreia aparţinea prin naştere. Nucleul acestei noi familii nu socotea că ar fi el, ci Alga. Nu o căutase, i-o scosese în cale providenţa, şi nimic nu-i dezminţea originea, era o fiinţă providenţială. Lăsând la o parte frumuseţea ei, parcă imponderabilă, de femeie-vis cum am spus mai înainte, Alga avea şi inspira forţa eternităţii. Titus simţea sau ştia că va supravieţui prin ea şi prin copiii pe care îi născuse ca să populeze pământul cu o omenire nouă. Nu era un gând mistic ci o credinţă bazată pe spiritul lui matematic. Pământul chinuit de război, de lagăre, de crematorii, trebuia să se repopuleze cu o lume nepângărită. Or fi fost milioane de femei în lume chemate la acest act de răscumpărare; modelul lor rămânea Alga.

Din câte am văzut până astăzi, nimic nu mi se pare mai greu, mai imposibil, mai neuman de povestit decât impactul lui cu realitatea. El îmi apare ca un om forţat de fluide monstruoase să stea drept, în picioare, imobilizat între două şine de cale ferată, în faţa unei locomotive năpustite asupra lui cu toată viteza; nu ca să-l pulverizeze, ci doar să-l izbească apoi să dispară, lăsându-l în viaţă, dar lovit de moarte.

Primul drum îl făcu la Cornelia, unde trebuia să se fi retras şi Alga cu copiii, până atunci refugiaţi în satul nostru. Cea mai

mârşavă faptă a soartei, fu ca vestea să i-o dea Tiberiu; deşi întors de zece luni de la casa de sănătate, poate încă nu era în toate minţile, altfel, oricât îl ştiam de ticălos, nu-mi explic atâta monstruozitate. După ororile războiului, care spulberaseră morala şi idealurile oamenilor, soarta mijloci ca primul om întâlnit de Titus când intră în casa Corneliei, să fie Tiberiu.

— Nu-i aici, spuse el, cu un rânjet. Du-te şi caut-o la cimitir, mormântul e proaspăt.

Apoi adăugă cu seninătate:

— Dar să ştii că înainte de moarte a avut parte şi de bucurie; se pare că au fost trei, unul după altul.

Titus puse mâna pe tocul revolverului, atârnat de centiron; era în uniformă, prăfuit, neras, nespălat, cum venise de la drum şi de la război. Dar nu scoase revolverul, un alt impuls îl anulă pe acela de a trage; se năpusti pe uşă, afară, înainte să vină cineva de-ai casei.

Era casa mare, bombardată cu un an înainte, la 5 aprilie; Cornelia refăcuse doar două odăi, pe vechea temelie, cu un metru mai scunde şi încă neterminate, netencuite pe afară şi învelite cu carton gudronat, provizoriu. Alexandrina se mutase în vechea ei cameră, dinspre grădină. Cornelia şi Trandafil locuiau în casa lor veche, de alături; la ei erau acum copiii lui Titus. În poartă Titus dădu faţă în faţă cu Cornelia, care îşi duse mâna la gură, consternată. După chipul lui împietrit, îşi dădea seama că aflase. Nu se aştepta să vină atât de repede, nu ştia ce să-i spună.

— Unde-i? o întrebă Titus.

Ea izbuti să îngaime:

— Lângă tatăl vostru.

Merse pe jos, patru kilometri, nu ştia ce face, paşii îl duceau singuri. Până să iasă din oraş oamenii se uitau după el, cu mirare; nu se văzuse ofiţer să umble în capul gol pe stradă; părea sau beat, sau fără minte. Nu ştia unde îşi lăsase chipiul.

Când să intre pe poarta cimitirului auzi un ţipăt în porumbiştea de alături. Oricare ar fi fost starea lui, nu putea rămâne nepăsător, se duse şi văzu doi soldaţi ruşi, cu spatele la el. Nu-l simţiră, aveau treabă. O fată era trântită la pământ, unul o lega la gură cu basmaua, altul îi înţepenise picioarele cu genunchii şi îi ridica fusta.

Sângele îi veni în obraji, nu judecă nici o clipă, puse pistolul în ceafa unuia şi trase. Când al doilea se răsuci spre el, îl împuşcă în gură. Fata se ridică şi o luă la fugă; era buimacă de spaimă dar şi el îi făcea frică, nu ştia ce gânduri are.

Leşurile rămaseră acolo, unul cu faţa la pământ, al doilea căzut pe spate. Împuşcăturile nu atraseră pe nimeni, nu se auzeau prima dată. Cine să se mire? Morţi se găseau, nu doar unul, dacă dădeai peste ei înainte de a-şi face treaba câinii şi corbii.

Titus găsi mormântul, căzu în genunchi, îşi făcu semnul crucii, rămase împietrit câteva clipe, pe urmă se prăbuşi deasupra, muşcând bulgării cu gura, în timp ce degetele răşchirate se înfigeau în pământ, ca nişte gheare.

Nu intră nimeni în cimitir toată ziua; a doua zi îl găsi groparul, zăcând în nesimţire deasupra mormântului.

3

Un conflict multiplu, o dezbinare s-a produs după sfârşitul războiului în familia domnului Alcibiade, care nici până atunci nu fusese prea unită, în sensul că membrii ei, cu firi prea diferite, se dezinteresau unul de altul.

Dezvăluind acest conflict, voi izbuti, sper, într-o bună măsură să ilustrez conflictul general dintre straturile sociale din ţara noastră, deşi acesta din urmă se datora unor uneltiri şi instigări ale altei societăţi, suprapuse, o suprastructură artificială, care voia să pună mâna pe putere şi să aibă poporul la picioare. Capii ei au început prin a declara lupta de clasă, asmuţind muncitorimea împotriva burgheziei, care nu era mai puţin vrednică să trăiască, fiindcă şi ea se născuse prin muncă. Ştiu ce ar putea să-mi obiecteze activiştii, apologeţii şi ideologii acelei politici false şi ipocrite; nu mă îndoiesc că din aceştia mai există şi poate chiar speră să-şi recâştige poziţiile. De fapt, nu era o luptă menită să desfiinţeze diferenţa între clase, nici să impună o clasă în locul alteia, ci să creeze o clasă nouă, o minoritate dominantă, care mai târziu s-a numit «nomenclatura». O mână de oameni turbulenţi şi dinamici, având între ei câteva spirite utopice, vizionari care mai târziu au fost împuşcaţi pe la spate, la figurat şi la propriu; apoi câţiva naivi de bună credinţă, câţiva proşti cu ambiţii şi nu puţine fiare turbate, inconştiente, au asmuţit mulţimea împotriva unei minorităţi invidiate, moşierii şi chiaburii. Nu ştiu câţi moşieri mai erau în vremea aceea, în orice caz, nu atâţi ca să formeze o clasă; aceasta fusese desfiinţată după primul război mondial, la împroprietărirea ţăranilor. Trecuse vremea boierilor care trăiau la Paris pe spinarea mujicilor, puşi să le muncească pământul. Moşierii însă n-au fost fără folos ţării, iar chiaburii, ce erau altceva decât muncitori ai pământului, mai vrednici şi mai chibzuiţi decât alţii? Chiaburii au fost mândria satelor noastre –

nu pun în rândul lor pe hrăpăreţii care au făcut avere luând cu japca. Există oameni care prin temperament sunt făcuţi să decadă; acelora nu poate să le facă nimeni dreptate, îmi pare rău, o societate omenească nu va fi niciodată alcătuită din subiecte egale, nimeni nu va izbuti s-o niveleze decât cu compresorul, ceea ce ar însemna s-o distrugă, cum s-a încercat în vremea noastră şi s-a reuşit într-o măsură. Dar cine ştie, plânge de milă şi blestemă această degradantă trimitere în urmă, spre o epocă primitivă pe care cineva a avut neruşinarea s-o numească *epoca de aur*, în aclamaţiile prostimii.

Aici a dus, în patruzeci şi cinci de ani sistemul silnic instaurat la sfârşitul războiului. Nu am de gând să povestesc silnicia îndurată atunci de neamul nostru; poate îmi va scăpa câte ceva de sub condei, când indignarea copleşindu-mă va izbucni fără să-mi fie voia. Mi-e destul să povestesc pătimirile celor pe care i-am cunoscut îndeaproape, lăsând la o parte pătimirile mele. Adevărata mea pătimire începe acum, când încerc să spun tot ce am pe suflet.

*

O evoluţie neaşteptată a avut Tadeu, al şaselea din copiii domnului Alcibiade. Ca şi despre Titus, până acum n-am avut prilejul să spun nimic despre el, ceea ce nu înseamnă că era un om fără personalitate. Ca şi Titus, se dedicase matematicilor, din pasiune, şi a fost un matematician remarcabil, fără să aibă flacăra extraordinară a fratelui mai mic, Trandafil, în care ardeau şi alte flăcări, înăbuşite printr-o neşansă îngrozitoare – moartea Horei şi lepădarea lui de lume.

La începutul războiului Tadeu era şef de lucrări la catedra de matematici a Universităţii de la Cluj, în timp ce Titus avea aceeaşi funcţie la Iaşi, unde îşi făcuse şi studiile. Pe când era încă asistent, Tadeu se însurase cu o colegă de catedră, o fată de

la Cluj, şi ea matematiciană, dar mai mult atrasă de muzică. Era o pianistă dotată; să se fi dedicat numai pianului ar fi devenit o virtuoză şi aşa dăduse câteva recitaluri şi cântase de două ori cu orchestra simfonică concerte romantice, nu dificile, cărora le dăduse o interpretare patetică, aplaudată: concertele în la minor de Grieg şi de Schuman, înrudite între ele nu doar prin tonalitate. Am văzut-o o singură dată, după război, atunci avea treizeci de ani dar părea încă o adolescentă, voluntară, cu aer de sportivă în pofida înclinaţiei ei pentru muzică; ai fi crezut-o mai degrabă baschetbalistă, înaltă, suplă, arsă de soare, independentă, în contrast cu Alga, atât de fragilă şi de supusă, deşi nu-i lipsea personalitatea, ci doar o ţinea comprimată, cu un zâmbet de înţelepciune în colţul gurii.

O chema Frida, avea o mamă nemţoaică, măritată cu un român. Nu va avea un rol important în povestire, i-am spus numele, fiindcă o voi mai evoca o dată, în paginile următoare.

În vara anului 1940 – când Hitler şi Mussolini ne-au răpit o parte a Transilvaniei ca s-o dea regentului Horty, amiral fără flotă, poate doar cu o barcă pe Dunăre – Tadeu era mobilizat «pe zonă», în Moldova, unde trupele stăteau în alarmă, căci abia ne fusese luată Basarabia, năprasnic. (Am folosit cu intenţie cuvântul, de origine slavă, deşi în altă împrejurare aş fi pus altul. În introducerea la Istoria Literaturii, G. Călinescu, observă că toate cuvintele din limba română care definesc sărbătorile, bucuria şi fericirea, provin din limba latină atât de dragă nouă, deşi mie în şcoală mi-a făcut multe necazuri; iar cuvintele cu înţelesuri triste şi dureroase, suferinţa, necazul, violenta, ca de pildă *năprasnic*, sunt infiltrate din slavonă).

Tocmai atunci când românii se refugiau de la Cluj, ca din toată regiunea pierdută părăsindu-şi vetrele (ce trist sună acum acest cuvânt cu atât de frumoasă şi adâncă semnificaţie!) Tadeu nu putea lipsi nici o zi de la regiment, necum o săptămână cât i-ar fi trebuit să meargă la Cluj şi să-şi ducă familia în refugiu.

Frida se refugie singură, doar cu o soră mai mică, la Sibiu, unde se mutase Universitatea. E greu să muţi o casă, d-apoi o Universitate! Mai uşor înfiinţezi una nouă! Dar se mută, nu se putea altfel. Mai bine să nu ne aducem aminte! Tatăl Fridei, magistrat la pensie, cu tabieturi – loja lui la teatru, locul la cafeneaua elitei, plimbarea pe Corso cu redingotă, pălărie tare şi baston cu măciulie de argint – nu se gândea să plece, era implantat acolo, vorbea ungureşte, avea prieteni. Mama fetelor vru la început să plece cu ele, familia ei era din preajma Sibiului; dar fu nevoită să rămână, ca să nu distrugă o căsnicie care abia îşi sărbătorise nunta de argint şi spera să ajungă la cea de aur.

Au rămas mai mulţi români în Transilvania, nu le-am cunoscut motivele, nici sentimentele sau resentimentele. Unul din ei, singurul de care ştiu ceva, n-a păţit nimic cât a stat acolo iar după redobândirea Transilvaniei a avut funcţii importante în ţară, nu s-a socotit că o renegase; astăzi este ambasadorul României la Budapesta; poate a fost visul lui, acum şi l-a văzut cu ochii.

Alţii şi-au pierdut viaţa, se cunosc întâmplări tragice. Nu vreau să le reamintesc, abia deunăzi s-au comemorat cincizeci de ani de la acea pătimire.

Tot ce putu face tatăl Fridei, – şi se înţelege cu ce greutate la un exod de acele proporţii – a fost să obţină un vagon de cale ferată, ca să încarce mobila fetelor. Trei zile după ce plecase trenul şi încă nu ajunsese la Sibiu, fu găsit mort pe stradă, victima unui glonţ rătăcit, căci nu se găsi altă explicaţie.

Era un vagon fără acoperiş, mobila şi pianul Fridei le înveliră cu foi de cort şi covoare. Fetele dormeau într-un colţ al vagonului, pe o saltea pusă pe scândura goală. Trenul mergea încet, cu ocoluri lungi, probabil erau multe convoaie şi calea ferată greu le făcea faţă. Ajunse întâi la Braşov, apoi în loc să o ia măcar de aici spre Sibiu, când lăsase în urmă drumuri mai

directe, merse pe Valea Prahovei, prin Câmpina şi Ploieşti, până la Chitila, unde, după o aşteptare de opt ceasuri, o luă spre Valea Oltului, pe la Titu, Piteşti şi Slatina. Mi-a povestit sora mai mică a Fridei, când am cunoscut-o în Bucureşti, după război; era studentă, nu-i nevoie să-i spun numele fiindcă nu va mai apărea altădată, n-are un rol în carte, i-am pierdut urma. Dar călătoria aceea mi-a povestit-o cu atâta har de evocare, încât nu am uitat nici un cuvânt, nici o nuanţă.

Închipuiţi-vă întâi ce era în sufletul lor când îşi părăseau părinţii şi casa, iar acolo unde se duceau nu puteau şti ce le aşteaptă, în orice caz nu binele, căci se prevedeau zile grele. Nu erau decât două fete singure, o numesc tot fată şi pe cea mare, căci n-avea decât douăzeci şi doi de ani şi abia se măritase, îndată ce sfârşise facultatea; iar cea mică era încă o adolescentă. Mâncare aveau de acasă, o amestecau cu lacrimile. Cât era ziua de lungă şi trenul se afla în mişcare, se aşezau la pian, ridicau prelata de pe clape şi cântau, nebuneşte, la patru mâini, adesea scoţând note false, Liszt, Rahmaninov, uvertura la Tanhäuser de Wagner, fără nuanţe, un fortissimo continuu, care se împletea cu zgomotul roţilor, cu urletul lor în curbe, cu scrâşnetul tampoanelor şi cu fluierul locomotivei, în munţi, la vale, când în vagonul de marfă descoperit în bătaia vântului viteza părea nebunească, pianul se legăna, gata să se răstoarne; amestecul de sunete ducea la o muzică infernală. Dar totul era infern în această călătorie care se lungea nu cu orele, ci cu zilele.

Le văd parcă aievea, privite dintr-un punct de deasupra. Părul Fridei, despletit, părea luat de furtună, şi se împletea cu fumul locomotivei căzut peste ele în trâmbe nu mai puţin furtunoase.

Privind-o pe fata care îmi povestea acestea, mă întrebam cum de supravieţuise, şi cum nu-şi pierduse minţile. Îmi pare rău că nu le-am cunoscut mai bine, au fost două fete viteze. Povestea lor, îmi pare a avea forţa tragediilor antice.

*

Înaintea acestei paranteze, am spus că evoluţia lui Tadeu a fost neaşteptată. Aşa mi s-a părut atunci, pe urmă impresia iniţială s-a şters încetul cu încetul, până ce a devenit o banalitate, sub avalanşa de întâmplări care răsturnau mersul vieţii.

Căzut prizonier înainte de cotul Donului, de unde Titus scăpase ca prin minune, în 1944, Tadeu s-a întors acasă toamna în uniformă rusească; decât că avea pe mânecă o brasardă cu tricolorul roşu, galben şi albastru, cu două iniţiale la mijloc, T.V., misterioase. Într-o seară noroasă, un Jeep american a oprit la poarta Corneliei. Aceasta, auzind frâna s-a uitat pe fereastră.

— Du-te şi vezi ce vrea, este un soldat rus la poartă, i-a spus lui Trandafil.

Deşi nu mai era tânără, se temea şi ea de ruşi, care de multe ori nu stăteau să aleagă. Altele, de ce-aş ascunde, le ieşeau singure în cale, dar numai cele mai păguboase; să fi fost americanii, dădeau năvală şi altele, ca în Parisul eliberat odată cu Bucureştii; acolo au fost zile de pomină, bal noapte de noapte.

Când Trandafil ieşi în pragul uşii militarul rus intrase în curte, şi înainta cu un zâmbet pe faţă.

— Bine te-am găsit, frate! zise, deschizând braţele.

Trandafil păli şi se trase în lături.

— Cine... cine eşti? întrebă, bâiguind vorbele.

Aşa s-a întors Tadeu, maior, comandantul unui regiment de artilerie în divizia Tudor Vladimirescu.

În noaptea aceea a rămas la Trandafil, a dormit în cameră cu el, în patul pe care odată Cornelia mi-l făcea mie. Jeepul a rămas în stradă şi până să cadă întunericul s-a înghesuit lumea să-l vadă, se mirau ce să caute acolo o maşină rusească. Unii

mai pricepuţi spuneau, «nu e rusească, e americană, uite, scrie pe ea marca, Willis». Într-adevăr, aşa scria, cu litere în relief, presate în tablă. Era o maşină simplă la prima vedere rudimentară, scurtă că părea aproape pătrată, cu axul volanului lung, până în pieptul şoferului, parbrizul se putea rabate în faţă şi ocupanţii rămâneau cu totul în aer liber. Deşi lipsită de ornamente şi lucrată cu simplitate, avea în ea ceva temeinic, se cunoştea că e bună de pus la treabă. Fiind neobişnuit de înaltă, avea ceva suplu, de căprioară, gata să treacă în salturi peste hârtoape. Un cunoscător, probabil mecanic, se aplecă şi privi sub caroserie. «Are două diferenţiale, spuse, tracţiune pe toate patru roţile; asta urcă orice coastă şi nu se împotmoleşte nici în noroi, nici în zăpadă!»

Am zăbovit puţin asupra acestui vehicul fiindcă a avut o mare răspândire şi a jucat un rol important în mersul războiului. Unele mai există şi astăzi, şi oricât ar părea de sărăcuţe şi demodate, îmi sunt dragi şi îmi trezesc o nostalgie amară pentru epoca lor de glorie. America le-a fabricat cu milioanele; lumea uită de ce ajutor au fost ele, pe toate fronturile. La fel ca vestitul camion Studebaker, trimis în mase imense la Stalingrad. Mai târziu Hrusciov a mărturisit că fără ele armata rusească n-ar fi putut ajunge la Berlin, să ridice pe Reichstag, parlamentul Germaniei, steagul roşu cu secera şi ciocanul. În filmul despre căderea Berlinului, soldatul rus care împlânta steagul, avea două ceasuri la mână, a putut să vadă oricine; nu ştiu cum nu s-a băgat de seamă la spectacolul de control, numit vizionare, cuvânt de spaimă pentru lumea filmului şi a teatrului; nu ştiu ce au păţit pe urmă regizorul şi colaboratorii, în frunte cu directorul casei de filme. Dar era prea târziu, toată lumea văzuse.

După război camionul Studebaker fabricat acum de ruşi şi botezat Molotov, a împânzit ţara noastră, bineînţeles nu pe gratis, şi poate cu preţ mai mare decât ne-ar fi cerut americanii.

Cât despre cele două ceasuri, unul ar fi putut să fie al lui Trandafil, căruia i l-au luat pe stradă, ziua-n amiaza mare. «Davai ceas!» era o vorbă des auzită, o cunoşteau chiar şi cei care nu ştiau o boabă ruseşte. Trandafil nici n-a încercat să refuze, le-a oferit ceasul cu dragă inimă. «Sunt ca nişte copii», a spus el acasă, scuzându-i. «Probabil n-au avut niciodată jucării; de ce să nu le fac o plăcere?»

(Aici e locul să reamintesc ce am spus la vreme, dar fără să mă gândesc la consecinţe; domnul Alcibiade care le oferea copiilor o viaţă îndestulată, nu le dădea niciodată o jucărie, ceea ce poate unora dintre ei să le fi asprit caracterul. Dar e posibil ca altora să le fi trezit spiritul inventiv, făcându-şi jucării singuri, reale sau închipuite. E atât de greu, se cere atâta timp, atâta meditaţie să înţelegi sufletul copilului! Sau când ajungi să-ţi faci o părere, ţi-ai uitat copilăria, care rămâne astfel o taină!)

Masa de seară ar fi fost aproape un festin datorită unei cutii cu alimente pe care Tadeu o avea în maşină. Dar între cei doi fraţi interveni o scurtă altercaţie, care, deşi înlăturată repede, întunecase atmosfera.

Pachetul cuprindea hrana rece a armatei, dar fiind de provenienţă americană, la carnea conservată şi la pesmeţii obişnuiţi, se adăugau bunătăţi, unele din ele de mult uitate în lumea civilă, altele necunoscute, de pildă cafeaua solubilă, Ness, cu un nume comun, deşi purta mărci felurite. Era o surpriză care a uimit lumea mult timp, unii cu rude în străinătate o primeau în pachete; pachetul, cu o întrebuinţare atât de felurită şi de răspândită, căpătase acum un înţeles special, marfă de la pachet însemna tot ce nu se găsea atunci în ţară şi venea de peste hotare, bineînţeles din Apus, căci din Răsărit n-avea ce să vină, decât sistemul politic.

În pachetul lui Tadeu erau sardele, creveţi la cutie, crenvurşti, compot de ananas, până şi boabe de porumb fiert, de

asemeni la cutie. Apoi fructe confinate, gemuri, biscuiţi şi fursecuri, şi multe altele, sfârşind cu ţigările Camel. Nu vreau să fac o greşeală, nu ştiu dacă pachete la fel de bogate primea şi trupa, sau numai ofiţerii, toţi, sau numai de la un anume grad în sus.

Înainte de a se aşeza la masă, Tadeu avu o tresărire întârziată; nu mă miră, era obosit, emoţionat şi confuz.

— Dar unde-i mama? Şi ceilalţi? De ce nu-i chemaţi?

Trandafil răspunse, stânjenit:

— Mama e alături, dar nu iese din casă. Nici Odor. Altcineva nu mai este aici acum, afară de Tiberiu, care nu ştiu pe unde umblă.

Tadeu făcu un pas spre uşă.

— Mă duc s-o văd pe mama.

— Lasă, mai târziu! spuse Trandafil, tot stânjenit. Cred că nu i-ar plăcea să te vadă în uniforma asta!

— Dar ce are uniforma asta? replică Tadeu, întâi palid, apoi roşu la faţă.

Şi arătând banderola tricoloră de pe mâneca hainei, ridică glasul:

— Ştii ce înseamnă asta? E tricolorul României! Noi nu am jurat credinţă lui Stalin! Luptăm nu pentru ruşi, ci ca să luăm înapoi Transilvania! Nevasta mea e de la Cluj, şi numai eu ştiu cum îi sângerează inima! Să-ţi arăt scrisorile ei. Ea mi-a deschis ochii şi m-a făcut să iubesc uniforma asta, ea, nu Ana Pauker. Uniforma asta!

— Iartă-mă, frate! şopti Trandafil.

Cornelia se apropie de Tadeu, şi îl sărută.

Îi înţeleg şi pe ea şi pe Trandafil. Scurta pledoarie a lui Tadeu mi se pare convingătoare şi patetică. Prea patetică şi prea spontană, ca să nu fie sinceră. M-a convins şi pe mine. Dar ştiu eu ce să cred despre alţii din camarazii lui? Astăzi unii îi acuză de trădare; stau şi eu la îndoială. Suspiciunea porneşte de la

emisarii care au venit în lagăre şi i-au convins să se convertească. Iar în buna lor credinţă nu am nici o încredere. Cred că puţin le păsa, sau nu le păsa deloc de Transilvania şi de Regele României; erau momeli puse în undiţă. Şi, ca să-mi spun gândul până la capăt, n-am putut să aflu textul jurământului, ce cuprindea el în întregime; nimeni n-a vrut să spună. Dar mai târziu, în şcoli, copiii noştri învăţau că patriotismul înseamnă să iubeşti Uniunea Sovietică.

Uniunea Sovietică avea destulă carne de tun, şi ieftină, ca să nu mai aibă nevoie de două divizii româneşti, înregimentate cu greu, şi până la urmă nesigure. Aceste divizii, în realitate trebuia să fie nucleul viitoarei coloane a cincea, care să impună ţării noastre politica rusească. Dacă până atunci îşi mai vărsau şi sângele, dacă mureau pe câmpul de luptă, nici o pagubă, rămâneau destui să le asigure atingerea scopului!

Deci, ca să nu optez pentru una singură din cele două opinii privitoare la înfiinţarea pe pământ rusesc a diviziilor alcătuite din prizonieri români, «Tudor Vladimirescu» apoi «Horia, Cloşca şi Crişan», socotesc că unii s-au înscris din convingere patriotică; chiar dacă în acest fel dovedeau naivitate, rămâneau oameni de bună credinţă, şi îi salut, post mortem, căci prea putini cred să mai fie în viaţă. Alţii s-or fi înscris dintr-un oportunism scuzabil; erau soldaţi, şi pentru un soldat e mai uşor să lupte, cu riscul de a-şi pierde viaţa, decât să trăiască între sârme ghimpate. Iar de luptat au luptat pentru România, şi pentru eliberarea Transilvaniei. Socotesc deci că nu a fost o trădare; trădarea putea să înceapă la sfârşitul războiului, dacă deveneau, aşa cum sunt sigur că se scontase, activişti în folosul politicii staliniste.

Dar iată ce s-a întâmplat într-o zi după ce războiul se sfârşise şi începea activitatea politică: amândouă diviziile au fost adunate în sala Aro, bănuiesc că numai ofiţerii, trupa n-ar fi încăput nici într-o sală de zece ori mai mare. Câţiva din

conducătorii partidului, în fruntea lor bănuind că nu putea să fie decât Ana Pauker, s-au urcat pe scena împodobită cu pânze roşii, cu puţin galben şi puţin albastru. Dar când să înceapă prelucrarea, cuvânt mult întrebuinţat în acea vreme, asistenta sau o parte din ea, nu ştiu sigur, fiindcă n-am fost acolo, am aflat de la alţii, s-a ridicat în picioare şi a cerut să vină Majestatea sa Regele, să-l vadă şi să-l asculte, căci pentru el luptaseră. Era destul ca serbarea să fie ratată.

Cei rămaşi pe scaune, – presupun că au fost unii – vor fi mers mai târziu în fabrici, să alunge patronii, în sate, să ajute la colectivizarea pământului. Cu fabricile a mers mai repede, muncitorii trăiau adunaţi laolaltă, în spatii îngrădite, uşor să-i strângi cu laţul, ba pe unii chiar să-i convingi, dacă le spuneai că fabrica va fi a lor de aici înainte.

Câţiva ani mai târziu, la naţionalizare, am văzut un birjar cu chef îndemnându-şi caii la deal pe strada Împăratul Traian din Brăila: «Dii, boală! striga, altoindu-i cu biciul. Trageţi, că e trăsura voastră!»

Cu pământul ţăranilor a fost mai greu, a curs sânge, ceea ce nu înseamnă că n-a curs sânge şi în fabrici. Într-un sat recalcitrant, care n-a fost singurul, unul din judeţul Tulcea, s-au adus şi tunuri să-l sprijine pe activist, un omuleţ gângav, dar hotărât să facă treabă, viclean ca nimeni altul, şi care mai târziu a devenit stăpânul ţării, la fel de viclean şi de gângav.

Colectivizarea s-a terminat târziu, dacă s-o fi terminat vreodată, abia când începuse destalinizarea. Mergeam la Braşov, care îşi recâştigase numele, însoţind un prieten, chemat acolo de treburi. Veneam cu maşina pe prelungirea Dorobanţilor, unde este astăzi Televiziunea, cu tristul ei renume, dobândit după epoca glorioasă a revoluţiei din decembrie. Aproape de piaţa care purtase numele lui Stalin am văzut ceva ce n-am înţeles dintr-o dată, o anomalie. Statuia, cu mâna îndreptată simbolic spre ceasul din cealaltă parte a pieţei, direcţie reperată de mine

însumi, după repetate treceri pe acolo, era înconjurată de panouri, dar nu atât de înalte ca să nu se vadă cum se înclina pe o parte. Un grup de pionieri, conduşi de institutoare se oprise să privească, şi copiii exclamau, consternaţi, fiind crescuţi în cultul lui Stalin: «Tătucu' e bolnav! Tătucu' e bolnav, săracul!»

Am spus că nu scriu istorie. Nici politică. E numai parapon.

La Braşov, mi-am adus aminte abia când ne apropiam de piaţa primăriei, sau cum s-o fi numind cea din flancul hotelului «Coroana». «Ia hai să vedem aici ce se întâmplă!» i-am spus prietenului. Şi acolo era o statuie a lui Stalin, nici nu s-ar fi putut altfel, de vreme ce oraşul îi purta numele. În timpul când urma să se dezvelească – fusese învelită în pânză ieftină, «americă» – America tocmai începea să-şi revină din lunga ei dragoste pentru stăpânul Rusiei; era singura posesoare a bombei atomice şi devenise o primejdie. Braşovenii, care aveau şi ei paraponul lor, după ce ani de zile purtaseră numele lui Stalin, spuneau că noaptea, de sub pânza care învelea statuia, se auzeau gemete: «Luaţi America de pe mine!»

Era o glumă, cei drept dedusă dintr-o realitate cunoscută istoric, totuşi rămânea glumă. Dar ceea ce urmează, deşi va părea de asemeni o glumă, e fapt văzut de mine însumi, şi de oricine trecea pe acolo. Într-o zi, mult după ce statuia fusese dezvelită, un muncitor al municipalităţii, îmbrăcat în salopetă şi urcat pe scară, spăla statuia de praf şi de necurăţeniile lăsate de păsări, care nu puteau fi pedepsite pentru blasfemie. Muncitorul, un om cu figura mucalită, făcându-şi treaba îl prăftuluia pe Stalin peste faţă, cu bidineaua înmuiată în apă, plesnindu-l cu sete şi făcând cu ochiul mulţimii oprite să vadă.

Oamenii care visează să aibă statui după moarte, unii chiar în timpul vieţii, nu ţin seama la câte ofense este expusă plăsmuirea lor de bronz sau de piatră; nu-i una să nu aibă în

creştet găinat de pasăre, ca să nu mai pomenesc de cele pe al cărui soclu beţivii îşi lasă udul, ba chiar alte dejecţii; şi nu doar beţivii.

Era perfidie sau doar întâmplare: la Braşov Stalin arăta viitorul cu mâna întinsă spre ceasul aflat în partea cealaltă a pieţei. De astădată, când am ajuns acolo, statuia era înclinată la patruzeci şi cinci de grade; probabil exista o sincronizare între cele două operaţii, de aici şi din capitală.

Ani mai târziu, în 1987, în aceeaşi piaţă, cu clădiri monumentale puse faţă în faţă, o manifestaţie populară, coloane de muncitori mergând să voteze, au transformat sărbătoarea în răscoală, manifestând împotriva stăpânirii, cu atâta curaj, hotărâre şi îndârjire că au stârnit admiraţia lumii. Era o clară mişcare de protest, de proporţii, la fel de curajoasă, hotărâtă şi îndârjită şi aceea de pe Valea Jiului, izbucnită cu doi ani înainte. Amândouă au premers, ca nişte semnale fatidice, revoluţia din 1989, începută la Timişoara, apoi continuată la Bucureşti, şi «în toată ţara», cum striga mulţimea ajunsă la exasperare. În aceste trei locuri mi-am pus în gând atunci să merg şi să mă prosternez, anonim şi în tăcere, pentru ce s-a întâmplat acolo şi ne-a redat demnitatea.

Acum însă Valea Jiului mi-am scos-o din suflet şi nu voi repune-o, până ce un miner adevărat nu va veni, dar fără bâtă, să-mi spună ce-a fost în capul şi în sufletul celor *chemaţi* şi *aduşi* în Bucureşti să ciomăgească oameni paşnici, omorându-i sau schilodindu-i – în numele a ce? A unei suferinţe comune! Ce i-a orbit, cum nu şi-au dat seama? Şi dacă erau orbi, de ce mai purtau lămpaşe? încă mai sper să se spulbere neînţelegerea, să se spună pe şleau că ticăloşia se datorează nu lor, ci altora. Atunci când vinovaţii îşi vor da seama că sunt datori să tragă consecinţele şi minerii se vor dumiri că au fost victimele unei viclene trageri pe sfoară, voi reda văii lor, unde azi nu mai am suflet să mă duc, locul cuvenit în eşichierul triunghiular care a

deschis drumul spre revoluţia din decembrie: Valea Jiului, Braşov, Timişoara.

La Braşov, faptele au fost filmate de pe balconul unui hotel din apropiere. În alte balcoane erau turişti din Rusia, care, când au văzut mulţimea intrând în piaţă, într-o zi de sărbătoare cum erau alegerile, au crezut că vin să facă o demonstraţie de simpatie la sediul partidului şi au început să aplaude, după obişnuinţa de acasă, intrată în sânge. Camera de luat vederi a străinului, un olandez pare-se, a înregistrat totul, de la un capăt până la altul: cum oamenii au început să strige «Jos ăla!» – n-am să-i spun niciodată numele, aş vrea să-l uite toată lumea, să nu se întâmple ce s-a întâmplat în antichitate cu Erostrates, care a dat foc Templului de la Efes ca să devină celebru – şi a devenit, după cum se vede, de vreme ce pomenesc de el după mai bine de două milenii; cum oamenii, după aceea, au năvălit în sediul partidului de unde au început să zboare pe ferestrele sparte portretele, mobila fărâmată, dosarele şi bunătăţile pregătite pentru banchetul de după alegeri, când urma să se sărbătorească victoria dinainte programată. Acele lucruri de mâncare lipseau de multă vreme din magazine şi totuşi, mi s-a spus că nimeni nu le-a băgat în traistă, că oamenii le-au călcat în picioare. Filmul a putut fi văzut după câteva zile la televiziunea italiană, de unde l-au preluat şi alte posturi. Într-un montaj transmis sub formă de serial, în Germania, unul din episoade începea prin a arăta măcelăria şi mezelăria din piaţa Amzei, de la Bucureşti, cu cârligele goale, cum erau şi rafturile, şi tejghelele. «Dar unde este salamul?» se întreba comentatorul. Şi atunci, filmul, revenind la Braşov, arăta brusc, în prim plan, luat cu transfocatorul, portretul cui se ştie, căzut de la etaj şi rămas în picioare, rezemat de peretele clădirii. Iar în gură avea înfipt un salam de Sibiu, gros cât pumnul. Era o prefigurare a pumnului care avea să i se bage în gură la 22 decembrie 1989.

În ziua când la Braşov se răsturna statuia lui Stalin, tocmai

se anunţa terminarea colectivizării, căci aici voiam să mă întorc, după digresiunea făcută mai înainte. Prietenul meu terminându-şi treburile, am intrat să mâncăm la «Aro». Pe atunci se mai găsea de mân-care; nu ca înainte de război când o masă la un restaurant mare însemna o strălucită demonstraţie culinară dar, oricum, se găseau încă de toate, odată intrat acolo nu murea nimeni de foame.

La masa noastră s-a aşezat un cunoscut, pe care îl ştiam că are veleităţi de muzician, compusese ceva muzică de cameră, necomestibilă, dirija uneori orchestra radio, cu mişcări ţepene, de fapt nu făcea altceva decât să bată măsura, mecanic, ca metronomul. Însă ocupaţia lui de bază era alta, am aflat-o abia atunci. Venea din judeţ; era îmbrăcat cu un veston de postav gros, închis până în gât, fără revere, cu pantaloni bufanţi şi încălţat cu bocanci. Ultima oară îl văzusem în frac, pe podium, dar numai din spate; cu braţele întinse larg, ca să declanşeze intrarea orchestrei, părea o sperietoare de ciori.

— Vin de la ţară, azi am terminat colectivizarea! ne-a spus activistul, plesnind de ifos.

Deşi nu-mi ardea de glumă i-aş fi spus că musca la arat n-a făcut o treabă mai inutilă. Dacă sunt oameni care încă n-au înţeles pe deplin de ce colectivizarea n-a dat roade ci a nenorocit satele, iată unul din motive: toţi autorii ei au fost nişte rataţi într-o meserie oarecare şi s-au apucat de alta, fără s-o cunoască; toţi, nu doar unul, ca dirijorul mort astăzi, fie-i ţărâna uşoară, chiar dacă a călcat pe ea cu bocancii de activist, făcuţi pe măsură de cizmarii partidului.

4

Dacă Trandafil îl primise pe Tadeu cu o reţinere, cu totul alta a fost atitudinea lui Tiberiu. Locuia în vecini, într-o cameră mobilată, până să fie gata vechiul lui apartament, de deasupra prăvăliilor bombardate la 4 aprilie, pe care Cornelia, cu stăruinţa ei nescăzută, ca şi încrederea în reuşită, se şi apucase să le reconstruiască, îndată ce izbutise să refacă cele două odăi, în casa mare, pentru Alexandrina. Avea de gând să continue lucrul, după ce termina corpul de case cu prăvăliile, acestea fiind de primă necesitate; în partea din spate, unde fusese bucătăria care scăpase întreagă, stăteau acum Pantelimon Dumitrescu şi Miercana. Cât priveşte casa mare, Cornelia nu năzuia să mai fie un palat boieresc ca înainte, ci o locuinţă simplă, dar cu destule odăi unde să se poată adăposti odată toţi cei rămaşi din familia domnului Alcibiade. Atunci, după bombardament, credeam că nu mai poate fi salvat nimic, decât o parte din cărămidă şi molozul, dacă erau de vreo folosinţă. Eram în adăpostul de alături când căzuse bomba, şi pe urmă am văzut casa distrusă. În realitate o bună parte din ziduri erau în picioare, dar fumul, praful, atmosfera terorizantă după spaima îndurată mai înainte, deformaseră imaginea şi era explicabil că totul în acele clipe mi se părea ruină. Aşa mi se întâmplase şi în alte rânduri după bombardamente, până ce se liniştea atmosfera şi îmi recăpătăm puterea de judecată; un zid lovit îmi dădea impresia că e distrusă toată casa; dacă ardea un acoperiş sau două, mi se părea că arde tot cartierul. Cine nu a trăit aceste întâmplări nu înţelege şi nu mă va crede.

Tiberiu nu venea niciodată la Trandafil, cred că îl dispreţuia pentru viaţa lui cumpătată şi mai ales pentru că se însurase cu o femeie mai în vârstă decât el; deşi depăşise cu mult patruzeci de ani, îi plăceau fetişcanele, nu se ostenea să le caute şi să le cucerească, le lua din stabilimentul de pe strada

Calomfirescu. Acum intrase, intrigat de Jeepul de la poartă, cu înmatriculare rusească. Înăuntru tocmai terminau masa.

Când îl văzu pe Tadeu cu banderola Tudor Vladimirescu, după o clipă de surpriză admirativă, se repezi la el, îl cuprinse în braţe şi îl sărută pe amândoi obrajii. Asemenea efuziuni erau necunoscute în familia domnului Alcibiade.

Despre divizia românească venită cu ruşii se scria în ziarele comuniste, sub titluri cât toată pagina, se vorbea la radio cu înflăcărare. Această tevatură avea asupra multor oameni un efect invers, le trezea suspiciunile.

— Frate! exclamă Tiberiu, cu emfază. Ce-mi văd ochii?! Sunt mândru de tine! Faci cinste familiei noastre.

— Mulţumesc! răspunse Tadeu, cu răceală.

Trandafil stătea cu ochii în podele, Cornelia zâmbea, cu bunătatea ei de Sfântă Vineri, care vede la oameni numai partea lor bună.

— Şezi, dragul meu, să bei un pahar de vin cu noi! se adresă lui Tiberiu.

Acesta îşi puse mâna pe inimă şi răspunse încă mai emfatic decât înainte:

— Eu, la masă cu eroul nostru? Nu merit să-i stau nici la picioare!

Făcuse cerere de înscriere în partidul comunist şi aştepta ziua când să fie primit cu solemnitate, la plenara celulei.

Până atunci, noţiunea de celulă, în sensul ei politic, o cunoşteau numai iniţiaţii şi, desigur, Siguranţa Statului. Cât despre plenară, cuvânt rar folosit înainte, şi în nici un caz de mulţime, avea să capete în viitor o folosinţă răspândită. După un apogeu de lungă durată, – dacă e îngăduit să atribui cuvântului atâta prelungire, când el defineşte de fapt o singură clipă, atingerea unei culmi, – cuvântul, mult timp pe toate buzele, folosit în nenumărate ocazii, a început să se audă tot mai rar, până ce astăzi cred că nu-l mai folosesc decât întârziaţii. Plin, în

plen şi plenitudine, cuvinte mai vechi în limba noastră, înseamnă fiecare altceva, şi le socotesc suficiente; plenar e o izmeneală, dovadă că dispare; poate filologii mă vor contrazice, dar dacă-i aşa, să ştie că eu pot să-i contrazic în mai multe privinţe, n-am decât să deschid dicţionarul şi să caut cuvinte explicate anapoda şi intrate în uz, din nefericire, cu înţelesuri falsificate.

Câtă vreme Tiberiu rămase acolo, Tadeu se feri să vorbească; stătea stânjenit cu ochii pe faţa de masă şi făcea cocoloaşe din miez de pâine. Tiberiu în schimb, care până la urmă se aşezase pe scaun, deşi la început se declarase nevrednic de asemenea cinste, nu-l slăbea cu întrebările, cum luptase, ce fapte de vitejie făcuse, ce părere avea despre viitorul războiului şi despre ce urma după aceea.

— S-a zis cu moşierimea şi cu burghezia de aici înainte! Aşa-i că o să le tăiaţi capul?

Fu prima oară când Tadeu ridică ochii şi îl privi în faţă, cu un amestec de uimire şi scârbă. «Dar tu ce eşti?» părea că ar fi vrut să spună. Pe urmă se stăpâni şi răspunse rece:

— Noi nu facem politică!

— Dar sovieticii? Că n-or fi venit degeaba!

— Sovieticii n-au să se amestece în treburile noastre interne.

Credea, cu sinceritate, cum am crezut şi eu o clipă, o oră, o zi, o săptămână sau m-am străduit să cred, luându-mă după asigurările date de Churchill. Armata sovietică venea să ne elibereze. De ceva, că de nemţi neam eliberat singuri. De jafuri şi violuri auzeam, dar nu le văzusem cu ochii, mă străduiam să cred că făceau parte din ororile inerente războiului, când bunurile omului şi viaţa lui îşi pierd valoarea. Deşi în sufletul meu era dezgust şi revoltă, trebuia să accept situaţia, dacă voiam să trăiesc mai departe. Şi apoi, asupra mea nu se săvârşise nici o agresiune fizică. Auzeam focuri de puşcă noaptea, pe stradă şi

îmi spuneam că înţelept era să stau în casă. Un prieten mai puţin prudent s-a ales însă cu o gravă infirmitate. Era într-un restaurant care azi nu mai există, «La greci», în coltul străzii Schitu Măgureanu cu Cobălcescu, unde acum este o policlinică. Un glonţ intrat pe fereastră i-a zdrobit braţul deasupra cotului; s-a vindecat după multă suferinţă, dar braţul, paralizat, îi atârna de umăr ca o zdreanţă; dacă i-l tăiau ar fi fost totuna. Ştiam ce să cred şi ce să nu cred despre feluritele zvonuri, dar ce vedeam cu ochii nu puteam pune la îndoială. Am văzut o faptă aşa de urâtă că şi azi, după atâtea decenii mă umple de silă, deşi în aparenţă, însemnătatea ei este minoră. Să fi fost săvârşită de un vagabond, alb sau brun la faţă aş fi numit-o găinărie.

În toamna anului 1944, războiul continua pe pământul Cehoslovaciei şi Ungariei. Mă aflam în gara Câmpina, când a venit din jos un tren cu armată rusească, în drum spre front, unde se dădeau lupte grele. Un soldat, un băieţandru, ce nu părea ajuns la vârsta majoratului, a coborât, odată cu alţii, şi a cumpărat câteva pere, de la o bătrână necăjită, că altfel n-ar fi stat acolo, în vântul rece, pentru câţiva lei care îşi pierdeau valoarea de la o zi la alta. Băietanul avea bani româneşti, plătiţi de Banca Naţională a României. Când trenul a pornit, a înşfăcat târna cu pere a bietei bătrâne şi a sărit pe scara vagonului, râzând cu satisfacţie. Poate i-or fi rămas oasele în drumul lung până în capitala Germaniei, însă după mine, care am fost martor, doar cu atât nu a plătit târna furată. Fiindcă eu am văzut chipul consternat al bietei bătrâne, şi am rămas cu ea, acolo, în gara Câmpina, în vântul rece venit de la munte; să fi fost vară poate frigul nu mi s-ar fi dus până în fundul sufletului unde îl mai simt şi astăzi.

Tiberiu nu părea ofensat de răceala lui Tadeu, totuşi nu îndrăzni să continue discuţia, şi după o tăcere stânjenitoare se ridică să plece acasă. Cornelia merse şi ea la culcare, în camera alăturată.

Trandafil stătu multă vreme de vorbă cu fratele lui mai mare. Vru să afle cum era viaţa în Rusia. Ce putea să-i spună un om care trăise în lagăr, apoi în cazărmi şi pe câmpul de instrucţie? Întrebă, de ce unii prizonieri se înscriau în diviziile româneşti formate într-o ţară împotriva căreia luptaseră, iar alţii refuzau, rezistând la toate presiunile.

— Bănuiesc că ai stat de vorbă cu unii dintre aceştia. Ce răspuns ţi-au dat?

— Uite, unul din răspunsuri, de pildă: că au jurat o dată credinţă Regelui, şi nu înţeleg să repete jurământul, între sârme ghimpate, păzite cu mitraliera. Alt răspuns: nu îmi vând onoarea pentru o libertate iluzorie, căci nu poate fi decât o nouă captivitate. Sau, răspunsul cel mai drastic: orice argumente s-ar folosi, şi orice scuze s-ar găsi, e un act de trădare.

— Tu de ce te-ai înscris? Ai fost între primii, sau între ultimii? Dacă nu poţi să-mi răspunzi, iartă-mă că te-am întrebat.

— Am răspunsul pregătit de mult.

— Deci, ai deliberat!

— Am deliberat şi continui să deliberez. Nu e clipă să nu-mi judec fapta. M-am înscris între primii. Am vrut să lupt împotriva lui Hitler, fiindcă ne-a luat Transilvania. Sunt însetat să lupt şi mulţumirea mea cea mai mare ar fi să iau parte la eliberarea Clujului. Pentru atât m-am înscris, şi nu pentru altceva. Nu vreau să judec nimic mai departe. Se găsesc destui care să judece. Mă crezi mărginit, frate?

— Nu! Te înţeleg, şi sunt alături de tine. Dar nu-i un motiv să accept comunismul. Fiindcă este o doctrină antiumană, şi care, ce-i mai rău, se pretinde apărătoarea umanităţii. Te-au îndoctrinat? O accepţi?

Tadeu răspunse, după o tăcere:

— Nu! Dar sunt multe de schimbat în lume; trebuie să treci de partea celui pe care îl crezi capabil să le facă. Ţinând seama de crimele săvârşite de la revoluţie până astăzi, în timp de pace

şi în timpul războiului, comunismul e un rău indubitabil; dar un rău care a fost necesar.

Trandafil căzu pe gânduri, da, era un rău necesar, fără el n-am şti ce-i binele. Nu se culcă decât aproape de ziuă. Când se trezi, fratele său plecase; auzise prin somn Jeepul demarând din faţa porţii.

Nu am ştiut bine din ce trăia Tiberiu atunci; fapt este că nu era în mizerie. Am auzit de unele expediente ale lui, mai mărunte dar în acelaşi timp mai sigure decât fusese societatea de ajutor reciproc «Viitorul fericit», înfiinţată puţin timp înaintea războiului, o excrocherie care l-ar fi dus la pedeapsă penală, dacă nu îl salva domnul Pretoreanu. Cât fusese în spitalul de boli nervoase, avusese grijă de el Cornelia, care probabil şi după aceea îi mai dădea ceva bani, pe ascuns. Mai înainte, în 1943, se împrumutase de la Titus, când acesta venise în concediu de convalescenţă, după o rană foarte gravă, căreia îi supravieţuise ca prin minune. Avea portofelul burduşit cu bani, solda de locotenent pe câteva luni, căci nu apucase să cheltuiască nimic din ea. Tiberiu i-o înjumătăţise cu rugăminţi disperate şi cu jurământ că într-o lună o să-i înmâneze Algăi, ba chiar, dacă ea o avea nevoie, o s-o împrumute la rândul lui, cu orice sumă. Bineînţeles că rămăsese doar vorba.

Mai târziu, prin 1946, la un an după ce se întorsese de pe frontul din Cehoslovacia, şi o găsise pe Alga moartă, Titus, îi trimise vorbă prin Trandafil, să-i restituie banii. Era în mare nevoie, altfel n-ar fi făcut acest demers pe lângă un om care îi rănise adânc sufletul, comentând vulgar şi cinic sfârşitul unei femei fără pată. Tiberiu răspunse că numai proştii îşi plătesc datoriile. Şi le plătea şi el, numai ca să se poată împrumuta peste câteva zile cu o sumă dublă, de la acelaşi creditor, a cărui încredere o câştigase, jucând rolul bunului platnic. Nu reuşea totdeauna, dar cu unii ajunsese să repete manevra de două şi chiar de trei ori, bineînţeles dublând mereu împrumutul, până ce atingea o cifră pe care ştia că nu trebuia s-o depăşească; simţea aproape totdeauna până unde poate să meargă, fără să trezească suspiciunea victimelor, fiecare cu gradul lor de naivitate.

O altă sursă de venituri era câte o fată de la stabilimentul

de pe strada Calomfirescu, pe care o îndupleca făgăduindu-i că o va scoate de acolo şi o va lua de nevastă, ceea ce şi făcuse cu adevărat în mai multe rânduri.

Apoi nu ştiu ce combinaţii făcea cu ruşii, cum îi păcălea, că în anul când refuzase să-i plătească datoria lui Titus avea ruble de aur pe care le vindea bijutierilor şi dentiştilor. Poate le exploata pe fetele de la stabiliment, dându-le drept trufanda soldaţilor şi ofiţerilor din armata de ocupaţie; acum că se sfârşise războiul nu-şi mai îngăduiau să pună mâna cu sila pe o femeie, decât dacă era una prea imprudentă şi cu totul lipsită de apărare.

Afacerile cu adevărat mănoase Tiberiu le-a pus la cale după ce intrase în partidul comunist şi devenise un militant plin de zel cu oarecare influenţă pe lângă *organele* de conducere ale judeţului. Era vremea când începuseră arestările; pe baza unor denunţuri, sau doar a unor bănuieli, oameni nevinovaţi erau scoşi din aşternut noaptea, şi duşi în locuri necunoscute. Asemenea samavolnicii – care au continuat din plin mai bine de un deceniu şi n-au încetat cu totul niciodată, fiind un instrument al luptei de clasă – creaseră o psihoză, teama perpetuă de arestare. Oameni fără nici o pată pe conştiinţă se culcau seara cu teama că au să fie luaţi peste noapte; era mult mai rău ca la bombardamente, fiindcă nu suna niciodată încetarea alarmei, oricând puteai să auzi soneria. Abia când se lumina de ziuă oamenii îşi veneau în fire, îşi făceau semnul crucii şi răsuflau uşuraţi, dar numai câteva ore, până începea să crească teama de noaptea următoare. Peste ziuă îşi chemau prietenii la telefon să vadă dacă sunt liberi, şi dacă le recunoşteau glasul le era de ajuns, apăsau repede pe furcă, nu îndrăzneau să vorbească, de teamă că sunt ascultaţi; iar dacă vorbeau, o făceau cu multe ocoluri. Existau şi codificări, dar naive, tanti Mili, adică miliţia, şi unchiul Secu, securitatea.

Am trăit şi eu această psihoză, cunoscută chiar membrilor

de partid şi celor care colaborau conştiincios cu autorităţile; scutite de teamă nu erau nici autorităţile. Mulţi oameni dormeau cu valiza făcută, sau cu rucsacul la căpătâiul patului. Nu mi-am luat niciodată asemenea precauţie, am socotit că odată arestat îmi va fi indiferent ce se întâmplă cu mine; nu era o dovadă de curaj, nici de resemnare, ci mai degrabă un dezgust de tot şi de toate. Asemenea stare, prelungită cu anii, a lăsat urme dezastruoase; niciodată de atunci înainte, nici chiar în momente de satisfacţie şi bucurie, nu am putut să mă mai socotesc un om liber.

Multe haimanale s-au ţinut de farse sinistre în vremea aceea, au sunat la uşa oamenilor, în puterea nopţii, pe urmă au luat-o la fugă. Un prieten, deşi fără nici o pată pe conştiinţă nu era scutit de frică; ce-i drept, nimeni nu putea să-l asigure că nu-l pândea nici o primejdie. Într-o noapte, la trei, ora fatidică, a sunat soneria şi nu s-a mai oprit până la ziuă. Dar el nu avea de unde să ştie, fiindcă a leşinat şi nu şi-a venit în fire decât dimineaţa, după ce un vecin, care cobora scările, a descoperit că butonul soneriei era înţepenit cu gumă de mestecat, presată deasupra. Asemenea faptă, săvârşită asupra altui om, bolnav de inimă, ar fi fost o crimă.

Lipsa de-acasă a celor arestaţi nu putea trece multă vreme neobservată, deşi de obicei familia se ferea să vorbească. Când afla de un asemenea caz, Tiberiu se oferea să obţină eliberarea nefericitului, contra unei sume importante, sub pretext că trebuia să mituiască mai multe persoane, bineînţeles fără să le spună numele, «Îmi daţi acum jumătate, restul când se va întoarce; în cel mult o lună îl aveţi acasă».

Cine refuză o asemenea şansă? Familia făcea rost de bani pe orice cale, se împrumuta, cu dobândă de douăzeci, treizeci, cincizeci şi chiar sută la sută pe lună, sau îşi vindea bijuteriile şi lucrurile preţioase din casă.

Din zece arestaţi, câţiva, cărora nici cei mai înverşunaţi

anchetatori nu le găseau vreo vină, veneau acasă după câteva zile, după o săptămână, două sau patru. Tiberiu prindea de veste şi se ducea să-şi încaseze restul sumei; familia îi mulţumea recunoscătoare: «N-o să vă uităm niciodată!» Într-un fel, treaba părea cinstită: dacă manevra nu-i reuşea, dacă victima nu era eliberată, Tiberiu se prezenta la domiciliul ei, şi restituia arvuna: «Îmi pare rău, doamnă, a fost imposibil. Am să mai încerc, dar va fi nevoie de mai mulţi bani, nu ştiu cât. Nu, nu, nu-mi daţi nimic acum, am să pun de la mine. Îmi plătiţi când s-o întoarce soţul. Nu vă pierdeţi curajul!»

Oferta rămânea deschisă *sine die*. Unii, care practicau aceeaşi imunditate au păţit-o; păgubaşii au depus plângere. Metoda lui Tiberiu era ca şi infailibilă: nimeni nu avea motiv să se plângă. Extrem de rar s-ar fi putut întâmplă ca doi ofertanţi să opereze asupra aceleiaşi victime şi să vină unul după altul; atunci, desigur înşelătoria ieşea la iveală, dar chiar şi în asemenea cazuri, de obicei victimele preferau să tacă, spre a nu cădea şi ele sub cine ştie ce acuzaţie.

Cum spuneam, Tiberiu rămânea invulnerabil, fiindcă îşi lua toate măsurile de precauţie, îl conducea un instinct diabolic, dovedindu-se şi el, în felul lui, ca toţi copiii domnului Alcibiade, dotat cu însuşiri ieşite din comun, greu de găsit într-o singură familie.

Metoda lui Tiberiu îmi aminteşte de unii meditatori, care pregăteau şcolari pentru felurite examene şi pentru intrarea în învăţământul superior.

Cunosc profesori care şi-au respectat menirea, luminând minţile pe care alţii, cu aceeaşi menire dar fără vocaţie şi fără tragere de inimă le-au lăsat întunecate. Nu era numai vina lor, ci mai ales a climatului favorizat cu bună ştiinţă de cei doi inculţi, care ne stăpâneau ţara şi aveau o sete nebună de a fi socotiţi oameni de cultură – ambiţie dusă până la un grad neatins vreodată de un alt tiran din istorie, căci toţi ceilalţi s-au

mulţumit să aibă puterea şi să se bucure de obedienţa supuşilor. M-am întrebat adesea dacă atunci când rămâneau singuri îşi recunoşteau unul în faţa altuia ignoranţa, sau se minţeau şi pe ei înşişi? Cred însă că în comun, sau fiecare în parte, în intimitatea eului lor erau conştienţi că nu vor ajunge niciodată ceea ce se proclamau, împodobindu-se cu titluri unul mai pompos decât altul; şi atunci, urându-i pe oamenii de cultură, voiau să coboare întreg poporul la nivelul lor, spre a nu se mai simţi în inferioritate. Iată dar din ce carenţă a învăţământului a proliferat clasa meditatorilor. Spun proliferat, fiindcă ei au existat şi înainte, dar puţini, pentru cei neînzestraţi să depăşească o treaptă, pentru cei ai căror părinţi, şi chiar ei înşişi voiau să urce mai sus decât îi ducea mintea. În trecut, aceştia mergeau la o meserie, care se socotea atunci brăţară de aur, şi era atât de necesară pentru existenţa societăţii. În timpul nostru s-a născut o dorinţă nestăpânită de a parveni pe calea învăţăturii – era o lozincă de altfel: «învăţaţi, învăţaţi, învăţaţi!» Dar ce, şi cum? Şi cu ce rezultate? Un titrat îşi găsea greu un post corespunzător studiilor sale, şi era mult mai prost plătit decât cei care munceau cu braţele. Îndemnul de a învăţa al lui Lenin se referea la însuşirea ştiinţei politice, propovăduită de Marx şi de el însuşi. Altminteri, îndemnul nu era sincer, şi condiţiile de admitere în şcoală aveau o bază fundamental falsă: nu prima creierul, ci originea socială. Nu-i om să nu ştie ce însemnătate avea în vremea aceea «dosarul», colecţia de documente, autobiografii şi informaţii de toate felurile, obţinute prin orice mijloace, inclusiv denunţul. Un dosar «bun» asigura întâietatea unui personaj mai puţin înzestrat în faţa altuia mult mai îndreptăţit la o funcţie sau un titlu, dar care avea în dosar o pată, ca de pildă «divorţat», ca să dau un exemplu, nu cel mai stupid din câte cunoaştem.

În 1958, aula Facultăţii de drept s-a populat de intelectuali aduşi să asiste la o şedinţă de demascare a unor duşmani ai poporului, intelectuali ei înşişi, a căror vină principală, după

expunerea unui ofiţer de securitate chemat să joace rolul procurorului, era aceea că ascultau posturi de radio străine. Între alte orori, am văzut atunci cum un savant ca doctorul Nasta a fost insultat cu ferocitate de un muncitor instruit de Florian Dănălache, o persoană cu funcţie importantă în partid. Mult aş dori ca muncitorul acela de la Uzinele 23 August, dacă mai trăieşte şi dacă mai ţine minte, să citească rândurile de faţă şi să se ruşineze, căci nu-i cer să se sinucidă. Doctorului Nasta nu i se punea în sarcină decât vina că venea seara să-şi ia nevasta dintr-o casă unde se asculta radio Londra. «Bă, ticălosule, bă, nenorocitule!» răcnea la el muncitorul lui Dănălache, amenințându-l cu pumnul.

Ca să ne-nveselim puţin voi povesti ce-a răspuns când a fost interogată, Miliţa Pătraşcu, sculptor celebru, căci pentru asemenea artă bărbătească nu admit femininul – şi-apoi, ea n-a dovedit mai putină bărbăţie nici în faţa acuzatorilor. «Ai afirmat sau nu, a întrebat-o unul dintre aceştia, că în şcoli nu se intra după merit, că...» «Da! a fost răspunsul, fără şovăire. Am spus că în şcoli sunt primiţi copii cu origine sănătoasă, şi sunt respinşi cei cu origine bună!» Martor al acuzării şi susţinător al rechizitoriului era Zaharia Stancu. Despre felul cum erau priviţi şi taxaţi intelectualii, mai ştiu o întâmplare petrecută în anii din urmă, cu totul adevărată şi nicidecum o glumă, deşi poate stârni râsul; dar în acelaşi timp şi revolta. O doamnă cu situaţie bună a chemat un meseriaş, muncitor adică, să-i repare voleurile de la ferestre. «Cât mă costă?» a întrebat, după ce omul văzuse despre ce era vorba şi îşi făcuse socotelile. Costa şase mii de lei, de două ori cât salariul unui profesor. «Dar cât ai dumneata de lucru aici?» a întrebat doamna, uimită. «Vreo două după-amieze». Soţul ei era profesor universitar şi n-avea şase mii de lei pe o lună întreagă. Spunându-i acestea meseriaşului, el i-a răspuns ridicând din umeri: «De, doamnă, dacă nu i-a plăcut să muncească!»

Şi acum închei, întorcându-mă la meditatorii care ştiau să-şi preţuiască uzura creierului, deşi unii îl foloseau cu menajamente sau chiar îl lăsau în repaus şi se uitau pe fereastră în timp ce elevii se chinuiau să rezolve problema propusă. La urmă îşi aruncau ochii în caiet şi spuneau: «E bine», sau «nu e bine!»

Aş vrea ca, din respect pentru adevăr şi dreptate, cei neimplicaţi în cauză, pe care îi cunosc şi ştiu cât de conştiincios, de competent şi demn de laudă îşi îndeplinesc menirea, şi odată cu ei toţi aceia care îşi recunosc aceleaşi merite, să nu-mi poarte duşmănie şi să nu-i scuze pe ceilalţi, din solidaritate de breaslă.

Am scris despre fenomenul acesta, fiindcă şi el a marcat epoca şi, ocolindu-l radiografia vremii ar fi incompletă. Nu pretind că voi ajunge la toate celelalte fenomene, dar când unul are să-mi vină în minte, am să-l dezvălui, adăugind alte pagini istoriei.

Tiberiu a ajuns la situaţia descrisă mai înainte după patru ani de tribulaţii; anii scurşi de la sfârşitul războiului.

Când ieşise din spitalul de boli nervoase, în septembrie 1944, puţin slăbit dar mai ager la minte decât înainte, în oraş, ca în toată ţara de altfel, era multă frământare. Trupele ruseşti continuau să se scurgă spre front, dar mulţi rămâneau, împânzind locul; era armata de ocupaţie căreia nu i se spunea pe nume. Totodată veneau activişti refugiaţi şi crescuţi în Rusia, cu ranguri înalte în partidul comunist; despre unii se mai ştia câte ceva, de alţii nu auzise nimeni. Ei se uneau cu vechii membri de partid eliberaţi din lagăre. Câţi erau nu se ştie bine, poate câteva zeci, câteva sute, în nici un caz mii, cum susţinea propaganda, care făcea agitaţie în ziarele lor sau în cele aservite, la radio sau la mitingurile populare, unde se adunau sute de mii de oameni şi cifra era în creştere, deşi spaţiul pieţelor rămânea acelaşi.

Parcă îmi amintesc că odată, în piaţa Unirii sau a Naţiunii, că nu-i mai ştiu numele, după ce a fost schimbat în câteva

rânduri, s-ar fi adunat un milion de oameni, cerând schimbarea guvernului. Dacă aş fi măsurat piaţa şi aş fi socotit că pe un metru pătrat încăpeau patru oameni, înghesuiţi ca mazărea în borcane, puteam să-mi dau seama de numărul exact al participanţilor la miting care încăpeau în piaţa pe atunci mult mai mică decât este astăzi, când prin demolări nesăbuite i s-au dat dimensiuni faraonice. Dar cum n-am măsurat-o, nu-mi rămâne decât să admit că au fost un milion de oameni, întrebându-mă doar, de unde? Cum să fabrici un milion de oameni, când întreagă populaţia Bucureştilor nu era mult mai mare, cu tot cu bătrâni şi copii, cu infirmii, cu cei din spitale, şi cu procentul important de opozanţi care ştiu bine că nu participau la mitinguri, cum n-a participat nici unul din cei o sută de oameni, cunoştinţele mele; de la ei aflam despre alţii, alte sute, aflate pe aceeaşi poziţie.

Prima armă a agitatorilor era minciuna; au minţit tot timpul, din 1944 până în '89, şi n-au minţit doar populaţia, ci s-au minţit între ei, şi-au minţit familia şi lumea întreagă.

Deocamdată spuneau că nu vor decât să li se recunoască egalitatea cu celelalte partide, pe care le numeau depreciativ «istorice». Erau într-adevăr istorice pentru că ele au făcut România Mare!

Nu mă simt capabil, nici nu simt nevoia, şi nici nu-i necesar la urma urmelor, să descriu în amănuntele ei zilnice vânzoleala din anii aceia, turbulenţa organizată, asaltul continuu al unei minorităţi hotărâte să pună mâna pe putere, împotriva majorităţii potrivnice, învinsă până la urmă prin masivul şi zdrobitorul ajutor din afară, şi cu imboldul lui Stalin, care voia să nimicească tocmai lumea datorită căreia câştigase războiul, după ce el, unul, îl pierduse în primele zile.

*

Ieşit din spital, unde trăise ca pe altă lume, lui Tiberiu nu i-a trebuit mult până să simtă încotro bate vântul. Pe urmă a ştiut să-şi orienteze pânzele, iar soarta i-a fost favorabilă, scoţându-i-l în cale pe maistrul Ion Mustaţă, de la rafinăria «Vega».

Fiindcă n-avea cum să-l adăpostească, buna Cornelia i-a găsit o cameră prin vecini, aproape, pe partea cealaltă a străzii, la un om a cărui nevastă murise în bombardamentul din 4 aprilie, şi nu mai avea decât o fată, majoră, Ana-Passionaria. Acel văduv, în vârstă de cincizeci de ani, sănătos şi în plină putere, era maistrul Ion Mustaţă, comunist din prima lui tinereţe, când se formase partidul. Dar, în afară de faptul că îşi declarase apartenenţa pe faţă, botezându-şi fata Ana-Passionaria, de la Ana Paucker şi Dolores Ibaruri, înverşunata activistă spaniolă, refugiată la Moscova, Siguranţa Statului nu putuse să-i pună în sarcină nici o încălcare a legii. Într-adevăr, Ion Mustaţă, deşi membru devotat al partidului încă de la înfiinţare, nu aproba activităţile subversive şi nu lua parte la ele, socotind că puterea trebuia să fie obţinută pe cale paşnică. Sigur că aşa se punea în răspăr cu tovarăşii săi, dar cum era cel mai vechi dintre ei şi în fapte nu săvârşea nimic reprobabil, treceau peste această neînţelegere, socotind că odată va veni singur la matcă. De altfel îl şi respectau, îi cunoşteau trecutul nepătat, credinţa lui neştirbită în victoria proletariatului, idealul muncitorimii orbite. Dacă un muncitor îmi va reproşa ce spun aici, îl voi întreba cum n-a văzut timp de patruzeci de ani că idealurile lui se duc de râpă, fiind clădite pe teorii false şi pe minciună?

Maistrul, fire blajină, încrezător în oameni, respectând toate credinţele, chiar şi cele ale duşmanului de clasă, pe care îl privea cu îngăduinţă, fu bucuros să-l primească pe Tiberiu în casa lui, prea goală după moartea nevestei. Îl cunoştea din vedere, ştia că avea carte şi nu credea în păcatele care i se puneau în sarcină, mai ales că odată cu internarea lui în spital, ca victimă a bombardamentelor, lumea i le iertase, poate le şi

uitase. Adevărul este că Tiberiu îşi schimbase firea, devenise mai potolit, mai modest, mai respectuos cu vecinii.

Cât despre fată, proprietarul nu se gândea că un bărbat de peste patruzeci de ani, adus în casă, ar putea fi o primejdie. Ana-Passionaria, în pofida celui de al doilea nume al ei, era o persoană cu obiceiuri sobre, chiar austere, cu ochii reci şi cu faţa severă. Până acum nu fusese în vorbă cu nimeni, la cinematograf mergea singură după moartea maică-si, de care până atunci fusese nedespărţită. Părinţilor li se părea frumuşică, nimeni nu spunea altfel şi într-adevăr, era binişor făcută, înălţuţă, voinică, poate puţin bărbătoasă, cu călcătura cam ţeapănă, cu o faţă care ar fi fost plăcută dacă n-ar fi stat mereu încruntată.

Avea douăzeci şi doi de ani, făcuse Şcoala Superioară de Comerţ şi era contabilă în acelaşi loc de muncă, cu taică-său, la rafinăria «Vega». Bineînţeles că se înscrisese în partidul comunist îndată după 23 August 1944, nu fusese nevoie de vreo cercetare privind trecutul ei şi originea, numele de botez (nu se spunea aşa), era o garanţie, ca să nu mai vorbesc de numele tatălui.

Datorită originii sigure şi comportării austere fu luată la şcoala de activişti unde i se îndesă în cap toată ştiinţa politică, de la Marx şi Engels până la Lenin şi Stalin; învăţă pe dinafară istoria partidului bolşevic; cursul scurt – cel lung n-a apărut niciodată. Îl citisem şi eu cu ani înainte, nu începuse războiul, într-o ediţie franţuzească. Nu mă silea nimeni, se înţelege, ba chiar îmi asumam un risc, dacă Siguranţa Statului ar fi găsit la mine o asemenea carte nu scăpăm ieftin; în cazul cel mai bun mă anchetau şi mă puneau sub observaţie. Nu am citit-o cu duşmănie, era doar dorinţa de a cunoaşte ce însemna cu adevărat bolşevismul, atât de controversat în vremea aceea, idealul unei categorii de oameni, spaima altora şi indiferenţa majorităţii, care dormea liniştită pe salteaua ei moale. Am început lectura fără o

părere formată dinainte, în nici un caz cu suspiciune, ci mai degrabă cu bunăvoinţă. Cred că abia pe la jumătate şi nu dintr-o dată mi-am dat seama că multe din frazele înşirate acolo erau neclare, de multe ori rămâneam pe gânduri, cu nedumerire, până ce am înţeles că istoria adevărată se ascundea printre rânduri, iar deasupra rămânea o minciună construită ştiinţific, dar grosolan, fără abilitate, putând să prostească doar pe cei fanatici sau slabi de minte, ceea ce e aproape totuna. Metoda nu diferea de cea scrisă în cărţile sfinte, «crede şi nu cerceta», pe care eu am respins-o îndată ce am putut să judec cu mintea mea, nu a profesorului de religie. Ştiu că profesorul de religie are şi astăzi argumente să mă combată şi să mă acuze de erezie. La fel m-au condamnat şi cei care, mai târziu, au vrut să mă convertească la altă credinţă decât a mea, şi au început prin a mă sfătui să citesc istoria partidului bolşevic. O citisem pe când ei poate abia începeau să se alfabetizeze. «Şi, şi? Ce-ai înţeles?» m-au întrebat sfredelindu-mă cu ochii, bucuroşi că eram pe calea cea bună.

Învăţasem să mint, patruzeci şi cinci de ani am minţit sau am dat răspunsuri sibilinice. Deci, am răspuns cu fereală, încercând să-mi ascund părerea: «Nu mi s-a părut concludentă». Erau doi oameni cumsecade, care nu mi-au vrut niciodată răul; m-au cruţat şi de data aceasta, dar cu ce consternare! «Cum poţi să spui aşa ceva? Nu-ţi dai seama că e cartea de bază a vremii noastre?» Nu m-au denunţat, recunosc, puteam să fiu pus pe rug, pentru blasfemie. Şi nici măcar nu eram în vremea de glorie a lui Stalin, falsificatorul istoriei, ci la un an după ce el murise. Nu ştiam că în curând cursul scurt avea să fie dat la o parte, fără multă gălăgie; dar, oricum, minciuna era recunoscută!

Azi, după mai bine de trei decenii, cursul scurt, legat în roşu, încă poate fi văzut în bibliotecile unor oameni, împreună cu operele lui Lenin şi Stalin şi cu alte scrieri din epocă. Unii le-or păstra ca decor, alţii poate le recitesc cu nostalgie. Ana

Passionaria nu le-a aruncat, dar le ţine ascunse de frica lui Tiberiu, care, înverşunat membru de partid într-o vreme, a devenit pe rând antistalinist, antibrejnevist, ca în ianuarie 1990, după revoluţie, să-şi ardă carnetul roşu în piaţă, la Statuia Libertăţii, dar nu fără ceremonie, cum au făcut alţii, ci cu slujbă religioasă; preoţii de la şapte parohii au dat fuga, în speranţa că va fi acolo şi televiziunea; aceasta nevăzându-se, au plecat cu odăjdiile în servietă, a rămas numai unul, angajat şi plătit de Tiberiu, un popă bătrân care nu prea ştia ce se întâmplase în decembrie, nu prea ştia ce se slujeşte acolo; când carnetul ardea într-un cerc de lumânări pe soclul statuii, a binecuvântat locul, făcând asupra lui semnul crucii. Păcat că a lipsit televiziunea!

Gândindu-mă la Ana Passionaria, şi la alţii ca ea, mă întreb ce lipsea în spiritul lor, ca să aibă nevoie de astfel de mituri. După moartea Arhanghelului, unul din discipolii lui îi păstra portretul ascuns sub saltea, între două cartoane, şi nu îl scotea decât seara, cu obloanele trase.

După ce termină şcoala de activişti, Ana Passionaria îndeplini felurite sarcini la Judeţeană, cum se spunea pe scurt organizaţiei de partid pe judeţ, cât au mai existat acestea, până la noua împărţire administrativă a ţării, făcută nu fiindcă ar fi fost nevoie de ea, ci ca să se şteargă toate urmele burgheziei. Ştiu că a mers prin şcoli, prin instituţii mai puţin importante, să facă *agitaţie* politică. (Agitaţie era un cuvânt mult folosit în vremea aceea). În instituţii importante sau în uzine, mergeau alţii, cu mai multă vechime. A fost şi prin sate; în unele locuri a fost huiduită şi alungată, în altele a mâncat bătaie, dar nu i-a scăzut ardoarea, ştia că face o muncă de sacrificiu, era o onoare, şi-ar fi dat şi sângele la nevoie. Uneori lipsea cu săptămânile, dormea îmbrăcată, pe un pat de scânduri sau pe o bancă, pe la sediile partidului, abia înfiripate. Dacă se întâmplă să fie cu un tovarăş, şi dacă acesta dorea, nu pregeta să se culce cu el, fără fasoane, din simţăminte partinice.

Nu o singură dată taică-său, rămas în funcţia lui modestă de maistru şef de secţie la rafinăria «Vega», simţea nevoia s-o tempereze, oricât era el de credincios partidului. N-a lipsit mult să ajungă la ceartă, fata să-i atragă atenţia tatălui că are o mentalitate învechită, ba chiar o dată l-a făcut reacţionar de-a dreptul. Drept răspuns, maistrul Mustaţă a zâmbit cu bunătate.

Drumurile în judeţ tânăra activistă le făcea cu trenul, cu căruţa sau cu piciorul şi uneori călare. Nu ajunsese să aibă maşină la dispoziţie, când iată că i-au dat o sarcină mai importantă în oraş, unde nu avea nevoie să se deplaseze decât de la o stradă la alta. Era responsabilă cu Uniunea femeilor democrate pe un sector întreg, cu vreo treizeci de mii de locuitori. Trebuia să facă propagandă de la o casă la alta, să obţină adeziunea femeilor, să le adune periodic la sediu, într-o fostă casă boierească; acolo se făcea învăţământ politic, veneau instructori de la centru, dar răspunderea era a ei: conducea şedinţele, ţinea evidenţa participantelor, nota în carnet sârguinţa unora, delăsarea altora; pe acestea din urmă, ca şi pe cele care lipseau de la şedinţe, le vizita acasă şi le *prelucra* fără să ostenească. Dar, fără voie şi fără să-şi dea seama, din contactul cu o lume care uneori era de o condiţie mai bună decât a ei, începea să-şi schimbe purtarea ţeapănă, uneori grosolană, se civiliza, deşi îşi păstra principialitatea de activistă.

În acest stadiu se afla, când Tiberiu se gândi să şi-o facă aliată ca să-şi asigure prin ea o poziţie politică. Era prin ianuarie 1946; după cum se vede, Ana Passionaria evoluase destul de repede, fără a sări însă vreo treaptă; fusese promovată, cum se spunea în lumea ei din acea epocă. Pe Tiberiu, om chipeş, care părea mult mai tânăr, treizeci, treizeci şi unu de ani, îl privea numai cu coada ochiului, nu din făţărnicie, ci din cea mai sinceră convingere că nu trebuie să-i dea altă atenţie decât unui om care locuieşte sub acelaşi acoperiş, uşă în uşă cu ea, şi căruia se cuvenea să-i răspundă când el îi spunea bună ziua; răspundea

însă rece, cu o înclinare a capului, fără să-l privească.

Nu stătuseră niciodată de vorbă până în ziua când Tiberiu îi ciocăni la uşă, cu cinci garoafe albe în mână; era într-o duminică, fata, aşezată la masă în mijlocul odăii citea într-o carte cu scoarţe roşii, făcând adnotări cu creionul.

— Ce este, tovarăşe? întrebă, mirată, vexată, dar nu fără o anumită emoţie.

— Omagiul respectuos al unui vecin, pentru o fată frumoasă, răspunse Tiberiu, cu dibăcie.

Numai că dibăcia lui nu se potrivea cu Ana Passionaria, care se făcu roşie de indignare, reprimându-şi emoţia din prima clipă.

— Astea sunt obiceiuri burgheze! spuse aspru.

Totuşi acceptă florile, mulţumi cu reţinere şi pe urmă se uită în oglindă.

Duminica următoare Tiberiu îi aduse garoafe roz. Spre deosebire de rândul trecut, fata schiţă un zâmbet, involuntar, pe urmă se controla şi mulţumi cu răceală. Timpul trecea, nu fără ca ea să mediteze. A treia duminică garoafele erau roşii; Ana Passionaria se dichisise puţin şi îşi pregătise răspunsul, căruia îi dădu drumul, după ce îl pofti pe Tiberiu să stea pe scaun:

— Uite ce este, tovarăşe, să nu mă crezi proastă, şi să nu umbli cu ocolişuri. Ştiu că vrei să te culci cu mine şi n-aş avea nimic împotrivă, sunt o femeie emancipată. Dar fiindcă nu eşti membru de partid, ia-ţi gândul de la mine. Noi avem o morală, a noastră.

Tiberiu nu voia nicidecum să se culce cu ea, voia în schimb să intre în partid; la cererea făcută cu aproape un an înainte, nu primise nici un răspuns. Apelase la maistrul Mustaţă, să-i dea o recomandare şi să-l susţină. «Mai aşteaptă, îi răspunse acesta, cu toată prietenia pe care i-o purta. Ce vrei dumneata nu-i lucru de glumă. Când am să cred eu că eşti copt, am să te iau de mână, să te duc la sediu. Dar îţi spun de pe acum, gândeşte-te serios, să

nu mă faci de ruşine!»

Ana Passionaria fu mai *operativă* decât taică-său. Întâi îl puse pe Tiberiu să-şi facă autobiografia, oral, adică îl iscodi despre viaţa lui, despre familie şi prieteni. Căsătoriile cu fete luate de la stabiliment erau cunoscute în cartier, el nu le negă, şi ea, în conştiinţa ei nu-l condamna; dimpotrivă, era o notă bună, voise să aducă pe calea demnă nişte fiinţe pierdute, care mai puteau să fie de folos societăţii. Refuză să se gândească şi să admită că subiectul avea o picanterie care o făcea curioasă. Potlogăria cu «Viitorul fericit», cunoscută de asemeni era aproape uitată şi Tiberiu îşi negă vina, fusese victima unor escroci care profitaseră de naivitatea şi de buna lui credinţă. Cât despre origine, cum ar putea cineva s-o socotească nesănătoasă, dacă tatăl lui, împovărat cu nouă copii, nu le lăsase nici o avere?

Ana Passionaria, singură la părinţi, fu înduioşată, îl privi prima oară fără ostilitate.

— Chiar aţi fost nouă?

Dificultatea rămânea harpa Alexandrinei.

— La harpă cântau numai cucoanele mari! zise Ana Passionaria.

Un psihanalist ar fi putut spune că în planul al doilea al acestei observaţii era complexul de inferioritate, faţă de ceva cu totul inabordabil.

— Nu, e o femeie plină de modestie, replică Tiberiu, în apărarea maică-si, ceea ce era de mirare. Harpa i-au dăruit-o naşii, la nuntă, fiindcă avea talent la muzică. Visul mamei a fost pianul, care însă era prea scump pentru mijloacele naşilor.

Sfârşind cu autobiografia, Ana Passionaria îl întrebă pe Tiberiu de ce vrea să se înscrie în partid. El răspunse cu o peroraţie pe care mi-e sila s-o reproduc întocmai; în comunism găsise idealul de viaţă, regreta că deschisese ochii cu atâta întârziere, dar acum se dăruia cu trup şi suflet ideii, avea să lupte din răsputeri împotriva duşmanilor, pentru binele

poporului, pentru pacea şi fericirea omenirii. Vorbea cu atâta pasiune şi convingere, că Ana Passionaria, cu tot sufletul ei rece, se simţi mişcată.

— Ştii ce-i plus-valoarea? îl întreba la urmă.

Tiberiu auzise câte ceva, nu era chiar străin de subiect, dar, cu toată marea lui abilitate nu putu decât să bâiguie un răspuns nelimpede.

— M-am lămurit, zise ea. Uite ce e, tovarăşe, am încredere în dumneata, am să te susţin, dar mai întâi apucă-te şi învaţă!

Îi dădu un teanc de cărţi şi broşuri, începând cu Capitalul, şi sfârşind cu primul volum din operele lui Stalin. La data aceea apăruseră în româneşte numai şase volume. Lui Tiberiu şi aşa îi făceau frica, fără să ştie că erau vreo douăzeci şi mai bine care urmau să apară, iar el trebuia să le citească pe toate, n-avea încotro. Întors la el în cameră luă mai întâi Capitalul... Nu comentez impresiile lui, aici va rămâne o lacună în povestire, fiindcă n-am citit cartea lui Marx şi nu pot să mă pronunţ în deplină cunoştinţă de cauză, am auzit şi eu câte ceva, ca toată lumea. Era uşor de înţeles ideea, Capitalul fiind o plagă, trebuia să dispară. Dacă aş fi avut studii de specialitate, aş fi înţeles că fără capital lumea nu poate să existe, şi nici comunismul nu intenţiona să-l distrugă, ci să-l acumuleze pe seama sa, sub forma unui capital de stat, fără să i se spună pe nume. Prin stat, partidul devenea deţinătorul tuturor capitalurilor şi avea în mână toată economia, fără a şti s-o administreze. Ceea ce s-a dovedit în primii ani, dar nu s-a recunoscut decât după mai bine de un secol de la apariţia cărţii lui Marx, evanghelia comuniştilor.

După prima broşură, din care reţinu cât îi trebuia ca să-i poată da cu gura la o şedinţă, Tiberiu le frunzări pe celelalte, cu gândul să le reia mai târziu, şi sări la Operele lui Stalin. Primul volum era o carte groasă, se gândi ce muncă însemna să scrii, şi nu doar una, ci şase, chiar şi atâtea îl speriau, fără să ştie că mai urmau douăzeci după acestea. Deschise volumul şi citi:

Discursul tovarăşului Stalin în faţa colectivului de muncitori... Reproduc din memorie, am frunzărit şi eu volumul, dar n-am reţinut nimic cu exactitate, decât că primul discurs avea o pagină şi jumătate şi se adresa unui colectiv de bărbaţi: *Dragi tovarăşi...* După ce rămânea o jumătate de pagină liberă, Tiberiu citi în pagina următoare: *Acelaşi discurs, rostit de tovarăşul Stalin în faţa colectivului de femei de la fabrica...* să-i zicem de îngheţată, articol cu multă răspândire în Rusia, chiar iarna, pe ger aspru. Deci: *Dragi tovarăşe...* «Vasăzică, asta-i treaba! Păi dacă-i aşa de ce nu-l imprimau pe placă de gramofon (nu apăruse magnetofonul) să poată fi auzit la toate fabricile din ţară?» Mă opresc la acest exemplu, îmi ajunge, chiar dacă procedeul n-o fi fost urmat sistematic până la sfârşitul volumului. Poate că da, judecind după uşurinţa cu care Tiberiu dădea paginile. El trase o învăţătură, că nu-i nevoie să ştii tot, ci să extragi nişte idei care se repetă. În ceea ce studie zilele următoare, ideile continuau să se repete, la acelaşi autor şi de la el la alţii. O broşurică alcătuită cu răbdare şi iscusinţă, ar fi cuprins toată învăţătura necesară unui candidat în politică. Azi o asemenea treabă ar face-o computerul, în câteva minute, şi poate chiar ar elimina câte o idee, înrudită cu alta, şi scăpată de omul care mai greşeşte, neavând creier electronic.

În afară de învăţătură, începu s-o ajute pe Ana Passionaria în activitatea ei de agitaţie. Pe Miercana, soţia lui Pantelimon Dumitrescu nu era nevoie s-o convingă, o duse uşor la învăţământul de partid, unde biata de ea n-avea ce să caute; era o femeie simplă şi neinstruită, stătea şi ea pe o bancă, fără să înţeleagă ce se discută, căci, după ce conferenţiarul îşi termina expunerea, punea întrebări, să vadă ce-a reţinut asistenţa. Mulţi se grăbeau să ridice mâna şi pe urmă începeau să turuie, dornici să se remarce. Norocul Miercanei, că în această gloată de şcolari silitori n-o lua nimeni în seamă.

Parcă toţi oamenii care se adunau la învăţământul politic se

înrăiau, îşi pierdeau încrederea unii în alţii, se priveau cu suspiciune, ferindu-se să lege o prietenie, de teamă că n-ar fi principială. Într-un fel era explicabil, toţi proveneau dintr-o lume acum condamnată, chiar dacă nu făceau parte nici din marea burghezie, nici din moşierime, şi se străduiau să-şi declare, prin cuvânt şi prin faptă, adeziunea la noua orânduire. Totul de frică, sau urmărind să le fie mai bine. Într-o băcănie, care în curând s-a numit Alimentara, nume comun pe tot oraşul, pe toată ţara, pentru orice prăvălie cu de-ale gurii, am stat la coadă să iau o lămâie. «Vezi că se dau lămâi!» m-a prevenit un cunoscut întâlnit în apropiere. Acesta era cuvântul intrat în uz şi rămas până astăzi; parcă nu se mai vindea nimic, totul *se dădea* când se întâmplă să se găsească, ca şi când ar fi fost gratis. Lămâile, ca toate mărfurile rare, se dădeau numai pe bază de legitimaţie, carnet sindical, dovadă de câmpul muncii, altă expresie obsedantă, încă neuitată, ca şi «oamenii muncii», singurii cu drept legitim la viaţă. În faţa mea la coadă era un general pensionar, în haine civile, îl cunoscusem în uniformă, celebru prin severitate, spaima garnizoanei. «Tovărăşico, s-a adresat cu o voce mieroasă, el care nu ştia decât să răcnească, şi cu un zâmbet dulce pe faţă, el care fusese încruntat toată viaţa. Tovărăşico dragă, te rog alege-mi una mai frumoasă!» Până atunci nu folosisem cuvântul tovarăş, şi nu l-am folosit decât rar, şi târziu, când toată lumea era coruptă. La început, odată, când cineva în tramvai, vrând să se aşeze lângă mine mi-a spus: «Tovarăşe, dă-te puţin mai încolo!» i-am ascultat dorinţa dar i-am replicat: «Nu sunt tovarăş cu dumneata!» Tramvaiul era plin cu muncitori care mergeau la gară, (într-un oraş de provincie) să întâmpine o delegaţie. Puteau să mă linşeze. Dar generalul mi-a făcut greaţă şi nu-l voi uita niciodată cum se milogea pentru o lămâie: «Tovărăşico!» Altminteri cuvântul, nu diminutivul, îmi place, aştept să fie reconsiderat şi-l voi folosi cu dragă inimă.

Nu-i fu greu lui Tiberiu s-o aducă şi pe Cornelia, care însă se ascundea de Trandafil, prima dată în viaţa ei când trebuia să mintă. În asistenţă nu erau numai femei simple, ci şi cucoane, chiar boieroaice, se cunoşteau cât de colo, chiar dacă îşi puneau câte o rochie mai ponosită şi îşi lăsau bijuteriile acasă.

Fiindcă a venit vorba de bijuterii, Tiberiu avea un ceas de mână cu capacele de aur. Mergea şi el la şcoala de partid a pensionarilor, căci prin decizia spitalului deocamdată era scutit să se angajeze în câmpul muncii.

Tiberiu observă de la un timp că vecinii lui de la învăţământul politic îl tot întrebau cât e ceasul, şi când el ridica manşeta, să se uite, îşi dădeau coate. Poate n-ar fi urmat chiar un denunţ şi o demascare, dar din prudentă îi ceru ceasornicarului să-i înlocuiască aurul cu alamă cromată.

Cu o uşurinţă de nebănuit, Odor acceptă să meargă la învăţământul politic. «Îţi mulţumesc, frate, îmi faci un serviciu. Tocmai voiam să aprofundez doctrina marxistă!» Dacă voi simţi că este nevoie, voi povesti la timp ciocnirea lui cu lectorul pe care îl încolţi cu întrebări neortodoxe, pornind de la idei filosofice condamnate, făcându-l să se bâlbâie, scos din cadrul prelegerii scrisă de alţii şi învăţată pe de rost, sau citită, pur şi simplu. La auzul numelui Kant şi Schopenhauer lectorul văzu roşu în faţa ochilor şi n-avu altă replică decât una furioasă: «Ieşi afară! Nu perturba minţile unor tovarăşi cinstiţi, dornici să înveţe, cum spune Lenin!» Un pensionar din fundul sălii ridică mâna: «Şi Stalin spune la fel, tovarăşi!»

La vremea acestei întâmplări nefericite, Tiberiu avea situaţia consolidată în relaţiile lui cu Ana Passionaria, se alese din partea ei numai cu o mustrare uşoară şi cu sarcina să-şi prelucreze fratele, spre a-l pune pe linie.

Pe Alexandrina nu izbuti s-o înduplece, o imploră în genunchi: «E în joc viitorul meu, mamă, şi al întregii familii! Vino măcar o dată, să faci act de prezenţă!» «Dacă te-ar auzi

tatăl tău, s-ar răsuci în groapă!» îi răspunse maică-sa. Tiberiu ieşi din cameră, spumegând de furie şi din uşă, îi aruncă un cuvânt, pe ton de insultă: «Boieroaico!»

Acest eşec se termină cu o izbândă. «Chiar aşa i-ai spus, "boieroaico?" îl întrebă Ana Passionaria. Înseamnă că ai terminat cu trecutul.»

Se apropia primăvara anului 1946. Peste două săptămâni Tiberiu era primit în partid, cu solemnitatea pe care nu o cunosc, şi nici nu am socotit necesar s-o aflu; aş fi avut pe cine să întreb: trei sferturi din prietenii mei, şi patru milioane de oameni din ţara noastră.

Seara, Ana Passionaria îl sărbători în intimitate. Pe masa din camera ei, printre volume şi broşuri cu scoarţe roşii puse o sticlă de vin luată de la proaspătul înfiinţat MAT (vin şi alcooluri, dar nu mai ştiu ce înseamnă cele trei iniţiale).

Mai erau trei farfurii, una cu felii groase de salam, alta cu o bucată de brânză şi cealaltă cu pâine. Sigur că ar fi putut alcătui o gustare mai aleasă, dar nu se pricepea, şi nici nu credea că este nevoie.

După ce mâncară şi băură câte un pahar de vin, aşezaţi faţă în faţă, Ana Passionaria se ridică şi spuse, cu o emoţie puţin aspră, dacă apropierea acestor două cuvinte se înţelege:

— Nu sunt fecioară, dar n-am făcut nici o greşeală faţă de partid. În numele lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin, îţi dăruiesc fecioria mea politică. Jură că n-ai să înşeli niciodată partidul!

Era sublim! Nu cerea credinţă pentru sine, ci pentru marea ei familie!

— Jur! şopti Tiberiu, atât de uluit că nu-şi mai stăpânea glasul.

Sigur că activiştilor pe care îi cunoscuse, Ana Passionaria nu le cerea să jure; avea încredere. După ce Tiberiu jură, îl trase spre pat.

— Atunci, haide!

Dacă se bucura, nu lăsa să se vadă. Stătea ţeapănă şi gravă, avea sentimentul că face o muncă de partid şi nu putea fi uşuratică.

Drept la capul patului era portretul lui Stalin. Tiberiu îl vedea, ori de câte ori ridica privirea; întâi se crispa, apoi îi veni să râdă. Stalin parcă îi făcea cu ochiul, zâmbind pe sub mustaţă.

6

Uimitor mi se pare tot ce s-a întâmplat cu Titus de la întoarcerea lui din război, în iulie 1945, când aflase, prin cuvintele josnice ale lui Tiberiu, cum murise Alga, groaznic batjocorită. După o noapte petrecută în delir, prăbuşit pe mormântul ei proaspăt, a doua zi dimineaţă, când îl găsi paznicul cimitirului, avea privirea fixă şi chipul ca de piatră. E de mirare că supravieţuise, că putea să umble şi mai ales că ştia pentru ce trebuie să trăiască: spre a urî pe cei care sluţeau viaţa. Şi să se răzbune. Nu ştia cum, ştia doar în ce tabără erau vinovaţii, şi necunoscându-i nu-i rămânea decât să urască toată tabăra; până la moarte! Să nu uite, să nu ierte. Acest gând făcu să se nască în fiinţa lui o linişte înfricoşătoare, ca a marilor fluvii îngheţate.

Când se întoarse acasă, murdar de pământ pe haine, pe mâini şi pe faţă, Cornelia care îl aştepta îngrozită, după o noapte de zbucium ascuns, fiindcă nu se încumetase să-i spună lui Trandafil ce se întâmplase, nu-şi crezu ochilor că e teafăr, că e în stare să umble şi să vorbească.

— Vreau să mă spăl şi să-mi schimb hainele, spuse Titus, simplu, de parcă n-ar fi trăit o dramă ucigătoare. Te rog nu spune nimic, nimănui. Şi uită.

Cufărul cu lucrurile lui era în casa mare, îl adusese Pantelimon Dumitrescu din satul nostru, unde murise Alga. Titus nu vru să vadă pe nimeni, nici măcar pe maică-sa; nu mai avea nimic în suflet decât ură. Şi dorinţa neînduplecată de răzbunare.

Din ce avea pe el, păstră pistolul şi trei încărcătoare, în total optsprezece cartuşe. Îmbrăcă haine civile şi ieşi pe uşă. Avea asupra lui bani, ultimele două solde, şi ordinul de demobilizare, putea să circule liber, oriunde. Dar n-am putut să

aflu tot ce-a făcut timp de două luni, până în septembrie, când ajunse la Iaşi şi se prezentă la facultate, să-şi reia postul la catedra de matematică.

În vara aceea de la sfârşitul războiului, şi chiar mai târziu, se săvârşeau omoruri, prin sate şi prin oraşe, se auzeau împuşcături noaptea, oamenii aveau înţelepciunea să se închidă în case, de la căderea întunericului. Imprudenţii plăteau cu viaţa; cazurile rămâneau necercetate. Amintesc numai de unul, era pictor, ne împrietenisem dar nu ştiam prea multe despre viaţa lui, fiindcă era o fire tăcută. Nu-mi închipuiam că poate să aibă un duşman, şi ceea ce s-a întâmplat cu el nu-i exclus să fi fost doar un accident, cum s-a mai auzit şi de altele.

În legătură cu pictorul acesta ucis într-o noapte pe lângă cimitirul Belu, au circulat legende, cum că ar fi fost spion, sau membru într-o societate misterioasă, că ar fi deţinut secrete şi era mai bine să moară. Azi asemenea întâmplare ar putea să facă subiectul unei cărţi poliţiste; la vremea ei trecea neobservată, ca multe altele. Chiar şi nouă, celor care am trăit vremea aceea, ne e greu să ne aducem aminte şi să credem în propria noastră memorie, ce puţin conta viaţa oamenilor.

Titus a murit, de asemeni Honoriu, ca şi restul echipajului de pe barcazul Hercules, în afară de Rudi, mecanicul, care a izbutit să fugă din ţară. Ultimul a murit căpitanul barcazului, State, pe care l-am întâlnit întâmplător la spitalul Colentina, unde mersesem să văd un prieten. Avea să se stingă şi el, la puţin timp după aceea, de o boală misterioasă, ca şi Honoriu. Deocamdată nu-şi dădea seama ce îl aşteaptă, nu ştiau nici medicii, toate analizele erau bune, numai că făcea temperatură la anumite ore şi atunci devenea euforic, deşi dacă îl priveai cu atenţie descopereai pe faţa lui chipul morţii. Într-o asemenea

stare l-am cunoscut, şi stând de vorbă, în momentele lui febrile, am ajuns la încercarea lor de fugă cu barcazul Hercules. Trecuseră ani, nu mai era nici o primejdie să amintească de întâmplarea aceea şi oricum îşi dădea seama că nu eram omul care să ducă vorba mai departe. Căpitanul State, aflând că îl cunoscusem pe Titus din copilărie, mi-a făcut destăinuiri care coincideau cu cele aflate mai înainte din altă parte, nu-i nevoie să spun de la cine. Doar ceva nu ştiusem, şi nici nu am posibilitatea să verific dacă era adevăr sau halucinaţia unui om care a murit în săptămânile următoare, stingându-se încet, cum se stinsese întreg echipajul, fără să se ştie boala. În afară de Rudi, care fugise, toţi ceilalţi fuseseră arestaţi de securitate, anchetaţi luni de zile, ţinuţi prin închisori, fără judecată, şi când ieşiseră erau nişte umbre; nu pomeniră nimic despre ce li se întâmplase şi unul câte unul plecaseră pe lumea cealaltă fără a se afla cauza; sau poate medicii nu îndrăzneau să se pronunţe.

În aşteptarea unei nopţi cu vânt puternic de la nord, trecuse timpul de la Crăciun până la sfârşitul lunii ianuarie. Între cei şase oameni de pe Hercules, legaţi printr-o aspiraţie comună, indiferent de starea lor socială şi de şcolile absolvite, se născuse o frăţie de cruce, mai puternică decât o frăţie adevărată. Neşansa lor nu fu însă iarna aceea, clementă ca nici o alta, căci în afară de ninsoarea din ziua plecării lui Titus din Bucureşti nu mai căzu un fulg de zăpadă toată luna ianuarie, nu bătu vântul decât de la sud, mai blând decât vara; nu fură nici câteva zile cu ceaţă deasă, neprielnice însă unei evadări, căci, dacă lipsa vizibilităţii favoriza ieşirea din port, zgomotul motorului, chiar la ralanti se auzea de la sute de metri. Neşansa fu o trădare. Îmi va trebui mult curaj să spun cine a fost trădătorul.

În acea vreme de aşteptare, când oamenii avură timp să-şi spună tot ce aveau pe suflet, în circumstanţe favorabile destăinuirilor cele mai intime, ca la o confesiune *in extremis*, Titus mărturisi că după întoarcerea de pe front împuşcase cu

mâna lui douăzeci de soldaţi ruşi, şi ar fi împuşcat mai mulţi, să fi avut cu ce. Despre doi ştiam, cei de lângă cimitir. Ceilalţi căzuseră sub cele optsprezece cartuşe pe care le mai avea când plecase spre Iaşi. Se oprise în câteva oraşe de pe parcurs, Buzău, Râmnicu-Sărat, Focşani, Bârlad, nu ştiu în ce scop. Era drumul pe unde se retrăsese cu regimentul în august 1944, urmăriţi de ruşii care continuau să facă prizonieri şi capturi, chiar după ieşirea României din război şi trecerea armatei noastre în tabăra aliată împotriva lui Hitler. E adevărat că, deşi acceptaseră armistiţiul fără condiţii din partea noastră, ruşii tergiversaseră să-l semneze până în septembrie, creând situaţia stranie că am fi încă în stare de război cu ei, deşi luptam alături.

Titus nu se ferea să meargă noaptea pe străzile pustii şi neluminate. Ascuns după un zid, la un colţ de stradă, când auzea paşi apropiindu-se, scotea revolverul, dădea piedica la o parte. Erau ruşi, beţi, mergeau clătinându-se, îi lăsa să treacă şi trăgea în ultimul, ochindu-l în ceafă, apoi se pierdea în întuneric. Uneori ceilalţi nici nu băgau de seamă, îşi vedeau de drum mai departe, împuşcături se auzeau adesea, uneori trăgeau chiar ei, să se distreze.

Nu mă încumet să judec fapta, n-o condamn, n-o absolv, nu era una singură, ar trebui să fac procesul fiecăreia dar nu m-a învestit nimeni, nici nu sunt în stare, nu ştiu câte fărădelegi aveau pe conştiinţă acele victime.

*

Dar ce era partidul comunist la data aceea? Las la o parte pe cei care dădeau năvală să se înscrie, fără să-i uit pe ceilalţi, opozanţi încrezători în declaraţiile Angliei şi Statelor Unite ale Americii. Ele aveau reprezentanţi în ţară, comisia aliată de control, pe care însă ruşii îi duceau de nas, în văzul lumii, parcă orbiţi. Ce e mai trist, aceste două mari puteri, atât de simpatizate

în ţara noastră, cum sunt şi astăzi şi cred că vor fi de-a pururi, ne ascundeau adevărul, nu îndrăzneau să ne spună pe faţă că, prin naivitatea, prin neabilitatea, ca să nu folosesc cuvinte mai aspre, prin imprudenţa conducătorilor lor.

Dar poate judec greşit, mă gândesc abia astăzi că ascunzându-ne adevărul, englezii şi americanii ne-au lăsat puţină speranţă. E drept că mulţi români au înfundat închisorile, au fost schingiuiţi şi au murit în chinuri, datorită acestei escamotări diplomatice a catastrofei hărăzite ţării noastre. Au fost pierderi triste, dar nu zadarnice; un neam fără martiri nu merită să trăiască. Nu mi-e ruşine că eu, unul, am supravieţuit, o stea protectoare mi-a condus drumul ca astăzi să pot depune mărturie despre martiriul ţării noastre, adăugind o filă la dosarul procesului care trebuie să înceapă, oricâte piedici i s-ar pune în faţă. Alţii ştiu mai bine ca mine, nu mă sfiesc să vin după ei, lăsându-le loc înainte; o cărămidă face parte dintr-o construcţie, indiferent în ce parte a zidului este pusă.

Speranţele vane au folosit şi în alt fel, dându-le multora puterea să supravieţuiască, de aceea nu voi face proces minciunii, socotind că a avut rolul unei anestezii în momente de durere insuportabilă. Chiar Titus, cu rana lui groaznică în suflet, a sperat un timp, şi nu în aşteptarea unei fericiri viitoare, pentru el imposibilă, ci doar ca să se răzbune. Rămân alături de el, aprob ideea de răzbunare, oricât ar fi de ne-creştineşte.

Revin acum la întrebarea despre partidul comunist. Am cunoscut şi eu câţiva din membrii lui, poate erau sinceri, dar am băgat de seamă că nu se încredeau unii în alţii, trăiau într-o continuă suspiciune, poate justificată, dar în asemenea condiţiuni nu poate să se nască un partid, şi cu atât mai puţin o societate. Unii, socotindu-mă simpatizant, căci nu respingeam ideea înainte de a-mi face o părere proprie, îmi spuneau: «Fereşte-te de cutare, e trotzkist!» Sau agent de siguranţă. Nu mi-a trebuit mult să-mi fac părerea, slavă Domnului!

Cât despre numărul membrilor, ca să curm o controversă, deşi azi n-ar mai fi nevoie, mă duc la cifre oficiale, publicate în deceniul al optulea de chiar conducerea partidului, sub prefaţa generalului Ilie Ceauşescu, doctor în istorie, girant pe care nu putea să-l conteste nimeni. După cum scrie acolo negru pe alb, în 1942, al doilea an al războiului, partidul comunist avea vreo mie şase sute de membri, la o populaţie de douăzeci de milioane. Dintre aceştia fuseseră judecaţi, în perioada anterioară, de plină prigoană, vreo şase sute, şi condamnaţi parcă patru sute. Iar la moarte nu fusese condamnat nici unul, nici după izbucnirea războiului, când se aplica legea marţială; Ilie Pintilie, eroul împuşcat la Constanţa nu poate fi pus la socoteală, nefiind cetăţean român, ci un infiltrat sovietic.

Cât despre sabotaje sau alte acte de rezistentă, nu s-a auzit nici de uzine incendiate, nici de trenuri sărite în aer, nici de poduri distruse, nici de proiectile de tun umplute cu rumeguş în loc de explozibil, şi cu mesaje de prietenie: «Vă salutăm, fraţilor! Trăiască Victoria!»

În schimb, după război, în cărţi şi în filme asemenea fapte eroice s-au înşirat unele după altele, să ţi se umple sufletul de mândrie. Dar, după cartea de istorie girată de generalul Ilie Ceauşescu, pe care nimeni nu l-ar putea socoti duşman al partidului, reiese că în cursul aceluiaşi an, 1942, în plin război vasăzică, «acţiunile» ilegaliştilor au fost ici una, colo două, la Arad, Timişoara, Craiova, Bucureşti şi nu mai ştiu unde, în total *nouă* pe toată ţara. Dacă «acţiune» s-a numit, între altele, să tipăreşti nişte manifeste, să răspândeşti o foaie de ziar clandestină, «citeşte şi dă mai departe» şi altele asemeni, apoi oricine, cel mai înverşunat susţinător al partidului, va conveni că *nouă* e o cifră ridicolă. Am întrebat în stânga şi-n dreapta, pe oameni mai informaţi decât mine şi mai pricepuţi în politică, le-am băgat cartea în ochi, să vadă şi să-mi spună ce însemna cifra generalului Ilie Ceauşescu. Toţi au ridicat din umeri. Mă

îndepărtez de subiect, altceva am de spus acum, dar nu mă rabdă inima să merg mai departe înainte de a da eu răspunsul, dacă n-au putut alţii, şi n-au putut fiindcă au căutat cauze ascunse sau fiindcă mintea lor a refuzat să judece ceva ce era la mintea cocoşului; mai simplu nici nu se poate, să mă ierte cei care n-au putut să-mi răspundă. Acea tipăritură oficială, apărută în scoarţe roşii urmărea cu perfidie să minimalizeze înainte de a nega cu totul existenţa unui partid comunist în România, înainte de faimosul congres al nouălea, când a luat puterea fratele generalului, tot atât de general pe cât sunt eu episcop.

*

Când Titus ajunse la Iaşi găsi oraşul în turbulenţă, manifestaţii după manifestaţii cereau schimbarea guvernului, acuzat că se împotriveşte înnoirilor cerute de partidul comunist, în numele muncitorilor.

Decanul facultăţii se schimbase, era un profesoraş care saluta cu pumnul ridicat, un simbol devenit la el ameninţare. Fusese instalat cu forţa, cum se întâmplă pretutindeni, o minoritate infimă dar turbulentă şi susţinută de forţa rusească, voia să ia puterea prin violenţă, căci de dorit n-o dorea nimeni.

Titus îşi găsise locul de la catedră ocupat. «Te miri de ce? Ai fost până în cotul Donului!» «Da, şi am fost rănit de două ori, am trei decoraţii. Dar am fost rănit şi în munţii Tatra; şi nu am nici o decoraţie!»

Pe scurt, i se recomanda să înceapă viaţa din nou, să pornească de jos, să dovedească ataşament pentru clasa muncitoare. Se întoarse la Bucureşti, merse la minister; fu trimis la Inspectoratul Şcolar. «Unde ai domiciliul?» «Nu mai am nici un domiciliu; locuiesc provizoriu la un frate, în Ploieşti!» I se propuse un post de profesor suplinitor, la un gimnaziu sătesc din judeţul Prahova: profesor de gimnastică şi de limba rusă. «Dar

eu sunt matematician. Şi nu ştiu ruseşte!» «Puteai să înveţi, cât ai fost în Rusia!»

Prim-ministru după 23 August 1944 fusese generalul Sănătescu, un om din anturajul Regelui. Deşi nepregătit şi cu sănătatea cam zdruncinată, primise; era în noaptea de 23 spre 24 august şi până în zori trebuia să alcătuiască un guvern, care să semneze armistiţiul. Încercă să reziste comuniştilor, acea minoritate infimă care se sprijinea pe armata rusească şi voia să-şi impună politica. Fu contestat din primele săptămâni, mereu erau manifestaţii, din ce în ce mai puternice şi mai ostile. În afara muncitorilor din fabrici, aduşi cu camioanele, în afara funcţionarilor, o mulţime de oameni adera la aceste mişcări agresive, unii din oportunism, alţii din orbire şi cei mai mulţi din ceea ce se cheamă simţul gloatei, veche de când lumea. Iisus i-a absolvit cu o vorbă pe care n-o admit, şi care l-a costat răstignirea: «Iartă-i, Doamne, că nu ştiu ce fac!» Mulţi n-au ştiut ce fac, alţii au crezut că fac bine, cunosc destui, mai târziu s-au dezmeticit şi s-au căit, cu sinceritate, dar răul era înscăunat.

După cele două guverne ale generalului Sănătescu a venit la putere, generalul Rădescu. Acesta era un om mai energic, multă lume şi-a pus nădejdea în el, dar curând, comuniştii care îl acceptaseră au început să-i pună beţe în roate. Ce urmăreau putea să înţeleagă oricine avea un pic de minte; le trebuia un guvern care să le fie pe plac, să-şi poată face mendrele, până ce şi-ar fi îngăduit să pună mâna pe putere cu totul şi să guverneze singuri.

Nu am să spun cât de grea a fost viaţa mea în acea vreme, mă socotesc scos din cauză, ca să pot vorbi despre alţii. Primul dintre aceştia va fi Titus, fiindcă el ilustrează mai bine epoca, zbaterea între speranţă şi deznădejde. Speranţa multora atunci, a fost că odată războiul terminat pe toate fronturile, ruşii se vor retrage.

Deşi odată cu moartea Algăi viaţa lui Titus era distrusă, el

continua să trăiască, oscilând între ideea de răzbunare şi cea de sinucidere. Dar poate şi cu alţi oameni se întâmplă la fel în acea vreme, chiar şi cu mine dacă mă judec cu luare aminte. Trăiam cu toţii un sfârşit de etapă, la douăzeci, treizeci, patruzeci de ani câţi aveam fiecare; veneam cu o morală, o învăţătură şi un stil de viaţă, rezultatul educaţiei de acasă, din şcoală şi din convieţuirea cu semenii noştri. Aveam convingeri şi deprinderi intrate în sânge, ştiam că după zi vine noapte, după vară toamnă şi iarnă; că pământul se învârteşte în jurul soarelui, adevăr descoperit cu întârziere şi cu sacrificarea unor astronomi socotiţi eretici. Ştiam tot ce se vede şi chiar ce nu se vede, ştiam temeiul existentei noastre, fizică şi metafizică. Şi deodată, aceste adevăruri erau negate, reprezentând *vechiul*, şi în loc se punea *noul*, care nu putea să fie decât ceva mai rău ca înainte. La acest nou nu puteau ajunge decât cei care se lepădau de gândirea proprie şi o acceptau pe a altora. Cel mai uşor să se adapteze era pentru cei nedeprinşi să gândească. Şi pentru cei care aruncau uşor tot ce aveau în bibliotecă, punând în loc cărţi cu scoarţele roşii.

Celorlalţi nu le rămânea decât să trăiască în vid, dacă nu ajungeau în faţa plutonului de execuţie, sau în închisori de reeducare şi de muncă forţată, ca de pildă la canalul Dunăre - Marea Neagră.

Viaţa lui Titus nu a fost mai uşoară decât într-un lagăr, doar că nu avea pe urmele lui un paznic. Sau, cine ştie? Un an şi jumătate, iarnă, vară, a mers în fiecare zi cu bicicleta, cincisprezece kilometri la dus şi cincisprezece la întors, până într-un sat dintre dealuri, unde îşi avea şcoala. Despre viaţa lui acolo nu ştiu prea multe şi nu vreau să pun de la mine, deşi ar fi uşor să-mi închipui, căci am destule exemple: o şcoală cu patru clase, cărora li s-au adăugat încă patru, vechiul gimnaziu, din dorinţa de a culturaliza poporul ţinut în ignoranţă de vechea orânduire. Un director semi-analfabet, însurat cu moaşa satului,

promovată profesoară de anatomie şi higiena. Câţiva profesori titraţi, în aceeaşi situaţie ca Titus, scoşi de la catedrele lor, pentru purtare nedemocrată sau duşmănoasă. Printre ei un suplinitor, fără studii superioare, cu o misiune specială; nu preda nimic, era cu ochii şi cu urechile în toate părţile. Veneau des inspectorii de la judeţ, să dea îndrumări cu privire la educaţia elevilor dar şi a profesorilor.

Orele de gimnastică nu se făceau, «nu asta ne trebuie», spunea directorul. În timpul destinat lor, Titus repara băncile, pupitrele, clanţele, punea chit la geamuri, era bun la toate; însă nu ajunsese să taie lemne, ca maistrul de muzică, dirijorul corului care îi învăţa pe şcolari imnuri patriotice. Limba rusă nu putea să fie trecută cu vederea, Titus ştia alfabetul chirilic, avea un punct de pornire, apoi îşi începea lecţiile cu ce prindea de la emisiunea radiofonică «învăţaţi limba rusă cântând». Având talent se descurca destul de bine, ceea ce nu înseamnă că la sfârşitul anului cei mai silitori din elevii lui ştiau mai mult decât două vorbe ruseşti.

Cel mai greu în această viaţă demoralizantă era drumul cu bicicleta pe ploaie, când se înnoroia drumul, sau iarna, pe gheţuş şi pe ninsoare. De multe ori strângea atâta clisă sub aripi că roţile înţepeneau şi trebuia să coboare, să le deznoroieze cu un cuţit de lemn pus în geanta de scule. Apoi erau urcuşuri unde mergea pe jos împingând bicicleta sute de metri. Cu tot impermeabilul pus peste haine, ploaia îi ajungea până la piele. Nu mai vorbesc de ger, sau de viscol, mai ales când bătea din faţă. Iar pe gheţuş aluneca până în şanţul şoselei, şi numai îndemânarea dobândită la patinaj şi la schi îl ajuta să scape teafăr.

Ar fi putut să stea cu chirie la un ţăran, şi se găseau destui dornici să-l găzduiască pentru câteva sute de lei pe lună, căci duceau mare lipsă, viaţa se scumpea iar banii îşi pierdeau valoarea. Dar simţea nevoia să fie acasă serile, mai ales ca să

asculte ştirile de la radio Londra. Din cele două camere pe care i le dăduse Cornelia, Alexandrina îi cedă una, cu dragă inimă, ceea ce îi refuzase lui Tiberiu. Reţinerea pe care o avea faţă de acest fiu nevrednic, de pe urma căruia se alesese numai cu necazuri, nu era o dovadă că îl iubea mai puţin decât pe ceilalţi. Resentimentele, oricât de grave, nu învingeau sentimentul de mamă, pe care îl avusese chiar faţă de Tom, monstrul familiei. Căci pe toţi, buni sau răi, ea îi născuse şi îi alăptase, erau trup şi suflet din trupul şi sufletul ei.

În afara lecţiei de limbă rusă, Titus nu mai avea timp să asculte la radio decât emisiunile postului BBC de la Londra. Toată lumea asculta, dar cu precauţiune, acest post, singura mângâiere atunci, cum fusese şi în timpul războiului. Pe această cale afla că între ruşi şi aliaţii ceilalţi apăreau neînţelegeri, ceea ce era de aşteptat, după cum era de aşteptat ca neînţelegerile să se agraveze. Am cunoscut oameni care de la începutul alianţei, privită de ei cu revoltă şi cu stupoare, s-au aşteptat ca după capitularea Germaniei, să înceapă războiul între America şi Anglia de o parte şi de alta Rusia, de vreme ce aceasta din urmă jurase moartea capitalismului. Mă miră că Churchill şi Roosevelt, oameni răspunzători de viitorul omenirii, au uitat ameninţarea, şi i-au întins mâna lui Stalin, luând de bună promisiunea acestuia că va schimba doctrina. Cominternul nu şi-a schimbat decât numele, devenind Cominform, cusătură cu aţă albă pe stofă neagră, s-o vadă şi miopii, de la distantă. Căci nici lupul, cea mai potrivită asemuire, nu-şi schimbă decât părul!

Prin radio Londra a auzit Titus, ca şi mine, discursul lui Churchill, de la Fulton, care anunţa iminenta războiului. Era la 5 martie 1946, un an fără o zi de când în România puterea o luase guvernul Petru Groza; despre această tristă întâmplare am să vorbesc îndată, dar va trebui să fac un efort spre a-mi învinge repulsia.

Până la Fulton războiul fusese numai prezumtiv, apoi posibil şi pe urmă probabil sunt patru trepte, le-au sesizat mulţi oameni şi nu mă mir㠂. În schimb, mă mir de Churchill că şi-a făcut declaraţia cu prea multă întârziere, după posibil şi după probabil. Oare ţinuse atât de mult efectul lăzii cu votcă de la Yalta?

Acel discurs, oricât de înfierat ar fi fost în ziarele comuniste, îi mai dădu lui Titus un an de speranţă.

Domnul Petru Groza, era un latifundiar de la Deva. I se spunea doctor, cuvânt care în folosinţa noastră curentă înseamnă medic cu diplomă. Pe lângă medici, există puzderie de alţi doctori, în diferite ştiinţe: în drept, în istorie, în matematici şi în altele, inclusiv în chimie. Doctorul Petru Groza era doctor in jure, cum se spune prin alte locuri, adică în ştiinţe juridice, magistrat sau avocat, de pildă. De obicei, cel puţin în ţara noastră, aceşti titraţi nu-şi folosesc titlul de doctor decât dacă vor să-şi dea ifose, şi în orice caz adaugă şi ştiinţa pe care o onorează, ca să nu fie confuzie.

Confuzia în cazul lui Petru Groza a mers atât de departe încât a derutat chiar şi guvernul, care a botezat cu numele lui, precedat de titlu, bulevardul facultăţii de medicină, din Cotroceni, unde majoritatea străzilor au nume de medici, ceea ce îmi pare o idee bună.

Tot pe acest bulevard, la intersecţia cu o arteră largă, s-a ridicat şi statuia lui Petru Groza, într-o perspectivă generoasă, putând să fie văzută de la mare distantă, pe o arie de trei sferturi de cerc, adică aproape din toate direcţiile. Pe un soclu de granit roşu, mai înalt decât al tuturor statuilor aflate în Bucureşti la acea dată, s-a ridicat plăsmuirea în bronz a personajului, în mărime supranaturală, cuvânt care în acest caz n-are un înţeles metafizic, ci unul strict geometric, raportul între dimensiunea sculpturii şi cea a modelului. Prin supradimensionare, Petru Groza a dominat tot cartierul. Vorbind la trecut, confirm actul de reparaţie, poate încă necunoscut unora, că statuia a fost dată jos de pe soclu, cam odată cu cea a lui Lenin.

Mărturisesc că detronarea acestuia din urmă mi-a fost aproape indiferentă, omul murise de mult şi personal nu avusesem nimic de împărţit cu el, deşi nenorocise o omenire întreagă. Dar maleficul lui rămăsese departe în urmă, apoi

fusese depăşit de alţii, şi mai răi.

Statuia lui Petru Groza îmi stătea pe suflet, după cum, când trăia, greutatea lui fizică îmi stătea în spinare. L-am urât cât a trăit, în timp ce alţii spuneau despre el cuvinte de laudă, şi poate erau de bună credinţă. L-am urât şi după moarte. În plimbările mele, treceam prin faţa Operei unde priveam statuia lui Enescu, inspirată, dar atât de modestă. Iar la cinci sute de metri mai departe dădeam de matahala care îl reprezenta pe Groza, radios şi sigur pe sine, de parcă ar fi fost stăpânul pământului. Comparam dimensiunile şi greutatea celor două statui, prima strivită de cealaltă şi îmi spuneam, iată la ce pot duce circumstanţele. Ce era falnicul şi triumfătorul Petru Groza, pe lângă Enescu? E oare posibilă comparaţia? Numai împrejurările istorice făcuseră ca o statuie să fie de cinci sau de şapte ori mai mare decât cealaltă. Circumstanţă în acest caz înseamnă un moment favorabil, dar trecător, dovadă că bronzul a fost dat jos de pe soclu. În vreme ce Enescu, pe care îl măresc cu închipuirea de zece ori când trec prin faţa Operei, va rămâne etern în jilţul lui unde meditează, fără să ceară nimic celor cu putere vremelnică.

Dar de ce uram, şi ce înseamnă ura? Când eram mic am urât-o pe doamna institutoare din clasa doua primară. Chiar aşa? Nu, n-aveam destulă minte ca să pot urî, ura este o complexitate de sentimente. N-o uram, doar îmi făcea frică. Frica este instinctuală: ura se învaţă. Îmi revăd în fugă viaţa şi îmi dau seama că până târziu n-am ştiut ce e ura; am fost invidios câteodată, sau pizmaş, cuvânt care pare sinonim, dar înseamnă mai mult decât primul. Am avut de multe ori sentimente de duşmănie; nu-i totuna cu ura. Şi iată, descopăr că am urât atât de târziu, încât mai că nu-mi vine a crede.

Cineva care scria cărţi, dar care după război n-a mai putut să scrie fiindcă nu accepta viaţa nou născută şi era prigonit din această cauză, s-a dus la Zaharia Stancu, să-i ceară protecţie.

Zaharia Stancu era atunci directorul Teatrului Naţional. Mai înainte fusese poet şi director de ziar; tot timpul a fost, sau a vrut să fie, director. Ultima lui funcţie, mai mare decât a tuturor directorilor, s-a numit Preşedinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă Română; pe acest scaun şi-a dat duhul. Prezentele lămuriri sunt pentru cei care nu-i ştiu biografia, sortită să fie încă mai necunoscută în mileniul al treilea.

După ce a ascultat păsul colegului mai tânăr şi cu mai puţin renume, directorul l-a întrebat: «De ce nu scrii despre viaţa nouă?» «Pentru că n-o cunosc; ca să cunoşti o viaţă, trebuie s-o fi trăit!» «Atunci scrie despre viaţa trăită!» «Am scris; mi s-a spus că trecutul nu mai interesează pe nimeni». «Ba interesează, dar să-l demaşti, să scrii cu ură!» «Nu urăsc pe nimeni» a fost ultimul răspuns al năpăstuitului. Îl credeam, fiindcă nici eu nu urâsem. Zaharia Stancu s-a aplecat spre el şi i-a spus, cu glasul blând, dar cu ochii în flăcări: «Învaţă să urăşti! Loveşte în lumea care a asuprit poporul, pe ţărani, pe muncitori şi chiar pe cărturarii cinstiţi ai ţării!...»

Am reţinut întocmai această lecţie şi am constatat că într-adevăr ura se învaţă. Dar eu, unul, când am început să urăsc cu adevărat i-am urât tocmai pe cei care îndemnau la ură. Am urât minciuna şi impostura. Nu bietele minciuni ale celui care îşi înşeală nevasta sau asociatul; e imoral, dar cu atât nu se ajunge la catastrofă. Nu impostura seducătorului care se dă drept conte ca să ademenească o midinetă; midineta va suferi sau poate nici nu va suferi; dar şi într-un caz, şi în altul, lumea nu se va duce de râpă.

Urăsc de moarte minciuna şi impostura celor care s-au intitulat salvatorii poporului, şi i-au făgăduit fericirea, ca să distrugă tot ce fusese bun înainte, dându-i în schimb mizeria şi degradarea, cum le mai simţim şi astăzi, în ultimii ani al mileniului. Îl urăsc pe Petru Groza pentru 6 martie 1945, când s-a aliat cu impostorii, impostor el însuşi, ca să-i aducă la

putere. A primit, în locul blidului de linte, un fastuos platou de aur, cu femei de toate felurile, dispuse să îl desfete, între două acte de carnaval politic.

La 4 februarie în acelaşi an, şase sute de mii de oameni, adică jumătate din populaţia Bucureştilor, s-au adunat într-o piaţă, unde nu ştiu cum puteau să încapă, şi au răsturnat de la putere guvernul generalului Rădescu; până atunci, acesta ţinuse piept comuniştilor. A fost vărsare de sânge; cu armata sovietică alături, nimeni n-ar mai fi putut să reziste. Fuseseră şi până atunci turbulenţe în toată ţara, prefecţi şi primari daţi jos cu forţa, fiindcă voiau să se respecte legea, când venise vremea fărădelegilor.

După două săptămâni de tergiversări, ajungea la putere guvernul «de largă concentrare democratică», al domnului doctor in jure Petru Groza. De un timp i se tot vântura numele, îl împingeau în faţă, să-l vadă toată lumea; până atunci nu-l cunoscuse nimeni, decât intimii, apoi o parte din cetăţenii oraşului Deva, şi, în sfârşit, cei care îl umflau ca pe o gogoaşă, şi pe care avea să-i slujească.

Sigur, ştiau şi ei, comuniştii nu aveau atâta credit încât să poată forma singuri un guvern; mai bine decât toţi ştiau consilierii sovietici, care moşteniseră de la Lenin ştiinţa imposturii şi o perfecţionaseră.

«O largă concentrare democratică» trebuia să satisfacă pe observatorii aliaţilor, aflaţi în ţară, cu misiunea de a urmări cum se aplică prevederile armistiţiului. Aşa li s-a închis gura şi lor, şi Regelui, şi partidelor numite ironic istorice.

Petru Groza prezida un partid, Frontul plugarilor; nu ştiusem mai înainte. Şi ce legătură puteau să aibă plugarii cu un bogătaş de la Deva, care stăpânea numeroase imobile, o bună parte din centrul oraşului? Numai că le vânduse la vreme, cum se lăuda singur. Când peste câţiva ani s-au naţionalizat casele celor care aveau mai mult decât un apartament, printre păgubaşi

erau şi prieteni ai primului ministru, căruia s-au dus să se plângă. Iar acesta le-a răspuns jovial: «De, dacă aţi fost proşti şi nu le-aţi vândut la vreme!»

Larga concentrare democratică a guvernului, etichetă de ocazie, era alcătuită din grupuri şi grupuleţe, unele născocite ad hoc, altele reactivate după ce se lăsaseră de mult pe tânjeală.

Primul ministru a devenit în 1952 preşedintele prezidiului M.A.N. şi a rămas în funcţie până la moarte, în anul 1958 când i s-au făcut măreţe funeralii naţionale, cu slujbă bisericească. Se bucurase şi în viaţă de multe hatâruri, dar abia ultimul dintre ele, soborul de preoţi, corul, tămâia, această gravă încălcare a principiilor propovăduite din amvoanele comuniste, m-a făcut să înţeleg câtă recunoştinţă îi purta partidul decedatului, ce important a fost sprijinul lui în actul de la 6 martie. Iar ura mea pentru omul care şi-a trădat ţara din frivolitate, cum voi spune îndată, trădându-şi chiar şi propria-i clasă, a crescut şi continuă să crească, ori de câte ori retrăiesc în gând istoria anilor noştri.

Nu m-am ostenit să aflu ce făcuse în viaţă, ce realizase înainte de a intra în politică. Am spus că era un om jovial, aceasta e caracteristica lui principală, cum are să se vadă. Prin jovial înţeleg mai mult decât scrie în dicţionar: voios, vesel, bine-dispus, trei cuvinte suprapuse. Dar dicţionarele par făcute în pripă, uneori dau definiţii cu totul improprii, şi adesea le lipsesc nuanţele, motiv pentru care, spre a exprima complet o idee este nevoie să se recurgă la parafraze, ceea ce lungeşte vorba şi ne face să pierdem vremea, şi la scris, şi la lectură. În cazul de faţă, ca să nu spun ceva numai pe jumătate, rămânând totuşi la un singur cuvânt, acesta ar fi în loc de jovial, atotfericitul, şi nu-mi convine, nepotrivindu-se într-o carte laică; atotfericiţii sunt cei care au dreptul la împărăţia cerului. Împărăţia domnului Petru Groza a fost pământească, în cer nu s-ar fi bucurat de toate satisfacţiile şi plăcerile lumii noastre. La cuprinsul cuvântului jovial trebuie să adaug triumful şi răsfăţul

continui.

Ca prezenţă fizică, era un rinocer transformat în fiinţă omenească, având pielea atât de groasă că nimic nu putea s-o străpungă. Aflându-se la o recepţie, la palatul regal, unde comuniştii mergeau cu multă plăcere, Regina mamă Elena l-a întrebat, datoare să întreţină conversaţie cu oaspeţii: «Mergeţi la vânătoare, domnule prim ministru?» Iar acesta i-a răspuns, râzând cu gura până la urechi, ca un fante de mahala: «Da, majestate, merg la vânătoare de potârnichi, pe calea Victoriei». N-am nimic împotriva unei asemenea slăbiciuni, deşi nu admit vânătoarea. Dar mi se pare scandalos ca limuzina Preşedentiei, plătită cu banii poporului, să ia potârnichea de acasă, s-o ducă la terenul de sport, pentru o partidă de tenis cu preşedintele iar de-acolo la acesta acasă, pentru altfel de partidă.

În vara care a urmat evenimentului de la 6 martie, s-a importat o cantitate de bumbac din Rusia, care ne dădea câte ceva cu o mână, bineînţeles că nu gratis, şi cu două ne lua alte bunuri, în contul despăgubirilor de război fixate de ea însăşi, fără discuţie. Bumbacul era bine-venit, căci lipsea de multă vreme; dar lipseau multe, de primă trebuinţă şi de importantă mai mare. Şi apoi, să nu fi fost sub protecţia ruşilor, am fi putut lua bumbac şi din altă parte, poate mai ieftin, şi fără să se facă atâta tevatură. Căci erau pline zidurile oraşului cu afişe uriaşe, cu litere roşii de jumătate de metru, pe care scria: «Trăiască guvernul doctor Petru Groza, care a adus bumbacul în ţară!» Glumeţii, care în vremuri grele apar mai cu spor decât ciupercile după ploaie, parafrazau sloganul astfel: «Trăiască guvernul Bumbac, care a adus groaza în ţară!» Groază era, şi avea să crească. Primul ministru îşi vedea de distracţii; de altfel nici nu prea avea ce să facă, nu el conducea treburile statului, ci doar îşi punea semnătura pe decrete. Unii spun că ar fi ajutat pe mulţi oameni în nevoie; se poate. Că s-ar fi străduit să împiedice nedreptăţile; nu-mi vine a crede; nu i se acorda atâta putere. În

schimb, îl lăsau să se bucure de viaţă. După moartea lui, un viitor ministru (de externe) mi-a spus cu admiraţie: «A fost un om şi jumătate, a ştiut să trăiască!» În această privinţă, nu am nici o îndoială; ba, spun în plus, că a trăit bucuriile mai multor oameni, nu doar ale unuia şi jumătate.

Am cunoscut şi eu pe una din potârnichile lui, o actriţă frumoasă după părerile altora şi destul de trupeşă, într-o zi, după ce scăpase de caznă, i-a spus, galeş: «Mâine e ziua mea, iubitule!» A doua zi, şoferul cu limuzina preşedenţiei i-a adus la domiciliu nu un colier de diamante, nici măcar o brăţară de aur, ci o lădiţă de portocale. Deşi portocale nu se găseau pe toate drumurile, potârnichea a dat cu ele de pământ, apoi a izbucnit în plâns şi în sudalme isterice. Îmi închipui că nu toate zburătoarele erau la fel de păguboase însă nici una nu şi-a făcut zestre, ca marile curtezane din vremea burgheziei. Nu că vânătorul n-ar fi avut de unde, el credea însă că graţiile i se cuveneau pentru farmecul lui personal şi pentru virtuţile bărbăţiei.

Morala proletară nu l-a condamnat ca pe prostime. N-a suferit nici o mustrare, până la moarte. Partidul l-a cinstit şi după aceea, dând prin lege numele lui unui oraş din Transilvania. Când legea urma să se voteze în Marea Adunare Naţională, succesoarea Camerei şi Senatului, un deputat cunoscut de mine, i-a adresat domnului Ion Gheorghe Maurer, propunerea pe care avea de gând să o susţină în faţa Adunării, ca din numele oraşului să se scoată titlul de doctor, împovărător, inutil şi ridicol. «Doamne fereşte! i-a răspuns mai marele guvernului. Trebuie să fie unanimitate!» Şi într-adevăr, oraşul s-a numit, prin votul unanim al Marii Adunări Naţionale, Oraşul doctor Petru Groza, cum am văzut scris pe panoul dinaintea primelor case!

Niciodată de când am început să povestesc sfârşitul acestui mileniu, nu mi s-a întâmplat să învie în amintirea mea atâtea

fapte învălmăşite, împletite între ele, încolăcite, spiralate, luându-mi putinţa de a discerne în ce ordine trebuie puse. Cred că aşa se va înţelege ce este această carte: imaginea unui om despre o lume cu milioane de oameni. Nu năzuiesc să fac o sinteză, ar fi o ambiţie irealizabilă; mă mulţumesc să adaug un număr de pagini la dosarul celui mai zbuciumat secol din istoria omenirii.

Deci, în martie 1945, în România a venit la putere partidul comunist. Două luni mai târziu, Hitler s-a sinucis subscriind în chip sui generis capitularea fără condiţii a Germaniei, impusă de aliaţi în chip draconic, dacă nu mă înşel la sugestia lui Roosevelt, preşedintele Statelor Unite ale Americii, un om cu amân-două picioarele pe marginea gropii, pe care nu l-aş fi crezut capabil de atâta îndârjire. Capitularea fără condiţii echivalează cu o virtuală condamnare la moarte. Nu o dezaprob în ceea ce îl privea pe Hitler şi pe principalii lui complici; poporul german, oricât de mare i-ar fi fost vina de a-l fi urmat orbeşte pe Führer, trebuia tratat cât de cât cu clementă, mai ales că o bună parte a lui zăcea în închisori şi lagăre de concentrare, lăsându-i la o parte pe cei torturaţi, împuşcaţi sau spânzuraţi pentru nesupunere. S-a spus, şi sunt de aceeaşi părere, că dacă nu i se impunea Germaniei o capitulare fără condiţii, războiul se termina mai devreme.

Ce ar fi fost în stare să facă Germania fără Hitler, s-a văzut pe urmă, când o ţară socotită războinică şi-a dovedit puterea de creaţie şi spiritul paşnic. Războinici au fost Bismarck, Wilhelm al doilea şi Hitler, care i-a depăşit cu mult pe cei doi dinainte.

Cum a venit el la putere am explicat: ca să-l contracareze pe Stalin. Această credinţă nu poate să mi-o zdruncine nimeni, cum nimeni nu poate să inverseze rotirea pământului.

Acum a venit momentul să-mi arăt satisfacţia de atâta timp aşteptată, povestind sfârşitul lui Hitler.

Am văzut cancelaria Reichului pe dinafară, singura

imagine captată de mine însumi, pe cale directă, a teatrului unde avea să se petreacă deznodământul. Era o clădire de piatră, în stilul vremii, rigidă, rece, şi care nu mi-a dat impresia de măreţie; mai impozant mi s-a părut Ministerul aviaţiei, aflat pe aceeaşi arteră, faimoasa Wilhelm-strasse. Mi-am schimbat părerea când am văzut interioarele, într-un film despre viaţa lui Speer, arhitectul lui Hitler. Dincolo de pereţii severi, de piatră cenuşie, Speer izbutise să sintetizeze grandoarea Germaniei, în care stăpânul cancelariei vedea oglindită propria lui grandoare. I-am văzut satisfacţia pe faţă, în timp ce străbătea spatiile magnifice, parcă interminabile. Iar când a ajuns în camera lui de lucru de marmură şi bronz aurit, s-a aşezat la birou, în timp ce asistenta stătea cu respiraţia oprită la peretele din faţă. După ce s-a uitat de jur împrejur, după ce a examinat cu o bucurie copilăroasă obiectele de pe birou, mapa de scris, călimările, sfeşnicele, Hitler s-a aşezat mai bine în scaun şi, căutându-l cu ochii pe Speer, a spus, cu o satisfacţie deplină şi definitivă: «Bravo!»

Exact dedesubt era buncărul, la zeci de metri adâncime. Acolo mi l-a arătat filmul, în ultimele lui zile, când tancurile ruseşti ajungeau la porţile Berlinului, în biroul lui, copie redusă a biroului grandios de deasupra. Un primar adus nu ştiu de unde şi cum, printre ruine şi explozii de bombe, l-a căsătorit cu Eva Braun, concubina lui care i-a urmat soarta, credincioasă. E un personaj căruia cineva, mai priceput decât mine şi mai informat, ar trebui să-i facă portretul şi să-i dezvăluie caracterul.

După atentatul nereuşit de la Ratesburg, din iunie al anului dinainte, când îl izbise numai suflul bombei, lui Hitler îi tremura atât de tare mâna dreaptă, încât a trebuit s-o ţină cu stânga, când a semnat actul de căsătorie.

Din cei prezenţi la ceremonie îl ţin minte pe Goebeles, ministrul propagandei, cel mai înflăcărat apologet al stăpânului, pe care l-a urmat până la moarte. Se afla în buncăr cu nevasta şi

cu copiii, trei sau patru. Doctorul i-a adormit cu o injecţie, apoi le-a zdrobit în gură câte o fiolă de cianură. Tot cu cianură s-au sinucis şi părinţii. Erau liberi să facă orice cu viaţa lor; dar nu şi cu a copiilor, va socoti un om cu credinţă în dogmele bisericii. Ba da! E îngrozitor şi totuşi spun că nu aveau dreptul să facă altfel. Morala şi religia şi legea nu îngăduie omorul. Dar ce viaţă ar fi avut aceste progenituri nenorocoase, dacă trăiau cu o moştenire atât de monstruoasă? Sigur, lumea nu le putea găsi nici o vină, dar cum să-i privească fără oroare? Şi cum s-ar fi privit ei înşişi?

Am fost obsedat de ideea zădărniciei în faptele mele, şi ale oamenilor. Niciodată n-am avut certitudinea că un gest a fost inutil, fiindcă nu puteam să prevăd ce se întâmplă dacă nu-l făceam. Nici chiar căsătoria lui Hitler, nu ştiu dacă a fost o zădărnicie; aş afla, dacă aş avea putinţa să vorbesc cu morţii. Am însă o dovadă certă a ceea ce se numeşte deşertăciune a deşertăciunilor, inutilitate deplină: fotografia cam din acelaşi timp cu căsătoria, poate câteva zile mai înainte. Decorul de astădată este deasupra, în curtea Cancelariei, ale cărei ziduri sunt năruite. E o zi sumbră şi friguroasă. Hitler, în prim plan, cu gulerul mantalei ridicat, zgribulit, adus de umeri, trece în revistă, printre ruine, ultimul contigent de apărători ai Berlinului. E doar o mână de copilandri, unii par să nu aibă mai mult de treisprezece, paisprezece ani, mantalele prea mari sunt strânse în falduri sub centiroane, chipiurile se sprijină pe urechi, altminteri le-ar acoperi ochii. Am încercat să le descifrez expresia, să le ghicesc sentimentele, când Führerul trece prin faţa lor şi le strânge mâna, privindu-i în ochi cu o disperare nestăpânită.

S-a spus că Hitler era nebun. Nu! Cel puţin de astă dată are o privire lucidă şi în ea se citeşte cât este de conştient că pe aceşti copii îi trimite la moarte zadarnic; nu mai încape nici un

dubiu. Şi ar putea să-i salveze măcar pe ei, dacă el tot trebuie să moară. Căci e limpede, ideea morţii i se citeşte pe faţă, este singura lui ieşire din încercuirea rusească. Dar îi trimite la moarte, ca să ilustreze ideea zădărniciei.

La început s-a spus că Hitler se omorâse, împreună cu Eva Braun, înghiţind amândoi cianură de potasiu. Mai întâi o probase pe câinele lui, căci avusese şi el unul pe care probabil îl iubise, printr-o relaţie firească între om şi câine. Gândul mă îngrozeşte, în altfel decât acela că mai înainte omorâse milioane de oameni. O doctoriţă venită cu armata rusească a acreditat ideea sinuciderii cu cianură de potasiu, fiindcă intrând printre primii în buncăr a izbit-o mirosul caracteristic de migdale amare.

Am citit de curând memoriile unui valet al lui Hitler, apărute cu întârziere. El povesteşte ultimele zile ale stăpânului său, neascunzând devotamentul pe care i-l păstrase şi afirmă, ceea ce au spus şi alţii, că Eva Braun, mână în mână cu omul pe care n-a ezitat să-l urmeze, a înghiţit cianură, în clipa când acesta îşi trăgea un glonţ de revolver în tâmpla dreaptă. Se poate să fie aşa, dar n-am nici o dovadă; martorii aflaţi în încăperea alăturată spun că au auzit împuşcătura. Valetul, care a intrat primul, spune că a văzut revolverul căzut pe jos, şi sângele curgând din tâmplă. Tot după cum afirmă valetul, cele două leşuri au fost scoase în curte, puse într-un şanţ şi stropite cu benzina din două canistre. El însuşi a aruncat chibritul. Între rămăşiţe s-a găsit un maxilar, pe care dentistul l-a identificat că este al lui Hitler. Nu s-a găsit însă şi craniul, ca să se vadă gaura făcută de glonţ în tâmplă. Cine ştie dacă nu-i o născocire, în scopul de a i se atribui lui Hitler o moarte mai bărbătească. În ceea ce mă priveşte, ştiu că şi moartea de glonţ şi cea de cianură, sunt amândouă fulgerătoare.

Un maxilar găsit nu-i convingător pentru toată lumea. Ani

în şir unii au presupus că Hitler nu murise, că ar fi refugiat undeva prin America de Sud sau pe Lună – Marte i s-ar fi potrivit mai bine – şi au tot aşteptat să revină. Astăzi cred că nu mai aşteaptă nimeni; chiar dacă ar reveni, ar fi dincolo de anii hărăziţi omului să trăiască.

După cum se vede, istoria biblică se repetă, credincioşii sunt convinşi că Iisus Cristos a reînviat şi s-a înălţat la ceruri. Hitler nu-i singurul caz, ceva asemănător s-a întâmplat pe când mă pregăteam să încep lucrul la această carte. Am văzut cu toţii la televizor un om mort, pus în sicriu şi băgat în groapă.

Unii s-au îndoit de o realitate filmată, au spus: «Nu-i el, uită-te bine!» Poate mai aşteaptă şi astăzi ca mortul să reapară şi să vorbească. Dar despre această întâmplare nu-i timpul să povestesc astăzi; până o să ajung la vremea ei, o să se lămurească şi Toma Necredinciosul.

Pe Titus l-am cunoscut de mic, avea cu patru ani mai mult decât mine. Ne-am jucat uneori împreună, dar nu ne-am împrietenit, simţeam la el o răceală, nu pentru mine, ci pentru toate. Sufletul lui s-a încălzit abia când a cunoscut-o pe Alga, unica lui dragoste. După moartea ei, n-a putut să-şi mai iubească nici măcar copiii, i-a lăsat în grija Corneliei şi a lui Trandafil, care mai târziu i-au înfiat, cu acte.

Nici de Trandafil, deşi era de-o vârstă cu mine, n-am putut să mă apropii decât târziu, şi cu sfială, când în sufletul meu s-a născut ceva mai mult decât prietenia, o veneraţie pornită din admiraţia care creştea tot timpul dar nu se manifesta, din timiditate, fiindcă mă socoteam mult mai prejos decât el, cum am rămas convins până astăzi.

Prietenia e greu să se definească, are legi diferite de iubire, nu oricine poate să le înţeleagă şi să le explice, în prietenie nu încape minciuna, care, Dumnezeu să mă ierte, în iubire devine adesea necesară, fiindcă iubirea este intolerantă, iar omul are nevoie de îngăduinţă, o morală severă îl sufocă. Minţim, şi iubim mai departe. O minciună poate face să reînflorească o dragoste ofilită. În tot ce-am spus, exclud cinismul; mă refer la minciuna însoţită de bunătate şi remuşcare. Cum, ascunzându-i unui bolnav moartea iminentă, minţim din bunătate şi omenie.

Între prieteni se spune totul pe faţă, altfel prietenia devine făţărnicie. Dacă ademeneşti femeia unui prieten, ceea ce se întâmplă câteodată, ai călcat legea şi e necinstit să mai întinzi mâna acelui prieten. Dar legea nu-i a mea, şi n-am dreptul s-o impun lumii noastre; fiecare să-şi poarte păcatele cum poate.

Inexplicabil va părea că dintre toţi fiii domnului Alcibiade prietenia mea s-a legat de cel mai mare, Odor, deşi ne despărţeau mulţi ani, el fiind un tânăr pe deplin format, pe când eu eram abia un copilandru. Percepeam doar calendaristic

diferenţa de vârstă dintre noi, altminteri mă simţeam de o seamă cu el, fiindcă îmi vorbea ca unui om în toată firea, iar eu îl înţelegeam mai bine decât pe Trandafil, căci diferenţa între inteligenţele noastre mi se părea incomensurabilă, şi mă ţineam deoparte. Apoi mai era ceva, sentimentul depistat abia la maturitate, că pentru mine Odor reprezenta o făptură supranaturală, o zeitate de care nu mă despărţea nici o lege terestră, de aceea nu-i puteam greşi niciodată; şi chiar dacă aş fi greşit, el era făcut să mă ierte. Dacă mai târziu mi-a plăcut o fată îndrăgostită de el nebuneşte, n-a fost nici un păcat, oricât am mers de departe; fiindcă el n-avea ochi s-o vadă, dragostea pământească i se părea interzisă, trăia între aştri.

Oricum ar fi să mă judec, viaţa mea, începând din prima copilărie, a evoluat şi mintea mi s-a deschis între aceşti doi fii ai domnului Alcibiade, cel mai mic, şi cel mai mare. Pe amândoi i-am crezut singuri, izolaţi de lume, dar mă înşelam, fiecare avea o lume a lui, de învăţătură şi gânduri, mult mai populată decât lumea oamenilor obişnuiţi.

Singur, în deplinul înţeles al cuvântului era Titus. La şcoala sătească unde preda limba rusă, fără s-o ştie, rămăsese doar o parte din iarnă, din 1945 până în ianuarie 1946. Destul ca să-şi sleiască trupul, mergând prin glod, pe zăpadă sau pe gheaţă, cu bicicleta, treizeci de kilometri pe zi cu dusul şi cu întorsul, în cancelarie nu spunea decât Bună dimineaţa, la sosire, şi Bună seara, la plecare. Odată profesorul de matematică îl rugase să-l suplinească o săptămână; mergea să se însoare. Titus îl privi buimac; se însurase şi el, dar nu mai ţinea minte înţelesul cuvântului; căsătoria este un act primordial în viaţa omului? Atunci de ce mai trăieşte bărbatul dacă femeia moare?

Avea de predat geometria plană. Se uită aiurit la desenele de pe tablă, el le făcuse, trei triunghiuri, scalen, isoscel şi echilateral. Era ceva elementar, dar nu putea să le definească. Se făcu roşu la faţă, nu-şi aducea aminte. Întrebă: «Cine ştie?» Nu

ştia nimeni, abia aşteptau să afle şi el nu putea să le explice. Afară ningea, în clasă era frig, copiii îşi suflau în pumni, să-i încălzească, iar lui îi ardeau urechile. Cum poate fi mai singur un om, decât dacă se pierde pe sine însuşi?

Seara bicicleta alunecă pe gheţuş, intră într-o bornă de pe marginea şoselei, roata din faţă se strâmbă rău şi n-avea cum s-o îndrepte. Continua să ningă. Titus luă bicicleta la spinare şi parcurse în felul acesta cei opt kilometri, câţi mai rămăseseră până acasă. S-ar fi trântit în şanţ, să îngheţe. Era aproape să facă gestul, când îşi aminti numele şi definiţia celor trei triunghiuri. Aşa izbuti să supravieţuiască.

În primăvara anului următor, mergeam pe calea Rahovei, la Bucureşti, de la tribunal înainte. Deşi intrasem în martie, venise o vreme friguroasă, fulguia uşor, dar destul să descurajeze pe cei care nu aveau căldură în casă – şi eu eram unul dintre aceştia. Pe soclul de beton al unui gard stătea un om, să se odihnească. Avea pe el un loden cenuşiu, îmbrăcăminte de iarnă sărăcăcioasă, mult răspândită în acea vreme. Era în capul gol, ţinea mâna dreaptă, cu o mănuşă neîmblănită pe toarta unei butelii de aragaz pusă alături. Mi se părea cunoscut, dar nu-mi aminteam de unde. Văzându-mi privirea întrebătoare, omul se ridică şi mă rugă să-l ajut, ca să-şi pună butelia pe umăr; era tânăr, dar părea în ruină, cu faţa trasă, nebărbierit de câteva zile.

Tocmai când pornea, după ce-mi mulţumise, un om înalt, spătos, rumen la faţă, şi el în capul gol, fără să-i pese de ninsoare, se opri în faţa lui, cu o privire stupefiată. În clipa următoare ochii i se umplură de bucurie.

— Titus, tu eşti?! exclamă, întinzând braţele.

Atunci abia l-am recunoscut pe omul în loden, dar n-am îndrăznit să-i vorbesc, de teamă că s-ar simţi stânjenit în postura lui mizeră, deşi nici eu nu aveam o postură înfloritoare.

Noul venit era Honoriu; l-am văzut cum lua, ca pe un fulg,

butelia de pe umărul lui Titus.

Nu sunt atotştiutor, a trebuit să-mi închipui că lui Titus i se făcuse lehamite de şcoală, poate renunţase chiar în seara când mergea spre casă cu bicicleta la spinare. Sau poate îl dăduseră afară.

Ştiu în schimb că în vremea aceea, deşi îşi socotea viaţa sfârşită după moartea fiinţei de care se legase indestructibil, voia să trăiască spre a vedea făcându-se dreptate în lume. Lumea, aşa cum se organiza la sfârşitul războiului, care fusese o atrocitate, era în curs de a suferi alte atrocităţi, nu doar fizice ci mai ales morale, prin împilări şi minciună. Războiul încetase, în afară de cel din Pacific, căruia i se apropia de asemeni sfârşitul; dar, mai ales după discursul lui Churchill, la Fulton, multă lume era convinsă că va începe altul, între Rusia şi proprii ei aliaţi, care îşi dădeau seama că intraseră într-o capcană, sprijinindu-şi duşmanul de moarte. Neînţelegerile se iviseră mai de mult, când Stalin îşi mărea pretenţiile şi nu era greu să se vadă că nu-şi va tine făgăduielile. Alianţa continuase, dar într-o suspiciune continuă şi reciprocă, se temeau unii de alţii că vor încheia o pace separată cu Germania. Acum teama aceasta dispăruse, ca să se nască alte temeri; războiul rece între aliaţi începuse de fapt înainte de a se încheia pacea cu inamicul. Iar în ţările din răsăritul Europei, rămase sub ocupaţia rusească, se declanşa un nou război, numit lupta de clasă.

Lupta de clasă i se părea lui Titus derizorie, deşi îi suporta el însuşi urmările. În starea lui de spirit, suferinţa personală nu era decât de ordin fizic şi nu depăşea suferinţele din timpul războiului. În schimb avea o ură fără limite pentru ruşi, care violau drepturile sacrosancte ale oamenilor, iar lui îi batjocoriseră tot ce avea mai sfânt. Aştepta războiul, să poată ucide în voie, şi apoi, străpuns de glonţ sau de baionetă, să

moară cu mâinile încleştate în grumazul inamicului.

De ce venise în Bucureşti nu ştiu; poate ca să fie mai aproape de miezul lucrurilor. Îşi vânduse verigheta, o sacrificase cu un sentiment mistic, la fel cum mai târziu avea să sacrifice câteva bijuterii ale Algăi, păstrate pios de Cornelia. Tot ce făcea şi avea să facă era în memoria femeii de care nimic nu mai putea să-l despartă. Deşi nu credea în lumea cealaltă, era convins că pe Alga avea s-o întâlnească undeva, în cer, unde trebuia negreşit să existe o planetă, o insuliţă, destinată dragostei lor din a doua viaţă.

Până aici îl adusese durerea. Dar nu era nebun, avea un suflet prea puternic şi o raţiune prea clară ca să halucineze; iluzia era viitoarea lui realitate.

În realitatea prezentă îşi ducea viaţa ca oamenii. Era la sfârşitul lui ianuarie, anul 1946. Închirie o cameră de serviciu la etajul al şaselea al unui bloc de pe Bulevardul Domniţei, în al cărui subsol intrase pieziş o bombă şi distrusese instalaţia de încălzire; deocamdată n-o repara nimeni, era cheltuială prea mare şi lipseau materialele. Locatarii nu aveau unde să se mute; se descurca fiecare cum putea, stăteau în casă cu paltoanele pe ei, îşi mai puneau şi o pătură pe umeri. Se strângeau, cu toată familia, într-o cămăruţă pe care o dezmorţeau cu sobe improvizate; faţada blocului era plină de coşuri, scoase prin zid sau printr-un ochi de fereastră; noroc că nu-i oprea nimeni, primăriei nu-i păsa acum de estetica oraşului. Oamenii ardeau în sobă ce găseau, lemne, cărbuni, jurnale vechi, cărţi de telefon ieşite din uz, şi chiar cărţi din bibliotecă. Abia la trei ani după plecarea lui Titus, s-a reparat caloriferul, dar uneori lipsea păcura şi atunci reintrau în funcţiune sobele.

Începuse prin a-şi cumpăra o somieră, de la vechituri, pe strada Bărăţiei; prin minune, nu avea ploşniţe, poate muriseră de ger şi ouăle se uscaseră; somiera zăcea de mult în magazie. Ar fi

putut să închirieze o cameră mobilată, dacă nu se temea că l-ar incomoda gazdele; trebuia să schimbe o vorbă cu ele, şi el voia să fie singur, să nu aibă de spus cuiva nici măcar bună ziua. În cameră respiraţia scotea aburi, îi îngheţau mâinile. Luă o sobă de tablă şi o butelie de aragaz; ideea era bună şi butelii se găseau la prăvălie, destul de ieftin. Camera se încălzi în zece minute, dar peste o oră, Titus, întins în pat şi învelit cu lodenul se trezi din somn cu dureri de cap groaznice şi cu senzaţia că se sufocă. Abia avu puterea să ajungă la fereastră, s-o smucească şi să se aplece în afară, deasupra abisului, inspirând profund, cu spasmuri, aerul rece. Senzaţia de sufocare dispăru, mai rămânea durerea de cap, parcă o menghină îi zdrobea craniul. Abia după un timp, a cărui noţiune şi-o pierduse, îndrăzni să facă un pas în cameră, cu respiraţia oprită, şi să stingă aragazul. Pe urmă reveni la fereastră, unde rămase aplecat în afară, până ce aerul rece îi îngheţă plămânii.

Nu se gândise, frigul îl făcuse să uite că oxidul de carbon din gazele nearse duce la moarte sigură şi pe nesimţite; se trezise doar cu puţine clipe înainte de a fi prea târziu să se mai trezească vreodată. Groaza că fusese la un pas de moarte, se transformă într-un gând îndârjit că trebuia să trăiască, fiindcă mai avea de făcut ceva în viaţă. Aştepta să vină americanii, să coboare din cer cu paraşutele, prin faţa ferestrei care îl salvase de la moarte.

Să faci o gaură în zid, să scoţi un burlan afară, e o faptă banală asupra căreia nu avem de ce ne îndrepta atenţia.

Această faptă săvârşită de Titus, în cugetul meu capătă un caracter dramatic, care mă urmăreşte de peste patru decenii; de câte ori îmi aduc aminte se strânge pielea pe mine şi simt un fior rece în tot trupul.

Pe coridorul etajului găsi câteva mobile părăsite, între ele o masă de bucătărie şi un scaun. Se interesă de proprietar; portarul ridică din umeri, nu aparţineau nimănui, doar încurcau locul.

Titus le duse în cameră, puse masa sub fereastră şi începu să cioplească zidul; în subsolul cu uşile vraişte, lângă bancul mecanicului, căzut într-o rână, era un maldăr de scule; luă un ciocan şi o daltă. I se părea mai uşor să facă o gaură în zid, decât să scoată burlanul prin două rânduri de geamuri; şi, în primul rând, fereastra acelor odăi de serviciu avea un singur canat, odată burlanul pus nu s-ar mai fi putut deschide, să intre aer.

La ultimul etaj zidul ar fi trebuit să fie subţire, dintr-o singură cărămidă. Dar blocul, vechi, printre primele din Bucureşti, era făcut de un arhitect pe care aveam să-l cunosc mai târziu, după naţionalizarea imobilelor, când sărăcise. Păcatul lui era că proiecta construcţii cam hâde, cu faţadele jucate în fel şi chipuri că îţi zăpăceau ochiul, cu zorzoane inutile, care le făceau şi mai urâte. În schimb, recunoşteau toţi concurenţii, erau de o soliditate desăvârşită, ca să nu spun excesivă, pornită din teama lui de cutremur. Avea o manie, o obsesie, cunoştea istoria tuturor dezastrelor provocate în lume de zgâlţâielile pământului, în Japonia mai ales, şi în California, de pildă, unde cutremurul din 1905 distrusese aproape întreg oraşul San Francisco.

Ce-i drept, la cutremurul puternic din 1940, construcţiile lui nu suferiseră nici cea mai mică fisură, stăteau semeţ în picioare, solide şi urâte; abia pierduseră câte o zorzoană de pe faţadă.

Titus ar fi putut să observe cât de gros era zidul dacă se uita la deschizătura ferestrei, dar nu-i dăduse atenţie. Săpă deci cu dalta şi cu ciocanul, lovind cu grijă să nu disloce cărămida, o scoase în bucăţele mărunte, înaintase aproape treizeci de centimetri, dalta nici nu era mai lungă, şi se mira că nu străpunsese zidul, nici nu suna a gol, aşa ceva nu-şi închipuise; după primul rând de cărămizi străpuns, urma altul.

Ar fi putut să caute o daltă mai lungă, sau, mai uşor, să meargă la un atelier de sudură şi s-o înnădească pe aceasta. Dar

era riscant să lovească într-o cărămidă întreagă, aflată la exteriorul zidului; la un moment dat ar fi putut s-o disloce, şi chiar împreună cu alta aflată alături, să le năruiască şi să cadă în capul cuiva de jos.

Titus coborî din nou la subsol, am uitat să spun că nu mergea liftul. Văzuse acolo un maldăr de lemnărie, răvăşită de explozia bombei; luă o scândură de vreo trei metri, din păcate nici una nu era mai lată de o palmă, nu puteai să stai pe ea cu amândouă picioarele alături, ci doar cu unul în spatele celuilalt, greu să-ţi păstrezi echilibrul. Scoase scândură pe fereastră, o împinse până ce se sprijini pe solbancul ferestrei din faţă. Măsură cu grijă locul găurii făcute în zid, ca să-l poată nimeri de pe partea cealaltă, ieşi pe fereastră şi ţinându-şi echilibrul pe scândură, deasupra abisului ascuns în întuneric, începu să cioplească în cărămidă. Deşi lovea cu grijă, scândură îi vibra sub picioare, nefiind destul de groasă. Această scenă, pe care o socotesc de groază, ţinu mai mult de un sfert de oră, timp când moartea stătea la pândă clipă de clipă.

Pentru ce? – m-am întrebat pe urmă, cum mă mai întreb şi astăzi. De unde atât curaj, sau atâta inconştienţă? – căci într-o asemenea împrejurare nu mai pot invoca disperarea. E o întrebare căreia n-am putut să-i răspund, şi nu pot nici acum.

Ceea ce a urmat, cuiva ar fi putut să i se pară un act acrobatic; eu, unul, socotesc că a fost un gest iresponsabil, datorat unei acumulări de suferinţă şi disperare, invizibile de la suprafaţă; cât mă priveşte, eu sunt dator să văd mai în adâncime.

Scândură începuse să scârţâie tot mai pronunţat la fiecare lovitură a ciocanului, dar Titus nu auzea decât zgomotul fierului. În clipa când dalta străpunse cărămida, lăsând să se vadă o rază de lumină din cameră, scândură se rupse, nu scurt, ci într-o pârâitură prelungită, cât ţine un fulger, care totuşi are şi el o durată. În acest timp de spaimă, Titus, judecând sau fără să judece, nu ştiu cum, lăsă dalta în gaură, aruncă ciocanul în

cameră şi se prinse cu mâinile de marginea ferestrei. Poate abia acum simţi groaza, nu înţeleg ce altă forţă l-ar fi făcut să se ţină în mâini, să se ridice, să pună un genunchi pe tocul ferestrei şi să intre în cameră.

Apoi, fără nici o pauză, se urcă pe masă şi, băgând braţul în gaură, până aproape de cot, apucă vârful dălţii, şi trase. Încet, migălos, lovind în cărămidă numai cu dalta, căci în spaţiul acela îngust n-avea cum folosi ciocanul, izbuti să lărgească străpungerea, s-o rotunjească şi să treacă burlanul.

Când totul fu gata aprinse focul şi se lipi de sobă; îi tremura întreg trupul, din cap până în vârful picioarelor, îi clănţăneau dinţii în gură. Abia acum simţea frica, şi o frică din urmă e mult mai puternică decât în momentul când ai trăit-o.

Cu o vară înainte, în 1945, fusesem la mare, prima oară după o absenţă de cinci ani, cât ţinuse războiul. Era începutul lui august, de obicei mă duceam mai devreme, dar acum stătusem la îndoială, dacă e bine să mă îndepărtez de casă într-un moment când nu ştiam ce poate aduce ziua următoare. A fost o vreme călduroasă, prelungită şi în septembrie; soarele ardea ca în miezul verii. Unii oameni spuneau că din cauza bombei atomice; abia sosisem la Mangalia, când am auzit ce se întâmplase la Hiroşima. Dar nu pentru aceasta mă întorc în august 1945; viaţa lui Titus, din iarna următoare, când tremura de frig într-o cameră mizerabilă, mi-a amintit ce cald îmi fusese peste vară. E de altfel singura amintire din acel an, la care mă întorc cu bucurie chiar astăzi, după mai bine de patru decenii. Departe de Bucureşti, ars de soare pe malul mării, o lună întreagă n-am mai vrut să ştiu ce se întâmplă în ţară – şi se întâmplau multe.

În luna februarie a fost iniţiată şi apoi consfinţită în martie reforma agrară, împărţindu-se pământul ţăranilor, să aibă bieţii oameni cu ce veni la colectivizarea care avea să înceapă la putină vreme după aceea.

Tot în februarie între 4 şi 11 s-a ţinut faimoasa conferinţă de la Yalta, unde s-a jucat, cu cărţi măsluite, soarta ţării noastre şi a altor ţări, ba chiar soarta lumii.

Exact în timpul când în Crimeea se discuta şi se benchetuia spre suferinţa omenirii, o altă suferinţă, imediată şi concretă se abătea asupra unui mare oraş al Germaniei, Dresda, renumit până atunci prin muzică. La 13 şi 14 februarie bombardamentele aeriene ale aliaţilor au omorât acolo o sută treizeci şi cinci de mii de oameni. Această cifră trebuie să fie ţinută minte negreşit, pentru a o compara, în paginile următoare, cu numărul victimelor de la Hiroşima şi Nagasaki. În aprilie a murit

Roosevelt, datorită căruia, recunosc, Statele Unite au intrat în război căzând în balanţă cu enorma lor greutate; nu fusese uşor să învingă împotrivirea neinterveţioniştilor şi propaganda pacifistă a coloanei a cincea, sedusă de Hitler. Dar un martor al scenei, când Roosevelt citea declaraţia de război, o devotată admiratoare a Preşedintelui, spunea despre acesta că era atât de prăpădit în scaunul lui cu rotile, încât dânsa şi-a ascuns faţa în mâini, să nu se vadă că plânge. Lumea nu avea de unde să ştie. Eu, unul, în afară de Yalta, nu am să-i reproşez preşedintelui decât că nu l-a avut la inimă pe De Gaulle şi i-a făcut şicane tot timpul războiului.

Optsprezece zile după Roosevelt, murea şi Hitler în buncăr. N-a avut mult timp să se bucure de sfârşitul marelui său adversar de la Washington. Dar lasă că nici nu cred să-i mai fi ars de vreo bucurie; ruşii erau în Berlin; în aceeaşi zi când el îşi punea capăt vieţii, sergenţii Egorov şi Kantaria implântau în cupola Reichstagului steagul roşu cu secera şi ciocanul, în locul zvasticii. Iată că am aflat şi numele eroilor, dar tot nu ştiu care din ei doi avea cele două ceasuri la mână.

La 9 mai Germania capitula fără condiţii.

În iunie nu-mi amintesc să se fi întâmplat ceva deosebit, în afara măcelurilor din Pacific, unde japonezii, după ce înaintaseră săvârşind atâtea cruzimi, se retrăgeau luptându-se cu disperare, cruzi cu ei înşişi.

Tot în iulie, laburiştii au câştigat alegerile în Anglia. Victoria lor mă interesează mai puţin, m-a durut în schimb căderea lui Churchill, după ce câştigase războiul. La data aceea nu ştiam ce ispravă făcuse la Yalta, am aflat mult mai târziu, poate ultimul dintre contemporanii mei, sau poate n-am vrut să cred, nu-mi dărâm uşor idolii. Am fost mâhnit rău şi multă vreme, am socotit Anglia o ţară ingrată – «perfidul Albion» era numită în copilăria mea; succesorul lui Churchill mi-a fost antipatic, deşi n-avea nici o vină, aşa e politica.

În schimb, în iulie, pe când la noi se ţesea bumbacul adus din Rusia, evenimentele se precipitau, dar nu toate priveau mersul războiului, iar unele par puţin importante, judecind de la depărtarea noastră geografică. De pildă, Regele Leopold al Belgiei, se întoarce în ţară, fără să-l fi poftit nimeni. O bună parte a populaţiei nu-l mai voia, pe bună dreptate. La fel aş fi făcut eu însumi, eram hotărât încă din 1940, când Hitler cotropise ţara, cu o forţă atât de zdrobitoare, că nimeni n-ar fi putut să-i reziste. Dar regele nu trebuia să capituleze, cât timp mai avea unde se retrage; continuând lupta, chiar dacă era pierdută, ar fi încetinit cât de cât înaintarea inamicului, aliaţii ar fi avut timp să-şi vină în fire, s-ar fi regrupat, poate le-ar fi sosit rezerve, sau cel puţin, îmbarcarea de la Dunkerque ar fi fost mai puţin dramatică.

În aceeaşi lună iulie, nefastă pentru învinşi, la Postdam s-au întâlnit iar «cei mari» spre a hotărî soarta Germaniei, implicit a noastră şi a celor din jurul nostru. Stalin n-a lipsit, dar în locul lui Roosevelt era Truman, iar Churchill era însoţit de Atlee, şeful laburiştilor.

În sfârşit, spre a termina cu luna nefastă, la 26 iulie Statele Unite au dat ultimatum Japoniei, cerându-i să capituleze fără condiţii. Era un avertisment ale cărui urmări nu le bănuiau japonezii; şi chiar dacă le-ar fi bănuit şi poate chiar dacă ar fi avut certitudinea dezastrului, tot nu cred să fi capitulat, până nu le mai rămânea decât să-şi facă harakiri în masă. Certitudinea a venit treisprezece zile mai târziu, la Hiroşima, atât de năprasnic, că a paralizat chiar şi dorinţa ancestrală de harakiri.

*

Făceam plajă, înotam în marea caldă şi parcă mai albastră ca niciodată, nu citeam ziare, nu ascultam radio, nici pe cel de la Londra rămas fără utilitate, mâncam pe sponci dar nu răbdam de

foame, mă mulţumeam cu un cotlet de oaie; nu ajungea la mine nici un răsunet despre cele ce se întâmplau în ţară şi în lume. Uitasem războiul, pentru mine era o pace atât de deplină că o socoteam eternă, când într-o dimineaţă, abia mă sculasem şi mă spălam la fântână... Un vecin mi-a spus, într-o doară, că americanii trântiseră în Japonia o bombă atât de puternică încât un oraş întreg a fost ras de pe faţa pământului. Nu am dat importanţă, mi s-a părut o născocire nesăbuită, un zvon cum circulau multe, unul mai gogonat decât altul.

Abia a doua zi am aflat că fusese o bombă atomică, şi oraşul distrus se numea Hiroşima. Îl ştiam din călătoriile mele pe hartă, care de multe ori mi s-au părut aproape reale.

Despre bomba atomică se vorbea încă dinaintea războiului, unii oameni erau informaţi bine, în primul rând fizicienii care nu se mulţumeau cu ce învăţaseră la universităţi, citeau reviste de specialitate, unii întreţineau corespondenţă cu savanţi din toată lumea, în ce mă priveşte, nu ştiam mare lucru, ca mulţi oameni; pe unii nu-i interesa, alţii nu aveau pricepere. Astăzi ştie toată lumea, nu mai trebuie să spun ce a fost bomba atomică, şi cât a crescut în putere între timp, că te ia groaza; să se adune toate la un loc, din câte sunt în lume, ar putea să arunce pământul în aer. Poate să pară paradoxal, dar tocmai uriaşa forţă de distrugere o face inutilizabilă, nimeni, nici chiar un descreierat din cei câţiva care ameninţă omenirea nu s-ar încumeta să înceapă un război atomic, fiindcă ar însemna să piară ei înşişi. Dacă totuşi s-ar întâmplă una ca asta, puţin îmi pasă că în fraza dinainte am spus o prostie; n-ar mai exista nici hârtia, nici eu, nici cine să mă judece.

Dar mai bine să vorbim despre Hiroşima, punct de răscruce în mersul războiului şi în istoria omenirii. În zorii zilei de 6 august, un bombardier american a decolat de la o bază din Pacific, având cu el o bombă atomică. Bomba nu era amorsată, dacă bombardierul se accidenta la decolare, ar fi fost un

dezastru, oricine poate să-şi închipuie. Au amorsat-o în timpul zborului. Dar primejdiile nu trecuseră, să ne gândim la una singură; cu toate măsurile de precauţiune luate, s-ar fi putut ca aviaţia de vânătoare japoneză şi artileria antiaeriană să intercepteze bombardierul. Îmi închipui cum ticăia inima oamenilor din echipaj în timpul zborului, dar probabil închipuirea mea nu poate merge până la capăt, căci nu le-am luat pulsul, şi nici nu ştiu până la ce accelerare a ritmului rezistă o inimă: două sute de bătăi pe minut, cinci sute, mai mult? Scriind aceste cifre imposibile, simt că unele gânduri pot să te înnebunească, şi n-am terminat cu ele.

Ce s-ar fi întâmplat la o aterizare forţată, nu cu totul exclusă? Şi mai ales, cine ştia sigur ce s-ar fi întâmplat cu avionul, după ce se lansa bomba? Ştim că s-a îndepărtat cu motoarele în plin, cu toată viteza, dar suflul exploziei tot l-a ajuns din urmă şi l-a zgâlţâit zdravăn. Ar fi fost posibil să nu reziste şi dacă echipajul se salva cu paraşuta, cădea în zona iradiată, unde era moarte sigură.

Bombardierul a ajuns nestânjenit la ţintă, îndeplinindu-şi misiunea. Dar nu pot să compar spaima echipajului cu a celor de jos, care s-au făcut pulbere, într-o miime de secundă, fără să ştie ce se întâmplă.

Se spune că bomba a căzut peste un grup de soldaţi care făceau instrucţie şi au dispărut fără urmă; cred, dar cine a fost martor?

Pe urmă au început să vină ştiri, prima din ele deplângea două sute patruzeci de mii de victime. Cu timpul cifra a scăzut, nu-mi aduc aminte cu cât, în orice caz nu mai era de ordinul sutelor de mii. Aşa se întâmplă în momentele tragice, la revoluţia noastră din decembrie s-a spus şaizeci de mii la iuţeală, mai repede decât ar fi putut cineva să numere morţii; pe urmă cifra a scăzut până la o mie. Cineva, iresponsabil, s-a jucat cu morţii! O mie mă înspăimântă mai mult decât şaizeci de mii,

cifră pe care n-o pot transforma în cadavre fără să-mi pierd minţile. La război e altceva, privim cu altă optică – războiul e o uzină cu producţie mare, de serie.

La două zile după Hiroşima, Rusia s-a grăbit să declare război Japoniei; desigur se temea că după groaznica demonstraţie se va încheia pacea, şi nu voia să lipsească de la tratative. Până atunci se tot codise, şi dacă avea motive, cum se topiseră în două zile?

Numai că japonezii n-au aplecat steagul şi atunci a fost nevoie să se arunce încă o bombă, la Nagasaki, trei zile după prima. Bombele atomice atunci nu se fabricau repede; mă întreb, oare o aveau şi pe a treia? Şi fără ea, dacă împăratul n-ar fi poruncit încetarea luptei, care ar fi fost soarta războiului?

Întrebarea şi-a pus-o Truman, înaintea mea, şi i-au răspuns strategii. Sfârşitul nu putea fi prevăzut, japonezii ar fi luptat până la ultimul soldat, murind toţi într-un harakiri gigantic. Punând la socoteală amândouă taberele, ar fi fost sacrificaţi cel puţin un milion de oameni. Sigur că nu aprob bomba atomică, dar să nu fim orbiţi şi făţarnici, şi să admitem că în acest caz a salvat sute de mii de alte vieţi, salvând până la urmă însăşi Japonia, care ar fi putut să devină o insulă pustie. Nu-i un loc unde mi-ar plăcea să trăiesc, nu mă ispiteşte să merg acolo nici măcar în vizită de câteva ore. Atâta agitaţie şi atât gigantism mă sperie, ca tot ce nu pot înţelege cu mintea mea dezvoltată în altă ambiantă. Nu am dorinţe patriarhale, îmi plac oraşele mari şi moderne, după cum îmi plac inovaţiile de orice fel. Dar Japonia mă depăşeşte, admiraţia pe care i-o port e amestecată cu teama de ceva diabolic, ascuns sub faţa lucrurilor. Căci după mine numai un Mefisto ar fi putut face, într-o jumătate de secol, din nişte bărci de lemn, aflate acolo pe la 1850, flota care în 1905 a scufundat la Tuşima, în faţă cu Port Arthurul, cuirasatele şi celelalte măreţe bastimente de război ale ruşilor.

Cine gândeşte ca mine va înţelege că fără să fie sacrificate,

Hiroşima şi Nagasaki, Japonia toată s-ar fi ridicat greu din ruine, şi oricât de vrednici şi de îndemânatici ar fi japonezii, n-ar face astăzi vapoare de un milion de tone, n-ar umple şoselele lumii şi chiar ale fostului lor inamic, Statele Unite, cu faimoasele automobile Honda, Datsun şi cu motocicletele, înspăimântătoare ca nişte balauri. N-ar fi nici casetofoanele şi videocasetofoanele pătrunse în milioane de locuinţe, nici uluitoarea lor aparatură electronică, pe cale de a prelua toate funcţiunile cerebrale ale omului. Şi, în sfârşit, Japonia n-ar fi infiltrată în toată industria şi tot comerţul de pe faţa pământului.

Şi cu toate acestea, Hiroşima continuă să fie socotită o crimă, deşi înverşunarea acuzatorilor descreşte, pe măsură ce trece timpul. S-au scris poeme, s-au făcut filme, s-au ţinut discursuri de înfierare, s-a jeluit toată omenirea. Dar de ce nu-şi aminteşte nimeni că înainte de Hiroşima, la Dresda au murit o sută treizeci şi cinci de mii de oameni? Ca să nu mai vorbesc de Hamburg, Rotterdam şi altele! Păi, fiindcă bombele folosite acolo erau demodate! Iar bomba atomică n-o aveau decât americanii, nici unul din ceilalţi care o condamnau – şi râvneau s-o aibă!

*

Între întâmplările triste ale acelui an este procesul mareşalului Petain, care s-a judecat la Paris, în august. Este adevărat că mareşalul semnase armistiţiul cu Germania, în 1940, vara, şi devenise şeful guvernului francez refugiat la Vichy, în zona neocupată. Vichy – renumit mai înainte pentru o apă minerală cunoscută şi în România, dar căutată mai mult de lumea pretenţioasă – devenise acum un cuvânt de ruşine

Sunt de partea lui De Gaulle, care refuzase să se supună, îndemnase pe francezi să continue lupta şi se refugiase în Anglia, cu gândul să formeze acolo o armată de rezistenţă. În

acelaşi timp mă gândesc că fără armistiţiu germanii ar fi ocupat toată Franţa, pentru ei ar fi fost o joacă, mă şi mir că s-au oprit la jumătatea drumului. Pentru populaţie viaţa ar fi devenit mai grea şi înfrângerea încă mai dureroasă, pe lângă pierderile pe care le-ar fi suferit armata, în vieţi omeneşti, înainte de toate. Aşa au gândit partizanii lui Petain şi în felul lor aveau dreptate. Dar recunosc că onoarea Franţei rămânea neştirbită dacă ar fi continuat lupta, ceea ce răsplătea şi pierderile armatei, şi suferinţa populaţiei. De altfel armistiţiul a fost iluzoriu, nemţii l-au călcat în picioare la prima ocazie, iar până atunci au jucat pe degete guvernul liber, impunându-i în bună măsură politica lui Hitler, după cum l-au impus ca ministru de externe, mai târziu preşedinte de consiliu, pe Pierre Laval, un germanofil notoriu, omul lor de încredere.

Îmi pare rău însă de mareşalul Petain, erou în primul război mondial; m-am bucurat când, târziu după război i-am văzut numele neşters de pe placa de onoare a osuarului de la Verdun, unde avusese clipa lui de glorie. Mi-am spus: uite că Franţa nu-i atât de ingrată, cum mă gândisem la proces, când Petain fusese condamnat la moarte. I-au comutat pedeapsa în închisoare pe viaţă; în felul acesta dezonoarea lui nu era mai mică, în schimb, Franţa scăpa de o ruşine, aceea de a-şi trimite în faţa plutonului de execuţie eroul de altădată, pentru o trădare pregătită de alţii, în anii dinainte.

Pe Laval însă l-au împuşcat. La eliberarea Franţei se refugiase în Spania lui Franco. Acesta datora în bună parte Germaniei victoria în războiul civil, când luase puterea pe care a păstrat-o până la moarte. Deşi obligat lui Hitler, Franco a avut înţelepciunea şi abilitatea să se eschiveze de-a intra în război, a lăsat doar să plece o divizioară de voluntari, să lupte în Rusia. Altfel ar fi păţit-o ca Mussolini.

Nu ştiu dacă pe Laval l-a expulzat Franco, spre a nu se pune rău cu aliaţii sau fugarul s-a întors de bunăvoie în Franţa,

unde a fost arestat şi dus la judecată. Am o fotografie a lui, făcută când îşi rostea apărarea. Are o figură patetică şi convingătoare; poate spera că au să-l achite; poate crezuse sincer în colaborarea Franţei cu Germania, ceea ce atunci părea o aberaţie; astăzi se vede că ar fi fost cu putinţă; dar nu cu Hitler!

În dimineaţa execuţiei, când au venit să-l ridice din celulă, Pierre Laval s-a comportat mizerabil: l-a cuprins tremurul, s-a apucat cu mâinile de marginile patului, nevrând să se ridice, de parcă ar mai fi avut vreo scăpare. Avocatul lui, aflat de faţă, l-a apostrofat cu asprime: «Laval, nu fi laş! Ridică-te!» Atunci nenorocitul a vrut să înghită o fiolă de cianură, cum mai târziu a făcut Goring, la Nuremberg. Nu ştiu cum s-a întâmplat, i-a tremurat mâna, i-a lipsit curajul, deşi, oricum îl aştepta moartea; fapt este că n-a înghiţit decât o picătură de otravă, restul i-a curs pe faţă. Era prea puţin ca să moară, oricât de ucigătoare e cianura; a început să râgâie, cu ochii daţi peste cap, în spasmuri dezgustătoare; plutonul de execuţie a trebuit să aştepte până ce medicul l-a pus pe picioare.

În contrast cu scena dinainte, la sfârşit s-a purtat cu demnitate. Cine poate să ştie ce se întâmplă în sufletul condamnatului când vede puştile ridicându-se?! «Vă deplâng, domnilor!» le-a strigat soldaţilor, înainte ca ei să tragă.

Mulţi oameni au spus cuvinte mari în faţa plutonului de execuţie. După ştiinţa mea, nu l-a deplâns nimeni pe Laval, decât poate cei care îi aprobaseră politica. Aud că astăzi aceştia încearcă să-l reabiliteze şi poate au să reuşească.

Acum câţiva ani, mergând de pe Loara spre Mont Saint Michel, în nord-vestul Franţei, am trecut printr-o localitate numită Laval, şi m-am întrebat ce simt oamenii de acolo când pronunţă acest nume. Mă întrebam de pomană, ce le păsa lor de Pierre Laval, poate că nici nu aveau habar că existase?!

Nu are importanţă cum îl chema pe fostul ministru de

interne din zona neocupată, nu ştiu ce vină avea, dar a fost şi el condamnat la moarte. A bântuit o sete de sânge în Franţa, după eliberarea Parisului, au fost împuşcaţi oameni învinuiţi de trădare, uneori dintr-o neînţelegere sau din greşeală; judecata se făcea în grabă, şi cu patimă şi nu ştiu, zău, dacă n-au fost şi răzbunări personale. Anul trecut s-a comemorat revoluţia franceză din 1789; mi-am amintit de Teroare, de capetele căzute fără vină, unele regretate şi azi, după două secole.

Dintre victimele exceselor de după ultimul război – va rămâne cu adevărat ultimul? – a fost un scriitor executat regretabil, Brazilac, dacă îşi mai aduce aminte cineva de soarta lui tragică. Nu avusese un cuvânt în favoarea ocupanţilor, vina lui era că scrisese împotriva englezilor, din convingeri personale, poate inoportun, dar pentru atât nu se condamnă un om la moarte! Presupun că acele texte, publicate în Anglia, i-ar fi adus cel mult dezaprobare. E drept, nu le-am citit, de aceea am folosit cuvântul presupunere.

Omul care mi-a prilejuit aceste reflecţii, ministrul de interne de la Vichy, a cerut să comande el însuşi plutonul de execuţie, şi i s-a aprobat, ceva ce mi s-ar fi părut imposibil. E adevărat că de obicei se respectă ultima dorinţă a condamnaţilor, dar în acest caz, cum să spun, dorinţa nu se poate socoti ultima *înainte* de moarte, căci de fapt este *concomitentă* cu moartea sau, într-un fel chiar postumă, fiindcă glasul care comandă pluteşte încă în aer când au pornit gloanţele.

Dacă mă îngrozeşte cu adevărat o moarte, este aceea prin execuţie, de aceea nu pot să mă gândesc decât cu frică la ceea ce simte condamnatul în ultimele lui zile, începând de la sentinţă până în ultima noapte, în ultima oră, ultimul minut, ultima clipă. Dar omul acela care a comandat soldaţilor să tragă, îmi vine mereu în minte. Îl şi văd în faţa zidului, îl ştiu din fotografie, era un om falnic, în floarea vârstei şi mă întreb ce-a avut el în minte înainte de a da comanda. Să fie astfel sfârşitul mai uşor de

întâmpinat, mai demn? Să fie o victorie asupra morţii? Nu ştiu. Vom putea vreodată să comunicăm cu lumea de dincolo? Nu cred. Poate am fi dezamăgiţi. Poate avem nevoie de taine. Poate fără ele, când am şti *totul*, am înceta de-a gândi, mintea ne-ar deveni inutilă. Spiritul nostru se păstrează treaz prin ce nu ştim încă.

Petain a fost graţiat la adânci bătrâneţe; ca şi cum i s-ar fi dat o nouă pedeapsă, aşa am gândit atunci.

În acelaşi august cu procesul celor de la Vichy, doar cu două zile mai devreme, la Bucureşti Regele cerea demisia guvernului, dând decoraţii în semn de mulţumire, mai bine zis de adio, preşedintelui Petru Groza şi miniştrilor.

La începutul anului, conferinţa de la Yalta, lăsând la o parte clauzele secrete şi cele ambigui, prevedea ca în România să se formeze un guvern cu adevărat democratic, din care să facă parte toate partidele neamestecate în politica nazistă, generatoarea şi susţinătoarea războiului. De voie de nevoie, domnul Petru Groza, bineînţeles cu asentimentul acru al comuniştilor, acceptase să intre în guvern câte un reprezentant al partidelor zise istorice, partidul Liberal şi cel Naţional ţărănesc, ca miniştri fără portofoliu, adică simpli observatori. Dar nici măcar atât nu puteau face, după ce îşi luaseră postul în primire, fiindcă nu-i lăsa nimeni să vadă, necum să întrebe şi să-şi dea părerea; aşa încât după un timp s-au văzut constrânşi să se retragă.

Înfruntând ce scria în Constituţie, Petru Groza a refuzat să-şi dea demisia; a continuat cu cinism jocul comuniştilor, după cum a continuat să se distreze, vânând potârnichi pe Calea Victoriei. Atunci Regele a refuzat şi el să mai semneze decretele-lege, iar ţara s-a condus câteva luni după legea bunului plac, girată de consilierii sovietici trimişi de la Moscova. Actul Regelui s-a numit «greva regală» şi n-a avut alt efect decât că a dat o satisfacţie secretă poporului, ba a prilejuit chiar să se nască unele speranţe. Era o iluzie; cum să faci opoziţie cu ruşii în ţară, adevăraţii conducători ai politicii? Dar a fost un act curajos, care a făcut destul sânge rău comuniştilor, deşi l-au luat în derâdere. Un act cu atât mai curajos cu cât în cercurile înalte se ştia că protecţia şi justiţia aliaţilor n-aveau acoperire, eram cu pieptul gol în faţa tancurilor, iar acestea, nesocotind înţelegerile şi

tratatele, aplicau legea lupului care nu lasă nimic din gură după ce şi-a înfipt colţii.

Opoziţie s-a mai făcut şi după aceea, s-a făcut tot timpul dar fără izbândă, forţa represivă era enormă, au murit oameni refugiaţi la munte, ca pe vremea turcilor sau, mai de mult, la năvălirea barbarilor; au dus o luptă absurdă dar sublimă, şi nimeni nu i-a declarat eroi până astăzi, când scriu aceste rânduri. Alţii au înfundat puşcăriile şi lagărele de muncă, au fost duşi la canalul Dunăre – Marea Neagră, proiectat anume ca să-i extermine, căci altminteri nu putea să aibă nici o folosinţă – dovadă că a fost abandonat după ce omorâse sau chinuise puzderie de lume nevinovată. Cred că puţini oameni în ţara noastră n-au avut închis pe cineva din familie, sau măcar un prieten, şi încă mai puţini au fost scutiţi de teama că oricând şi pentru nimic ar putea să-i urmeze ei înşişi. Am cunoscut un om pe care l-au ridicat, la o percheziţie şi l-au ţinut mai bine de un an la canal, fără judecată, să sape pământul şi să-l care cu roaba, nu pentru altă vină decât că îi găsiseră în casă cărţi de joc cu desene cam deocheate, dar fără înţelesuri politice. Nu iau dat drumul decât atunci când n-a mai fost nevoie de el acolo, fiindcă se abandona Canalul.

E de un comic sângeros – nu pot să-l numesc altfel, dacă a fost de râs deşi s-a vărsat sânge – felul cum s-a abandonat lucrarea aceea imposibilă şi mai ales fără noimă: abia cu câteva zile înainte de a i se recunoaşte inutilitatea, sau neputinţa de a merge până la capăt, un grup de oameni din cei care conduceau şantierele, au fost condamnaţi la moarte pentru sabotaj, fiindcă unele maşini nu mergeau bine, şi săpăturile nu înaintau destul de repede!

Curând s-a ţinut un congres al partidului, la care Gheorghiu-Dej a pomenit toate realizările şi toate proiectele

pentru următorii patru ani, inclusiv ideea măreaţă de a se tipări o nouă carte de telefon, dar n-a spus o vorbă despre canal, de ce fusese început, de ce fusese abandonat, cât se cheltuise, câţi oameni muriseră acolo. (Înainte de război, după ce concesionasem americanilor telefoanele într-o stare de mizerie incredibilă, cartea de telefon se tipărea cel puţin de două ori pe an şi se distribuia gratuit abonaţilor. Ar fi sănătos ca economiştii şi politicienii noştri să studieze serios acest subiect, deşi se găsesc multe altele, şi să-i lămurească pe alegători că a concesiona nu înseamnă a vinde, deşi chiar o vânzare pe preţ bun nu-i neapărat condamnabilă. Americanii au venit cu tehnica lor şi cu banii; au câştigat, de bună seamă, dar noi în schimb am avut telefoane care mergeau bine în toată ţara, am avut şi parte la câştig, şi cărţi cu numele abonaţilor, cum spuneam mai înainte).

Dar să nu pierd firul: la mai bine de trei decenii după eşec, unui nebun i-a năzărit din nou ideea canalului. Fiindcă nu-l contrazicea nimeni, fiindcă populaţia suporta lipsurile, canalul s-a făcut, cu sacrificii care au rămas necunoscute. Pe urmă s-a tăiat panglica, şi ne-am aşteptat să înceapă navigaţia, să aducă belşugul şi să plătească suferinţele.

Trecând o dată cu trenul pe acolo n-am văzut nici un vapor, nici măcar o şalupă, ci numai într-un loc o barcă, legată la mal, legănându-se trist. Lângă mine stătea un bărbat încruntat, în pantaloni bleumarin şi cămaşă albă, cu mâneci scurte, lăsând să i se vadă braţele vânjoase. Mi-am zis în gând, ăsta să-ţi tragă un pumn, praf te face! Solemnitatea cu panglica rămăsese în urmă de o lună şi mai bine. Am făcut pe niznaiul şi mi-am întrebat vecinul, cu candoare: «Cum, nu s-a dat în folosinţă?» M-a privit scrutător, apoi mi-a răspuns: «Astăzi este duminică, tovarăşe!» Era duminică, într-adevăr, dar trenul mergea, după cum mergeau şi vapoarele, căci doar nu erau să ancoreze în mijlocul mării, ca să respecte ziua liberă. În anii următori am trecut de multe ori pe

acolo, cel puţin de două ori pe vară şi am văzut aceeaşi linişte. Trecea doar câte un vaporaş cu turişti, din an în paşte. Pe mal, în unele locuri, pescuiesc copiii cu undita; nu cred că prind mare lucru – pe canal nu circulă nici măcar peştele. Fără părtinire, dar nu fără ură!

După câteva luni greva regală a încetat, Regele a trebuit să cedeze, partea adversă era mai tare, era invincibilă, îl avea pe Stalin în spate, într-o vreme când acesta nu dispunea doar de o ţară ca a noastră, de pe lângă imensul lui imperiu, ci avea partizani înfocaţi în multe părţi ale lumii, oameni care încetul cu încetul s-au dezmeticit, şi-au pus cenuşă în cap, dar până atunci au făcut mult rău omenirii. A fost un timp când mă rugam la Dumnezeu să ajungă bolşevismul şi acolo, în Franţa, în Italia şi chiar în America să se dumirească toată lumea. Mai sunt oameni în Apus care nu s-au trezit nici până astăzi, când se dezmeticesc chiar şi urmaşii lui Stalin.

Regele a fost nevoit să întindă mâna lui Petru Groza, care s-a umflat în guşă, şi umflat a rămas chiar după moarte, până când i-au dat jos statuia de bronz, goală pe dinăuntru.

M-am gândit atunci la umilinţa Regelui şi m-am întrebat dacă n-ar fi fost mai bine să plece, cu demnitate; se vedea limpede că Ordinul Victoria, marea decoraţie conferită lui de către Stalin era o pavăză iluzorie. Nu, desigur, oricât de jignit, a fost bine să rămână, ne-a mai întreţinut o iluzie. De aceea mai târziu, abdicarea lui m-a îndurerat şi am purtat multă vreme durerea în suflet, fiindcă îl stimam şi îl admiram pentru actul de la 23 august, când nu avusese un rol de operetă, cum şi-or fi închipuind unii, ci îşi riscase viaţa eroic. Dar mai târziu durerea s-a transformat în dezamăgire, aş fi vrut ca Regele să nu abdice. Ştiu că Vîşinski, sinistrul procuror al proceselor de exterminare staliniste i-a bătut cu pumnul în masă; mi-aş fi dorit ca Regele să-l pălmuiască şi să-l dea pe uşă afară. E gândul meu, pe care

nu vreau să-l impun nimănui. Aici mă despart de mulţi din prietenii mei, de multă lume, poate de milioane. Nu vreau să-i înfrunt – facă-se voia Domnului. Ştiu că în spatele lui Vîşinski era Stalin, cu tot imperiul lui, până la Oceanul Pacific. Ştiu că ar fi curs sânge, dar tot atât de bine ştiu că mii de oameni şi-ar fi dat atunci viaţa pentru Rege, şi poate n-ar fi fost de pomană. Şi n-ar fi fost de pomană mai ales dacă îşi dădea viaţa însuşi Regele, căci mulţi au murit pentru gloria lui, şi nu le socotesc moartea deşartă.

Dar acum e poate prea târziu ca Regele să se întoarcă, deşi multă lume îl aşteaptă. În România de astăzi înainte de a lipsi monarhul, lipseşte monarhia.

Mai sunt în lume Regi şi Regine; să le dea Dumnezeu tot binele posibil. Sunt ţări atât de evoluate încât îşi pot îngădui orice tradiţie, de pildă uniformele demodate ale gărzii de la palatul Buckingham – nu le spun ridicole, din respect pentru Regină.

În trecutul istoriei, Regii au avut puteri absolute. După ce li s-a tăiat capul şi au venit alţii, unii din ei nu s-au mulţumit cu parăzile şi huzurul ci au înfăptuit pentru supuşii lor acte cetăţeneşti şi politice. Dacă vin la vremea noastră, mă gândesc la Regele de azi al Spaniei, care şi-a condus ţara cu atâta înţelepciune încât ar merita să fie ales preşedinte de republică!

Ningea în acel sfârşit de decembrie când a abdicat Regele şi România a devenit republică populară. Denumirea m-a nemulţumit nu doar prin înţelesul ei, ci şi prin formă. Multă vreme, până m-am obişnuit, cum te obişnuieşti cu toate, ca ţiganul cu scânteia, mi se întorcea stomacul pe dos când se spunea Republică Populară; căci al doilea cuvânt era sinonim cu primul, deci titlul ţării era un pleonasm gigantic, fructul unei ignorante crase; dar n-a ripostat nimeni, nici măcar latiniştii.

Preşedinte al Republicii Populare a fost numit atunci, la iuţeală, profesorul Parhon, doctor de viaţă lungă, care nu zic că n-a putut să-şi prelungească propria viaţă, dar n-a putut măcar să-şi păstreze mintea limpede. N-am fost acolo, ştiu de la martori şi am temeiuri să cred că nu vorbeau în glumă. Mai înainte de a fi preşedintele ţării, Parhon fusese preşedintele ARLUS-ului, care însemna Asociaţia pentru Legăturile cu Uniunea Sovietică. Unii traduceau în glumă Alipirea României la Uniunea Sovietică. Alţii însă, şi mă număram printre ei, se temeau ca gluma să nu se transforme într-o realitate sinistră.

În calitatea lui, preşedintele, însoţit de o delegaţie, a mers cu avionul în Rusia, într-o vizită de prietenie. Pe aeroporturile unde avionul făcea escală, autorităţile întâmpinau delegaţia cu discursurile protocolare, stereotipe, cum se obişnuieşte. Parhon avea învăţat pe dinafară un răspuns de asemeni stereotip, căruia îi dădea drumul mecanic: «Dragi tovarăşi, vă mulţumesc pentru primire...» La nevoie, secretarul îi mai şoptea câte un cuvânt la ureche.

Pe drum, în avion, înaltul oaspete, obosit de festivităţi şi de viaţă îşi lăsa capul în piept şi moţăia, visând probabil patul de acasă. Câteodată, când în hubloul avionului apărea ceva remarcabil, sau o privelişte mai frumoasă, vecinul îl zgâlţâia uşor de umăr, să-i atragă atenţia. Atunci el tresărea, deschidea ochii pe jumătate şi, buimac de somn, nedându-şi seama unde se află, îşi începea discursul: «Dragi prieteni, am venit în mijlocul vostru...»

Odată mergea cu automobilul la Sinaia, să-şi vadă familia. În stânga lui stătea ginere-su – şi iarăşi am temeiuri să spun că nu este glumă. Ajunşi la destinaţie, ginerele a coborât repede din maşină şi a fugit să deschidă portiera din dreapta şi să-l ajute pe socru. Dând cu ochii de el, acesta s-a luminat la faţă.

— Bine te-am găsit, dragă! i-a spus, strângând-i mâna. Ce mai faci?

Ce putea să facă ginerele, decât să rămână cu gura căscată!?

În seara de 31 decembrie, când fusese uns preşedinte al republicii, la miezul nopţii Parhon a citit la radio discursul de anul nou, în locul Regelui. Desigur că era înregistrat dinainte, poate pe placă de gramofon, nu sunt sigur că apăruse şi la noi magnetofonul. Nu ştiu ce s-o fi întâmplat cu înregistrarea, s-o fi pierdut, s-o fi spart sau zgâriat placa, fapt este că după ce spikerul a rostit anunţul: «Ascultaţi cuvântarea tovarăşului...», a urmat o tăcere lungă şi penibilă, care nu putea să fie umplută cu muzică. În jurul meu cei din casă aşteptau uitându-se nedumeriţi unul la altul; deşi nu înţelegeam de ce, mă gândeam că discursul nu era înregistrat şi urma să fie rostit în vorbire directă de cel în cauză, iar acestuia îi venise rău, poate avusese chiar atunci o sincopă. A trecut timp până să-i auzim şi să-i recunoaştem glasul, tremurând puţin de emoţie şi senilitate: «Alo, da...» Apoi altă pauză, după care a urmat în fine: «Dragi concetăţeni...» Altceva nu mai ţin minte, nici din începutul, nici din sfârşitul discursului. Nu mi-a fost greu să-mi dau seama că vorbitorul, trezit din somn la miezul nopţii, după ce i-a trecut buimăceala, şi-a citit cuvântarea la telefon, cu receptorul la ureche. Noroc că avea textul la îndemână, cum rămăsese după înregistrare. Superstiţioşii s-or fi gândit că întâmplarea era de rău augur, dar s-au înşelat, preşedintelui nu i s-a întâmplat nimic rău, a dormitat în linişte până în 1965, când i-a venit sfârşitul.

Era o vorbă din bătrâni, aproape uitată astăzi: «Umblă ca Vodă prin lobodă», ceea ce vrea să însemne că domnitorul e slobod să facă tot ce îi place; i s-ar fi potrivit lui Carol al doilea, care a băgat pumnul în gura celor din preajmă şi pe urmă şi-a făcut toate mendrele.

Nemaiavând Rege, s-a găsit repede o altă vorbă, din popor, care se potrivea ca miezul nucii în coajă: «Ca Parhon prin tarhon». Puteai să faci haz, deşi nu erau vremuri de veselie.

Fiindcă a venit vorba de zicale, vreau să lămuresc una spusă mai înainte şi pe care n-am mai auzit-o de multă vreme, despre obişnuinţa ţiganului cu scânteia. Înainte vreme, când pe drumuri umblau mai mult căruţe şi prea puţine automobile, la fiecare margine de sat şi la fiecare barieră a oraşului se vedea o potcovărie şi potcovari erau de obicei ţiganii, meserie moştenită din tată în fiu, generaţie după generaţie. Mă minunam când îi vedeam bătând fierul roşu şi scânteile îi învăluiau din cap până în picioare, fără ca lor să le pese; aveau obişnuinţă.

Şi în satul nostru era un ţigan potcovar, Alecu, om muncitor şi cumsecade. Când a murit, au rămas prea mulţi moştenitori pentru o potcovărie, a luat-o în primire primul născut, ceilalţi s-au apucat de furtişaguri. Astăzi ţiganii se numesc romi, se simt jigniţi dacă le spui altfel, – şi nu-i un nume dat în batjocură, are chiar rădăcini romantice. Nemaiexistând potcovarii pe toate drumurile, şi-au găsit alte meserii, în afară de lăutărie, care este o vocaţie. Ca să nu lungesc vorba, unii au ajuns miniştri. Cei mai mulţi însă au rămas la vechile obişnuinţe, care poate nu sunt vicii, ci pasiune. O obişnuinţă nouă, cea mai răspândită astăzi este bişniţa, de la cuvânt englezesc românizat, care înseamnă afacere, adică a cumpăra şi a vinde. De unde cumpără, nu ştiu; de vândut vând seminţe de floarea soarelui în Cişmigiu, ţigări Kent pe strada Sfântu Niculae – am amintit sediile principale – încolo, de toate, pretutindeni.

Dacă un rom se va supăra de ce-am spus în această digresiune, necesară pentru a nu lăsa epoca incomplet ilustrată, îl sfătuiesc să citească *Ţiganiada* lui Budai Deleanu.

În odăiţa lui de la etajul al şaselea, Titus avea doi vecini, în stânga un cizmar angajat la poliţie, care purta uniformă cu grad de sergent, ceea ce îl făcea să fie autoritar cu locatarii ceilalţi; oamenilor le e frică de politie, chiar dacă nu au nimic rău pe conştiinţă; în privirea poliţistului parcă vezi mereu o bănuială. Lumea din bloc nu ştia că sergentul nu făcea altceva decât să repare bocancii şi cizmele. În odaie avea portretul lui Stalin prins în perete, şi ca vecinii să ştie cine-i el, pusese un portret şi pe uşă, pe dinafară, în loc de tăbliţa cu numele. Mergea la mitinguri, făcea propagandă comunistă, aduna pe locatari la şedinţe, fără să-l fi împuternicit nimeni. Prima oară când îl văzu pe Titus, după ce îl examina din cap până în picioare îl întrebă, cu o voce conspirativă: «sunteţi membru de partid?» Aflând că nu era, zise: «Regret!» şi cu compătimire, şi cu mustrare.

Pe Titus, vecinul îl supăra numai că punea aparatul de radio prea tare, nu mereu, ci numai când se transmitea muzică populară şi cântece patriotice, greu de suportat. Odată nu mai putu să rabde, ieşi pe sală şi ciocăni în uşă; era cam întuneric, abia când cizmarul deschise uşa, Titus îşi dădu seama că ciocănise între ochii lui Stalin. «Domnule, spuse, fii bun şi pune muzica mai încet; mă doare capul». Celălalt se îmbăţoşă dintr-o dată: «Eu sunt tovarăş, nu domn! Dacă te doare capul, du-te la spital!» Apoi ameninţător: «Vasăzică nu-ţi plac cântecele noastre!»

Titus se întoarse umilit în cameră. Era în timpul conferinţei de la Yalta. Îşi mai făcea şi el iluzii, ca alţii, altfel şi-ar fi pus capăt zilelor, se simţea călcat în picioare.

În dreapta locuia un hamal din piaţă, cu nevasta, amândoi încă tineri, deşi aveau o fată mărişoară, adolescentă, ucenică la un atelier de mode – croitorie pentru doamne. Dormea într-un pătuţ, în aceeaşi cameră cu părinţii, că nu aveau alta. La culcare

hamalul îi poruncea: «Pune-ţi perna în cap şi întoarce-te la perete!» Deşi nededată la dragoste, fata simţea fiori în tot trupul.

Într-o seară, când se întoarse de la lucru nu-i mai găsi pe ai săi, în uşă era un poliţist, iar înăuntru un comisar scria ceva pe marginea mesei. Peste ziuă hamalul venind pe neaşteptate acasă îşi găsise nevasta cu un bărbat în cameră. Nu era nici un semn că ar fi fost ceva între ei, nu-i găsise goi ci îmbrăcaţi, stând de vorbă la masă. Dar soţul văzu roşu în faţă, în el băgă cuţitul, pe ea o aruncă pe fereastră; totul într-o clipă, fără să judece. Femeia căzu pe un balcon, trei etaje mai jos; muri la spital după două zile. Bărbatul înjunghiat murise până să vină poliţia. Fata rămase singură, fără mamă, cu tatăl la ocnă. O chema Olga. Patroana îi dărui o rochie de doliu elegantă, în atelierul ei nu se făceau rochii pentru lumea săracă.

Titus o văzuse de câteva ori, se întâlnise cu ea pe sală, fata îl salutase, timidă, înclinând capul. O singură dată după ce îşi pierduse părinţii, văzând-o plânsă, îi vorbi cu tristeţe: «Îmi pare rău, domnişoară! Dacă ai nevoie de ceva, te rog, spune-mi!» Nu era doar o vorbă, cum se spunea în asemenea ocazii, o compătimea sincer, se gândea la soarta ei nefericită, cu înţelegere dureroasă, fiindcă nici soarta lui nu era altfel. Drept răspuns ea spuse: «Mă cheamă Olga». Urechile lui Titus vâjâiră, intră în cameră cu un cuţit în inimă. În glasul ei slab şi timid i se păruse că o aude pe Alga. Se aşează pe marginea patului, îşi cuprinse obrajii în mâini şi plânse. Nici o Olgă, nici o altă femeie nu putea fi Alga!

Câteva seri mai târziu, ea îi ciocăni la uşă, cu o carte în mână.

— Nu vă supăraţi că vă deranjez. Vă rog să-mi spuneţi, ce înseamnă suspiciune?

Cum ţinea cartea închisă, cu un deget între file, se vedea titlul: *Băietana*; era tradus din franţuzeşte, *La garconne* un roman pentru midinete, apărut cu mult înaintea războiului;

făcuse vâlvă, acum era uitat, cine ştie unde îl găsise?!

Rămânând singur se gândi la cuvânt, de ce tocmai suspiciune? O privise prima oară în lumină, era frumoasă, avea un obraz fin, prelung, cam palid, ochi mari, de un verde puţin aurit, cu o privire întrebătoare şi patetică, parcă umezi de lacrimi. Părul, blond auriu, părea înrudit cu irisul, printr-o nuanţă. Rochia de doliu îi dădea un aer grav şi trist, făcând-o, într-un fel, obsedantă. Cum se putuse naşte dintr-un hamal şi o spălătoreasă?

Ce înseamnă suspiciune? Nu-i mai ieşea din minte cuvântul. Îi venea să se ducă şi s-o întrebe: «Ce vrei cu mine?...» Şi numele ei! Schimbat doar cu o literă!

Din când în când mai venea să-l întrebe ce însemnau unele cuvinte: ratat, valenţă, nonşalant, impudic. Deschidea uşa numai cât să-i poată trece capul, mulţumea şi pleca repede. Cuvântul suspiciune nu-l mai obseda pe Titus, şi parcă regreta, în locul lui rămâneau indiferenţa şi banalitatea. Într-o zi găsi la anticar un dicţionar de neologisme, şi îl luă, cu gândul să i-l dea fetei, dar tocmai atunci, zile de-a rândul ea nu-i mai ciocăni la uşă. Era intrigat, şi iarăşi îi răsări în gând cuvântul suspiciune. Veni abia după o săptămână, dar cu alt scop decât înainte.

— Vreau să vă cer un sfat; pot să intru?

Se aşeză pe scaunul de lângă sobă, singurul din odaie. Să nu fi fost nici acela, ar fi rămas în picioare, n-ar fi îndrăznit să se aşeze pe marginea divanului, lângă Titus. Stătea cuminte, cu mâinile în poală; rochia lungă numai până sub genunchi lăsa să i se vadă picioarele, lipite unul de altul, armonioase, cu glezna delicată. Aragazul ardea molcom în soba de tablă; boarea caldă îi flutura uşor părul la tâmplă. Privi soba, cu un fel de mulţumire şi recunoştinţă, se trase discret puţin mai aproape; poate la ea în cameră n-avea foc, părea îngheţată. Trebuia să vorbească; îşi lăsă capul în piept şi spuse, aproape în şoaptă, copilăreşte:

— Îmi place un băiat dar el nu se uită la mine!

Ridică ochii.

— Ce să fac?

Titus o privi încurcat, nu-i mai ceruse nimeni asemenea sfaturi. Ochii mari, întrebători o făceau mai frumoasă. Simţea o încântare ciudată, cu un amestec de spaimă. Prin ceva al ei, nedefinit, nu doar numele, semăna cu Alga, aşa cum o cunoscuse şi cum o avea în minte, nu cu chipul ei de mai târziu, când îşi schimbase aerul de copilă.

— Nu te uita nici tu la el, îi răspunse, intrând în joc. Fă-te că nu-ţi pasă.

— Nu pot, îl iubesc!

Îl privi, necăjită... Ar mai fi stat, dar n-avea motiv şi se ridică să plece. După ce uşa se închise, Titus fixă câtva timp scaunul pe care şezuse ea şi îi păru rău, pentru tristeţea ei – a lui îi fugise din minte, visa la o clipă de fericire, imposibilă. Îl trezi aparatul de radio de alături, care începu deodată să urle.

Într-o seară, când se duse la duş să se spele, o găsi acolo, în pielea goală. Era un duş comun, pentru servitori, la capătul coridorului, fără apă caldă, de vreme ce nu mergea caloriferul. Titus se săpunea cu apă încălzită pe sobă, într-o oală, pe urmă dădea drumul la duş, să se clătească. Îi clănţăneau dinţii în gură, dar după ce se ştergea apăsat cu prosopul i se încingea trupul, părea că arde.

Era distrat, altfel ar fi ciocănit la uşă, fiindcă pe geamul de deasupra se vedea lumină înăuntru. Nu bănuia ce se ascundea sub rochia de doliu, nici nu se gândise, i se părea o fetiţă, şi descoperea deodată o feminitate deplină, cu sânii formaţi, cu talia subţire şi şoldurile rotunde. Coapsele nu aveau nici un gol la mijloc, erau lipite de la genunchi la pubis, cum nu se întâmplă decât arareori chiar şi la femeile cele mai bine făcute.

— Iartă-mă! bâigui, pironit cu ochii asupra ei, paralizat de uimire.

— Nu face nimic! răspunse ea, de astădată fără nici cea

mai mică timiditate.

Se înveli cu prosopul şi trecu pe lângă el, lăsând în urmă mirosul de piele curată, trezit de apa rece ca gheaţa. Titus îşi dădu seama că purtarea fetei era firească precum natura însăşi, în puritatea ei cea mai desăvârşită.

Întors în cameră, după duşul rece, îl cuprinse frigul, ca niciodată. Făcu focul mai mare, deşi în cameră era cald; peste pijamaua groasă, de finet, îşi puse un pulovăr, se băgă în pat şi se înveli până sub bărbie; avea un pled gros, de lână, iar deasupra o cergă ardelenească, miţoasă, mai călduroasă decât o plapumă. Curând îl cuprinse toropeala, şi adormi, fără să-i treacă tremurul. Se trezi, nu-şi dădu seama după cât timp, dogorind, lac de năduşeală. Nu avea putere să se ridice, să-şi schimbe pijamaua, rămase nemişcat, de teamă că ar putea să intre frigul pe sub învelitoare. Mai picoti o vreme, şi când deschise ochii, afară se făcea ziua; fulguia, nu se mai termina iarna. Era duminică, alături izbucni aparatul de radio al cizmarului, şi n-avea nici o putinţă să se apere, îl suporta pasiv, până ce căzu din nou în toropeală, dar acum senzaţia era chinuitoare, zgomotul îl urma, crescând întruna, făcând să-i pocnească tâmplele şi să-şi simtă urechile sunând ca toba.

Se pomeni bătând cu pumnul în perete, nu cel dinspre cizmar ci dinspre camera fetei, sperând că ea era acasă, fiind duminică. Pe urmă nu-şi mai dădu seama limpede ce se întâmplă, auzi uşa deschizându-se, o umbră se interpuse între el şi fereastră. Totdeauna încuia uşa, punea şi zăvorul; cum de rămăsese deschisă tocmai acum, prima oară? Numai din întâmplare?

Cu acest gând începu delirul, era ca într-un vis, se privea din afară, pe el însuşi, care zăcea în pat, zgâlţâit de frisoane dureroase, dar al doilea eu al său nu simţea nici o durere, ci doar o ameţeală, ca de beţie.

*

În toată viaţa nu mai fusese bolnav decât o dată, în prima lui tinereţe, după ce făcuse armata, şcoala de ofiţeri de rezervă. Ca toţi copiii domnului Alcibiade nu avusese în copilărie şi mai târziu, nici pojar, nici scarlatină, numai rar câte o răceală uşoară. Dintre toţi, doar Trandafil făcuse apendicită, la şaptesprezece ani, şi se operase.

Al doilea eu al său şi-l amintea pe primul, într-o împrejurare primordială a vieţii, când o văzuse prima oară pe Alga. Nu cunoştea intimităţile fraţilor lui, erau rezervaţi unii cu alţii, ştia doar de Tiberiu, care se lăuda în gura mare cum mergea, încă de la paisprezece ani, la stabilimentul de pe strada Calomfirescu. La şaisprezece ani fusese şi Titus îndrăgostit în taină, de Maria, cea mai frumoasă femeie pe care o văzuse vreodată, acea fiinţă misterioasă adăpostită de domnul Alcibiade în timpul războiului şi ascunsă, ca să nu cadă victima nemţilor. Dar nu-şi declarase iubirea nici măcar în chip anonim, cum făcuse Teofil, fratele lui mai mic, şi el îndrăgostit de Maria, căreia îi băgase în cutia ei de pudră un bileţel, o declaraţie de dragoste înfocată, dar fără iscălitură.

Maria rămăsese multă vreme în sufletul lui Titus, chiar după ce ea murise tragic, împuşcată de nemţi în parcul domnului Alcibiade, într-o noapte când ieşise pe furiş din ascunzătoare să respire aerul proaspăt. Poate urmărit de acest sentiment romantic, Titus nu mai avusese ochi pentru altă femeie, până la Alga; ea era prima prin care i se dezvăluise magnetismul deplin al iubirii, destinată să fie singura şi ultima.

Începuse tot cu un delir, ca astăzi, provocat de întâlnirea cu ea, neaşteptată şi izbitoare, o lovitură de trăsnet.

Împlinise douăzeci şi trei de ani, se maturizase dar nu-şi

pierduse candoarea, se înroşea când auzea un cuvânt de ruşine, îi venea să intre în pământ când colegii lui de şcoală îi povesteau cu vulgaritate întâmplările amoroase.

Era în vara când terminase şcoala ofiţerilor de rezervă, făcută după facultatea de matematici şi se gândea la doctorat, singura lui preocupare temeinică. Într-o zi, aflat în vacanţă, acasă, merse la gârla noastră să facă baie. Se afla acolo, mai sus de vad şi de podul căii ferate, un loc despre care am vorbit la începutul acestei lungi poveşti, unde în copilărie veneam cu o fată din sat, Chiva, nemaivăzut de frumoasă şi îi ajutam să umple sacaua cu apă, pe care o ducea la cârciuma din marginea prundului, unde era slujnică. Atunci nu preţuisem farmecul acelui loc, n-aveam ochi decât pentru Chiva. Abia acum îmi vine în amintire, ca o fotografie în culori, care nu exista pe vremea aceea. Gârla făcea acolo un cot, intra în mal şi se lăţea, dând naştere unui golf cu apa adâncă, liniştită şi limpede. De la ţărm urca lin la deal o pajişte smălţuită cu năsturaşi albi şi galbeni. Înaintea lor răsărea păpădia, care se trecea repede, alcătuită dintr-un ghem de fulgi, atât de uşori că îi lua vântul umplând aerul de un norişor ca voalurile de mireasă. Mai sus de această pajişte făcută parcă pentru jocul ielelor venite la scaldă, se întindeau tufişuri de zmeură şi coacăze, printre care se împleteau măceşi şi scoruşe.

Nu era nimeni prin preajmă, Titus înota spre mal, cu soarele în spate; se apropia amiaza. Pe urmă se afundă şi înotă pe sub apă, era o bucurie mărită, să se ştie singur într-o lume unde nu venea nimeni. Înaintă aşa până ce dădu de mal, şi atunci scoase capul din apă. Când i se limpeziră ochii, văzu o apariţie care îi dădu ameţeală, până ce înţelese că era o fată, care cobora dinspre tufişuri, unde desigur îşi lăsase îmbrăcămintea; mergea repede, dar fără teamă, fiindcă în locul acela nu avea cine s-o vadă.

Titus rămase încremenit, incapabil să-şi ia ochii de la

făptura care părea nepământeană căci nu putea fi decât o zână. Abia când ea fu mai aproape şi îi desluşi alcătuirea femeiască, în toate formele şi ascunzişurile ei necunoscute mai înainte, altfel decât din închipuiri şi presupuneri, îşi duse mâinile la ochi, împurpurându-se de ruşine.

— Iartă-mă! bâigui, deşi nu avea nici o vină.

— Nu face nimic! răspunse ea, fără să-şi piardă firea.

Se aruncă în apă. În purtarea ei nu se simţea nici dezmăţ, nici bravură. Era naturală ca apa şi ca pajiştea.

Aşa o văzuse pe Alga prima oară, fără veşminte, ca prima femeie din istoria omenirii.

Titus nu îndrăzni să se ridice în picioare, se târî prin iarbă, până ce ajunse între tufişuri. În timp ce se îmbrăca, îl cuprinse frigul, deşi soarele dogorea, în înaltul cerului. Ajunse acasă tremurând din tot trupul. Locuia încă în casa domnului Alcibiade, pe care în curând Alexandrina, rămasă singură, avea s-o piardă.

Căzu la pat, cu treizeci şi nouă de grade. Pe seară începu să delireze; doctorul chemat în fugă de la oraş, veni cât putu de repede, cu brişcă pe care o mâna singur. Acelaşi bun domn Şepelinski, priceput la toate, cu un singur păcat, că umbla cu o sticlă de coniac, lătăreaţă, într-un buzunar al hainei; în celălalt avea o cutie cu o sută de ţigări, «Intim-Club». Dar nu bea, nici nu fuma în odaia bolnavilor.

Nu era aprindere de plămâni, nici o criză de paludism, astea nu vin din senin. Doctorul Şepelinski, fără învăţătura de astăzi, diagnostică, fără să greşească, o criză nervoasă. Nu-i prescrise nici chinină, nici piramidon, nici măcar aspirină, ci numai cearşafuri ude. Temperatura dădu înapoi, dar delirul continuă trei zile. Era ca într-un vis, se privea din afară şi peste chipul acestui alt eu al său se suprapunea imaginea fetei de la gârlă, şi abia acum o vedea bine, cum era făcută, din cap până în picioare, abia acum descoperea ce este cu adevărat o femeie.

Se trezi îndrăgostit de această nălucă, era în el un vid care o absorbea puternic, dându-i dureri şi delicii în suflet şi în tot trupul. Când putu să umble colindă întreg satul, până ce îi găsi urma şi merse la ea acasă.

Fata purta doliu, mama ei murise abia de trei luni, primăvara; tatăl era mort din timpul primului război mondial; numele lui, poleit cu aur, se vedea pe monumentul eroilor din oraşul nostru. Nu rămăsese săracă, moştenise o vie la Drăgăşani, cam departe, şi o casă în oraş, dintre cele mai frumoase, acum dată cu chirie. Alga avea din ce să trăiască, locuia la o mătuşă, soră cu maică-sa, care nu era măritată şi o iubea ca pe o fiică adevărată. Mătuşa nu voise să se mărite, deşi mulţi o ceruseră, oameni care ar fi plăcut oricărei fete, fie ea oricât de năzuroasă; nu voise să se mărite şi nu suferise, atât ştiu, sunt oameni cu taine de nepătruns. Era doctoriţă, meserie pe care o alegeau tot mai multe femei, şi lumea nu se mira, ca înainte. Nu avea idei înapoiate, în nici o privinţă, nu-i îngrădea fetei libertatea, de aceea Alga se şi ducea singură la gârlă, de aceea nu se înroşi când îl văzu pe Titus, deşi recunoscuse în el pe tânărul de la gârlă; se purtă cu deplină naturaleţe.

Venea vara la fosta ei doică, astăzi femeie matură, care era mai tot timpul singură; bărbatul ei, fiind pădurar, lipsea toată ziua de acasă, adesea şi nopţile, când stătea la pândă să prindă braconierii.

Pădurarul avea patru copii, cel mai mare de vârsta Algăi, dar, fiind lipsiţi de pământ, învăţaseră meserii bune şi erau risipiţi pe la oraşe; ultimul abia ucenic, se ţinea şi el serios de treabă, fraţii lui câştigau bine, voia să le calce pe urme. De pământ părinţii nu aveau nevoie, veniseră din alte locuri, tocmai din Bucovina şi locuiau într-o casă a statului, lângă Ocolul Silvic. O livadă de pruni şi o bucată de pământ alături, pentru grădina de zarzavaturi le erau destul, leafa pădurarului ajungea cu prisosinţă pentru viaţa la ţară. Primeau tain de lemne, puteau

să facă foc fără zgârcenie, şi nu doar într-o singură sobă, cum fac oamenii de la ţară iarna, când se strâng toţi, claie peste grămadă, într-o singură cameră. Ţineau şi vacă, şi orătănii. Am spus toate acestea pentru a se înţelege ce viaţă ducea Alga acolo, nu-i lipseau nici laptele şi untul, nici ouăle proaspete şi nici de unele, dar mai ales nu-i lipsea libertatea şi viaţa în aer curat; ale ei erau şi poienile, şi pădurea, trăia ca o vietate a naturii. Bineînţeles că în sat îi spuneau Olga, numai doica era obişnuită cu adevăratul ei nume.

Cum până la primele case era o distanţă bunişoară, gospodăria pădurarului rămânea izolată de lume, aproape în sălbăticie; uneori iarna îi dădeau târcoale lupii, iar ursul intra chiar în curte, simţind mirosul de vacă. Câteodată, când îl auzea, pădurarul trăgea un foc pe fereastră, cu puşca de vânătoare, fără să ochească în el, numai aşa, ca să-i arate că poate s-o păţească. Abia atunci câinele începea să latre. Cât despre oameni, cei dedaţi la hoţie, nu îndrăzneau să se apropie de casă, ştiau şi de câine, şi de puşcă; îşi făceau treaba prin alte locuri, dar se cuvine să spun că erau putini dintre aceştia.

Trei-patru săptămâni pe vară, în concediu, venea acolo şi mătuşa Algăi, cu o geantă plină de medicamente; cum se auzea de venirea ei se înfăţişau şi bolnavii, care altminteri nu se osteneau să meargă la spital, deşi oraşul nu era departe; pe atunci oamenii erau mai delăsători cu bolile, de altfel şi ele mai puţine ca astăzi. Casa pădurarului se transforma în dispensar, iar din concediul doctoriţei rămânea numai numele.

Acum, că erau îmbrăcaţi, el nu se mai gândi cum o văzuse prima oară, deşi imaginea ei îi rămânea pe retină.

Erau amândouă întinse pe un pled, la umbra unui brad din faţa casei – ar fi fost mai frumos să spun la umbra nucului, căci nu lipsea nici acesta.

Fiind vremea când se coc nucile, veneau veveriţele din

pădure să adune provizii, şi cele două femei stăteau mai departe, să nu le sperie. Alga ar fi vrut să domesticească măcar una; le vorbea cu blândeţe, făcea grămăjoare de nuci ca ele să le aibă de-a gata. Dar când întindea mâna să le mângâie săreau cât colo, chiar dacă nu mai păreau speriate, căci se opreau s-o privească.

Dimineţile, o veveriţă îi intra pe fereastră, avea odaia spre pădure, stătea un timp pe pervaz şi dacă ea nu mişca, prefăcându-se că doarme, privind-o printre pleoape, prindea curaj, sărea fără zgomot pe o măsuţă unde erau mieji de nucă, pregătiţi de cu seară. Era o bucurie să se uite la ea cum îi prinde între gheruţe şi îi duce la gură, să-i ronţăie fără a înceta să pândească în jur, gata să se apere de o primejdie. Mai mult decât atât nu putea să obţină şi îi era ciudă că nu-şi pot vorbi, într-o limbă comună, să-i spună că nu are de ce se teme, că o iubeşte şi că s-ar bucura s-o ia sub ocrotirea ei, să nu mai aibă grija nici a hranei, nici a duşmanilor.

Titus urcă pajiştea cu inima ca strânsă în cleşte iar când deschise portiţa era mai speriat ca veveriţele care la venirea lui părăsiră locul într-o clipă. Ştia însă de ce vine şi ce trebuie să facă, îşi judecase situaţia cu o raţiune matematică şi ajunsese la o hotărâre fermă: avea douăzeci şi trei de ani, nu cunoscuse nici o femeie, fără să-şi dea seama de ce, nu se simţea anormal, nu concepea dragostea ca o întâmplare, singura ei justificare era căsătoria, trebuia să se însoare şi femeia hărăzită lui i se arătase nudă, aşa cum venise pe lume, fără veşminte şi fără podoabe.

Deşi abia îl zărise într-un moment care o tulburase doar după aceea, Alga îl recunoscu şi păli, în loc să se îmbujoreze; emoţia nu-i făcu inima să zvâcnească, o prefăcu într-un ghem de gheaţă, care se topi după primele lui cuvinte.

Titus le salută, înclinându-se ţeapăn, apoi vorbi din picioare, privindu-le ca prin ceaţă, încât abia putea să le deosebească pe una de alta.

— Doamnă, nu mă cunoaşteţi şi n-o să mă înţelegeţi până

ce nu veţi afla tot despre mine. Sunt gata să vă răspund la orice întrebare şi vă las timp să aflaţi totul despre mine. După aceea, am să vă întreb dacă îmi îngăduiţi s-o cer pe fiica dumneavoastră în căsătorie.

— Sunt sora mamei ei, răspunse doctoriţa, dar într-o împrejurare ca asta pot judeca mai bine decât o mamă. Şi te ştiu mai de mult, l-am cunoscut pe tatăl dumitale, dumneata nu poţi să-ţi aminteşti, am fost chemată în câteva rânduri, când era bolnav şi nu mai avea de trăit decât puţină vreme. Din nefericire n-am putut face mai mult decât să-i prevăd sfârşitul. A fost un om de cea mai mare stimă. Prezenta dumitale mă onorează. Te rog să stai, domnule! Alga, fii bună şi adă un scaun din casă.

Îi auzea prima oară numele, îl învălui ca o vrajă, nimeni nu mai putea să-l poarte în toată lumea, şi dacă în raţiunea care îl adusese aici ar mai fi rămas un gol, sau o nehotărâre, numele se adaugă ca un sigiliu peste tot ce gândise înainte. Nu-i putea vorbi altfel, decât spunându-i Alga. Simţea o dorinţă imperativă să audă cum sună numele rostit de propria lui gură.

— Mulţumesc Alga, nu-i nevoie. Doamnă, dacă-mi daţi voie am să stau pe iarbă.

Treptat faţa palidă a fetei se făcuse trandafirie.

— De când o cunoşti? întrebă doctoriţa.

— De o săptămână; am văzut-o la gârlă.

— Eram goală, adăugă Alga, cu seninătate.

În loc să se scandalizeze, doctoriţa răspunse cu o naturaleţe care ar fi părut cinică sau necontrolată, numai spiritelor vulgare.

— Cu atât mai bine; acum ştii cum arată. Dar nu trebuie să-mi ceri mie nici o învoire. Vorbeşte-i ei, e liberă să facă aşa cum gândeşte şi cum îi place.

— Vreau! răspunse Alga, fără să mai gândească.

Dar de fapt gândise, n-avusese nevoie de toate cele câteva minute, cât durase ultima parte a dialogului. Simţi atunci, pe loc, într-o clipă, că era o predestinare.

— Uite ce spun eu, reluă mătuşa Algăi. E bine ce se întâmplă, dar nu vă grăbiţi cu căsătoria. Mai întâi să vă cunoaşteţi, dacă vreţi mutaţi-vă împreună, staţi aşa să vedeţi cum vă înţelegeţi; de ce să fie ceartă şi divorţ pe urmă?

Era în timpul când în unele ţări, din cele mai evoluate, se vorbea despre legiferarea căsătoriei de probă. Unii aprobau ideea, alţii se scandalizau, fără să observe că tinerii practicau de mult această metodă, adesea fără să se ascundă de ochii lumii. Rar o mireasă mergea la altar fără să cunoască din timp taina nunţii. Astăzi nu pun mâna în foc pentru nimeni, şi de ce ar fi nevoie? Fecioria, la o vârstă înaintată, e o infirmitate. Dacă nu s-a făcut lege, a rămas legea naturii, mai puternică decât toate.

În ultimii ani am făcut o anchetă între cunoştinţele mele feminine, care nu s-au sfiit să-mi răspundă la ce vârstă şi-au început iubirea. Las la o parte cazurile de precocitate, precum le las şi pe cele de întârziere exagerată. Fără să am la îndemână posibilităţile institutului Galup, statistica mea referindu-se numai la vreo zece cazuri, am obţinut o medie care cred că poate fi socotită generală în vremea de astăzi şi pe latitudinea noastră: între optsprezece şi douăzeci şi doi de ani. Am lăsat la o parte răspunsurile care mi s-au părut nesincere, şi pe cele care ar fi scandalizat pe părinţii fetelor de cincisprezece ani, făcându-i să mă acuze de blasfemie.

Alga împlinise nouăsprezece ani, terminase liceul cu un an înainte şi rămăsese acasă, nehotărâtă la ce facultate să se înscrie. E de la sine înţeles că Titus o convinse să urmeze matematicile. El rămăsese asistent la catedră, se bucura de consideraţie. Locuiau într-o garsonieră pe strada Brezoianu colţ cu Domniţa Anastasia, care nu ştiu nici astăzi cine a fost şi ce merite a avut în viaţă. Blocul unde au stat până ce Alga şi-a luat licenţa, unde ea născuse primul copil, s-a prăbuşit la cutremurul din 1977. Am trecut pe acolo după două ceasuri, ruinele fumegau, sub ele a mai ars un timp cazanul caloriferului. Deşi trecuseră peste

patru decenii de când se mutaseră de acolo, m-a străbătut deodată spaima că Alga şi Titus erau îngropaţi sub ruine.

Nu-i bine spus că au trăit o viaţă fericită, cuvântul nu cuprinde în întregime starea lor cerebrală, pe lângă cea sufletească. A fost o fericire inteligentă şi solemnă. Nu-i preocupa partea materială, a existenţei; din leafa lui Titus puteau să trăiască şi dacă trăiau modest, nu doreau să trăiască mai bine. Sâmbăta luau trenul şi se duceau la mătuşa Algăi, mamă adoptivă a amândurora. Îmi pare nespus de rău că nu pot să-i dau în carte un rol mai mare, s-au adunat prea multe personaje; din unele nu pot face decât o creionare sumară. Dar toate la un loc alcătuiesc fondul frescei destinată personajelor principale, prin care încerc să ilustrez istoria timpului meu de viaţă, în culori nefolosite de alţii.

Venise primăvara când doctoriţa observă prin rochia subţire, că Alga avea talia schimbată. Îi apucă amândouă mâinile şi spuse, uimită:

— Dar tu eşti însărcinată!

Uimită nu-i bine spus, îmi recunosc greşeala. Era zdrobită de emoţie. Se aşeză pe canapea, şi o trase pe Alga alături, ţinând-o cu braţul pe după umeri. Titus tăia trandafiri în grădină.

— Vezi tu, zise personajul secundar care îmi este foarte apropiat în clipa aceasta, eu n-am avut copii, puteam să-i am, dar am refuzat, n-am să contribui la perpetuarea unei specii nefericite. În câţiva ani o să vină războiul – se înşela cu puţin, Hitler nu luase încă puterea, până la război avea să treacă aproape un deceniu. Ce soartă ar fi putut să aibă copiii mei? Dar acum, când sunt sigură că ar fi avut de suferit mult, îmi pare rău că nu i-am avut. Nu ca să mă fi ajutat la bătrâneţe, ci doar să fi existat, cu destinul lor propriu. Pentru câteva momente în odaie se aşternu tăcerea. Doctoriţa privea cu intensitate profilul pur al fetei, ca şi cum ar fi dorit să afle viitorul ascuns în acele linii graţioase. Îşi trecu o mână peste frunte şi reluă: Acum ştiu că

viaţa merită să fie trăită, chiar şi pentru o singură clipă de fericire, aceea de a te simţi lângă mine şi de a şti că vei aduce un om pe lume. Dumnezeu să-l păzească de răul care îl aşteaptă!... Să vorbim de viitorul copilului, continuă doctoriţa cu blândeţe. Ştii în ce măsură sunt lipsită de prejudecăţi; în ce mă priveşte, puţin îmi pasă ce-ar spune lumea despre mine. Dar voi trebuie să-l puneţi la adăpost de jigniri viitoare!

— Suntem căsătoriţi, mamă!

Cuvântul fu urmat de o linişte încremenită. Apoi se auzi, nu ca un reproş, ci doar o remarcă:

— Erai în doliu.

— Ştiu; mama o să mă ierte. Neam căsătorit la două săptămâni după ce am ajuns la Bucureşti; mai repede nu se putea, după lege. Nu aveam de ce să mai aşteptăm. Ce să punem la încercare? Legătura noastră era de natură divină. El este Dumnezeul meu.

*

De astădată delirul avea o cauză fizică, era poate o răceală, fiindcă termometrul arăta peste treizeci şi nouă de grade, temperatură pe care unii oameni n-o pot suporta fără să aiureze. Zbuciumul îl făcea să bolborosească vorbe fără sens, uneori doar sunete indescifrabile; surveneau momente când i se lumina faţa năduşită, lăsând să se vadă chiar o urmă de zâmbet, deşi trupul îi era scuturat de frisoane. În acest timp de suferinţă, întrerupt de retrăirea inconştientă a unor clipe de fericire, Titus revăzu, în crâmpeie, viaţa lui lângă Alga.

Înainte de a-i blestema să cunoască suferinţe mai mari decât ale perechii edenice, Dumnezeu îi binecuvântase să se bucure de viaţă, şi pedeapsa dată pe urmă era cu atât mai nedreaptă şi mai inexplicabilă, cu cât ei nu aveau nici o vină, dragostea lor nu se putea numi păcat, după niciuna din legile

divine.

Dacă se poate crede, între ei în mai bine de zece ani nu fu nici o clipă de neînţelegere, după cum nu avură neînţelegeri nici cu oamenii. Totul era de partea lor, şi din cer, şi de pe pământ; nimeni nu putea să-i vadă, fără să-i iubească.

În anul când Alga îşi termina ultimul an de studenţie, profesorul pe care îl asista şi uneori îl înlocuia Titus, fu numit decan al facultăţii de matematici de la Iaşi, locul lui de obârşie, după care tânjea, ca toţi cei originari de acolo, deşi aveau rosturi de invidiat pe unde se strămutaseră. Iaşiul, părăsit de mulţi, n-a fost trădat de nimeni, a rămas o inimă vie.

Profesorul îl luă pe Titus cu el, îl făcu, prin concurs, fără dubiu, conferenţiar la catedră; iar pe Alga o luă asistentă. Ar fi părut un aranjament de familie, dacă cei doi tineri nu şi-ar fi dezvăluit imediat calităţile şi n-ar fi câştigat simpatia întregii universităţi, fără nici o contestare şi chiar fără cea mai mică invidie. Erau o pereche într-adevăr binecuvântată de Dumnezeu. Dar războiul începu curând şi Titus plecă pe front, unde fu rănit grav de două ori. Scăpă totuşi cu viaţă, aşa cum scăpă mai apoi şi din luptele care s-au dat la cotul Donului şi în Cehoslovacia. Dar acum mâna Domnului săvârşi acea monstruoasă greşeală.

Ajuns cu gândul aici, Titus deschise ochii mari, privi în jur ameţit şi scoase un geamăt:

— Nu se poate!

Părea că se dezmeticise, îşi acoperi faţa cu mâinile şi începu să plângă. Plângea dureros, din fundul sufletului. Simţi o atingere uşoară pe frunte, deschise ochii, văzu o făptură omenească aplecată asupra lui, o fată necunoscută.

— Cine eşti?

— Olga.

Avu o tresărire; la început auzise Alga, dar acum, revenindu-şi în fire îşi aminti cine era, cum o găsise goală în camera duşului, cum apoi începuse delirul şi îşi retrăise viaţa,

anii de fericire. Îşi dădea seama unde se afla, şi cum ajunsese aici, decăzând încontinuu. Mâna ei pe frunte îi făcea bine, dar în acelaşi timp îi dădea o stare de suferinţă, un amestec ciudat de senzaţii.

— Te rog, ia mâna! şopti.

Era o ingratitudine, totuşi nu putea face altfel. Ea se aşeză pe scaun, cum şi-o amintea din alte zile, în rochia de doliu, cu picioarele lipite, cu mâinile pe genunchi, modestă şi cuminte.

— Te cheamă Olga?... Tu m-ai îngrijit?

Din stradă se auzea o rumoare, venind de departe şi crescând întruna, până ce se desluşiră lozinci, scandate: «Jos guvernul... Vrem libertate!...»

Titus nu mai ştia al câtelea guvern voiau să răstoarne.

— Nenorociţii!

Gândul că erau nenorociri mai mari şi multiplicate în sute de mii de oameni, în milioane, îl făcu să se ruşineze. Acum percepea limpede realitatea. «Vrem libertate!»

Nenorociţii! Acesta nu mai e gândul lui Titus, ci al meu, martorul. Aveau să capete atâta libertate că abia o puteau duce, patruzeci de ani au cărat-o în spate că li s-a încovoiat şira spinării. Şi au continuat să strige lozinci, tot mai puternic, că au răguşit scuipându-şi plămânii. Când «Jos guvernul Sănătescu!» Când «Jos Rădescu!» Am auzit de atunci înainte de atâtea ori «jos»! încât mă mir că n-au ajuns până în fundul pământului. «Jos!» se strigă şi astăzi, se va striga şi mâine, până în vecii vecilor! Nu mai am speranţă într-o lume cu oameni aşezaţi la locul lor legitim, cărora să nu le mai strige nimeni «Jos!» Nici «hoţilor, mincinoşilor, ticăloşilor!»

În urletele mulţimii care păreau o dezlănţuire demoniacă a râului de pe tot pământul, Titus o privea pe fată. Într-o zi o asemuise cu Alga. Semănau, într-adevăr, nu doar cât seamănă o femeie cu alta, când au acelaşi păr, aceiaşi ochi, obraz şi gură. Semănau prin ceva imaterial, şi totuşi perceptibil cu simţurile. O

clipă îi veni să întindă mâna spre ea, şi s-o cheme. În clipa următoare se cutremură în toată fiinţa, inima i se strânse, prefăcută în gheată. Dar trebuia să-i poarte recunoştinţă. Îi vorbi cu blândeţe:

— Ce mai faci, Olga?

Ea lăsă ochii în jos, şi răspunse, o şoaptă:

— Acum, bine. Mi-a trecut.

— Ce ţi-a trecut?

Ea se explică, puţin contrariată că el putuse să uite:

— Nu-l mai iubesc!

Ridică ochii şi îl privi în faţă:

— Acum vă iubesc pe dumneavoastră!

Pe Titus aproape că îl cuprinse groaza şi mila.

12

Zece zile mai târziu aveam să-l văd pe Titus, cu o butelie de aragaz, pe calea Rahovei. Venise luna martie, dar în casă era încă frig, trebuia să mai facă focul. Atunci s-a întâlnit cu Honoriu, pe care nu-l mai văzuse de la sfârşitul războiului, îi pierduse urma. Ce-i drept nu trecuse printr-o dramă, ca Titus, dar şi fără ea, viaţa care zdruncinase greu omenirea ar fi putut să-i schimbe şi lui starea de spirit. Şi totuşi, părea că nimic nu-l atinsese, era jovial şi optimist, doar că îi înjura de mama focului pe comunişti şi pe ruşi, care urmăreau să răstoarne lumea cu susul în jos, nu ca să facă una mai bună, cum scria în cărţile lor cu scoarţe roşii, ci numai spre a rămâne ei stăpâni pe lumea veche, fie ea prefăcută în ruine.

— Ai văzut vreodată o turmă de râmătoare scurmând pământul? Dacă le stai în cale te fac bucăţele. Eu am văzut în gospodăria noastră, dar eram prea mic să-i împiedic. Creşteam şapte porci, doi îi ţineam pentru casă, cinci urma să-i ia un măcelar de la oraş, aveam învoială cu el, de ani de zile. Într-o zi rămăsesem singur, mama era la câmp cu taică-miu şi cu argatul, fraţii mai mari plecaseră la şcoală; eu nu aveam încă anii. Am auzit o grohăială afară, de m-a luat frica, am crezut că tună, dar era vreme senină. Nu ştiu cum au deschis porcii uşa cocinei, au dărâmat gardul şi s-au năpustit în cartofii din spatele casei. Cam asta făceau oamenii pe la noi, creşteau porci şi puneau cartofi, ca să le dea de mâncare. Până să vină taică-meu râmaseră tot locul, dar cred că nici el n-ar fi putut să-i oprească. Erau ca tancurile, le ştii că ai văzut destule. Pământul părea răsturnat cu plugul, de la un cap la altul. Noroc că paguba a fost mică, n-au prăpădit cartofii, i-au scos din pământ şi s-au dus înainte. Să ştii că porcul, chiar dacă e sătul tot râmă, e obiceiul lui, ar râma tot timpul, dacă ar avea unde şi dacă nu i-ai pune belciug în nas. Ai noştri nu aveau această pedeapsă, fiindcă îi ţineam numai în

cocină, să se îngraşe şi să prindă carne. Râmă fiindcă îi mănâncă râtul ori din obişnuinţă.

Am crezut că era o poveste gogonată, de felul celor vânătoreşti, până ce am citit într-o carte despre un colhoz din Rusia, o întâmplare şi mai dihai, care nu putea să fie minciună, autorul ar fi fost deportat pentru defăimare; chiar şi aşa cred că s-a ales cu o urecheală. Acestea se întâmplau, va să zică, în ţara cea mai avansată, care făcuse «totul» pe lume, locomotiva de cale ferată, becul electric, radioul, ca să le iau pe cele mai importante. Tot ei, după autorul poveştii, de fapt o autoare, au născocit un fel nou de a recolta cartofii. La acel colhoz, lipsind mâna de lucru au dat drumul porcilor să râme şi în urma lor au rămas cartofii, scoşi deasupra, numai să vină cineva să-i culeagă, ceea ce este o treabă mult mai uşoară decât să dai cu sapa; o pot face copiii de şcoală – pe şcolarii noştri de pildă, i-am văzut, anii trecuţi, udând porumbul la rădăcină, cu căniţa.

Honoriu îl conduse pe Titus până acasă, ducându-i butelia de aragaz, urcă pe jos şase etaje, fu mirat de modestia odăii. Aici continuară convorbirea începută pe drum, află de drama care îl destrămase pe Titus, de încercările lui de a se salva, de a-şi putea justifica viaţa, eşuate pe rând, eliminarea de la catedră, şcoala sătească, plecarea din locurile natale, ca să-şi uite trecutul. Fără să-l jignească, învinuindu-l de neputinţă, Honoriu îl mustră, în felul lui jovial şi optimist, dintotdeauna:

— Nu ştii să dai din coate, copile! Am să te învăţ eu, ţine-te după mine!

Îi povesti la rândul lui cum se descurcase, avea locuinţa în Bucureşti dar era mai mult la Constanţa unde îşi pregătea barcazul pentru transport de oameni; erau de pe acum înscrişi peste o sută douăzeci, nu putea să-i ducă decât în trei drumuri şi un drum dus-întors însemna două săptămâni pe vreme bună; ar fi avut de lucru toată vara şi toată toamna, până venea iarna, că pasageri se găseau cât pentru un transatlantic. Greu pentru ei era

să obţină de la englezi viza de intrare în Palestina; ei guvernau acolo, şi nu voiau să se pună rău cu arabii, care nu doreau să le vină oaspeţi. La rândul lui, şi el trebuia să se zbată ca să obţină viza de plecare, bătea drumul între Constanţa şi Bucureşti, umbla pe la autorităţi, cu peşcheşuri, apoi pe la legaţia turcă, trebuia să ia şi de acolo viza de trecere prin Bosfor şi Dardanele. Turcii se lăsau greu dat fiind scopul călătoriei, căci nici ei nu voiau să se pună rău cu lumea arabă, mai ales că erau rude.

— Tu ce te gândeşti să faci? îl întrebă pe Titus. Am să-ţi arăt eu cum să dai din coate.

— Singura mea speranţă e să reînceapă războiul şi să vină americanii!

Honoriu sări în picioare şi îşi încorda braţele:

— Şi eu, de-abia aştept să vină, să-i bumbăcesc până le-oi înmuia oasele!

Luându-l în serios, Titus îl întrebă cu candoare:

— Dar ce ai cu ei?

— Am, că n-au venit mai devreme!

Lăsând gluma la o parte, şi Titus îşi pierdea răbdarea. Conferinţa de la Yalta, de la care se împlinea anul nu justifica deloc speranţele optimiştilor. Ar fi trebuit să-şi dea seama cu toţii, din capul locului, când întâlnirea se sfârşise atât de cordial, cum spunea declaraţia comună şi cum dovedea fotografia celor trei, stând cot la cot cu feţele zâmbitoare. Şi încă nu cunoşteau clauzele secrete, care aveau să ne arunce în deznădejde.

Clauzele secrete nici azi nu ştiu dacă sunt cunoscute până la ultima, în litera lor adevărată. A trebuit să treacă aproape cinci decenii ca să se dezvăluie cele ale pactului Molotov-Ribbentrop, dacă sunt şi acelea dezvăluite în întregime.

Dar multă lume, (nu doar Titus şi Honoriu) sperau să vină americanii. Şi nici aceştia, nici englezii, n-au spus vreodată că n-au să vină, au lăsat lumea să spere, ceea ce a făcut multe victime. În aşteptarea lor, numeroşi oameni, printre ei marii

noştri politicieni şi însuşi Regele s-au împotrivit puterii comuniste al cărei sistem de luptă politică era represiunea sub toate formele, de la intimidare până la plutonul de execuţie.

Acum Titus intrase într-o stare de apatie, se gândea la un somn interminabil, sau la moarte. Dar în fond avea un spirit robust, aşa trăise după moartea Algăi, ca s-o răzbune, şi nu era încă răzbunată pe deplin; nu putea fi niciodată. Acest gând îl scotea din stările lui depresive periodice; atunci îşi recăpăta speranţa că vom ieşi din întuneric şi el va ridica un monument alb în memoria Algăi. În timp ce vorbea cu Honoriu tot trăgea cu urechea afară, temându-se că o să vină Olga. După câteva clipe de confuzie, când avusese vag gândul că ar putea, că ar fi nevoie să-şi îngăduie o slăbiciune, se reprimă cu duritate. Îi era groază că s-ar fi îndrăgostit de ea, nu-i despărţea decât un perete; dar în afara peretelui de zidărie, era între ei unul inexpugnabil, o armătură, amintirea a zece ani de iubire nescăzută şi neştirbită. O asemenea iubire nu se poate repeta, şi e un păcat de moarte s-o înlocuieşti cu alta, nu încap două într-o viaţă. Îi era milă de Olga, înţelegea că şi iubirea ei, pe care i-o comunica timidă cu ochii, nu era o slăbiciune fără durată. Fiindcă Titus simţea în el, ştia că-l are, darul iubirii depline şi fără sfârşit, care-i o boală şi se transmite sufletelor cu aceeaşi lungime de undă, cum era Olga. O descoperise în clipa scurtă când se gândise că ar putea-o înlocui pe Alga.

— Care-i bagajul tău? întrebă Honoriu, la urmă. Strânge-l, şi hai cu mine; am o odaie care o să-ţi placă. Şi cât lipsesc, îţi stă la dispoziţie toată casa.

Nu aceste condiţii ispititoare îl făcură pe Titus să se hotărască fără şovăire, ci gândul că plecarea lui, o va salva pe Olga. Îi băgă un bilet pe sub uşă: «Plec, să nu te întrebi unde. Te rog, ia butelia de aragaz din camera mea; n-am altă avere. Patul şi soba nu le-ar lua nimeni. Dacă ne-am naşte amândoi încă o dată, ai fi marea mea dragoste!»

O asemenea declaraţie, a cărei sinceritate se simţea ca un val de aer fierbinte, putea să fie o consolare pentru o inimă oricât de rănită.

*

Opt luni mai târziu Titus veni s-o vadă pe maică-sa. Până atunci îi trimisese câte o carte poştală pe săptămână, fără să-i ascundă că n-avea linişte şi nu se va întoarce acasă cât timp nu-i va pieri vrajba din suflet. «Urăsc lumea întreagă şi mă urăsc pe mine. Dar sper, mamă, că într-o zi vom avea pace». Alexandrina era obişnuită cu asemenea suferinţe, copiii ei aveau firi ciudate, la fel se răzleţise Odor, încă din adolescenţă. Nu împlinise şaptesprezece ani când plecase de acasă şi nu se mai întorsese decât după moartea domnului Alcibiade, iar până atunci nu dăduse nici un semn de viaţă. Nu era deloc adevărat că Alexandrina îi ştia adresa şi-i trimitea bani, să aibă din ce îşi duce viaţa. Şi pe cât fusese Odor de hotărât spunându-i tatălui său la plecare: «N-ai să mă mai vezi niciodată!» ceea ce se adeverise, tot atât de hotărât domnul Alcibiade nu-l căutase, ca să-l cheme înapoi, acasă. Semănau unul altuia. Iar acum Odor, dând urmare ciudăţeniilor care îi caracterizau întreaga viaţă, se înscrisese în partidul comunist, împotriva căruia tuna şi fulgera când intrase în Oastea de discipoli ai Arhanghelului, propovăduitorul violenţei: «Să-i ucidem pe cei nevolnici». Îl convinsese cu uşurinţă Ana Passionaria, acum măritată cu Tiberiu; nu fusese nevoie de nici o predică. «Sunt de mult convins!» îi răspunse Odor, la prima propunere. Mai greu îi fusese activistei să-i convingă pe cei de la partid că era un om de valoare şi cu toate ciudăţeniile lui, putea să le folosească, să atragă noi membri, dintre intelectualii şovăielnici. Puţin îi păsa Anei Passionaria de intelectuali, din partea ei ar fi putut să se spânzure toţi, dar aşa spunea Lenin că este nevoie de ei până se

întăreşte clasa muncitoare.

Ana Passionaria se străduise şi se străduia încă să convertească toată familia. Pe Cornelia şi pe Miercana, oricât de bătrână era aceasta din urmă, le înscrisese la UFDR, Uniunea femeilor democrate române; Alexandrina refuzase şi ca urmare Tiberiu avea să suporte furia neveste-si: «Boieroaica tot boieroaică rămâne! Bate-ţi capul şi lămureşte-o! Ce se ţine aşa de mândră?! Pe mine să nu mă calce pe bătătură!» Tiberiu asculta dojana, gândindu-se cu silă că nevastă-sa avea într-adevăr bătături la picioare, de mult ce umblase în bocanci şi în cizme. Ce picioare frumoase şi nemuncite avea Viki, ultima lui nevastă! Păcat că murise! Nu se gândea că, dacă rămânea în viaţă, într-o zi tot ar fi alungat-o, încă tânără şi frumoasă.

Pe Pantelimon, Passionaria îl abordase toamna, când săpa grădina, pregătind-o pentru primăvară.

— Munceşti, munceşti, unchiule!

Unchiul o privi burzuluit, cu coada ochiului, dar se stăpâni, n-avea ce-i face, îi era unchi dacă neisprăvitul de nepot o luase de nevastă.

— Se vede că-ţi place munca!

— Muncesc de când mă ştiu; altceva n-am făcut în viaţă.

— Unchiule, nu vrei să te încadrezi? Am un post pentru dumneata, portar de noapte la moara «Proletarul».

— Adică la «Fraţii Chiţu». Repede i-aţi schimbat numele! Nu vreau, şi nici nu m-ar primi; cu mine n-ar mai putea să fure nimeni făină, şi nu cu sacul, nici măcar cu punga!

— Ei, şi dumneata, vezi numai răul!

— Când oi vedea ceva bine, am să aprind o luminare la biserică... Aud că nu se mai găsesc nici lumânări; aşa e?

— Nu mai asculta ce spun duşmanii!

— Să zicem că aşa voi face. Dar cu încadrarea las-o moartă! Ştii câţi ani am eu astăzi?

— Nu ştiu, dar te văd om în putere.

— Puterea mea n-ai cum s-o ştii, n-am s-o încerc cu tine. Hai, vezi-ţi de drum şi du-te să te uiţi puţin în oglindă. Ori poate nu ţineţi oglindă în casă!

După succesul cu Odor, Ana Passionaria vru să-l capteze şi pe Trandafil. Acesta continua să meargă la slujbă; arhiva unde lucra şi pentru judeţ şi pentru justiţie îl punea în legătură cu tot ce se întâmplă în ţară, fapte care nu-l mai lăsau indiferent, ca înainte; în el se năştea simţul cetăţenesc, făcându-l să treacă de partea victimelor. O biată văduvă de război, cu trei copii, muncitoare la fabrica de cărămidă, era dată în judecată pentru sabotaj, care se socotea crimă. Era în timpul când încă nu se terminase războiul şi primul loc între lozinci îl ocupa: «Totul pentru front!» Apoi: «Să mărim producţia!» Deveniseră obsesii, le auzeai la radio, le vedeai în ziare, pe ziduri, pretutindeni.

Chemată duminica să muncească pentru mărirea producţiei – reconstrucţia ţării cerea multă cărămidă – femeia, plină de griji, nemâncată, istovită, făcuse un gest necugetat, în acea seară furată din timpul ei de odihnă, care însemna altă muncă la ea acasă, datoare acum s-o facă noaptea; aruncase un fier în coşul malaxorului de frământat argila. Luni dimineaţa, abia pornită, maşina începu să se zgâlţâie şi rămase înţepenită.

Trandafil citi actul de trimitere în judecată, interogatoriul inculpatei, depoziţiile martorilor, începând cu directorul fabricii şi terminând cu portarul, care n-aveau ce să spună, nu o cunoşteau pe acea biată femeie, dar socoteau că fapta ei merita cea mai aspră pedeapsă. Avea o vină, desigur, dar nimeni nu se gândea ce o îndemnase la asemenea faptă; unii socoteau că era o duşmancă a poporului, alţii mergeau mai departe, numind-o criminală, nu se ţinea seama de circumstanţele atenuante. Rechizitoriul procurorului i se păru înspăimântător lui Trandafil. Comentariile îl în-spăimântau şi mai mult, porneau de la oameni, care voiau doar să fie auziţi că sunt de partea judecăţii populare, că după ei sabotajul echivala trădarea de ţară.

Asemenea procese erau numeroase, anchetatorii nu pridideau să încheie dosarele, lucrau şi noaptea. Despre procesele cu adevărat grave, încercări de rezistenţă, răspândire de manifeste, defăimarea armatei sovietice, Trandafil ştia numai din auzite, se judecau la Tribunalele militare, de obicei fără public sau cel mult cu familia inculpatului, dar nu în toate cazurile. Un caz îl cunosc îndeaproape; după intrarea ruşilor în ţară, un ziarist pe care îl întâlnisem în câteva rânduri, punea într-un articol întrebarea de ce radio Moscova anunţă eliberarea oraşelor noastre, când ruşii le găsesc gata eliberate, iar populaţia îi întâmpină cu flori şi urale. Autorul articolului a fost arestat pe loc, şi până azi n-am mai auzit nimic despre el, la patruzeci şi cinci de ani după cele întâmplate.

(Aceeaşi întrebare, puţin mai pe ocolite dar fără echivoc, deşi cenzura funcţiona încă sub denumiri false, am pus-o şi eu, autorul, în încheierea volumului dinaintea celui de faţă şi n-am păţit nimic. Dar eram în vara anului 1989, nu ne mai temeam de ruşi, trebuia doar să nu-i supărăm prea tare, ceea ce a făcut şi cenzorul, tăindu-mi o frază şi două cuvinte din fraza următoare. I-am înţeles prudenţa, şi apoi fondul întrebării rămânea neschimbat, cum l-a perceput toată lumea. Unii s-au mirat de clemenţa cenzurii. Eu, unul, nu m-am mirat sau, mai corect spus, nu mă mir astăzi; zidul Berlinului avea să cadă curând, simţea şi cenzorul, iar decembrie nu era departe).

Văzând cu ce slugărnicie şi laşitate unii oameni aprobau, ba chiar şi susţineau politica taberei care condamna la pieire propria lor clasă, pe Trandafil îl cuprinse un şi mai chinuitor dezgust de viaţă. Tăcut fusese şi înainte, acum ajunse să nu mai schimbe o vorbă cu nimeni. Fusese un singuratic – acum îşi înconjură singurătatea cu sârmă ghimpată. Ştia că erau oameni care nu se supuneau de bună voie – aceia erau aduşi să-i judece tribunalul, dar ştia şi de alţii care se refugiau în munţi ca pe vremea năvălirilor barbare şi încercau să lupte, spre nenorocul

lor fără nici o şansă în faţa mitralierelor şi tunurilor, ajutate de aviaţie. Acest curaj nebunesc li-l dădea gândul că vor primi ajutor de la aliaţii care în curând vor veni ei înşişi, cu armatele lor zdrobitoare. Mulţi oameni au fost împuşcaţi datorită acestei iluzii, ce pusese stăpânire chiar şi pe Titus într-o vreme. Trandafil, cu simţul lui politic, care nu putea să se piardă deşi voia să-l ignore, îşi dădea seama, mai ales după Yalta, că Stalin avea în mână o carte mai mare decât ceilalţi, care parcă îşi pierduseră judecata, nu înţelegeau că buna credinţă nu poate să lupte cu viclenia. Şi apoi, popoarele lor obosite, nu puteau fi adunate cu biciul şi trimise la război cu revolverul în ceafă. Ar fi trebuit o nouă Polonie invadată de Hitler, un nou Pearl Harbour. Împilarea noastră avea să dureze multă vreme. În Trandafil, atât de apatic, se născu o înviorare, dorinţa să supravieţuiască, spre a vedea sfârşitul. Trebuia să-şi schimbe firea, cum şi-o mai schimbase o dată, prin moartea Horei, care îi anulase toate aspiraţiile. Acum trebuia să şi-o schimbe prin proprie voinţă. Simţi cu surprindere că forţa lui lăuntrică nu era anihilată. Deşi îşi păstrase inteligenţa atotcuprinzătoare, nu se gândise că era nevoie de multă forţă chiar pentru a trăi în claustrarea pe care şi-o impusese. Detesta minciuna; trebuia să mintă de aici înainte, când se ivea nevoia. Detesta prefăcătoria; trebuia să se prefacă. Să nu spună nu, ci să tergiverseze. Să-şi însuşească viclenia. Natura e vicleană. Viaţa însăşi începe cumva printr-o viclenie, când spermatozoidul se strecoară în uter, fără ştiinţa femeii.

Într-o după-amiază auzi glasul Anei Passionaria, care intrase pe uşa odăii din faţă:

— Bună ziua, tovărăşico! Tovarăşul e acasă?

— Este, răspunse Cornelia, încercând să-şi ascundă crisparea.

Ştia că vizita avea să-l indispună pe Trandafil. Iar ca să mintă ar fi fost degeaba, înainte ca ea să răspundă la întrebare,

vizitatoarea deschisese uşa odăii de dincolo.

— Bună ziua, tovarăşe!

— Bună ziua, răspunse Trandafil, fără să se ridice.

Îi era imposibil să folosească vocativul ei, devenit salut obligatoriu: tovarăşe, tovarăşă. Nu ştiu dacă au fost oameni care în patruzeci şi cinci de ani n-au rostit niciodată cuvântul acesta. De Trandafil sunt sigur, avea o inaptitudine organică să-l pronunţe, îi înţepenea limba în gură, i se contracta gâtlejul. Se folosea de şiretlicuri, de perifraze iscusite ca să-l ocolească fără să se observe.

Ana Passionaria se aşeză pe scaun, înainte de a fi poftită şi începu de-a dreptul:

— Îmi eşti cumnat dar să ştii că la noi favoruri de familie nu se există. Ieri n-ai fost la învăţământul politic.

«Ieri» nu se potrivea de fel; Trandafil nu fusese niciodată.

— N-am timp, răspunse. Dar învăţ acasă.

Arătă un teanc de cărţi cu scoarţe roşii. Le citea, într-adevăr, ştia mai mult decât toţi care mergeau la învăţământul politic, mai mult chiar decât lectorii, nu-şi pierduse darul de a asimila cu uşurinţă tot ce se scria în cărţi. Aceste cunoştinţe noi cădeau ca racul în apă fiartă peste ce ştia temeinic dinainte; descoperea contradicţii flagrante şi absurdităţi care treceau drept literă de evanghelie. Învăţământul politic era un mijloc de îndobitocire şi cine îl iniţiase ştia prea bine ce face. Lenin, repetat de Stalin, spusese: «Învăţaţi!» Dar subînţelesul era limpede: «Învăţaţi numai ce vă spun eu!» Ce înţeles avea acest îndemn secret, pe care nu-l releva nimeni, reieşea din toate formulele de anatemizare a culturii burghezo-imperialiste.

— Ce facem cu problema cealaltă? reluă Ana Passionaria. De ce întârzii să faci cererea?

Se înţelege că era vorba de înscrierea în partid.

— Nu sunt pregătit, trebuie să mă schimb, şi nu e uşor. Vezi dumneata, eu m-am născut din părinţi burghezi, am crescut

într-o casă burgheză, am învăţat în şcoli burgheze, am trăit până deunăzi într-o societate cu mentalitatea burgheză. Nu-i vina mea, am deprinderi intrate în sânge.

— Dar crezi că noi nu vrem binele poporului? Că muncim ziua şi noaptea ca să-i facem poporului o viaţă mai bună? Că nu există ţel mai frumos decât să luminezi mintea poporului, să ştie că...

Lunga tiradă îi dădu timp lui Trandafil să se învingă.

— Cred! răspunse, strângând pumnii sub masă.

— Ştii că avem duşmani?

— Presupun.

— Nu, tovarăşe! Să ştii, nu să presupui! Ce le răspunzi dumneata celor care spun că suntem vânduţi ruşilor?

Întrebarea căzu ca o lovitură în moalele capului.

— De ce taci? De ce te-ai făcut roşu la faţă?

O scurtă fulgerare trecu prin mintea lui Trandafil. Îi veni să râdă.

— De indignare! răspunse.

Şi se gândi: «Ai fi tu vulpe bătrână, dar nici eu nu sunt găină legată de picioare!»

Apoi continuă, jubilând de plăcere în sine, dar cu o voce gravă părând cu totul convins:

— Nimeni n-a îndrăznit să spună în faţa mea că... suntem vânduţi ruşilor!

Singura ezitare o avu în faţa cuvântului «suntem», îi fu greu să-l pronunţe în loc de «sunteţi», dar Ana Passionaria era atât de satisfăcută, că nu băgă de seamă. Era chiar emoţionată, numai că, după firea ei, nu lăsa să se vadă.

De peste un an se străduia să-l capteze. Acum, prima oară i se păru că îl câştigase; îl mai lăsă câteva zile, să facă singur cererea.

La puţin timp după plecarea ei veni Titus; mai înainte fusese la maică-sa.

*

Era în toamna anului 1948, după alegeri. Fuseseră alegeri libere, aşa se numeau, cum se vor numi totdeauna, căci dacă nu sunt libere, nu se mai pot numi alegeri.

Şi Hitler, în 1933, a venit la putere nu prin lovitură de stat, ci ales de popor, cu o majoritate suficientă, ceea ce, chiar dacă am admite că voturile reprezentau exprimarea liberă a unei părţi din populaţie, nu înseamnă că ele reprezentau *majoritatea*, adică mai mult decât jumătate din numărul votanţilor. Aici legea electorală scapă raţiunii curente, ea se fondează pe o raţiune circumstanţială, pe care n-am să spun că n-am înţeles-o, ci am refuzat a o înţelege. Ştiam, din copilărie, că doi reprezintă majoritatea faţă de unu, aşa cum cred şi astăzi. Dar alegerile nu le fac trei oameni, ci trei milioane, sau treizeci de milioane, iar uneori de trei sau de cinci ori mai multe. Acolo legea elementară nu se mai aplică; prin felurite artificii, două milioane de oameni nu mai au majoritatea faţă de un milion, şi aşa începe încurcătura din care iese legea electorală; în ea intră factori nearitmetici; n-am să-i analizez şi nici n-am să-i combat eu, împotriva marilor puteri ale lumii, dintre care unele au contribuit la civilizarea omenirii. Deci, nu mă amestec, mă mulţumesc să nu intru în gloată..

Mai rămâne să se vadă ce înseamnă libertatea alegerilor în această ocazie. Păi, începe prin a exista candidaţi şi contracandidaţi, adică mai mult decât un singur partid dornic să ia puterea, cum a fost cazul la noi, nu doar în ultimii patruzeci de ani, ci de când doctrina totalitară a lui Hitler, născocită de alţii, cu mult timp în urmă, s-a extins şi asupra noastră, chiar înainte de a intra în ţară armata germană.

Apoi mai înseamnă ca drept de vot să aibă toată lumea, de la o vârstă în sus, inclusiv femeile. Vârstă, s-a admis ca în cazul

ambelor sexe să fie aceea a majoratului. Dar câţi băieţi şi câte fete, la optsprezece ani când le fuge mintea la discotecă şi la alte distracţii pot cunoaşte oamenii atât de bine încât să-i separe pe cei integri de puşlamale? Şi câţi din ei, pot înţelege în toate chipurile planul politic al unui partid, adesea făcut anume pentru a nu fi înţeles, ca să poată fi în călcat cu mai multă uşurinţă şi cu justificări mai convingătoare? Aceşti tineri vor vota luându-se după capul familiei, dacă nu au simpatii mai puternice în afara casei, sau vor merge la vot în joacă, aşa cum în copilăria mea, cei de-o vârstă cu mine veneau la denii să se distreze, hârjonindu-se printre crucile din cimitirul bisericii. Recunosc că sunt tineri care au conştiinţă politică înainte de vârstă majoratului, ceea ce am ilustrat cu prisosinţă prin Trandafil, care, oricum, rămâne un reprezentant al generaţiei sale.

În cazul ţării noastre, astăzi anul 1990, mulţi din cei buni au murit la revoluţie.

Deoarece ştiu că nimeni nu-mi va lua în serios această propunere şi o va socoti retrogradă, eu unul dacă ar fi după mine, nu aş da drept de vot decât de la treizeci de ani înainte, iar dreptul de a fi ales, de la patruzeci, şi chiar aşa încă nu sunt sigur că n-ar ajunge în corpurile legiuitoare oameni necopţi la minte, ca să nu mai vorbim de cei de rea credinţă, incurabili până la adânci bătrâneţi.

Dar să zicem că ne-am înţeles în ce priveşte componenţa corpului electoral, că am ajuns la o formulă ideală. Rămâne de văzut care este calitatea candidaţilor. Uşor de spus: nu-i vrei, nu-i alege! Partea proastă este că uneori alegi în deplină necunoştinţă de cauză. Uneori, sistemul poate să fie benefic. Iau cel mai vechi exemplu pe care îl am în minte, alegerile pentru Unire, de la 1859. Şi acolo s-a folosit bâta, ştiu de la institutorul meu din clasele primare, după cum ştiu şi alţii; existau şi adversari ai Unirii, din interese personale, politice, sau din ignoranţă şi în sfârşit, din prostie. Aceştia, sau marea lor parte,

erau cunoscuţi, şi când au mers la urne, agenţii unioniştilor, profitând de înghesuiala din poarta localurilor de votare, le-au făcut pe spatele surtucurilor o cruce cu cretă albă. Mai departe era treaba ciomăgarilor; fapt rămâne că greu a ajuns să voteze cineva împotriva Unirii. Institutorul nostru ne povestea cu înflăcărată mândrie patriotică întâmplarea, iar noi, şcolarii, nu eram mai puţin mândri.

Aprob şi astăzi sentimentele mele din acea vreme şi fapta, oricât ar fi ea de ilegală, nu o socotesc samavolnicie. Dar pentru aceasta era nevoie ca deasupra să plutească spiritul unor conştiinţe înalte, şi ele au existat, după cum se cunoaşte. Prin oamenii luminaţi ai vremii justific până şi încălcarea legii, într-un loc al ei, imperfectă.

La alegerile din 1946, căci a venit rândul să vorbesc despre ele, legea era imperfectă în părţile ei esenţiale, ceea ce mă îndreptăţeşte să o socotesc imperfectă cu totul. Şi apoi care erau conştiinţele înalte care să vrea cu adevărat binele României – Ana Pauker? Vîşinski? Stalin?

Unei categorii de cetăţeni li s-a luat dreptul la vot, fiind socotiţi duşmani ai poporului; era de la sine înţeles că ar fi votat cu reacţiunea.

Reacţiune, reacţionar! Acest cuvânt, în politică a căpătat înţelesul de adversar, dar adversar al cui? Orice parte îşi are adversarul ei! Înţelesul adevărat al cuvântului este acela de a răspunde la ingerinţă, la o nedreptate sau la o agresiune. Între cele patru mari legi ale războiului, enunţate de Napoleon, de care s-au folosit şi ruşii, împreună cu aliaţii lor, este aceea a acţiunii şi reacţiunii: orice mişcare agresivă trebuie urmată de una contrară, afară dacă nu aplic în conflictele omeneşti legea creştină, «întoarce şi obrazul celălalt», pe care o resping ca imorală şi antisocială, fiindcă prin validarea ei ar urma ca lumea să se populeze cu agresori şi victime. Ştiu că teologii au răspuns la orice obiecţie, de data aceasta contra-replica mea nu mai

suportă o intervenţie: şi biserica s-a apărat de adversarii ei, dau doar un exemplu, i-a ars pe rug, adesea doar pentru o vorbă.

M-am oprit asupra acestui cuvânt fiindcă a avut o mare circulaţie în epocă, a fost acuzaţia crucială adusă celor cu alte convingeri decât comuniştii. Primul reacţionar era Regele, autorul principalului act care i-a adus pe comunişti la putere. Acum Regele, opunându-se ca minoritatea aceasta să-şi facă mendrele cu sprijinul zdrobitor al ruşilor, din erou – decorat de Stalin cu *Ordinul Victoria*, a devenit duşman al poporului.

Ca să mă întorc la cei excluşi la alegeri, erau unii cărora li se cuvenea pe drept eliminarea, simpatizanţii lui Hitler, de pildă, şi în fruntea lor, discipolii Arhanghelului. Dar pe aceştia îi momiseră comuniştii. Încă din iunie 1945, *Scânteia* («Iscra» pe ruseşte, ziarul lui Lenin) lansase un apel, poftindu-i în sânul partidului. Cineva, priceput în politică, spunea că ideea era înţeleaptă, discipolii reprezentau elementul revoluţionar al ţării, şi cine îi lua sub oblăduire nu avea decât să câştige; rămânea să li se schimbe culoarea. Aşa o fi, dar eu nu m-aş asocia niciodată cu duşmanul meu de moarte. La fel ar fi făcut şi comuniştii, să nu fi fost la ananghie. Deşi fricoşii şi oportuniştii dădeau fuga să se înscrie, numărul membrilor de partid rămânea infim faţă de ţărănişti, liberali şi poate chiar faţă de alte partide.

Erau apoi oameni învinuiţi că au fost contra aliaţilor, deşi nu avuseseră nimic de reproşat Angliei sau Americii, dimpotrivă, aşteptau salvarea de la ei, să ne scape din gheara ruşilor. E inutil să mai precizăm aici motivele; sunt amintite tot timpul şi chiar dacă n-ar fi aşa, ele există în conştiinţa tuturor românilor, de o parte şi de alta a Prutului.

Prin legea electorală se desfiinţa Senatul, care, oricâte păcate o fi avut, oricâţi senatori incorecţi se vor fi perindat pe băncile lui, rămânea o instituţie venerabilă a epocii când a existat o Românie Mare. Totodată se lua Regelui dreptul de a dizolva corpurile legiuitoare.

Dar de unde şi de ce acest drept? se vor întreba unii. Dreptul era prevăzut în Constituţie şi legitimitatea lui se explică prin rolul de arbitru pe care îl are Regele într-o monarhie constituţională. Nu sunt regalist, dar m-am născut şi am trăit în Regatul Român, sub sceptrul a patru Regi, care, cu excepţia unuia, aventurier internaţional, au fost vrednici de coroana pe care au purtat-o, iar rolul lor de arbitru l-au respectat cu sfinţenie.

Pe terenul de fotbal se înfruntă două echipe, un om urmăreşte să se respecte regulile jocului şi nimeni nu are dreptul să-l conteste decât în faţa istoriei; istoria fotbalului, desigur. Regele arbitrează între partidul de guvernământ şi opoziţie; el personal nu are nici opoziţie, nici guvern. Are însă dreptul să dea cartonaşe galbene acestuia din urmă, şi atunci guvernul e remaniat, îşi reconsideră echipa. Şi cartonaşe roşii. Atunci guvernul suspendat, pe o perioadă mai mică sau mai mare, până când va putea să recâştige încrederea alegătorilor. Nimeni nu-i poate contesta Regelui dreptul de a demite un guvern incapabil. Dacă greşeşte, îl judecă istoria după o procedură de urgentă, infinit mai severă decât la fotbal. Un rege poate abdica, poate fi detronat şi chiar decapitat; niciodată un arbitru de fotbal nu poate fi scos de pe teren înainte de sfârşitul jocului.

Şi măcar dacă legea electorală s-ar fi respectat, aşa cum ieşise, rotunjită din foarfece. O, nu de comuniştii noştri, aveau ei în spate destule calfe, să-i înveţe!

Alegeri libere! Ce înseamnă? Că poate să candideze orice partid doreşte, iar cetăţenii îl votează, fără să-i împiedice nimeni, pe candidatul care le convine. Întru respectarea acestei reguli, la fiecare secţie de votare, trebuie să existe, ca supraveghetor, un reprezentant al fiecăruia dintre partide, ceea ce de multe ori este imposibil; să ne mulţumim şi cu mai puţini, dar nu fără niciunul.

Urmează numărătoarea. Să nu se falsifice. Este posibil un

control fără lacună? Nu, ar trebui ca fiecare alegător să asiste la numărătoare; e imposibil. Să existe măcar unul, sau câţiva, din partea opoziţiei; au ei măcar zece ochi dacă nu o sută, ca să vadă în toate părţile?

O fi vreo ţară pe întreg pământul unde să nu se falsifice alegerile? Am pus o întrebare; nu-i o acuzaţie, deci nici calomnie.

Dar am auzit încă de mic, de la oameni care aveau dreptul să voteze, despre ciomăgaşii puşi să înmoaie spinarea celui bănuit că va vota împotrivă. Împotriva cui? A cui are mai multă putere; de obicei guvernul. Rar s-a întâmplat (o dată, de două ori în viaţa mea) să câştige alegerile partidul din opoziţie; atunci când guvernul era prea obosit, sau prea compromis, când o făcuse prea de oaie, cum se spune.

Am auzit şi am avut dovezi că sate întregi bănuite a vota împotriva guvernului, au fost înconjurate de jandarmi şi împiedicate să meargă la alegeri.

De urnele furate să mai spun? Mi-e lehamite! În odaia de alături e pregătită o urnă cu voturi pentru, şi la încheierea votării, cum, necum, e adusă în locul celeilalte.

La alegerile de după revoluţia din 1989 au candidat peste optzeci de partide. Atâta libertate nu mă miră, în anul 1932, parcă, au fost şi mai multe. Mă miră altceva: iuţeala cu care s-au născut, de azi pe mâine, să zici că au stat în incubator şi au ieşit după timpul de clocire prevăzut ştiinţific. Urmarea au fost trei buletine de vot, alcătuind împreună o carte; nu cu poveşti sau cu versuri, ci cu cimilituri şi rebusuri. Deşi am citit o viaţă întreagă, în afară de ce-am învăţat în şcoală, mărturisesc ruşinat că mi-a trebuit timp până să găsesc locurile unde voiam să pun ştampila. La secţia mea de votare multă lume a recurs la ajutorul unui tinerel aşezat la o masă de lângă intrare, să dea sfaturi alegătorilor încurcaţi în buletinele de vot. De-acolo până la camera de votare era o coadă de zece metri, în afară de cei care

aşteptau afară. Tinerelul avea timp să dea sfaturi pe îndelete: «Uite, pui ştampila aici, şi aici, şi aici!» Dar chiar cu aceste sfaturi, nu toată lumea ajungea lămurită după perdeaua cabinei. O bătrânică, în faţa mea, s-a uitat ca mâţa în calendar la buletinele de vot, uitase sfaturile de la intrare, explicabil cu atâtea pagini şi atâtea semne. «Domnule, s-a adresat preşedintelui, vrei să-mi arăţi dumneata cum se votează?» Preşedintele i-a arătat cum i-a convenit, lipsea numai să însemne locul cu creionul. Bătrânica s-a dus în cabină, s-a întors cu buletinele ştampilate. «Aşa e bine?» «E bine, acum îndoaie-le în două, nu, nu aşa! Să se vadă ştampila!» Apoi a pus-o pe bătrânică să bage buletinele în urnă, cu mâna ei, cum spune legea.

Eram în plin centrul Bucureştilor, în tot timpul cât am stat la coadă să-mi vină rândul, nu am văzut nici un reprezentant al partidelor de opoziţie; aceştia trebuie să aibă o cocardă de hârtie în piept, îi recunoşti de la distantă.

Am fost nu ca să controlez, ci din curiozitate, viciu vechi din copilărie, să văd pe delegaţii străini veniţi să supravegheze alegerile. Supravegheat nu-i prea mult spus? Un supraveghetor trebuie să reacţioneze, să ia măsuri de îndreptare, dacă treaba nu merge bine. Să nu-mi spună nimeni că n-au avut ce să obiecteze şi să îndrepte!

M-am aflat în contratimp continuu cu ei; pe la secţiile de votare din centru, pe unde am colindat, şi unde cred că le-ar fi fost mai uşor să meargă decât la periferie, n-am avut norocul să întâlnesc pe nici unul; nu voiam altceva decât să văd cum sunt îmbrăcaţi şi ce cravată poartă. De câte ori am ajuns la o secţie, ei erau în drum spre secţia cealaltă. În sfârşit, după alegeri am întrebat un om de la ţară, care nu este analfabet, citeşte orice carte îi dai şi ştie poezii pe dinafară, încă de când era copil de şcoală: «Cu cine ai votat?» «D-apoi de unde să ştiu? mi-a răspuns, ridicând din umeri. Am pus şi eu ştampila unde s-a

nimerit, că nu se vedea bine!»

Acum, cel puţin nu a fost teroare; oamenii au votat într-adevăr după cum le-a fost voinţa, o voinţă însă cumpărată cu sacrificii, făcute de guvernul provizoriu pe spinarea poporului. S-a proclamat, în cel mai inoportun moment din punct de vedere economic, săptămâna de cinci zile, când mulţi oameni, dacă li se explica, ar fi muncit şapte, bucuroşi că scăpaseră de teroare.

Un meseriaş cunoscut de mine, conducea o secţie într-o întreprindere bucureşteană; până la revoluţie atelierul lui producea marfă de un milion şi jumătate pe lună, dar cu atât nu îndeplinea planul şi muncitorii primeau numai şaptezeci la sută din salariu. În lunile dinaintea alegerilor producţia lor scăzuse de zece ori – la o sută cincizeci de mii pe lună. În schimb, luau salariul întreg, plus treizeci la sută primă. Temându-se că este o greşeală, meseriaşul meu s-a dus la şeful lui şi l-a întrebat: «Ce-i cu banii ăştia?» Iar şeful i-a răspuns: «Tu bagă-i în buzunar şi taci din gură!»... Se măreau salariile, ca mai târziu să înceapă şomajul şi lipsurile existente dinainte să crească până la imposibil. A plouat cu Decrete-legi care ne aduceau fericirea şi ne-au adus-o, de ce n-aş recunoaşte? Curentul electric, de la doi lei şi cincizeci kilowattul, preţ punitiv, mai dur decât cel prohibitiv practicat înainte, s-a redus la şaizeci şi cinci de bani «ca în vremuri bune», care oricum fuseseră destul de proaste. S-a abolit obligativitatea natalităţii şi controlul ginecologic – ura! Sunt destule alte exemple. Lumea a stat la coadă, a votat cu voie bună. În unele locuri afluenţa era atât de mare, că buletinele de vot n-au mai încăput în urne ci s-au aruncat în vrac, pe podele. Că reprezentanţii opoziţiei au mâncat bătaie în unele locuri, nici nu mai merită să se spună. Era o vreme frumoasă, de primăvară, luna mai, când înfloresc trandafirii!

Cu totul altfel s-a întâmplat în 1946; toamnă urâtă, ruşii

patrulau pe stradă. A fost atâta tristeţe, încât nici nu mai vreau să-mi aduc aminte ce făceam în acele zile. Mai degrabă am să vorbesc de Titus, fiindcă experienţa trăită de el atunci, adăugată la cele dinainte, a fost determinantă; înainte încă mai sperase. În ce? în Dumnezeu şi în dreptatea aliaţilor. Când aceştia au recunoscut guvernul Petru Groza, sfătuindu-l pe Rege să se plieze pe politica Moscovei, a înţeles că speranţele erau pierdute. Regele se pare că spera încă – era mai tânăr.

În vederea alegerilor – la care între timp dădea lumea năvală să se înscrie (cei slabi de înger erau convinşi că altfel nu se poate şi aşa o să le fie mai bine, ceea ce s-a adeverit de altfel, măcar în parte) – cu sfatul şi sub oblăduirea ruşilor, comuniştii au făcut o alianţă invincibilă: Blocul partidelor democratice. Primul dintre acestea, singurul cu vechime şi cu tradiţie, era partidul Social Democrat al lui Titel Petrescu.

În copilărie am citit o carte în fascicole, *O căsătorie cu revolverul*. Ţin minte vag, era o carte proastă, dar eu nu puteam să-mi dau seama. Atâta ştiu că Gabriela îl iubea pe Valentin, dar marchizul o sileşte să se mărite cu el, ameninţând-o cu revolverul, ceea ce spune, pe scurt, chiar titlul.

Social-democraţii vindeau o marfă asemănătoare cu a comuniştilor, dar pare-se mai ieftină şi de calitate mai bună. Căsătoria lor cu comuniştii s-a făcut cu revolverul, la fel cum, nu mult mai târziu, s-a făcut şi fuziunea între cele două partide. Celelalte formaţii afiliate blocului nici nu mai trebuie amintite, viaţa lor, ca a efemeridelor, a ţinut de la răsăritul până la apusul soarelui.

Cinci proaspeţi membri ai partidului, comunişti care ştiau că n-am să-i divulg, cum nu-i divulg nici astăzi, ferindu-mă să le spun numele, mi-au mărturisit că în 1946 au votat cu naţional-ţărăniştii şi cu liberalii. Bănuiau şi patronii lor, de aceea au avut grijă să se schimbe urnele în unele locuri, ceea ce era un act de minimă decenţă, căci în alte locuri, intimidându-i sau

alungându-i pe reprezentanţii opoziţiei, s-au declarat victorioşi, fără să mai numere voturile. Cu timpul metoda a evoluat până la perfecţiune, aducându-i partidului comunist peste nouăzeci şi nouă la sută din voturi dar nu mai era nici o scofală, fiindcă nu mai exista opoziţia.

Cele două mari partide, Naţional-ţărănesc şi Liberal, de fapt mai puternice decât înainte fiindcă sub aripa lor se strângeau acum toţi românii adevăraţi, au luat împreună treizeci şi două de locuri în Camera Deputaţilor. Dintre acestea liberalii aveau numai trei, ca să se vadă până unde mergea batjocura.

Nu cu mult timp înaintea alegerilor din România se sfârşea şi procesul de la Nuremberg, început cu un an înainte, spre a judeca pe marii criminali de război, colaboratorii lui Hitler. Ar fi fost un mare spectacol, dacă nu lipsea tartorul însuşi, dispărut cum se ştie. Erau un prim lot de douăzeci şi patru de acuzaţi, dintre care am regretat că mai lipsea unul, înverşunatul propagandist al nazismului, Goebles, sinucis în buncăr, împreună cu toată familia. În schimb am putut să-l văd pe Goering, în filme, gras ca mai înainte, dar slăbind de la o zi la alta.

Era prima oară în istoria omenirii când se făcea un asemenea proces; n-au fost judecaţi pentru crime de război nici Gingishan, nici Alexandru cel Mare; ce-i drept, aceştia nu erau învinşi şi prizonieri ai inamicului. Dar de ce să mă duc atât de departe în trecutul omenirii, când am la îndemână pe Wilhelm al doilea, care a însângerat popoarele Europei în primul război mondial şi n-a dat socoteală de nici o crimă, ci şi-a sfârşit viaţa în linişte în 1941 retras în Olanda, ţară neutră pe care o invadase la începutul războiului. N-am înţeles şi n-am să înţeleg niciodată, oricâte explicaţii mi-ar fi date, de ce olandezii l-au primit pe pământul ţării lor, brutalizată de el cu patru ani înainte.

Din acuzaţii de la Nuremberg, doisprezece au fost condamnaţi la spânzurătoare, primul dintre ei fiind Goering,

care însă a scăpat de ştreang, luând cianură de potasiu înaintea execuţiei.

Tribunalul era alcătuit din judecători desemnaţi de puterile învingătoare. Dintre ei, cei mai necruţători au fost ruşii. Îmi iau riscul de a întreba astăzi, nu le-a fost ruşine că dintre acuzaţi lipsea Stalin, unul din cei mai mari criminali de război, şi dinaintea războiului, şi după aceea? Abia astăzi încep să i se numere crimele, care însă, din păcate, nu mai pot fi pedepsite!

Cât îl priveşte pe Hitler, absent şi el de la proces dar din circumstanţe diferite, mă gândeam cum ar fi fost dacă odată capturat, cum se întâmplase cu Napoleon, să-l fi pus, ca pe Baiazid, într-o cuşcă solidă şi purtat în turneu de jur împrejurul pământului, având grijă să nu-l omoare nimeni cu pietre. Oricât de neumană şi primitivă ar putea fi socotită această procedură eu regret că nu a fost folosită şi în timpurile noastre. Şi îmi voi duce gândul până la capăt, spunând că dacă toţi cei dornici să-l vadă fără colţi şi pus în lanţuri, ar fi plătit o taxă de un leu, o rublă, un forint, o leva, o coroană, o marcă, un franc, un dolar, o liră sterlină şi tot aşa până la capătul tuturor monezilor din lume, cu banii strânşi, sunt sigur că s-ar fi reparat toate distrugerile datorate războiului, vieţile omeneşti neputând fi puse la socoteală, fiindcă nici Dumnezeu nu le poate fixa preţul.

Toate aceste întâmplări şi altele, strecurate printre ele, pe care nu le-am mai amintit ca să nu-mi fie şi mai grea viaţa, au făcut ca în sufletul lui Titus să se adune prea multă amărăciune. La sfârşitul anului 1946, când venise în Bucureşti şi locuia în odăiţa de pe Bulevardul Domniţei, toate idealurile lui de viaţă erau îngropate. Mai spera să reînceapă războiul, către care era limpede că se merge. Nu se gândea la nici o victorie, ci doar să moară cu arma în mână.

Aşa se scurse luna ianuarie a anului următor, care pentru el avea să fie şi mai dramatic. Tratatul de pace încheiat la Paris, în februarie, îi aduse un nou val de amărăciune. Ar fi fost prea de tot să mai fie pusă în discuţie Transilvania, tăiată cu satârul din trupul ţării, de către măcelarii de atunci ai Europei şi la recucerirea căreia contribuiseră cele douăsprezece divizii româneşti care luptaseră împotriva lui Hitler.

Aici gândul lui se întorcea în urmă, la prima parte a războiului, când luptase în Rusia şi armata noastră ajunsese până la Don, unde o parte se pierduse, cum fusese în primejdie să se piardă el însuşi.

Ni se aducea învinuirea că nu neam oprit la Nistru, în cartea dinaintea acestuia, apărută în 1989, imaginasem o convorbire între doi soldaţi români, ajunşi până la cotul Donului. «Ce căutăm noi tocmai aici?» întreba unul. Iar celălalt răspundea: «De!» – Ca ţăranii lui Rebreanu când sunt în încurcătură. Acest răspuns mă mulţumeşte, dacă toată lumea îl înţelege pe acel «de» la fel ca mine. El arată neputinţa de a spune adevărul, pe care însă îl insinuează. În manuscris ţăranul se exprima limpede, numai că am fost sfătuit să-i pun botniţă. El spunea astfel: «Când hoţul îţi ia junca din curte tu îl urmăreşti numai până la poartă?!»

La judecata neamului românesc, nimeni nu a ţinut seama

de gândul ţăranului meu din carte. Şi dacă aveam vina de a nu ne fi oprit la Nistru, de ce am mers mai departe, până la sfârşitul războiului, de-am ajuns tocmai în munţii Tatra, după ce eliberasem de mult Transilvania, pământul nostru?

La fel de întristător, tratatul de pace, după alte nedreptăţi, nu ne recunoştea statutul de cobeligeranţi, deşi nimeni nu putea să-l nege, de vreme ce luptasem alături de ruşi, foşti inamici ai noştri şi ajunsesem până în Cehoslovacia, lăsând pe pământ dâre de sânge. Şi nici nu ni se acordau reparaţii de război, ca altor state, care participaseră mai târziu şi în măsură mai mică la lupta aliaţilor, suferind mai puţine pierderi. Eram blestemaţi să plătim într-una? se întreba Titus, revoltat şi scârbit.

Atunci îl întâlnise pe Honoriu, care punea mai puţin la suflet aceste suferinţe, era optimist, nimic nu părea că ar putea să-l înconvoaie. Titus se mutase în casa lui, părăsind deci odăiţa din Bulevardul Domniţei fără să-şi ia rămas bun de la Olga, şi fără s-o mai vadă. Dar chipul ei se suprapunea, ca o umbră nedefinită, peste chipul Algăi, care nu-i putea pieri din minte.

Ca să nu aibă sentimentul că trăieşte pe seama altuia, şi încă într-un timp când toate se scumpeau, Honoriu îi găsise, între numeroasele lui rude şi între prieteni, elevi, să-i mediteze la matematici. Făcea bucuros această muncă, îşi găsea astfel un rost pe lume, iar pe deasupra îi aducea destui bani ca să poată contribui la cheltuielile casei, cu toată devalorizarea leului, care, ţinut un timp în buiestru, acum îşi scuipase zăbala şi începuse să galopeze spre milioane şi miliarde.

Vara merse la Constanţa, locuia pe «Hercule», mai mult singur, cu echipajul de care încă nu se legase. Honoriu lipsea aproape tot timpul, venea de obicei sâmbăta şi duminica, restul săptămânii era la Bucureşti, continua să umble pe la autorităţi, ca să obţină viza de plecare; se iveau dificultăţi neprevăzute pentru un necunoscător al politicii internaţionale. Nu i se spunea pe faţă, dar pare-se că guvernul român nu privea cu ochi buni

emigrarea evreilor spre Palestina, de teamă să nu indispună lumea arabă. Alte amănunte Titus nu cunoştea, şi nici nu era curios să afle de pildă despre aranjamentele lui Honoriu cu comunitatea evreilor, sau convorbirile de la Serviciul secret de informaţii, care funcţiona pe lângă Preşedenţia Consiliului de Miniştri. Aveau şi cei de acolo de pus întrebări, de fixat anumite condiţii; despre acestea Honoriu nu vorbea şi Titus nu ştia absolut nimica, indiferent la ce se petrecea alături. Rămase acolo două luni, trăind într-un fel de suspensie, parcă nu mai avea nici o legătură cu pământul.

Îi plăceau soarele şi marea, dar se ducea rar la plaja oraşului, unde era prea multă lume; prea multe femei ispititoare, ar fi fost imposibil să nu le vadă, dar frumuseţea lor, în loc să-l atragă, îi rănea sufletul. Câteodată visa la Olga, văzând în ea nu o femeie, ci un suflet-frate, înrudit prin nefericire.

Stătea la soare pe puntea barcazului, sau lua barca şi colinda bazinele portului; era o barcă mică, un «pui» de numai doi metri, şi i se părea că pe un spaţiu atât de redus ar fi putut să fie liber, ca pe o insuliţă nelocuită.

Cunoştea locurile încă din copilărie; pe dig, la ieşirea din port era o casă mică de lemn, vopsită în alb, cu obloanele totdeauna închise. I se spunea «Cuibul Reginei», locul de retragere al Reginei Elisabeta; mie, povestitorul, mi se părea prea modestă pentru o Regină, dar în ce mă priveşte mi s-ar fi potrivit tocmai bine, deşi pe furtună valurile izbeau în dig cu furie, făcând să vibreze piatra, iar mugetul lor îmi spărgea urechile. La adăpostul acelui cuib izolat de oameni mi-am petrecut multe zile de vacanţă, de aceea, imaginându-mi-l acum pe Titus trecând cu barca pe acolo, mă văd parcă pe mine în locul lui, într-o vreme cu adevărat fericită, nu ca astăzi. Dar degeaba mi-l imaginez aşa, din anul acela nici o barcă nu mai putea ieşi spre larg, numai vapoarele cu autorizaţie. La Cuibul Reginei era acum un post de pază, cu mitralierele îndreptate spre

ieşirea din port, şi alături staţionau câteva torpiloare ruseşti cu pupa la chei, gata să ridice ancora în orice clipă; dar clipa nu se ivea, toate decurgeau paşnic şi oamenii din echipaj, numai în izmene, jucau cărţi pe puntea de fier, la umbra tendelor.

Cât despre vapoare, de un timp veneau numai cele ruseşti care încărcau petrol, cherestea, cereale şi alte produse; flota noastră comercială nu mai avea decât un singur cargobot, i-am uitat numele, şi vasul de pasageri «Transilvania», o mândrie dinaintea războiului; acum făcea croaziere în Marea Neagră, uneori şi în Mediterana, numai cu pasageri bine văzuţi politic. Un vas construit după aceleaşi planuri, «sister-ship» i se spune, şi numit «Basarabia», fusese luat ca pradă de război, poate din cauza numelui. Pradă de război căzuse şi nava-şcoală «Mircea», am povestit în ce împrejurări. Chiar în vara când era Titus acolo, în 1946, ruşii ne-o restituiseră cu mărinimie, urmare a venirii la putere a comuniştilor. Fusese prilej de festivitate la Constanţa, cu discursuri, participaseră conducătorii partidului şi membri ai guvernului, cu domnul doctor Petru Groza în frunte. Era şi Regele dar l-am lăsat la urmă, ştiind că nu-l dorea nimeni din asistenţă. Ruşii nu făcuseră nici o pagubă navei, decât că îi luaseră motorul, punând în loc unul cu putere mai mică. Treacă de la noi! – o navă-şcoală merge cu vele, aşa se învaţă marinăria. Câte vase fără motor n-au făcut ocolul pământului, de la Magelan până în zilele noastre!

*

Viaţa continua să se scumpească, preţurile urcau de la o zi la alta, în curând avea să ajungă la cifre incredibile. Deşi salariile creşteau şi ele, rămâneau mult în urmă faţă de preţul pieţei, ca să folosim vorba la modă astăzi, care, înţeleasă sau neînţeleasă ustură groaznic. Salariul unui muncitor din port sau de la şantier, ajunsese la două sute patruzeci de mii de lei pe

lună, iar un kilogram de mălai, la bursa neagră, că nu se găsea în altă parte, costa două sute cincizeci de mii. Din ce trăiau oamenii e greu să înţeleagă chiar cei care au fost martori la fapte, dar le-au uitat, cum se uită visele urâte. Era tot leul nostru vechi, dinaintea primului război mondial, care atunci echivala cu francul francez, cum i se şi spunea de altfel, de multă vreme, cu cea mai deplină naturaleţe. Războiul sfârşit în 1918 îl zgâlţâise, în loc de unu puneai zece; dar atunci salariile crescuseră în aceeaşi măsură, în loc de două sute primeai două mii, şi ceva pe deasupra. Rablagit cum era, leul se ţinea pe picioare, doar că nimeni în afară de bătrâni nu-i mai spunea franc, ca pe vremuri. Ba chiar a venit o vreme când i-a crescut valoarea, în anii de criză, din 1928 sau '29 şi următorii, când au scăzut salariile, «curbe de sacrificiu», şi lumea a fost nevoită să strângă cureaua. Atunci au scăzut puţintel şi preturile, fiindcă era lipsă de bani, nu de marfă; prăvăliile dădeau faliment, deşi aveau rafturile pline, ceva de neînţeles astăzi. Pe urmă şi banii şi marfa s-au stabilizat, au fost câţiva ani de prosperitate, s-au construit locuinţe ieftine dar şi mai chivernisite, cu calorifer şi cu baie, au apărut automobile în locul trăsurilor, se aducea stofă din Anglia şi mătase din Franţa, de asemeni parfumuri; mica burghezie vizita Parisul, se înmulţeau restaurantele şi cârciumile, mirosea a mititei şi fleici pretutindeni, cântau tarafuri de lăutari şi orchestre de jazz, apăreau *diseurii*, Jean Moscopol urmat de alţii, renumiţi la vremea lor şi uitaţi astăzi.

Exista un săpun ieftin, «Cheia», care se vindea la băcănie în cutii de carton, săpun pentru toată lumea, bun să te speli şi pe mâini, şi pe faţă, şi la baie. De când îl ştiam, costa cinci lei bucata. Deodată, s-a făcut şase; oamenii se uitau nedumeriţi unul la altul. Cam tot atunci s-a scumpit şi carnea. Nu mai ţin minte cât costa înainte, dar ştiu că nu era ieftină, oamenii nevoiaşi o drămuiau, gospodinele se certau cu măcelarii că le puneau prea mult os în tirizie.

Într-o zi au apărut pe ziduri afişe, ordonanţe municipale cât o foaie de ziar, cu noul preţ al cărnii, care crescuse. Era o listă lungă, carne de toate felurile, de porc, de vacă, de oaie şi de toate calităţile. Ar fi greu să mai ţin minte atâtea preturi, cu zecile, nu l-am uitat însă pe cel mai mare dintre ele, douăzeci şi şapte de lei kilogramul, specialităţile, adică tot ce-i mai bun la porc şi la vacă, muşchi, cotlet, vrăbioare. Lumea totuşi era nemulţumită, deşi leafa unui profesor, de exemplu, pornea de la şapte mii pe lună, putea să-şi cumpere cu ei treizeci şi patru de kilograme zilnic, cât nu mănâncă nici leii de la menajerie. Cine n-a trăit atunci nu poate să creadă; de aceea nici nu mai spun câte şi cu ce preţ putea să cumpere profesorul, că doar nu era să-şi dea toată leafa pe carne.

Scumpirea a început încetişor, la câţiva ani după ce Hitler venise la putere şi devenea o ameninţare; lumea n-o sesiza încă. Era în 1938, anul când se făcea pactul de la München, unde Chamberlain şi Daladier, primii miniştri ai Marii Britanii şi Franţei abandonau Cehoslovacia, pentru o pace pe care o credeau veşnică, şi n-a ţinut decât un an de zile.

Scumpirea vieţii, când nu se datorează unei crize economice, anunţă războiul. Preţurile au continuat să crească dar nu năvalnic, fiindcă era belşug, mai multă marfă decât puteau oamenii să cumpere. N-a produs zguduire nici măcar venirea nemţilor în ţară, în 1940, chemaţi să ne ajute la instruirea armatei şi care, înainte de a începe treaba s-au năpustit în magazine. La ei toate se dădeau pe cartelă, nu le venea să creadă că pot să cumpere salam şi cârnaţi, de pildă, cât le poftea inima; în afară că îşi umflau obrajii cu felii groase, luau kilograme după kilograme şi le trimiteau acasă. Am spus de mai multe ori, dar nu mă rabdă inima să nu spun încă o dată, câte prăjituri erau în stare să înfulece. Pe atunci, la cofetării, clienţilor li se punea pe masă un platou cu prăjituri de mai multe feluri, o duzină să zicem, ca ei să-şi aleagă. Nemţii, ce să mai

aleagă?! Dacă erau doi, le mâncau pe toate.

Războiul nu a agravat prea mult situaţia, sigur că lipseau câte unele dar bursa neagră n-avea extindere, nici nu specula prea mult pe cumpărători şi preţurile în general creşteau cu moderaţie; eram o ţară bogată şi, cu toate nevoile frontului, o recoltă bună ne apăra de foamete. După oarecari restricţii, în 1943 îmi amintesc că în brutării apăruseră pâinea albă, chiflele şi cornurile. Doi ani mai târziu s-a împuţinat chiar pâinea neagră, iar în unele locuri a lipsit cu totul. Într-un oraş unde mă aflam atunci, treizeci de luni brutăriile au fost închise, cu hornurile îngheţate. Şi eram la hotarul cu acel grânar binecuvântat de Dumnezeu, care este Bărăganul. Oamenii au supravieţuit, dar nu-mi mai amintesc cum, ştiu doar că a fost multă suferinţă. În ce mă priveşte, fără să mă scald în bogăţie, nu-mi lipseau banii de mâncare. Cumpăram de la piaţa năpădită de precupeţi şi precupeţe, o pituşcă nu mai mare de o şchioapă, cu douăzeci de mii, apoi cu treizeci. Din când în când poliţia dădea o raită prin piaţă, confisca marfa iar pe precupeţi îi punea pe fugă, că n-avea nevoie de ei, ci de pâine. Peste două zile precupeţii apăreau din nou, şi pituşca, de la treizeci de mii se făcea patruzeci, leul se ducea şi mai rău de râpă. Se găseau şi pituşti albe, desigur mai scumpe, numai că înăuntru erau tot negre; aluatul, înainte de a fi băgat la cuptor se tăvălea prin făină albă.

Din câte mizerii şi suferinţe am întâlnit în viaţă, cred că nimic n-a fost mai trist decât ce-am văzut într-o zi la piaţa aceea, devenită acum bursă neagră, în adevăratul înţeles al cuvântului. Cuvântul bişniţar încă nu apăruse. Era iarnă, un ţăran tras la faţă, nebărbierit de mult, că poate îşi vânduse şi briciul, târa după el o maşină de călcat de pe vremuri, care se încălzea cu mangal şi dădea dureri de cap gospodinelor. Ca o culme a mizeriei, maşina avea capacul de fontă crăpat, şi mânerul de lemn ars pe jumătate. «Ce faci cu ea?» l-am întrebat, întârziind

să înţeleg starea lui mizerabilă. «O dau pe o litră de mălai, dar nimeni nu vrea s-o cumpere!» Mă opresc aici, nu mai rămâne nimic de spus după aceste cuvinte.

Trebuie să-mi blestem venirea pe lume dacă la birtaşul, de a cărui protecţie mă bucuram, mă aştepta un cotlet de oaie? Nu huzuream, era un noroc întâmplător, alteori mâncam supă de mazăre, în care găseam câte o gărgăriţă, sau mai multe şi le adunam pe marginea farfuriei, cu lingura. Să nu-mi plângă nimeni de milă, fiindcă, iată, am supravieţuit, ca să pot povesti aceste mizerii. N-am altă mângâiere şi nici alt ţel, astăzi, prima zi din ianuarie, când am intrat în ultima decadă a ultimului secol din mileniul nostru.

Am trăit acest secol aproape de la începutul lui, şi azi, când nu mai sunt decât zece ani până să se termine, pot spune, în comparaţie cu toată istoria dinainte, că a fost cel mai grandios timp al omenirii, dar a cerut prea mult zbucium, spaimă, tortură şi sânge.

La câtă micime trebuie să mă întorc ca să-mi mănânc cotletul de oaie. În anumite zile din săptămână, decretate de primărie, nu era voie să mănânci carne; zile de post mai dese şi mai severe decât cele impuse de biserică. Nu înseamnă că în zilele celelalte, de dulce, puteai găsi carne la măcelărie.

Restricţia nu a fost aplicată decât la restaurante; de unde să iei atâţi inspectori care să controleze bucătăriile din casă în casă? Astăzi, cu tehnica la care s-a ajuns în ultimii cincizeci de ani, n-ar fi imposibil; dacă sunt aparate care aud prin ziduri ce se vorbeşte într-o casă, s-ar putea născoci şi unele capabile să simtă ce fierbe în oală.

Dar, cum spuneam, nu înseamnă că în zilele fără restricţii toată lumea avea carne la masă. N-oi fi fost eu singur în tot oraşul să mănânc supă de mazăre cu gărgăriţe. Şi-apoi ţăranul care voia să vândă o maşină de călcat pe o litră de mălai, spunea totul, fără alte cuvinte.

S-a întâmplat ca birtaşul să aibă cotletul tocmai într-o zi când nu era voie. Mâncam într-o odăiţă din fund; la alte mese găsisem încă două sau trei persoane, privilegiate ca şi mine. Terminasem cotletul, rămăsese doar osul, când în odăiţă, dând perdeaua la o parte a răsărit un omuleţ iute de picior şi cu ochii ageri, care a trecut glonţ de la o masă la alta, zgâindu-se în farfuriile noastre. N-a fost greu să înţelegem că era un inspector de la poliţia economică; s-a dus fuga alături, să vină cu patronul prins în contravenţie. Am învelit osul în şerveţelul de hârtie şi l-am băgat în buzunar, cum au făcut şi ceilalţi. Într-o clipă inspectorul s-a întors cu birtaşul după el.

— Unde-i osul? s-a adresat perplex primului client, aflat la masa de lângă uşă. Era un os în farfurie! Unde-i osul?

Aşa a trecut pe la fiecare masă, din ce în ce mai roşu în obraz şi aproape sufocat de furie: «Osul! Unde-i osul? Era un os în farfurie!»

După cum se uita la vinovaţi, părea gata să-i caute prin buzunare, mă şi pregăteam să-i dau una peste mână, când patronul, fără să se piardă cu firea l-a apucat de braţ şi l-a scos afară, vorbindu-i cu înţeles:

— Hai, lasă, nu te mai lega de oameni!

Când am ieşit, inspectorul era la tejghea, cu o sticlă de vin în faţă. Probabil avea ceva şi-n buzunar, cum noi, muşterii, aveam oasele.

De auzit mai auzisem, de văzut vedeam prima oară cu ochii mei un act de corupţie. De atunci, patruzeci de ani şi mai bine corupţia a crescut întruna, ca să ajungă astăzi o obişnuinţă, de nu se mai miră nimeni. Iată răul cel mai mare: că nu se mai miră nimeni!

Şi tare mă tem că încă nu s-a născut acela care s-o stârpească! Să vrea – şi să poată!

Sunt convins că există oameni incoruptibili. Dar, ca să poată trăi într-o lume coruptă, trebuie să cadă câteodată în

păcatul inevitabil de a corupe şi ei pe alţii.

Când marfa lipseşte – preţul creşte, ceea ce face să scadă valoarea banului, am învăţat la primul război mondial. Cine suferă? Toată lumea, în afară de cei care au marfă dosită, deşi, odată ce-o vând, nu mai pot lua alta. Acest fenomen se numeşte devalorizare, ştie toată lumea, chiar şi copiii, căci, în loc de patru bomboane la leu, capătă numai una. Oamenii n-au încotro, încep prin a strânge cureaua şi a-i înjura pe speculanţi, la fel şi guvernul. Cine a strâns bani la ciorap, cumpără mai întâi mâncare, apoi tot ce se găseşte fie că îi este sau nu de trebuinţă, ceea ce face să crească şi mai mult preturile. Acestea nu pot însă depăşi o limită, din cauza sărmanilor care nu au decât leafa, pensia sau orice fel de venituri limitate, căci ar ieşi răzmerită. Devalorizarea, după mine, fără să fiu economist, nu se poate confunda cu inflaţia. Inflaţia începe atunci când statul, în derută, nemaiputând face faţă plăţilor, se apucă să tipărească monedă fără nici o frână, de o mie de lei când cea mai mare fusese de o sută, apoi de zece mii, şi tot aşa, până se ajunge la milioane, ca în anii 1946 şi '47; în schimb nu mai există primejdia de falsificare, căci până să facă cineva matriţa unei hârtii de un milion, aceasta era înlocuită cu una de zece milioane.

Aşa mergea treaba în vara anului 1947, când Titus se afla la Constanţa şi când s-a anunţat că toată lumea trebuie să declare la anumite centre banii de care dispune, în vederea înlocuirii lor cu o nouă monedă. Operaţiunea s-a numit stabilizare, dar a fost furt în toată regula, fiindcă indiferent de suma declarată s-a schimbat doar o câtime, nu-mi aduc aminte suma şi nici nu merită să întreb pe cineva; oricum a fost o hoţie. În acel timp duceam o viaţă nomadă, mă mutam din oraş în oraş, n-aveam altă avuţie decât două geamantane, cărţile le dăruisem, nu stăteam într-un loc mai mult de o lună sau două, mă simţeam instabil ca viaţa însăşi. Dar aveam un domiciliu permanent în Bucureşti, o cămăruţă mai mult goală, o ţineam ca să-mi pot

păstra Buletinul de identitate; acolo m-a prins recensământul din 1946, şi acolo am rămas înregistrat până acum câţiva ani când s-a făcut o nouă numărătoare a populaţiei.

În vara lui 1947 mă aflam la Sighişoara, unde m-au atras totdeauna culorile caselor, şi chiar dacă au început să se şteargă, eu le văd ca altădată. Aveam în buzunar vreo sută de milioane, care mi-ar fi îngăduit să trăiesc o săptămână sau două, i-am declarat la centru odată cu toată lumea; a doua zi m-a cuprins o nelinişte, urma un necaz, nu ştiam cât de mare, umblau felurite zvonuri, unul mai prăpăstios decât altul, dar ce s-a întâmplat în realitate le-a depăşit pe cele mai pesimiste. Astăzi nimeni n-ar crede, nici chiar cei care au păţit-o, de pildă eu însumi. Peste noapte m-am gândit car fi mai bine să fiu în Bucureşti, oricum acolo aveam domiciliul legal şi cine mai ştie câte puteau să se întâmple. A doua zi am plecat, cu geamantanele. Stabilizarea a urmat repede, oamenii n-au luat mai mult decât nimica toată, afară de cei care aveau monede de aur şi le vindeau la Banca Naţională. După preţurile noi un kilogram de struguri costa cincizeci de bani, şi un ou cam tot atâta. În schimb trenul de la Sighişoara la Bucureşti fusese fixat la peste o mie de lei, cam aşa îmi aduc aminte. E drept că vreo câteva zile s-a mai putut călători cu lei vechi, pe urmă trenurile au mers mai mult goale.

Eu, unul, n-am putut să schimb nimic, fiindcă eram înscris la un centru din Sighişoara, şi degeaba mă duceam în altă parte. Noroc că aveam un cocoşel de aur, altfel aş fi rămas fără o leţcaie, cel mai sărac om dintr-o lume sărăcită mai rău ca la bursa din New York, când cu marea criză. Nu însemna că fuseseşi un om bogat dacă aveai o geantă de bani vechi; bogaţii aveau geamantane, cufere şi dulapuri. Toate s-au dus pe apa sâmbetei, nu existau încă nici măcar centre de colectare a hârtiei, să le dai cu zece bani kilogramul.

Nu ştiu ce-a urmărit ministrul de Finanţe, prin 1945 mi se pare, poate a fost doar o toană, un joc copilăros, când a pus să se

bată monedă din aurul disponibil la Banca Naţională. E simplu să spui că a vrut să adune din mâinile populaţiei moneda de hârtie. Ce putea face cu ea, când nu mai avea nici o valoare? Îşi închipuia cineva că în acest fel leul o să capete stabilitate? Haida de! E adevărat că până la urmă statul a rămas şi cu aurul, aproape pe gratis. Dar nu-i mai puţin adevărat că grămezi de cocoşei zac astăzi îngropaţi în păduri, în pivniţe sau ascunşi în cine ştie ce tainiţe. Proprietarii lor or fi murit de mult, unii din ei în temniţe, şi nimeni nu mai ştie de urma aurului. Poate după sute de ani, sau după milenii se vor descoperi, cum s-au descoperit atâtea comori în vremea noastră. Cocoşeii domnului ministru Alexandrini vor contribui la reconstituirea istoriei acestui secol de la sfârşitul mileniului.

Când s-au lansat, oricine a putut să cumpere, iar apoi au circulat liber. Era o monedă cam de mărimea napoleonului de aur dinaintea primului război mondial; în afara cabinetelor numismatice mai poate fi văzută şi astăzi în unele salbe, dacă n-au fost confiscate.

Cine a avut mai mulţi cocoşei a dus-o bine o vreme; când ai bani poţi să cumperi de toate, chiar şi ce nu se găseşte. Numai că leul nou a început şi el să se devalorizeze repede, o economie nesănătoasă nu se poate ţine pe picioare, oricât ai descânta-o. Eram sărăciţi de război, şi pe deasupra aveam de plătit despăgubiri ruşilor. Cât trebuia să plătim se ştia, dar cât plăteam nu afla nimeni. Nu s-a spus niciodată cât din ce avea ţara – cereale, petrol, cherestea, produse industriale – se ducea în Rusia. Am fost un timp în vizită la un prieten, inginer la şantierul naval din Olteniţa. Un şantier mic, dar lucra sub presiune, şlepuri fluviale, în contul reparaţiilor de război; pretutindeni erau inspectori delegaţi de ruşi, care supravegheau cu rigoare ca totul să se facă temeinic şi la termen. La fel lucrau toate şantierele, fabricile, uzinele, gaterele, morile, et caetera.

Altă amintire personală am de la Reşiţa, unde se lucrau

locomotive de cale ferată. Acestea, odată asamblate plecau în convoi, spre Ungheni, unde erau predate ruşilor; noi, cei care priveam de pe margine ştiam ce greu şi migălos se lucra o locomotivă, dar n-am aflat niciodată cât costă una, şi câte trebuia să dăm. Uneori lipsea câte o piesă, confecţionată de altă uzină, un manometru de pildă. Ca să nu fim în întârziere, ceea ce atrăgea penalizare, convoiul pleca pe calea ferată, iar manometrele, unul sau zece, sau câte lipseau, se trimiteau pe urmă, cu avionul, ca la Ungheni să ajungă înaintea locomotivelor, să fie montate fără întârziere, în timp ce se făceau actele de primire; acestea, dacă s-au contabilizat vreodată n-au fost aduse la cunoştinţa ţării. După un timp, cât bietul popor îndurase toate lipsurile şi se spetise muncind, ruşii au anunţat că ne iartă de restul datoriilor (fiindcă eram oameni de treabă şi ascultam de guvernul doctor Petru Groza). Ştirea s-a popularizat cu aplauze şi fanfară, dar cât am mai fi avut de plătit n-a spus nimeni.

Cât am luat de la Bancă pe cocoşelul meu nu mai ţin minte, ştiu doar că mi-au dat hârtii de trei lei, şi am dus-o cu ele vreo zece zile. Pe urmă am început să trag mâţa de coadă. Despre această parte a vieţii mele nu voi povesti niciodată, n-a fost mai rea decât a altora, voi povesti despre aceia.

E de la sine înţeles că nu toţi oamenii s-au îndurat să schimbe cocoşeii la Bancă, mai ales cei care aveau cu miile. Preţul lor era ridicol faţă de valoarea reală şi stabilă a aurului. Iar noii bani de hârtie se devalorizau repede, ca şi cei dinainte. Ce să mai lungesc vorba, dacă nu-i ploaie nu creşte nici porumbul, nici grâul. Şi în economia noastră era o «secetă» îngrozitoare.

A fost un termen pentru depunerea cocoşeilor şi-a altor monede de aur. La expirare a început vânătoarea. Lumea uită repede; în afară de cei puţini cine mai ţine minte că a fost o epocă de groază? Numărul celor care dormeau cu rucsacul la

căpătâi s-a înmulţit. Unii, mai slabi de înger, când au auzit ce se întâmplă, închisoare, tortură, şi-au aruncat banii în gârlă, dar nici după aceea n-au dormit cu inima liniştită: «Dar dacă m-a văzut cineva? Sau dacă există o bănuială? Mă iau la cercetări şi nici măcar nu pot arăta unde am aruncat cocoşeii; am avut zece, au să spună că erau o mie, să-i scot din pământ din iarbă verde, altfel nu mai văd lumina zilei.»

Unii, mai siguri pe ei, i-au ascuns în locuri unde nu şi-ar fi închipuit nimeni, în piciorul mesei, bunăoară. În rezervorul closetului nu mai vorbesc, era primul loc unde îşi băga nasul poliţia. Sub parchet îi găseau fără aparate de detecţie, că nu aveau; ce-i costa pe ei să-l scoată bucată cu bucată, răvăşind toată casa?!

Pe urmă îşi juca rolul delaţiunea. Un amărât de cizmar a ascuns doi cocoşei, nu mai mult, sub flecul pantofului; un muşteriu abraş, sau poate chiar spion de meserie, l-a dat de gol şi cizmarul s-a pomenit la arest, unde l-a cuprins disperarea şi l-au podidit lacrimile, înainte de a-l ridica au făcut jaf în atelier şi în cele două odăi de locuit aflate alături, au răscolit prin toate ungherele, au tăiat tălpile pantofilor care aveau pingele noi şi erau ai clienţilor. În aceeaşi celulă era un ins mai spălat, profesor la şcoala comercială, aşa i-a spus, prezentându-se, după ce se ostenise să-l încurajeze pe noul venit;

— Nu pune la inimă; pentru doi cocoşei poate au să te ierte. Mai greu ar fi să-ţi găsească şi alţii.

— N-am domnule, ducă-se dracului de cocoşei! Mai bine-i aruncam la canal...

— Te iartă! Poate o să-ţi dea o amendă. Greu e cu mine, că mi-au găsit o mie.

Cizmarul căscă ochii cu groază.

— O mie?! Cum nu te-ai gândit, domnule? De ce nu se gândesc oamenii? De când îi spun lui gineri-miu, şi el râde de mine, zice că pe el nu-l prinde nici dracu!

Ginerele cizmarului, electrician, fără inginerie dar cu tehnică înaltă, construia aparate roentgen, pentru medici, că nu se mai importau. Nu ştiu cum făcea rost de tuburi, i le aducea cineva din străinătate. Restul era floare la ureche; un tinichigiu-lăcătuş şi un vopsitor, îi lucrau şasiul, ca de fabrică, restul se rezolva cu uşurinţă; nişte transformatori, nişte şaltăre găsea oriunde, instalaţia o făcea cu mâna lui: sârme întinse, câteva conexiuni, şi gata. Toţi doctorii care voiau să-şi deschidă cabinet se înghesuiau la uşa lui; cu aparatul roentgen atrăgeau clientelă, fără aparat nu inspirau încredere. Într-un an, fabricantul se îmbogăţise, avea automobil, îşi făcea şi casă, cu cinci odăi, cu garaj şi atenanţe.

— Şi are mulţi cocoşei? întrebă profesorul.

— Da' cine a stat să-i numere!

— Numai de n-ar păţi-o!

— Lui nu-i e frică. I-a îngropat în pădurea Băneasa; cui să-i dea prin minte?!

Ginerele era cunoscut sub numele de Nicu Simpaticu, aşa se prezenta el însuşi; cum îl chema cu adevărat or fi ştiut unii, dar uitaseră, îi spuneau şi ei ca toată lumea din Parcul Rahovei, unde locuia încă, în casa veche; casa nouă şi-o făcea aproape de centru, găsise un loc pe strada Virgiliu.

În chiar după-amiaza zilei când socrul se destăinuise profesorului, o maşină veche, în aparenţă particulară, un Plymouth dinaintea războiului apăru la poarta lui Nicu Simpaticu. Şoferul rămase la volan, cu un câine lup alături. Coborâră doi oameni, poliţişti în haine civile, intrară în curte, îşi arătară legitimaţiile şi fără vorbă lungă îl luară pe Nicu la plimbare. Nu se osteniră să percheziţioneze casa, asemenea treabă se făcea de obicei noaptea, să nu bage de seamă vecinii. S-ar fi ostenit de pomană, ştiau dinainte unde să meargă.

Cu Nicu între ei doi, pe bancheta din spate, maşina merse drept în pădurea Băneasa şi opri la prima alee. Până atunci

nimeni nu scosese o vorbă. Nicu stătea cu capul între umeri. Avea vreo patruzeci de ani, era scund, grăsuţ, cu părul rar lins pe spate, cu ochelari de miop de sub care se bulbucau doi ochi ca de broască. Era speriat, dar ştia să-şi ţină firea, făcea pe nepăsătorul. Bănuise de la început ceva, dar când maşina coti la dreapta spre pădure, nu mai avu nici o îndoială. Câinele lup, cu capul întors, îl privea fix, ca şi cum ar fi vrut să-l hipnotizeze.

— Coborâm, sau mergem cu maşina? E departe? întrebă primul poliţist, cel din dreapta.

— Ce să fie?

Al doilea poliţist se trase puţin într-o parte, ca să-şi poată ridica braţul, îndoit din cot, apoi făcu o mişcare scurtă, fulgerătoare; cotul îl izbi pe Nicu în obraz, de strâmbă capul; câinele rămase impasibil. Ochelarii săriră pe podeaua maşinii.

Primul din ei se aplecă şi luă ochelarii de pe jos.

— Poftim! spuse, cu politeţe.

— Mulţumesc, răspunse Nicu.

Şi, după ce îşi potrivi ochelarii, continuă cu seninătate.

— Mergem cu maşina, e departe, tocmai la poligonul de tir.

— Eşti un om de înţeles, spuse poliţistul al doilea, cel care îi strâmbase capul.

De obicei comorile se îngroapă la rădăcina unui copac, ca să fie un reper sigur. Dar copacii pot fi tăiaţi, şi buturugile scoase. Nicu alesese un salcâm tânăr, n-avea un diametru mai mare decât latul palmei. Nu pentru acest motiv îl alesese, nu se gândea că va ţine banii acolo până să crească salcâmul ca să fie bun de tăiat; altceva îl atrăsese, un simţ ascuns, nu putea să-şi explice, de ce acel arbore, asemănător întru totul cu cei din preajmă îi era simpatic şi-i inspira încredere.

Poliţiştii aveau cazma în maşină, îşi cunoşteau meseria; pământul se vedea că era săpat de curând, cazmaua intra ca în brânză.

La jumătate de metru găsiră comoara, un tub de zinc, cât un obuz de cincisprezece centimetri, scăldat în smoală. Râcâiră smoala dar capacul era sudat, nu-l puteau deschide acolo, în pădure.

— Ce-i în el? întrebă primul poliţist. Se mira de seninătatea păgubaşului.

— Cocoşei, napoleoni şi ruble de aur.

— Câţi?

— Trei kilograme; n-am stat să-i număr.

În poliţişti era o nemulţumire; se uitau unul la altul, cu priviri piezişe, înrăite. Oare să fi fost din cauza capacului? Se gândeau că astfel ar fi pus şi ei ceva deoparte, barem câteva bucăţi, tot nu erau numărate?

— Ştii cât o să iei pentru asta? întrebă al doilea poliţist. Cel puţin cinci ani de ocnă.

Nicu Simpaticu se uita la ei şi îşi spunea în gând: «Oare n-am putea să cădem la o înţelegere? Să împărţim pe din două... Sau, hai, pe din trei, părţi egale pentru fiecare! Nu; pe din patru; mai e şi şoferul».

Cum stăteau toţi trei acolo, în pădure, parcă trecea un curent electric prin aer, de la unul la altul; erau gândurile lor, încrucişate, gândeau dar nu îndrăzneau să spună.

Poliţiştii nu erau versaţi, altfel seninătatea lui Nicu ar fi trebuit să le dea de bănuit. Poate că mai avea bani ascunşi şi în altă parte, o izbitură de cot în obraz l-ar fi făcut să mărturisească. Unuia chiar îi veni această idee, dar tocmai atunci Nicu, de parcă l-ar fi simţit, căzu în brânci şi începu să se dea cu capul de pământ, de unde mai înainte fusese atât de flegmatic.

— M-am nenorocit! hohoti. Doamne, ce mi-ai făcut? îmi rămân nevasta şi copiii pe drumuri! (Şi tocmai avea trei aparate roentgen în lucru!) Cinci ani de ocnă?! Mai bine nu m-aş fi născut!

Alte două tuburi de aceeaşi mărime erau îngropate în alte locuri din pădurea Băneasa. Ce s-a întâmplat cu ele nu ştiu, fiindcă n-am aflat ce-a mai fost pe urmă cu Nicu Simpaticu. Poate după ce a ieşit de la închisoare, cu pedeapsa ispăşită, sau amnistiat la 23 august, şi-a dezgropat comorile şi le-a vândut statului, în tranşe, ca să nu bată la ochi atâta grămadă. (A fost o vreme când s-a îngăduit ca oamenii care mai păstrau încă aur, să-l poată vinde Băncii Naţionale, fără pedeapsă). S-ar putea să-l fi ţinut îngropat până astăzi, când e liber să aibă oricât aur. Dar tot aşa de bine se poate ca Nicu Simpaticu să fi murit în închisoare, sau după aceea, să fi avut un cancer, atât de răspândit în zilele noastre. În acest caz, dacă nu mai ştie nimeni locul, comoara e încă nedezgropată şi aşa va rămâne cât va exista pădurea. Am spus mai înainte că multe comori vor fi probabil descoperite cu vremea; în afară de bogăţiile lui naturale, pământul ascunde şi bogăţii necunoscute.

Titus a rămas la Constanţa, pe «Hercule», până la sfârşitul lui septembrie, când începuseră ploile. Vara acelui an, 1947, fusese în schimb frumoasă, se bucurase de soare, aşa se spune, dar pentru el nici soarele nu putea fi o bucurie. Peste suferinţa nestinsă, pe care învăţase s-o ascundă ducând o viaţă aparent ca a tuturor oamenilor, venea uneori o alinare confuză, amintirea vecinei de la etajul al şaselea, care îl îngrijise în cele trei săptămâni de friguri. Era ea, dar nu putea să-i reconstituie trăsăturile, o vedea sub chipul Algăi, care în amintirea lui nu mai avea nimic pământean, deşi îşi păstra chipul de altădată, senin, proteguitor. Cum nu credea într-o viaţă de apoi, ştia că Alga nu mai exista decât în conştiinţa lui, şi dincolo de suferinţa prin care trecuse, o socotea fericită. În sufletul lui îi construise un Paradis, unde totul era pur şi nimic nu mai putea s-o întineze. La început numai o consolare, cu timpul ideea aceasta deveni o bucurie: o avea pe Alga cu el, ştia că o va iubi până la moarte.

Îi era atât de indiferentă sărăcia din acea vară! Trăia din

nimica toată, la fel ca multă lume care nu avea monezi de aur. Dar, de vreme ce era cald, totul devenea suportabil. Cu banii căpătaţi pe milioanele din buzunar cumpărau pâine, făcuse un buget comun cu echipajul şi mâncau împreună. Honoriu lipsea ca de obicei toată săptămâna, cheltuia foarte mult cu trenul. Probabil avusese ceva aur, dar ce luase pe el trebuia să economisească, fiindcă deocamdată n-avea decât cheltuieli şi nici un fel de venituri. Oamenilor din echipaj le dăduse milioanele pe care puteau să le schimbe, de-aici înainte erau nevoiţi să aştepte, ştiau asta şi nu aveau pretenţii. Dar nu le păsa de sărăcie, şi nu-şi pierdeau voia bună. Erau toţi patru singuri pe lume, nu-i lega nimic, de nimeni, se legaseră între ei ca fraţii, alcătuiau o familie. Titus li se alăturase.

Atunci, vara, nu aveau alte provizii, decât un sac de mălai, un bidon de undelemn, oţet şi sare. Mâncau de obicei aterine, fiindcă le prindeau uşor, chiar acolo, în port, făcuseră o plasă cu scripete, pusă pe un şcondru în afara bordului. N-aveau decât s-o coboare, să arunce deasupra un boţ de mămăligă fărâmiţată şi în câteva minute scoteau o găleată de aterine. Rudi, mecanicul, era şi bucătarul barcazului, prin bună-învoire, fiindcă se pricepea şi avea imaginaţie. Titus mâncase adesea aterine prăjite; vara, la mare, se obişnuieşte. Nu-şi închipuise însă câte se pot găti din acest peştişor care se înmulţea repede, dovadă că brăzdau în masă bazinele portului. Saramură de aterine, cu mămăligă; ciorbă de aterine, musaca de aterine, ghiveci, budincă şi chiar şniţel: da, un pumn de aterine date prin ou şi făină, să se lege, făcute turtite în palmă şi apoi prăjite în untdelemn, până se făceau ca aurul. Pentru aceste mâncăruri se cereau şi legume. Le luau nu de la piaţă, cu parale, ci de la grădinari, dând în schimb tot aterine, kilogram pe kilogram, le convenea şi lor, şi grădinarilor. Grădinile erau departe, în afara oraşului, dar mergeau până acolo fără preget, doi câte doi şi se întorceau cu zimbilele pline: cartofi, morcovi, ţelină, ceapă, ardei, roşii. Sigur

că nu era uşor să faci şase kilometri la dus, şase la întors, cu mâinile împovărate, însă le venea rândul doar la două săptămâni. Tot acolo găseau şi fructe; numai de băutură duceau lipsă şi fără a fi beţivi tânjeau după ea, ca tot omul. Din când în când căpătau o damigenuţă de vin de la un cârciumar din marginea oraşului, dar nu pe aterine; cârciumarul era mai năzuros decât grădinarii, nu-i lipseau mititeii şi fleicile, voia altfel de peşte, din acela care se prindea greu în port căci pe dig nu pica decât scrumbie; ar fi trebuit să iasă cu barca în larg, dar din anul acela nu mai era voie. Comănescu, ungătorul, care pescuise păstrăvi în Trotuş, se pricepea să dea cu undiţa, avea şi răbdare, adică era bun de pescar, numai că, aşa cum spuneam, în port greu se prindea un peşte mai acătării. După ceasuri şi ceasuri de pândă îi pica un laban, dar nu în fiecare zi. Bineînţeles că trebuia să-l ducă numaidecât cârciumarului; nu înseamnă că se întorcea cu damigenuţa plină, dacă peştele avea un kilogram, i se cuvenea un litru de vin; bunişor, ce-i drept, nu poşircă. Nu-l lua însă atunci, aştepta să se umple damigenuţa de cinci litri; patru inşi n-ar fi avut ce pune nici pe-o măsea, dintr-o sticlă.

Se ducea şi Titus uneori la grădinari, îi era dor de câmp şi de vremea lui fericită, pe care o retrăia mai uşor în afara oraşului. În viaţa de pe barcaz îl contraria ades veselia oamenilor, care i se părea vulgară, dar n-avea ce face, nu putea găsi nicăieri o lume pe măsura simţămintelor şi concepţiilor sale. Rămânea cu ei pe punte după masa de seară, privea constelaţiile fulgerate de sclipirile farului, şi îi asculta povestind întâmplări din viaţa lor marinărească. Erau oameni cu bun simţ şi nu fără educaţie, dar mediul îi aducea la nivelul oamenilor din port: hamali, derbedei, cuţitari, beţivi şi prostituate. Nu trăise în afara realităţii, făcuse războiul şi totuşi crezuse viaţa mai pură, îi ignorase cu bună ştiinţă scursurile, deşi trecuse pe lângă ele.

Venea la taifas serile un marinar de pe remorcherul «Ilie

Pintilie», prieten cu băieţii, deşi părea făcut dintr-o stofă mai proastă. Ilie Pintilie era numele unui comunist executat la începutul războiului, pentru spionaj în favoarea Uniunii Sovietice; se spunea, dar poate erau doar vorbe, că făcea semnale luminoase avioanelor venite să bombardeze noaptea. Târziu s-a aflat că nici nu era român, ci rus trimis să spioneze; n-am nici o dovadă şi nici nu mă interesează cum nu mă interesează nici cine a fost în realitate Vasile Roaită, un tânăr socotit erou al luptelor de la atelierele Griviţa din 1933, când muncitorii de la calea ferată s-au înfruntat cu armata. Numele lui Vasile Roaită a fost ţinut mult timp în mare cinste, ca şi al lui Ilie Pintilie, pe urmă asupra lui a căzut brusc tăcerea, fără explicaţii, doar cu zvonuri, că n-ar fi fost deloc erou, ci o figură suspectă.

Nu ştiu cum se mai numeşte azi remorcherul, dar se poate ca după cincizeci de ani nici să nu mai existe. La vremea când se petreceau faptele care se vor descrie aici, în iarna anului 1947, când oamenii de pe «Hercule» se pregăteau să fugă cu barcazul la Istanbul, «Ilie Pintilie», remorcher nou, cu motor puternic, era singurul vas din port în stare să-i urmărească.

Marinarul povestea întâmplări din viaţa portului, una mai dezgustătoare ca alta, cu precădere beţii şi violuri, muncitoare de la şantierul naval sau de la silozuri, înghesuite în vreo magazie, într-un vagon de marfă şi siluite până la leşin, de o bandă întreagă.

Lui Titus îi venea să coboare în cabină, să ia revolverul şi să-l împuşte dar se supunea raţiunii şi îndura în tăcere. Iar dacă ar fi fugit, sau şi-ar fi astupat urechile, nu însemna că ar fi anulat acele fapte şi nu ar fi făcut el lumea mai bună.

— Săptămâna trecută, povestea marinarul, am găsit un ţigan pe chei, căuta un vapor, să se angajeze la bucătărie. «Te angajez eu, îi spun, uite pe remorcherul ăsta, sunt şeful echipajului, şi chiar am nevoie de un bucătar, dar pentru asta

trebuie mai întâi să-mi fac pofta cu tine». Cu greu îşi învinse Titus dorinţa de sinucidere.

14

Toamna Titus a revenit în Bucureşti, unde şi-a reluat meditaţiile. Locuia tot la Honoriu, nu ştia ce o să se întâmple cu el de la o zi la alta, avea mintea paralizată. Uneori trecea pe Bulevardul Domniţei, se uita la etajul al şaselea; nu putea să vadă în curtea interioară, desigur, burlanul pus de el era tot acolo; îşi amintea cum găurise zidul, la un pas de moarte. Avusese forţa să se salveze; acum n-ar mai fi avut-o. Îi venea în minte Olga, cum o văzuse în camera duşului. Ea ar fi fost poate o alinare, să-i ia mâna şi s-o privească, să-şi spele ochii. Ce îl împiedica să urce – spaima, ruşinea? Gândul că privind-o ar pângări-o?... Nu, îi lipsea voinţa de-a mai face ceva cu viaţa lui, trăia din inerţie.

Honoriu se agita cu vechile lui planuri, de a transporta evrei în Palestina. Nu obţinea autorizaţiile. Erau mulţi care încă voiau să plece, deşi aparent nu-i mai pândea nici o primejdie. Dar primejdii se puteau ivi. Voiau să aibă o patrie, un cămin, cum îşi doreşte oricine, şi li se puneau piedici, trebuiau să ajungă pe furiş în Ţara Făgăduinţei. Nu se temeau să plece cu un barcaz de cincizeci de tone, deşi cunoşteau tragedia petrecută cu «Struma» în timpul războiului. «Struma» era un vapor vechi, impropriu pentru navigaţie, armatorul obţinuse prin fraudă autorizaţia să iasă în mare. Plecase cu trei sute de evrei, împinşi de disperare într-o aventură nesăbuită, nu era sigur nici măcar dacă vor putea trece prin Bosfor şi Dardanele. Nu ajunseră până acolo, curând după plecare, dintr-o greşeală de navigaţie vaporul eşuă pe un banc de nisip, în faţa capului Şabla şi se rupse în două. Nu era singura tragedie în exodul spre Palestina.

În noiembrie Honoriu nu făcuse nici un pas mai departe cu proiectele sale. Însă nu dispera, era tot voios, tonic, nu stătea locului, căuta întruna soluţii, colinda oraşul, acasă nu venea decât seara, când bea un pahar de vin cu Titus, în faţa sobei cu

uşa deschisă, dogoriţi de flacără. Avea să urmeze o iarnă blândă, dar, ca totdeauna, începutul avea o ostilitate resimţită mai ales de lumea nevoiaşă, fără lemne în curte. Mulţi oameni în iernile acelea se încălzeau cu maşini de gătit, cu petrol şi cu fitil, care nu ardeau bine şi dădeau un miros urât, de gaz stins şi cârpă arsă.

Îmi amintesc bine mirosul, era îmbâcsit în hainele oamenilor, în păr, în piele, poate şi în suflet; mirosul postbelic al mizeriei comuniste. Ieşea pe ferestrele caselor când se scutura aşternutul, îl simţeai în tramvai, la cinematograf, la teatru. De multe ori mi s-a întâmplat să stau lângă o doamnă cu blana pe umeri, o doamnă elegantă şi îngrijită, care mirosea a «Arpège», dar parfumul se îneca în mirosul rece al sobei cu gaz de casă.

Într-o seară, după o lipsă de trei zile, Honoriu intră pe uşă mai febril şi mai voios ca alteori. Se aşeză în faţa focului, îşi frecă mâinile şi spuse:

— Cu transportul de evrei nu mai e nici o speranţă, am găsit altă soluţie.

Era prima oară când se uita la Titus cu o privire serioasă; de obicei râdea şi făcea glume.

— Ce-ţi spun, trebuie să rămână între noi; e ceva pe viaţă şi pe moarte. O să transport arme, în Palestina; am o propunere.

— Crezi că au să-ţi dea drumul?

— Bineînţeles că nu. Am să plec fără voie.

— Cum?

— Într-o noapte cu furtună; n-au să mă simtă. Şi dacă mă simt, n-au să mă poată urmări. Iar dacă m-or urmări şi m-or prinde, asta-i viaţa. Ce te uiţi aşa? Tu ţii cu mine, sau cu ei? N-au să mă prindă!

— Şi echipajul?

— Merg toţi patru. Am vorbit cu ei; vin de la Constanţa.

La sfârşitul lunii noiembrie Organizaţia Naţiunilor Unite

votă în fine, decizia de înfiinţare a statului evreiesc, după multă tergiversare, manevre de culise, opoziţie. Lumea arabă care nu vedea cu ochi buni această decizie, avea sprijinitori declaraţi sau camuflaţi, state interesate să păstreze cu ea relaţii bune. Ele au pus beţe în roate părţii celeilalte, a fost nevoie de multă diplomaţie şi chiar de vicleşug, spre a se obţine majoritatea de voturi.

Relaţia Marii Britanii cu lumea arabă rămâne pentru mine neclară. Cartea colonelului Lawrence, *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, m-a pus pe gânduri, lăsându-mi nu o singură nelămurire. Astăzi puţină lume cunoaşte cartea, şi încă mai puţină ştie ceva despre autorul ei, o persoană misterioasă, ca să n-o numesc suspectă. Spun ce cred, şi îmi asum toate riscurile.

În primul război mondial, Anglia şi aliaţii ei aveau, între alţi adversari, Imperiul Otoman, care atunci stăpânea partea de nord a peninsulei arabe. Colonelul Lawrence a fost trimis în Arabia de Sud, azi Arabia Saudită, să ridice lumea arabă la luptă împotriva Turciei, aliată cu Puterile Centrale. Misiunea nu era uşoară, în peninsulă existau mai multe state, unele abia în formare, apoi felurite triburi, în parte nomade, rătăcind prin deşert – şi toate trebuiau unite, să devină o forţă organizată. Colonelul cunoştea limba şi obiceiurile lumii aceleia, în plus îl lega de ea o certă afinitate.

Mărturisesc că n-am înţeles bine care a fost aportul arab la câştigarea războiului, fapt este că Imperiul Otoman odată învins s-a destrămat, şi în peninsulă s-au născut statele de astăzi dar nu fără dispute şi nemulţumiri, unele nerezolvabile chiar acum, după şapte decenii, dovadă războaiele, ameninţările şi nesiguranţa extinsă la distanţe continentale.

Colonelul Lawrence a fost acolo un fel de arbitru între regi, emiri, triburi şi fracţiuni încălcite. După război, rolul lui l-a luat Anglia.

După insuccesele de până atunci ale lui Honoriu, în

noiembrie eşua şi planul lui cu transportul de arme în Palestina. Titus nu cunoştea amănuntele; intermediarul acestei afaceri, un ceh sau polonez, nul văzuse niciodată, nu-i cunoştea numele, dispăru pe neaşteptate tocmai când aranjamentul era încheiat, trebuia doar să fie pus în practică. Abia peste două zile află Honoriu ce se întâmplase, când îi văzu fotografia în ziar; fusese omorât, prin sugrumare, pe o alee din parcul Carol, unde îl găsiră cu o sârmă strânsă în jurul gâtului. După această informaţie, poliţia nu mai dădu nici un fel de amănunte, întâmplarea se uită repede, în acele vremuri încă nesigure o viaţă de om nu valora mare lucru. Pentru Honoriu însă fu o lovitură, o săptămână rămase închis în sine, veselia îi pierise, nu mai ieşea din casă, părea înfricoşat, el care mai înainte nu se temea de nimic, noţiunea de primejdie fiindu-i necunoscută.

Abia atunci îi dezvălui lui Titus relaţiile lui cu acel om care fusese asasinat, nu de nişte borfaşi, fiindcă nu-l prădaseră; politia găsise asupra lui un teanc de lire sterline, dar nici un fel de acte ca să i se stabilească identitatea. Honoriu, care îi cunoştea ocupaţia, ştia că fusese un act de terorism, săvârşit de duşmanii Israelului.

Terorism a existat totdeauna în istorie, dar se numea în alte feluri, anarhism de pildă, atât că nu avea răspândirea de astăzi, când se exercită în toată lumea, punând în primejdie multe vieţi, uneori a unor mase largi de oameni, fără nici o vină, printre ei copii neştiutori şi femei paşnice. La vremea când se petreceau faptele povestite în carte, nu ajunsese însă la această enormă extensiune. Va veni timpul să reiau mai pe larg subiectul, căci face şi el parte din istoria mileniului, ajuns la ultimul lui deceniu, căruia i-a dat o coloratură sinistră, continuarea agravată a deceniilor dinainte, în memoria mea, primul act de terorism a rămas asasinarea omului din parcul Carol, deşi dacă mă gândesc bine au fost şi altele, înainte, ca de pildă asasinarea de către agenţii lui Hitler a Regelui Alexandru al Yugoslaviei, abia

debarcat la Marsilia, când a murit, atins de gloanţe şi Louis Barthou, ministrul de externe al Franţei. Dar acele fapte şi alte câteva asemeni, aveau o explicaţie, chiar dacă nu se declara public. Mult mai multă nelinişte stârnesc actele de terorism a căror cauză nu se cunoaşte.

Într-o zi Honoriu rupse tăcerea în care trăia de câtăva vreme, el de felul lui atât de volubil, şi i se adresă lui Titus, el însuşi destul de taciturn, ca să nu-l mire şi să nu-l supere muţenia altuia.

— Spune-mi, ce pot face? întrebă frământându-şi pumnii. Omul mi-a dat un avans, cinci mii de dolari, îi am asupra mea, dar nu mă pot duce să-i declar la poliţie. Ar trebui să-i justific şi atunci n-aş mai ieşi de acolo.

— Aruncă-i la canal! îl sfătui Titus, fără să stea pe gânduri.

Honoriu făcu ochii mari, toată fizionomia i se schimbă brusc, se ridică în picioare cu energia lui obişnuită, care în ultima vreme îl părăsise şi răspunse cu hotărâre:

— Ei, chiar aşa nu se poate! Nu sunt un om de mămăligă.

Era ora opt seara; la unsprezece plecă la Constanţa, îmi închipui că voia să ascundă banii pe «Hercule», – un barcaz are multe tainiţe, nu le poate descoperi nimeni dacă n-a asistat la construcţia vasului. Poate mai avea şi alte motive să plece, fie şi numai ca să vadă ce face echipajul, ce se mai întâmplă pe acolo. Se întoarse după o săptămână, era cam jumătatea lui noiembrie, afară ploua încontinuu agravând suferinţele oamenilor. Lui Honoriu însă îi priise şederea la mare, era din nou cel de altădată, doar că în voioşia lui obişnuită se simţea o nuanţă de gravitate.

— Mi s-a limpezit mintea, îi spuse lui Titus. (Erau aşezaţi amândoi în faţa focului.) M-am gândit la ce-i de făcut şi am găsit soluţia: aici nu mai am ce căuta. Deoarece altă cale nu-i, m-am hotărât să nu mă resemnez, ci să fug. Vrei să vii cu mine?

— Cum? Unde?

— Cu «Hercule». Într-o noapte cu furtună, să nu ne simtă, să nu ne poată urmări. Până dimineaţa, cu vântul din spate, am ajunge în Bosfor, unde nu ne-ar mai păsa de nimeni.

— Şi pe urmă? Din ce-o să trăim?

— M-am gândit de multă vreme, şi mă pasionează. Am să fac din «Hercule» un vas atelier, să mergem din port în port, în marea Egee, în Mediterana, să ne ocupăm de mici reparaţii pe vapoare, de aşa ceva e totdeauna nevoie. Scule avem destule, avem bormaşină, aparat de sudură, ne mai trebuie un strung, o să cumpărăm unul, de ocazie. Mă pricep la multe, aş lucra cu plăcere; oamenii mei de asemeni, toţi cunosc câte o meserie. Ai să înveţi şi tu una. Dacă nu, poţi să te înrolezi în armata americană, cum te bate gândul. De mult am visat să colind mările, acum visul o să mi se împlinească.

După o pauză, Honoriu urmă cu glasul mai reţinut, însă fără să devină îngrijorat şi să-şi piardă înflăcărarea:

— Sigur, există şi riscuri, să nu crezi că nu m-am gândit la ele, dar cine nu riscă nu câştigă, aşa e viaţa. Hai să bem un păhărel pentru norocul nostru.

Se ridică, scoase o sticlă cu rachiu de cireşe şi turnă în pahare. De obicei Titus nu bea alcool, dar de data asta simţea nevoia. Ciocni şi dădu păhărelul pe gât, dintr-o singură înghiţitură. Băutura fi arse stomacul, fără să-l sperie, dimpotrivă, îi trezi pe loc dorul de viaţă. Curând o simţi în tot trupul, ca un val de căldură.

— Ţi-e foame? întrebă Honoriu. Mă duc să fac o omletă. Câte ouă vrei?

— Patru! răspunse Titus, cu o lăcomie pe care nu o avusese niciodată.

— Eu opt! Aş mânca şi optsprezece, dar mi-e să nu mi se aplece.

— Mai toarnă-mi un pahar.

— Bravo! Aşa îmi placi!

De mult nu mai mâncase Titus cu atâta poftă, poate din copilărie. Alcoolul şi mâncarea trezeau în el setea de viaţă pierdută de multă vreme, şi care acum atingea un grad necunoscut înainte. Honoriu îl privi în ochi mirat şi încântat de starea lui, care părea un miracol.

— Mai bem un păhărel?

— Sigur! O să mă îmbăt, dar cred că aveam nevoie, răspunse Titus.

— Înseamnă că mergi cu mine!

— Merg, desigur. Simt o inspiraţie. Da, te-ai gândit bine, am să mă înrolez în armata americană. Trebuie să-i spun şi mamei.

De mult visa la acest plan, care însă i se părea irealizabil, nu spera să aibă atât noroc, era descurajat, îşi socotea viaţa sfârşită. Dar nu-i trecuse setea de răzbunare, voia să plătească într-o zi mârşăvia soartei, alăturându-se celor hotărâţi să facă dreptate în lume. Procesul de la Nuremberg se terminase, vinovaţii holocaustului plătiseră crimele săvârşite, numai că alţii, vinovaţi de crime la fel de monstruoase se bucurau de imunitate şi îşi continuau masacrele, dornici să îngenuncheze omenirea întreagă, sub un zâmbet viclean care le ascundea ambiţiile scelerate.

*

Îl înţeleg pe Titus şi îl aprob, am strâns şi eu pumnii de furie în vremea aceea, am scrâşnit din dinţi de ură şi neputinţă, şi nici astăzi, după cinci decenii, n-am încetat să doresc ca într-o zi procesul de la Nuremberg să se redeschidă şi criminalii sustraşi de la judecată să fie condamnaţi post-mortem. Faptul că unul dintre ei, indubitabil cel mai mare din toate timpurile a fost scos din mausoleu, de lângă Lenin, nu îmi dă satisfacţia aşteptată; trebuie scos Lenin însuşi, şi totodată anulaţi şaptezeci

de ani din istoria unei bune părţi a omenirii, din care am făcut şi noi parte atâta amar de vreme.

Războiul rece început după discursul lui Churchill de la Fulton, creştea în anii aceia şi a crescut încontinuu, sub o înverşunată dar falsă luptă pentru pace, plătită cu ruble de aur. N-am încredere că astăzi, cu nouă ani înainte de sfârşitul mileniului, a încetat; e doar un fel de armistiţiu, simulat de partea istovită, ca să-şi tragă respiraţia, neînţelegând că a pierdut lupta.

Multă lume, o dată cu Titus şi cu mine, aştepta atunci să înceapă războiul, americanii să elibereze din sclavie ţările din estul Europei, iar pe cele din vest să le elibereze de spaimă. Şi nu erau strategi de cafenea, ci oameni luminaţi la minte, cu simţ politic, la curent cu tot ce se întâmplă şi se gândea în lume. I-am ascultat şi mi-au crescut speranţele, am fost nevoit să accept ideea că singura salvare rămânea războiul, în timp ce asupritorii noştri, cu numeroasele lor cozi de topor din mijlocul nostru, luptau pentru pace.

După discursul de la Fulton, războiul, până atunci o simplă iluzie a lumii deznădăjduite, a devenit posibil. N-a trecut mult până să devină probabil, Stalin întindea coarda care avea să se rupă inevitabil. Au fost clipe când părea şi iminent, ne aşteptam să înceapă dintr-o clipă în alta. Dar, în ultimul moment, agresorul făcea un pas înapoi, după tactica leninistă, şi lumea respira uşurată.

Se vorbea atunci de geniul lui Stalin; pe cine ar fi spus altfel îl aştepta linşajul. Dar chiar fără geniu ci doar cu puţină înţelepciune, atunci, după sfârşitul războiului câştigat de alţii, când se bucura de o popularitate enormă în toată lumea, omul acesta crud, trivial şi fără scrupule ar fi avut mult mai mult de câştigat dacă nu-şi dădea în petec, manifestându-şi vădita intenţie de expansiune, care a trezit omenirea, punând-o în stare de alarmă. De pildă, să nu se fi lăcomit la sărăcia României,

cerându-i despăgubiri uriaşe, când biata ţară plătise destul întorcând armele împotriva Germaniei şi scurtând războiul cu şase luni, ceea ce pentru ruşi însemna economii de miliarde, fără să pun la socoteală vieţile omeneşti salvate, luptători care ne violaseră femeile şi ne pângăriseră pământul. Apoi să ne fi dat înapoi Basarabia, ba şi Transnistria pe deasupra, ca mai târziu, când şi-ar fi consolidat poziţia în Europa, prin acte paşnice, bunăvoinţă şi generozitate, să anexeze toată ţara, poate şi alte ţări, până la Canalul Mânecii, dacă nu chiar mai departe. Greşeala lui cea mai mare, ca să nu-i spun pe adevăratul nume, când şi-a dovedit pe deplin lipsa de chibzuinţă, a fost războiul din Coreea, declanşat de el, în colaborare cu China. Acesta a fost începutul sfârşitului, deşi unii vor socoti că era prematur să-l numesc astfel; voi dovedi îndată că nu m-am înşelat atunci, şi îmi păstrez părerea până astăzi.

Americanii care luptaseră din greu în Pacific şi înfrânseseră Japonia, ocupau acum Coreea de Sud, ca teritoriu aflat mai înainte sub stăpânirea inamicului. În Coreea de Nord apucase să se formeze un guvern comunist, cu sprijinul Chinei şi Rusiei; acum erau acolo două ţări, cu două regimuri diferite, şi stăteau cu arma la picior, de-a lungul faimoasei paralele treizeci şi opt, rămasă în istorie până astăzi. Războiul devenise iminent şi n-a trecut mult timp până să izbucnească de-a binelea. Mao Tze Dun nu putea să-i rabde pe americani în Asia, dar n-ar fi îndrăznit să-i atace, dacă nu-l îndemna Stalin. Americanii aveau bomba atomică, Stalin a mizat pe ideea că n-au s-o folosească, şi în această privinţă nu s-a înşelat; în rest s-a înşelat în toate.

Într-o bună zi de vară, anul 1950, Coreea de Nord şi-a atacat vecinii de la sud, fraţi buni, cu sprijinul Chinei şi cu binecuvântarea lui Stalin.

După mine a fost războiul cel mai spectaculos din câtă istorie îmi este cunoscută. Campaniile rapide ale lui Napoleon şi războaiele-fulger ale lui Hitler m-au impresionat într-o măsură

mai mică, deşi s-au desfăşurat la altă scară şi au avut consecinţe mult mai grave.

Bineînţeles managerii acestui spectacol au început prin a declara, cui voia să-i creadă, că agresorii erau tocmai victimele, ei începuseră atacul. Sistemul era teoretizat de Lenin, care în operele sale scria că, în vederea unei agresiuni, trebuie să începi prin a atribui inamicului propria ta intenţie, adică, adaug eu, să apari în ochii lumii drept victimă. N-am citit opera lui Lenin, citatul de mai sus l-am auzit la radio Londra. Dar lumea l-a ignorat, iar cei datori să-l cunoască, oamenii politici, conducătorii de state nu l-au luat în seamă, cum n-au ţinut seama de cele scrise în Mein Kampf, unde Hitler îşi anunţa pe faţă intenţiile agresive, puse pe urmă în practică punct cu punct, conform planului dezvăluit fără înconjur în faimoasa lui carte.

Erau zile frumoase de vară când trupele Coreei de Nord înaintau spre sud cum intră aţa în mămăligă. Soarele strălucea deasupra Bucureştilor, mergeam la ştrand, altă bucurie nu cunoşteam şi nici vreo treabă nu aveam, decât să fi tăiat frunze la câini, dacă nu mi-ar fi lipsit foarfecă. Dar îmi rămânea timp să privesc harta Coreei de Sud, la scară mare, expusă în toate vitrinele, cu steguleţe roşii mutate zilnic câte un lat de palmă, arătând înaintarea coreenilor din nord şi catastrofala retragere a generalului Mc Arthur, învingătorul din Pacific, acum comandantul trupelor americane şi coreene din sudul peninsulei. Retragerea a durat vreo săptămână, sau zece zile, nu-mi amintesc cu exactitate, în orice caz a fost fulgerătoare. În timp ce unii jubilau, cred că numai din prostie, fiindcă se luau după minciunile scrise în ziare, alţii, cei mai mulţi, erau consternaţi, printre ei toţi prietenii şi cunoştinţele mele; ne pierdusem curajul, mergeam cu capul în pământ, priveam hărţile cu coada ochiului. Pretutindeni se vorbea numai de Coreea, era evenimentul cel mai important al zilei, încolo parcă nu se mai întâmpla nimic în toată lumea.

Armata lui Mc Arthur a fost aruncată în mare; douăsprezece divizii ale Coreei de Nord, întreaga ei armată, ocupau sudul peninsulei; simpatizanţii învingătorilor jubilau, la radio se cântau imnuri, în vitrine, harta strălucea sub reflectoare, steguleţele roşii atingeau ţărmul la sud, marcând victoria cu o linie roşie, glorioasă.

Dar în acest timp, pe tăcute şi într-un secret păstrat până la urmă, Mc Arthur care concentrase în zonă o flotă eterogenă, alcătuită din tot ce putea să plutească, de la vaporaşe de pescuit până la vapoare de mii de tone, îşi îmbarca armata învinsă, pornea grabnic spre nord, până la paralela treizeci şi opt, unde cădea prin surprindere în spatele inamicului. Din douăsprezece divizii ale acestuia, au scăpat din încercuire numai două. Istoria războaielor nu cunoştea o manevră atât de bine organizată, atât de rapidă şi atât de deplin izbutită, o armată întreagă căzută în captivitate!

Războiul însă nu se terminase, China nu putea să cedeze, a trimis acolo trupe, împrospătate încontinuu; nu ştiu dacă au participat şi soldaţi ruşi la aceste lupte, nu mă iau după ce scrie în cărţi; e sigur însă că Stalin a susţinut războiul, a trimis armament, muniţii şi alte materiale. Mc Arthur care învinsese Japonia, aici n-a putut să dea peste cap adversarul; China era un izvor nesecat de vieţi omeneşti, putea să trimită la moarte zeci de mii din ele, ar fi putut trimite milioane, fără să se simtă.

Ani mai târziu, când relaţiile ei cu Rusia se răciseră, apoi se ascuţiseră până ce izbucniseră lupte de frontieră, cineva îmi spunea că dacă în fiecare zi un milion de chinezi ar intra în Rusia chiar fără arme, ruşii ar pierde războiul, fiindcă n-ar putea să-i omoare pe toţi, de dimineaţa până seara. Şi tot aşa, aruncând în luptă câte un milion de oameni pe zi, încetul cu încetul supravieţuitorii ar ajunge la Moscova, lăsând în urmă munţi de cadavre; ruşilor nu le-ar rămâne decât să se retragă în Europa. China avea atunci cam un miliard de locuitori, adică o mie de

milioane; putea să întreţină războiul o mie de zile, dar bineînţeles n-ar fi fost nevoie.

Alţi ani mai târziu, când preşedintele Chinei a mers în Statele Unite, socotind că e cazul să se pună bine cu lumea de la soare apune, Ronald Reagan l-a primit cu deosebită curtoazie. «Dar de ce?» se întrebau ziariştii, căutând motivele. «Ce vă miraţi?! a spus, inspirat, unul din ei. Are un *miliard* de motive!»

Nu vreau câtuşi de puţin să jignesc poporul chinez, Doamne fereşte! – dar răspunsul ziaristului îmi aduce aminte de vorba lui Alexandru Lăpuşneanu către Moţoc, curteanul său, care dispreţuia mulţimea.

Şi totuşi, Mc Arthur ar fi putut să învingă, cu uşurinţă, dacă i s-ar fi îngăduit să folosească toate mijloacele, de pildă bomba atomică, una singură, bine plasată. Nu i s-a îngăduit; America, atât de încercată şi în Pacific şi în Europa, nu mai voia război, se dezarma, îşi pusese industria pe picior de pace.

Atunci a intervenit Truman, succesorul lui Roosevelt, cu o energie nebănuită. El a convins Organizaţia Naţiunilor Unite să trimită trupe multinaţionale în Coreea, unde războiul nu era al Americii, ci al întregii lumi libere.

Această armată a izbutit să tină în loc atacul Chinei, până ce amândouă părţile, sătule de o luptă care promitea să dureze mult timp, poate decenii şi să rămână indecisă, au înţeles să facă o pace de compromis, împărţind Coreea în două, cum a rămas până astăzi, de o parte şi de alta a paralelei treizeci şi opt. Aceasta, un hotar local, este simbolul hotarului care împărţea în două nu doar nişte ţărişoare, ci lumea întreagă. Era una din faţetele «cortinei de fier», cum avea să fie şi zidul Berlinului, nu doar simbolic, ci materializat în beton şi sârmă ghimpată. Astăzi acest zid, numit al ruşinii şi morţii se demolează, cortina de fier se ridică, dar cu scârţâituri; când scriu aceste rânduri, există temeri că ar putea să cadă la loc; dea Dumnezeu să nu fie aşa! E 17 februarie 1991, o lună de când a început războiul în golful

Persic. O, ce-aş mai scrie despre el, dar am mers prea departe, au rămas în urmă multe, încă nespuse. Sper să ajung odată la Golf, să scriu cu aceeaşi sete şi cu aceeaşi revoltă pe care le simt astăzi. De ce parte sunt? Bineînţeles, *de partea cea bună!* cum mi-a răspuns domnul Alcibiade, când eram copil şi l-am întrebat de ce parte luptase în războiul burilor.

Săvârşind nesăbuinţa din Coreea, Stalin şi-a tăiat nu doar craca de sub picioare, ci întreg copacul crescut din sângele a milioane de oameni. Un cunoscut sau aproape prieten, om instruit şi curat la suflet, comunist de bună credinţă, adică orb şi surd, cu o fixaţie maladivă, doar că n-a căzut lovit de apoplexie, când i-am spus că Stalin, al cărui portret îl avea pus la loc de cinste în casă, departe de a fi un geniu, este doar o fiară şireată şi crudă, care, în afară de ce avea în sânge, a învăţat la seminar să se închine cu pistolul în mână, apăsând pe trăgaci ca să sublinieze creştinescul Amin.

Geniul lui a făcut ca lumea să se redeştepte, şi cu toate că pe urmă s-au cheltuit miliarde de ruble spre a corupe conştiinţele şi a prosti mulţimea, chemând-o să lupte pentru pace, America a început să se reînarmeze. Numai diavolul a mai putut să-l ţină pe Stalin trei ani în viaţă.

În vara unuia din acei ani, în 1952 mi se pare, Eisenhauer, nu ştiu în ce calitate, căci nu era încă preşedinte al Statelor Unite, doar candidat posibil, a mers în vizită la Moscova. Câteva luni mai înainte, primăvara, ţinuse un discurs acuzator privind politica stalinistă, cerând Rusiei să-şi respecte angajamentele luate odată cu semnarea tratatului de alianţă din 1941, fără de care Hitler ar fi putut să învingă, chiar dacă nu fulger, ci înaintând şi colonizând pământul Rusiei încetul cu încetul, în ani de zile, cu tenacitate nemţească. În faţa acestui discurs Stalin a slăbit puţin şurubul, am crezut că de frică, uitând cât de meşter era în tertipuri. Căci, de pildă, dacă în 1941 desfiinţase Cominternul, duşman de moarte al capitalismului, dând astfel

satisfacţie aliaţilor, ca să le câştige încrederea, aruncându-le de fapt un pumn de praf în ochi, în 1947 îl reînfiinţase sub un nume nou, Cominform, alt pumn de praf, cu granulaţia mai mică.

Discursul lui Eisenhauer a apărut în presă şi la Moscova, ca un pas spre liberalizare, bineînţeles cu comentarii nuanţate, dar pare-se în întregime; nu puteam crede. Ba da, spuneau cei care prinseseră ştirea la posturi de radio străine; zice că fusese o condiţie pusă de Eisenhauer pentru o convorbire viitoare cu Stalin, în scopul de a se pune capăt războiului rece, împovărător pentru amândouă părţile, dar mai ales pentru Rusia, pe care partizanii ei din lumea liberă o costau prea multe parale, căci nu putea să ia înapoi cu mâna stângă, ce dădea cu dreapta. Dar tot nu-mi venea să cred, deşi nu mă îndoiesc că Stalin voia pace, îşi luase partea leului şi îi trebuia timp s-o mistuie. La fel şi hoţul, bucuros ar vrea să dea mâna cu păgubaşul, dacă acesta nu i-ar cere înapoi lucrurile furate.

Seara am auzit şi eu ştirea, la radio Londra, frânturi, ce puteau să scape printre bruiaje, nu înţelegeam mare lucru, dar era destul să-mi dau seama că era adevărat, America schimba tonul; şi tot nu puteam crede. Mare ne-a fost surpriza, de fapt stupefacţia, când a doua zi discursul a apărut în «Scânteia», pe o pagină întreagă, dacă nu şi în pagina următoare. L-am citit pe sărite, pe urmă l-am luat de la cap, stupefacţia se transforma în euforie; a treia oară l-am pigulit, oprindu-mă din loc în loc, să degust bucuria. «Deci, iată începutul sfârşitului!» mi-am spus, satisfăcut până în fundul sufletului.

Sigur că nu s-au făcut manifestaţii de stradă, lumea învăţase să-şi ascundă gândurile şi simţămintele; şi apoi, era doar un fir de speranţă. Iar mulţi rămâneau sceptici, curând s-a văzut că nu degeaba. Deocamdată optimiştii îşi făceau iluzii, îşi consumau viitoarea satisfacţie.

Chiar în prima zi, eram într-un taximetru, cu doi prieteni, ne duceam la un al treilea să comentăm evenimentul; plouase

sau se topea zăpada, iată că nu mai ţin minte, pe o stradă mai îngustă erau băltoace, şi un miliţian gras mergea drept prin mijlocul părţii carosabile, fără să-i pese de taximetrul nostru care-l ajunsese din urmă; şoferul ambala motorul în gol, că l-ar fi auzit şi cineva mai tare de ureche; nu îndrăznea să claxoneze. Atunci prietenul de lângă mine, fire colerică, n-a mai putut să se stăpânească, a întins mâna dreaptă peste umărul şoferului şi-a apăsat furios pe butonul claxonului, în timp ce cu stânga deschidea fereastra. Miliţianul s-a oprit, s-a întors indignat şi parcă a vrut să facă un pas înainte. Atunci omul meu a scos capul afară şi a răcnit fără să-şi poată stăpâni furia: «Dă-te la o parte, cine te crezi de mergi pe mijlocul străzii?! N-ai citit discursul lui Eisenhauer?»

Miliţianul s-a zgâit la el, dar n-a putut scoate o vorbă şi s-a tras într-o parte, călcând în băltoacă, iar noi ne-am continuat drumul. M-am temut că o să ia numărul maşinii şi o s-o păţească şoferul, fără nici o vină, căci pe pasageri n-avea cum să-i găsească. Pe urmă m-am gândit că o să-şi înghită nodul din gât, n-o să poată spune nimănui ce ruşine păţise.

Odată, într-o cârciumă de pe Şoseaua Ştefan cel Mare, doi beţivi s-au încăierat, nu ştiu pentru ce pricină. Un miliţian care se afla acolo, i-a despărţit şi a vrut să-i ducă la secţie. Atunci o femeie voinică, nevasta unuia din eroii întâmplării, a sărit la miliţian, i-a tras un pumn, pe urmă l-a apucat de guler şi l-a aruncat afară din cârciumă. N-am fost martor la această scenă, dar s-a întâmplat să mă aflu la tribunal, când s-a judecat procesul femeii, acuzată de ultraj şi lovire. Pârâta şi-a recunoscut fapta, pe urmă a vrut să explice în ce împrejurări o săvârşise. Se întâmplase să fie nu un judecător, ci o judecătoare, cum nu-mi amintesc să se fi obişnuit în vremea burgheziei. Cu un gest, judecătoarea a oprit-o pe acuzată să continue şi s-a adresat reclamantului: «Deci, te-a lovit! Cum?» «Mi-a dat un pumn în burtă şi pe urmă mi-a tras două palme». Atunci

judecătoarea i-a spus, ironic: «Şi nu ţi-e ruşine să declari în public că te-a bătut o femeie?» I-aş fi sărutat mâna. Sentinţa nu mă interesează.

Dar prietenul meu, colericul, care de mult nu-şi ţinea gura, până la urmă tot a păţit-o; l-au luat noaptea de acasă, şi fără să-l judece nimeni, deci neştiindu-se pentru ce vină, l-au trimis pe termen neprecizat să care pământ cu roaba la canalul Dunăre - Marea Neagră, «drum fără pulbere», cum l-au numit poeţii de curte. Ajuns acolo, cum mi-a povestit el când i-au dat drumul, caramangiul care l-a luat în primire la gară i-a spus, arătându-i gârbaciul: «Ai grijă să nu ţi-l pun pe spinare! De-aici înainte eu îţi sunt şi tată, şi mamă. Pentru mine tu eşti un *ics*, un *igrec*, adică un nimeni!»

Vara, înainte de a pleca la Moscova, Eisenhauer a declarat public, între altele: «Statele Unite nu vor avea linişte până ce ţările din estul Europei nu-şi vor recăpăta libertatea».

De data asta nu mai era echivoc, aveau dreptul să spere chiar şi scepticii. Mă aflam la mare, apa era caldă, cerul senin, soarele fierbinte, mă bucuram de toate acestea şi aşteptam cu şi mai multă bucurie să vină veştile. Când, deodată, după câteva zile, un buzdugan m-a lovit în moalele capului: cineva mi-a adus ziarul, unde scria că Eisenhauer, care plecase la Moscova ca să-l încolţească pe Stalin, se întorsese plouat, cu coada între picioare, şi declarase că n-a făcut nici o ispravă, cel puţin în ceea ce ne priveşte, deşi promisese solemn că ne va aduce libertatea; iar în încheiere spusese cu pioşenie: «Să ne rugăm Domnului».

Era un mare general; el comandase debarcarea din Normandia, în 1944 şi câştigase războiul, victorie care a contribuit din plin să fie ales preşedinte al Statelor Unite. Dar în politică n-a fost la fel de glorios; am spus de mult că omul trebuie să rămână la meseria pe care o cunoaşte. Ar fi trebuit să ştie dinainte de a pleca la Moscova, că Stalin ne stăpânea cu acte

în regulă, semnate de marele erou Churchill, sufletul războiului, şi aprobate tacit de Roosevelt.

*

Începuse luna decembrie a anului 1947, de care m-am îndepărtat, îmboldit de gândul care mă trage mereu înainte. Cerul era cenuşiu, părea că stă să ningă, dar, departe de a fi ger, se păstra o vreme călduţă, parcă din milostenia Domnului pentru cei fără lemne de pus în sobă.

Tiberiu rămânea singur acasă, la căldură, căci nevastă-sa era la treabă, avea conştiinţă, îşi îndeplinea cu pasiune sarcinile de activistă, pleca dimineaţa şi nu se mai întorcea decât seara. «Datoriile conjugale», numite aşa atât de impropriu, Tiberiu nu şi le îndeplinea decât sâmbăta spre duminică. Să fi ştiut ce pramatie era bărbată-su, Ana Passionaria l-ar fi dat afară din casă şi l-ar fi denunţat la partid, să-l excludă, asumându-şi vina de a nu-i fi făcut educaţia. Aceasta însemna autocritică şi cine nu o practica, spovedindu-se din când în când, adică mărturisindu-şi greşelile, risca să fie luat la ochi, ca îngâmfat, ori mic-burghez, dacă nu chiar duşman de clasă, strecurat în partid prin lipsa de vigilenţă a organizaţiei de bază. Uneori secretarul sfătuia pe câte un tovarăş, mai ales dacă erau prieteni: «Mai caută-ţi şi tu câte o vină, altfel pic eu prost, ştii bine!»

Tiberiu tocmai crăpa fereastra, să arunce chiştocul ţigării afară, nevastă-sa îl certa că fumează, când îl văzu pe Titus trecând pe trotuarul de peste stradă; mergea spre casa mare, unde locuia Alexandrina; locuise şi el acolo, în odaia vecină, unde mai avea şi acum o bună parte din lucruri, printre ele cărţile, cele mai numeroase fiind tratate de matematici, vechea lui pasiune, care îi devenise indiferentă. Era un an de când plecase la Bucureşti şi nu mai venise înapoi dar îi scria din când în când Alexandrinei o carte poştală, repetându-i aproape

întotdeauna: «Mamă, ca să fiu liniştit, te rog cheamă-mă dacă vreodată ai nevoie de mine». Nu era lipsă de afecţiune filială, ci detaşare de viaţă, în deplină luciditate.

Titus o găsi pe Alexandrina într-un jilţ, lângă fereastră, citind, sau mai degrabă meditând, cu o carte în mână, fiindcă avea ochelarii ridicaţi pe frunte. Ochelarii îl şocară, căci o vedea pentru prima oară purtându-i. Însă nu părea îmbătrânită, doar slăbise şi era palidă, poate de griji şi gânduri, poate fiindcă nu ieşea din casă. Odor, care locuia tot în odăiţa de deasupra grajdului nu venea s-o vadă, uneori o zărea la fereastră şi astfel ştia că nu murise; nu era nici la el indiferenţă filială, ci despărţire de lume, cum se despărţise de el însuşi, încă o dată. Conceptul lui filosofic, pe care îl materializase în mii de pagini, se schimbase fundamental când o cunoscuse pe Dita, şi se apucase să-şi revizuiască manuscrisele, opera lui de o viaţă. După moartea ei, intrase într-o fază neagră, nu mai vedea nimic în jur, îşi înăbuşea gândurile, trăia somnambulic, până ce Ana Passionaria, în calitatea ei de propagandistă şi de cumnată, îi băgase sub ochi cărţile cu scoarţe roşii, îmboldindu-l să le citească.

Nu am să insist asupra acestui subiect, şi n-aş putea să explic transformarea spirituală a lui Odor, în urma contactului cu literatura marxistă. După cum am mai spus, n-am citit nimic scris de Marx, nici măcar cartea fundamentală. Ştiu însă în ce constă doctrina lui şi sunt sigur că dacă ar fi trăit până în vremea lui Stalin, de mult ar fi renegat-o. Mi-e imposibil să-l socotesc un filosof şi ideile sale o filosofie. A fost un agitator, pur şi simplu, care, ce-i drept, a izbutit să tulbure apele în profunzime, că nici astăzi nu s-au limpezit cu totul. Am citit în schimb altă carte, care la vremea ei, după a zecea aniversare a revoluţiei ruse, a zgâlţâit unele suflete mai mult decât revoluţia însăşi; în acea carte nu erau consideraţii filosofice, ci fapte, pentru mine,

spirit pragmatic, mult mai convingătoare decât teoriile. Acele dezvăluiri, într-adevăr incredibile, privitoare la viaţa în patria revoluţiei, m-au convins de la prima lectură, fiindcă în introducere autorul, cu toată dezamăgirea arătată în continuare, declara cu încredere nezdruncinată: «Şi *totuşi*, (sublinierea îmi aparţine) Uniunea Sovietică rămâne bastionul de care într-o zi capitalismul trebuie să-şi crape capul». După şaizeci de ani de la apariţia cărţii datorită căreia n-am mai avut nevoie să aflu ce spuneau Marx şi urmaşii, capitalismul nu şi-a crăpat capul de bastionul aflat astăzi la răscruce. În schimb, faptele dezvăluite în cartea incriminată le-am trăit noi înşine, pe pielea noastră şi nimeni nu mai poate să le nege, numindu-le calomnii ale duşmanului. N-am să mă ocup de ele în mod special şi cu program, dar rămân canevasul cărţii şi vor transpărea pagină după pagină, spre folosul celor care erau prea tineri la vremea faptelor, sau încă nu se născuseră.

Cum aderase Odor la o doctrină care asmuţea o categorie de oameni împotriva alteia, spre a desfiinţa diferenţele de clasă? O societate fără clase nu poate să existe, fiindcă oamenii nu sunt înzestraţi egal de natură, şi este firesc ca fiecare să ocupe altă treaptă în giganticul amfiteatru unde trăieşte lumea. Clase au şi animalele, şi copacii, şi florile şi fructele, împreună cu rocile, cu munţii şi apele. Şi oare nu pe trepte diferite şedeau chiar cei ce propovăduiau lupta de clasă? Cine n-a mai apucat-o, se cuvine să afle că nomenclatura alcătuia o clasă privilegiată, slugile prea plecate alese de stăpânul ţării să stea de-a stânga şi de-a dreapta şi la picioarele tronului, adesea fără alt merit decât smerenia şi darul adulaţiei. Iar stăpânii ţării, numiţi secretari generali de ochii lumii, ce erau altceva decât seniorii din evul mediu, cu drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor? Ultimul dintre ei mersese până a-şi lua şi sceptru ca regii, spre râsul lumii; îi mai lipsea numai coroana, şi de ar fi domnit mai mult, nu m-aş fi mirat de şi-ar fi pus-o în cap, ba chiar la Alba Iulia.

Se spunea că sceptrul era de aur masiv; în orice caz, avea greutate, purtătorul lui îl ţinea cu amândouă mâinile, l-am văzut o dată la televizor, urcând la tribună, să-şi rostească discursul. Înainte de-a deschide gura, a dat să pună sceptrul pe pupitru, nu era să-l ţină tot timpul în braţe căci nu-i îngăduia să gesticuleze! Era atât de greu, că înainte de a-l pune jos l-a scăpat din mâini, buşindu-l în lemn. Cred că o fi răsunat sala dar eu am văzut reluarea, când televiziunea a avut grijă să şteargă sunetul.

Ce erau muncitorii dacă nu ţiganii-robi de odinioară, care băteau fierul roşu pe nicovală, să facă potcoave pentru caii seniorului?

Odată, după colectivizarea pământului, Iosif Chişinevski a convocat un grup de academicieni, filologi şi oameni de litere, şi le-a propus să găsească un nume neaoş pentru ţăranii din gospodăriile agricole proaspăt înfiinţate; li se spunea colectivişti, cuvânt fără nici o rezonanţă rurală. Iosif Chişinevski, om important în vremurile acelea, era foarte aproape de Gheorghiu-Dej, făcea parte din *cei şapte*, adică din membrii biroului politic. Cei şapte erau mai ceva decât sfinţii, iar primul dintre ei reprezenta un Dumnezeu mai puternic decât cel al creştinilor. La cinematograful Scala, cum intrai în hol, peretele din faţă era împodobit cu icoanele acestora, puse în ordinea importanţei lor. Deasupra îşi rotea secundarul un mare ceas electric. Iar eu, privind mişcarea aceea necontenită, meditam la soarta implacabilă a oamenilor şi, gândindu-mă la icoanele de dedesubt, mă întrebam drăceşte: «Cui îi bate ceasul?» Le-a bătut pe rând, tuturora, icoanele au fost scoase, nu s-au pus altele, poate din superstiţie. Dar ceasul a continuat să bată, nu doar acolo, bat ceasuri pe tot pământul. Doamne, câţi s-au dus, şi cum s-au dus, din cei care ne-au mâncat zilele!

(Nu pot sări peste aceasta din urmă, căci cuprinde ceva de haz, trebuie să mai şi râdem. Un actor cunoscut la vremea lui, poate Ghibericon, nu sunt sigur, se uita de pe trotuar la un grup

de manifestanţi care, nu ştiu cu ce ocazie, mărşăluiau prin faţa Sălii Dalles, invizibilă astăzi, fiind acoperită de un imobil trântit în faţă, parcă spre a acoperi ceva de ruşine. Sala Dalles, mărunţică între două blocuri masive, nu strica arhitectura oraşului, dimpotrivă, îi rupea monotonia, cum la New York o căsuţă cu un singur nivel, cu o grădiniţă la stradă, între doi zgârie nori cu treizeci sau patruzeci de etaje, ne farmecă ochiul. Acea sală, care a reprezentat o epocă în viaţa culturală a Bucureştilor, pentru mine nu mai există şi privesc cu tristeţe blocul din faţă. În fruntea manifestanţilor mergea cântând marşuri anemice, o fanfară de bâlci, alcătuită din şapte oameni. Imediat după ea, alţii doi duceau pe sus o placardă cu portretele celor şapte. Actorul de pe trotuar, amuzat de muzica fanfarei, mai degrabă comică, s-a adresat vecinului, un necunoscut care privea şi el manifestaţia: «Şapte gâşte potcovite...» primul vers dintr-un cântec hazliu de pe vremuri, uitat astăzi: «Şapte gâşte potcovite, Au plecat să se mărite...» Restul cântecului nu-l mai ştiu nici eu. Necunoscutul s-a oţărât de-odată, nu stătea degeaba acolo, a pus mâna pe comentatorul glumeţ şi i-a scrâşnit printre dinţi: «Ce vrei să spui cu asta? Şapte gâşte potcovite! Hai cu mine!» Placarda cu cei şapte tocmai ajunsese în faţă. Urmarea n-o cunosc, dar sper că acuzatul a izbutit să se disculpe, ar fi fost prea de tot să-l trimită la canal pentru o glumă nealuzivă, numai fiindcă pronunţase cifra sfinţită).

Şi cum spuneam, Chişinevski le cerea academicienilor să găsească un cuvânt mai potrivit pentru colectivişti. Un academician, mucalit din fire, a răspuns repede: «Păi avem cuvântul!» «Care?» «Iobagi! – nu-l ştiţi?»

Ce erau ţăranii colectivizaţi, dacă nu iobagi, ca în epoca feudală?

Iar Odor, adversar al agresiunii, aderase la doctrina comunistă, declarat agresivă, din aceeaşi raţiune neînţeleasă de mine, care îl făcuse adeptul Arhanghelului, cu programul

înspăimântător: «Să-i ucidem pe cei nevolnici». Dar o raţiune trebuie să fi avut, de vreme ce se repetase cu consecvenţă, şi deduc abia acum că amândouă doctrinele, deşi aparent antagonice, erau strâns înrudite.

Urmare a convertirii, după câteva luni de frământare, dădu foc manuscriselor sale, rodul a treizeci de ani de muncă a minţii şi sufletului, mii de pagini, şase cufere pline. Într-o dimineaţă, cu un an înaintea faptelor redate în acest capitol, aruncă pe fereastră, în curte, sub ferestrele Alexandrinei, cuprinsul primului cufăr, sute de caiete identice, pe care obişnuia să scrie încă din adolescenţă. Deasupra aruncă lampa de sticlă cu petrol, pe care o avea în cameră, din timpul războiului, când, după bombardamente lumina electrică era întreruptă zile de-a rândul. Lampa se sparse şi petrolul se îmbibă în maldărul de caiete. După aceea puse foc, cu o prevedere care dovedea că fapta era bine premeditată; un chibrit, sau o feştilă n-ar fi putut ajunge jos, fără să se stingă. Înveli strâns în foi de ziar un pietroi luat din curte, legă hârtia cu sfoară, ca să n-o ia vântul, o aprinse şi îi dădu drumul peste maldărul de manuscrise. Iar când focul izbucni începu să arunce deasupra caietele din cuferele celelalte.

Gândindu-mă la fapta lui mă simt mult mai zbuciumat decât de o sinucidere, act de care n-aş fi capabil, şi mi-a trezit totdeauna nedumerire, spaimă şi admiraţie, îmi este imposibil să înţeleg ce resorturi lăuntrice îndeamnă pe cineva să-şi ia viaţa, şi încă mai puţin aş putea înţelege cum e cu putinţă ca un om să-şi arunce pe foc munca de o viaţă, miile de pagini scrise,când ştiu ce greu e să scrii una singură. Înainte ca Alexandrina să vadă focul, prinse de veste Pantelimon Dumitrescu, fratele misterios al domnului Alcibiade, a cărui fereastră se afla sub odaia lui Odor. Omul, numai în cămaşă de noapte şi în izmene, se repezi afară, cu găleata plină, şi aruncând apă peste foc, strigă, scos din fire: «Ce faci, nebunule?! Huo!, opreşte-te!»

Deşi îi era nepot de frate, Pantelimon, care se socotea pe o treaptă mai jos decât familia domnului Alcibiade, îi spunea lui Odor «domnule profesor», după cum Alexandrinei îi spunea «doamnă», nu «cumnată». Numai lui Tiberiu, la fel de nepot ca Odor, îi vorbea cu o familiaritate nerespectuoasă, fiindcă îl ştia secătură, nedemn de ceilalţi fraţi şi de maică-sa, doamna curată la suflet.

Odor rămase paralizat la fereastră, cu un maldăr de caiete în braţe, în timp ce Pantelimon puse mâna pe furtunul de udat grădina, aflat alături şi deschise hidrantul să stingă pălălaia. Alese din cenuşă, caietele scăpate de la foc le puse la soare, să se usuce. Apoi urcă în camera lui Odor. Îl găsi stând pe marginea patului, spumegând, cu pumnii strânşi, cu ochii roşii; nu părea nebun, cum i se păruse. «Ce faceţi, domnule profesor? Vreţi să daţi foc casei?» Odor răspunse stăpânindu-şi furia: «De ce te amesteci în treburile mele?» Apoi, arătând cuferele, continuă de astădată aproape şoptit, cu o deznădejde de moarte: «Ia-le de-aici, pe toate, nu mai pot trăi cu ele alături!»

Pantelimon cără cuferele în grajd, unde era umezeală, dar n-avea alt loc pentru ele. Acolo au rămas, mucegăind vreme de decenii. Odor murise, în pragul a o sută de ani, când au venit buldozerele şi au demolat toată strada, să se facă blocuri de locuinţe, ghetouri. Acesta a fost sfârşitul manuscriselor, fără să ştie cineva ce a pierit odată cu ele. Multe s-au pierdut în lunga istorie a omenirii, biblioteca din Alexandria, şi tot ce au ars Gingishan sau Atila, tot ce-a fost făcut praf la bombardamente. Dar iată că toate dezastrele acestea n-au împiedicat ca lumea să meargă înainte.

Deşi nu a rămas nimic de pe urma lui, decât paginile scrise de mine, Odor nu a trăit degeaba. Simt că-i aşa, şi nu mă socotesc nevrednic, dacă nu i-am dezlegat enigma; mulţi oameni au murit, lăsând după ei enigme nedezlegate, ca Isus Cristos

bunăoară. Ne închinăm lor sau îi dăm uitării, şi ne continuăm viaţa.

Titus a îngenunchiat la picioarele Alexandrinei, i-a luat mâna şi i-a sărutat-o cu smerenie; nu-şi arătase niciodată efuziunea faţă de maică-sa, ca şi ceilalţi copii ai ei, nu-şi mărturisise credinţa, dar o socotea o sfântă.

Tiberiu se luase pe urma lui, străbătuse prima odaie în vârful picioarelor şi se oprise cu urechea lipită de uşa următoare.

— Mamă, îl auzi pe Titus spunând, am venit să-mi iau rămas bun. Nu mă întreba unde plec; într-o zi sper să mă întorc, să intru în oraş pe un tanc; dar s-ar putea să nu mă mai întorc niciodată.

Nu era nevoie ca Tiberiu să asculte răspunsul Alexandrinei, şi restul conversaţiei, ca să înţeleagă ce avea de gând frate-su. Se făcu roşu la faţă, primul lui impuls fu să se repeadă înăuntru, cu pumnul ridicat, să lovească. «Ticălosule! Vrei să-ţi trădezi ţara şi să-ţi nenoroceşti familia, în primul rând pe mine! Eu sunt membru de partid, m-ar da afară, m-ar arăta toţi cu degetul, mi-ai strica viaţa! Află că mă duc să te denunţ, să intri la puşcărie!»

Se stăpâni, plecă tot în vârful picioarelor, şi ieşi în stradă, unde rămase la pândă, aşteptând să iasă Titus. Când îl văzu îi ieşi înainte, mimând surpriza, şi îl cuprinse în braţe, strângându-l la piept cu dragoste.

— Frate, ce bucurie să te văd! Nu mai ştiam nimic de tine. Haide, vino în casă, stau colea, m-am însurat...

— Ştiu, mi-a spus mama. Dar nu pot să întârzii, mă duc la gară.

Pe faţa lui Tiberiu se citi consternarea.

— Pleci fără să-mi treci pragul? Nu-mi mai eşti frate? Mă mâhneşti foarte rău!

Părea într-adevăr mâhnit sincer, inima lui Titus se înmuie,

îşi aminti de copilărie, crescuseră împreună, deşi nu erau de aceeaşi vârstă, rămâneau fraţi, chiar dacă primise de la el o lovitură mortală. Se gândi că poate atunci nu avea mintea întreagă, ştia că abia ieşise din spitalul de boli nervoase. Se decise să intre.

— Nevastă-mea nu-i acasă, spuse Tiberiu, cum trecură pragul. Vine tocmai diseară, e o fată muncitoare şi credincioasă. Regret că n-ai s-o vezi. Afară doar dacă rămâi peste noapte la noi. Ce zici? Socră-miu vine la patru. S-ar bucura amândoi să te cunoască.

— Îmi pare rău, mă grăbesc; nu pot să rămân.

— Dar măcar povesteşte-mi. Ce-ai făcut de când neam văzut ultima oară? N-am uitat că îţi datorez nişte bani; dar acum nu-i am, te rog mai aşteaptă-mă.

— Nu-i nevoie; păstrează-i!

— La ce să-i păstrez? N-am să mai stau mult aici...

Pe chipul lui Tiberiu se aşternu deodată un văl de suferinţă şi scârbă.

— Frate, ţie am să-ţi spun ce nu ştie nimeni; nu mai pot să duc viaţa asta, să joc teatru, de dimineaţa până seara; la fel şi noaptea. Vreau să-mi iau câmpii, să mă duc undeva, oriunde s-o găsi un loc şi pentru mine.

Titus ridică ochii şi-i pironi asupra lui, cu uimire.

— Vreau să fug din ţară! încheie Tiberiu.

Aceasta fu pentru fratele lui clipa care avea să-l piardă. Se priviră în ochi îndelung, până ce Titus simţi că i se răceşte inima şi i se înceţoşează mintea. Era ca o beţie, sau ca o hipnoză.

— Şi eu vreau să fug! spuse, împotriva propriei lui voinţe.

Avu vag impresia că se arunca într-o prăpastie, dar nu putea să se abţină. Tiberiu îşi trase scaunul mai aproape şi se aplecă spre el până ce aproape îi atinse obrazul.

— Ia-mă cu tine! îmi las nevasta şi plec, aici mă sufoc, ajută-mă!

— Nu pot; nu depinde de mine.

Tiberiu căzu în genunchi, într-un gest de implorare.

— Dar de cine?

— De un prieten.

— Frate, mă rog ţie ca lui Dumnezeu, spune-mi măcar ce-aş putea face, învaţă-mă! Cum pleci?

Şi Titus răspunse, fără socotinţă, parcă era hipnotizat de-a binelea:

— Cu un barcaz.

— De unde?

— De la Constanţa.

— Când?

— Sper că până în Crăciun, într-o noapte cu vânt prielnic.

Pe urmă Titus simţi o durere de cap groaznică, dar nu-l durea numai capul, ci trupul întreg, pe dinafară şi pe dinăuntru.

*

Până în 1946 se ieşea din ţară destul de uşor, aproape în libertate. Unii au izbutit să-şi ia chiar şi mobila, dacă plecau cu vaporul de la Galaţi sau Brăila. La Constanţa se intra în port vraişte, era destul să-i spui paznicului «am o treabă aici» şi dacă erai galanton îi mai puneai şi o monedă în palmă. Nu plecau însă prea mulţi; oamenii sperau în făgăduiala lui Churchill, aşteptau să se retragă ruşii şi să se răfuiască pe urmă cu grupările turbulente, în primul rând comuniştii, care nu aveau încă toată puterea. În anul următor, numărul fugarilor fiind în creştere, paza frontierelor se întărise, însă fără să fi devenit de neînduplecat; cu dificultăţi şi cu oarecari riscuri, oamenii mai izbuteau să evadeze, căci acesta este cuvântul. Pe măsură ce creşteau greutăţile vieţii şi umilinţele, se înmulţeau şi nemulţumiţii, speriaţii, disperaţii, care treceau frontierele în fel şi chip, înfruntând riscurile cu un curaj dus uneori până la

nebunie. Conducerea statului – în loc să se gândească de ce plecau aceşti oameni, părăsindu-şi avutul şi îndreptându-se spre tărâmuri necunoscute, unde nu-i aştepta nimeni cu flori – mărea vigilenţa la graniţe; în zone întregi nu era voie să pui piciorul, un «no man's land» imens înconjura ţara, creştea numărul grănicerilor, al securiştilor şi al câinilor de pază. A fost o vreme când la mare nu se mai putea merge decât cu autorizaţie de la miliţie, între hârtiile mele am găsit una din ele, cu fotografie şi cu ştampilă, ca un paşaport, doar că nu avea coperte şi nu i spunea pe nume. Privindu-mi fotografia şi văzând cât eram de tânăr m-a cuprins jalea pentru anii de suferinţă lăsaţi în urmă. Accesul pe plajă era interzis de la apusul soarelui până dimineaţa; seara se nivela nisipul cu un fel de grape trase cu tractorul, se materializa frontiera pe o bandă lată de câţiva metri, ca să se vadă urmele spionilor veniţi de pe mare şi intraţi clandestin în ţară sau pe cele ale nenorociţilor care se aventurau să plece cu o barcă pneumatică, sau cu un colac de salvare, înotând până în calea vapoarelor. Au fost şi unii dintre aceştia, sătui de viaţă, deznădăjduiţi, nu-i pot numi altfel, şi au scăpat dacă au avut destulă forţă, sau nu i-a lovit nenorocul de a fi descoperiţi de un vas de pază a coastei. Cu saltelele pneumatice nu era voie să intri în apă, nici ziua-n-amiaza mare.

Fiindcă n-am încercat să fug pe una din aceste căi, am suferit doar că nu mai puteam să înot noaptea pe dâra argintie a lunii, pe care nici n-o mai puteam privi cum iese din valuri, ghemuit în nisipul de pe plajă, cald încă de peste ziuă. Se va spune poate că nu-i cine ştie ce pierdere, de vreme ce n-am murit de foame, dar numai eu şi cine mă înţelege ştim ce goluri purtăm astăzi în suflet. Nu-mi rămânea decât să privesc ziua spre Stambul, care fusese pe vremuri fărădelegea şi teroarea istoriei noastre, unde i se tăiase capul lui Constantin Brâncoveanu şi coconilor săi, iar astăzi devenise poarta spre pământul făgăduinţei.

Un arhitect cunoscut în acea vreme, a izbutit totuşi să învingă vigilenţa grănicerilor şi să se îmbarce nu ştiu cum pe un «Liberty», în portul Constanţa. Spunându-li-se grăniceri acestor securişti în uniformă falsă, se necinstea numele vechilor noştri apărători ai frontierelor. Arhitectul a ajuns în America, şi s-a stabilit la Cleveland, unde a proiectat, între altele, biserica ortodoxă a coloniei româneşti fondată de multă vreme acolo. Nimeni n-a putut stabili cauza morţii sale, rămasă tot atât de nedezlegată ca şi moartea preşedintelui Kennedy. Fiul lui, stabilit în acelaşi oraş, dar locuind în altă casă, îl aştepta seara, în vizită. Când a auzit soneria s-a dus să deschidă şi l-a găsit mort în faţa uşii, împuşcat cu o armă cu amortizor de zgomot.

În 1947 şi-n următorii ani după aceea, se evada prin Ungaria; la Arad, la Oradea şi-n alte localităţi din marginea ţării, erau călăuze care îi treceau pe fugari peste frontieră, prin locuri cunoscute de ei, şi poate uneori chiar cu complicitatea grănicerilor care îşi luau partea, căci treaba nu se făcea gratis. M-am întrebat uneori, şi cu o întrebare nu înseamnă că mi-am luat un păcat pe suflet, câte din aceste călăuze nu i-or fi jefuit pe fugari, fraţii lor pentru o noapte, care desigur aveau asupra lor bani, bijuterii şi alte obiecte preţioase? Tentaţia era prea mare pentru nişte urmaşi ai lui Cain. Pe urmă n-aveau decât să le taie beregata şi să-i înghesuie în tufişuri, în ţara aceea a nimănui, unde, până să-i adulmece câinii grănicerilor îi devorau corbii.

Un bijutier din Bucureşti şi-a transformat averea în pietre preţioase, cel mai bun mijloc de a comprima valorile, şi-a pregătit nevasta de plecare, iar el s-a dus în recunoaştere la Arad, să caute o călăuză. Acolo a prins de veste că miliţia îl urmăreşte şi aşteaptă să-l prindă asupra faptului. Nu avea scăpare mai bună decât să se îndepărteze de locul primejdiei. Speriat rău, s-a urcat în primul avion care pleca spre Bucureşti şi s-a pomenit aterizând la Viena, unde chiar avea intenţia să se refugieze. Era ca o oaie rătăcită între ceilalţi călători, care

plătiseră echipajul să schimbe drumul.

Spre nenorocul lui nu putea să se bucure de asemenea pleaşcă, fiindcă îşi lăsase pietrele şi nevasta acasă, încât a fost nevoit să se întoarcă.

Mai ştiu de un avion închiriat de cinematografie, care filma pe undeva în Maramureş, sau prin altă zonă apropiată de frontieră. Elicea avionului provoca furtuna prevăzută de scenariu; în starea ei primitivă, cinematografia noastră nu avea o metodă mai bună, un aparat mai simplu şi în acelaşi timp mai puternic, de răscolit aerul. Seara, după ce îşi terminase treaba, pilotul, cu motorul gata încălzit şi-a luat un pasager la spate apoi a decolat spre alte zări, sub ochii echipei de filmare şi ai securiştilor, aflaţi obligatoriu acolo, sub numele de electricieni, cameramani, sau chiar actori, şi, de ce nu – poate înşişi regizorii.

La aeroportul Băneasa, poarta de nord, dinspre pădure, unde se aflau atunci avioanele utilitare, a venit într-o zi o dubă sanitară, cu medic şi infirmieri, să facă injecţii preventive, contra nu ştiu cărei molimi. Personalul aeroportului împreună cu paza, în total nu mai mult de câţiva oameni, căci nu era un punct primejduit, au adormit buştean, curând după ce li se făcuse injecţia. Iar medicul şi infirmierii şi-au lepădat halatele albe, în linişte şi fără grabă căci nu-i zorea nimeni, au pornit motorul unui avion – se înţelege că erau oameni de meserie – şi au plecat în zbor peste Bărăgan, peste Dunăre, pe deasupra Bulgariei; în mai puţin de două ore erau în Turcia.

Nişte vaporeni de la Brăila, marinari de rând, vreo şapte, au fugit cu o barcă pescărească, numai cu vâsle, fără nici o pânză, şi după o săptămână de luptă cu marea au intrat în Bosfor, teferi. Cine nu-i cunoscător, n-o să înţeleagă de ce mă minunează această faptă, cu nimic mai prejos decât o ispravă de pe vremea argonauţilor!

Exodul acesta a continuat crescând întruna, sub o represiune din ce în ce mai crudă, până în decembrie 1989.

Mulţi au fost împuşcaţi, unii chiar după ce treceau frontiera. Mulţi au traversat Dunărea înot, în Iugoslavia, care într-o vreme îi repatria cu forţa, deşi se ştia ce-i aşteaptă; mai târziu sârbii şi-au schimbat sentimentele, au devenit toleranţi cu evadaţii, probabil convingându-se că bieţii oameni fugeau de mizerie şi teroare.

Mă întorc la Marea Neagră. Chiar în ultima vară dinaintea revoluţiei, pe care nu putea s-o prevadă şi mai ales nu prevedea ce urmări o să aibă, un prieten a fugit cu un mic cuter, barcă de sport sau de promenadă, într-o aventură pentru care nu avea decât o pregătire sumară. Era medic, tânăr, cu o specialitate mănoasă, şi-ar fi putut face o viaţă înlesnită, dar n-a îndurat sclavia. Eram vecini şi prieteni, sub ochii mei şi-a pregătit barca, îmi închipuiam că nu-l îndemna decât pasiunea sportivă.

Să conduci o barcă de felul acesta, să cunoşti vântul, să-ţi faci din el un prieten, un aliat la rău şi la bine, e mult mai greu decât de pilotat avionul. Dar la el pasiunea era atât de mare, s-a dăruit ei cu atâta ardoare încât într-o singură vară era gata, şi a plecat cu mâinile goale, fără să ia nimic din casă, decât actele, într-o pungă de plastic etanşată, şi fără să anunţe pe nimeni. Pasiunea sportivă, cum am numit-o, era însă dublată de un simţământ mult mai puternic; dorinţa de libertate.

În Turcia unde nu-l aştepta nimeni cu pilaf şi baclavale, n-a pregetat să facă meseria de maseur, fiindcă n-a găsit alta, şi a muncit aşa un an de zile, până ce a primit viza de intrare în America, unde îmi închipui că a nimerit bine – nu ştiu, căci i-am pierdut urma, dar cu tenacitatea lui era imposibil să nu reuşească.

Câţiva ani mai înainte, un alt prieten, arhitect tânăr, răzvrătit incurabil şi veşnic în răspăr cu regimul, a vrut să fugă cu wind-surful, pentru care avea aplicaţie, avea chiar atestat de instructor. Dar wind-surful e doar un sport, nu un mijloc de navigaţie; cine se încumetă să folosească o simplă planşă şi o

pânză manevrată cu braţele, să plece de la Mangalia până pe coasta turcească? L-am sfătuit să nu încerce asemenea aventură, mai ales că lăsa în urmă o nevastă, cu un copil, şi cu altul pe cale să vină. «Şi dacă ai să ajungi, ce ai să faci în Turcia, în costum de baie şi fără altă avere?» Nu; odată cu el nişte prieteni dintr-o ţară apuseană, aveau să plece pe şosea, cu maşina, ca să-l întâmpine la intrarea Bosforului. Sub acest aspect treaba era bine gândită, dar eu mă temeam de tot restul. Drumul ar fi putut să dureze mai mult de o noapte şi o zi; cum putea să rămână douăzeci şi patru de ceasuri în picioare, cu tot trupul încordat, scăldat tot timpul de valuri? O furtună, să zicem că ar fi înfruntat-o, la nevoie s-ar fi întins pe planşă, cuprinzând-o în braţe. Dar dacă l-ar fi lăsat vântul, şi ar fi rămas nemişcat în mijlocul mării? Şi, în sfârşit, dacă îl descoperea un avion, un elicopter sau o şalupă de patrulare, în apele Bulgariei? Aşa i s-a întâmplat unui cunoscut, priceput la ambarcaţii cu vele, de care mă lega o pasiune comună. Şi el a vrut să fugă cu o barcă, în primii ani de după război; a ieşit mult în larg, noaptea, ca a doua zi să nu-l mai vadă nimeni de pe coastă, nici chiar grănicerii, aflaţi în miradoare înalte, de unde supravegheau marea cu binoclul. Însă abia se luminase de ziuă şi s-a întâlnit cu nava-şcoală «Mircea»; n-avea cum să fugă. L-au pescuit, l-au dus la Constanţa, şi de acolo a ajuns de-a dreptul la puşcărie.

Eu şi acum cred că tânărul meu prieten cu wind-surful n-ar fi izbutit, îl prindeau sau se îneca, paralizat de oboseală. Însă tocmai atunci, când se pregătea să plece, s-a întâmplat ca mama lui să moară, în Spania, unde era stabilită. De ani de zile băiatul se străduia să capete un paşaport, spre a merge s-o vadă, dar i-l refuzau, fără discuţie. De astă dată n-au mai avut încotro, iau dat drumul pentru înmormântare şi dus a fost. Din Spania a ajuns în America, la Huston, unde, după ce a găsit o slujbă bună, şi-a adus şi nevasta, cu copiii, căci între timp se născuse şi al doilea.

Unii au fugit cu trenul, sau cu autocamioanele de

transporturi internaţionale, ascunşi în lăzi, printre mărfuri şi îmi închipui cum le-a fost în timp ce se făcea controlul vamal, la frontieră.

La noi metoda deturnării de avioane n-a prins, cunosc doar exemplele spuse mai înainte. Să fie ai noştri mai puţin curajoşi? Nu admit. Poate erau prea puţine curse aeriene; la aeroportul Otopeni, de pildă, primul din ţară, ore în şir zburau numai muştele. Apoi, vigilenţa la îmbarcare era dusă mai departe decât în alte locuri, nu ne dădeam seama câţi ochi ne urmăreau încă dinaintea plecării. Şi chiar în avion, nu ştiam câţi din călători nu erau de la securitate. Iar în primul rând, mi-e imposibil să-mi închipui cum ar fi putut cineva să facă rost de o armă, indispensabilă spre a duce treaba până la capăt.

În alte părţi ale lumii, într-un timp se deturnau avioane în fiecare zi, măcar unul. Azi sunt mai puţine cazuri, paza e mai riguroasă de când a proliferat terorismul. Dar cum aş putea să uit avionul care zbura de la Tel-Aviv la Paris, cu peste o sută de călători evrei, toţi oameni în vârstă, şi care după escala de la Atena a fost deturnat de terorişti palestinieni, iar apoi dus la Entebe, aeroport din Uganda, în centrul Africii? Călătorii au fost făcuţi ostateci, şi în schimbul lor răpitorii au cerut statului Israel nişte concesii; poate nu concesiile erau inacceptabile, ci metoda folosită pentru a le obţine. Am scris odată, pe scurt, cum au fost eliberaţi aceşti oameni, lăsându-i pe răpitori cu gura căscată, şi nu-mi trebuie mai multe cuvinte să repet acum că actul acela de comando, care părea imposibil, rămâne pentru mine unul din cele mai uimitoare exemple de inteligenţă, iscusinţă, hotărâre şi bravură, din câte cunoaştem.

Privind faptele din alt unghi şi punându-le la altă scară, cum aş putea să uit o întâmplare petrecută într-o vreme mai idilică, multe decenii în urmă, cu un tânăr soldat american, de origine italiană?! El s-a îmbarcat, parcă la Dalas, pe un avion care zbura spre nordul Statelor Unite; pistolul mitralieră, dosit

sub haină, a trecut nebăgat în seamă la îmbarcare, am spus că era o vreme mai idilică decât în ultimele decenii. Imediat după decolare, tânărul a intrat în cabina echipajului, pe atunci nepăzită şi neîncuiată şi, punând arma în ceafa comandantului, l-a silit să schimbe drumul şi să meargă în Italia. A fost nevoie de o escală, pentru completarea rezervoarelor cu combustibil şi pentru schimbarea echipajului, căci primul nu avea atestare de zbor peste Atlantic. Toate s-au făcut sub ameninţarea pistolului, şi au mers ca pe roate; poliţia aeroportului nu avea experienţă, să intervină.

În timpul zborului peste ocean, tânărul a chemat o stewardesă, care de altfel îi făcea ochi dulci încă de la îmbarcare, băiatul fiind frumuşel şi simpatic, şi a rugat-o, amabil, să aducă echipajului cafea şi sandvişuri. Ajuns la Roma s-a predat liniştit poliţiei, şi a declarat că nu voise altceva decât să pună o dată piciorul pe pământul natal al părinţilor.

Nu ştiu ce s-a întâmplat mai departe; să fi fost după mine îl duceam la hotel să se odihnească, apoi, îl plimbam prin toată Italia, până la Palermo şi până la Veneţia. Chiar dacă n-a fost aşa, mi-a făcut plăcere să visez câteva clipe la o faptă frumoasă.

Am mai citit în ziar de un om care s-a strecurat sub un avion gata să plece, s-a căţărat şi s-a ascuns în spaţiul unde se escamotează trenul de aterizaj, după ce avionul şi-a luat zborul. Aşa o fi fost şi nu spun că nu-mi vine a crede; dar mă întreb cum nu l-au strivit roţile când s-a ridicat trenul? Să zicem că a găsit un colţişor apărat de primejdie. Dar cum a putut să respire în aerul depresurizat, la nouă mii de metri înălţime? Să zicem că avionul n-a zburat decât la patru sau la cinci mii de metri, unde respiraţia e anevoioasă, dar un om sănătos, poate să reziste. Mai rămâne o întrebare: cum de n-a murit de frig?... Să zicem că avea haine groase şi era o vreme călduroasă. Ei, dar am făcut prea multe concesii!

După câteva întâmplări ieşite din comun, uimitoare, şi

pentru unii din noi incredibile, mă întorc la realităţile noastre. În ultimul an dinaintea revoluţiei, emigrarea clandestină devenise o mişcare de masă. Mii de oameni au trecut în Iugoslavia şi în Ungaria, şi nu doar de la noi, ci şi din Cehoslovacia, dar mai ales din Germania de Est, numită până deunăzi Republica democrată. Vecinii noştri de astădată au fost generoşi cu noi, şi de altfel fenomenul nu putea să fie împiedicat, el vestea revoluţiile care au izbucnit una după alta, în ţările subjugate.

În încheierea capitolului am de povestit cea mai uluitoare, mai zguduitoare, mai emoţionantă, mai incredibilă întâmplare din istoria emigrărilor clandestine – şi încă n-am folosit toate adjectivele potrivite. O femeie tânără, însărcinată în a noua lună, a trecut Dunărea înot, într-un loc unde nu erau decât patru sute de metri până pe malul celălalt, în Iugoslavia, ceea ce însă nu înseamnă o glumă. Bărbatul ei, fugit de câteva luni într-o ţară apuseană, făcuse tot posibilul, inclusiv greva foamei, să-şi aducă nevasta, în baza principiului umanitar, recunoscut chiar şi de ţara noastră, al reîntregirii familiei. Cazuri din acestea erau cu sutele, dacă nu cu miile, şi dintr-o mie poate se rezolvau zece, de ochii lumii, după tribulaţii lungi şi chinuitoare. În vara dinainte de revoluţie femeia n-a mai putut să rabde, nu mai avea nici o speranţă, gestul ei dovedeşte că a fost nevoită să aleagă între moarte şi libertate. Cum a ajuns pe malul Dunării nu ştiu, nu era o treabă uşoară, trecea prin cordoane de pază, dar poate chiar starea ei a ajutat-o; nimeni n-o putea bănui, căci într-adevăr intenţia ei părea imposibilă, cum o socotesc eu însumi, chiar astăzi, după ce a fost împlinită.

Mi-e teamă că în zilele noastre faptele eroice au căzut în desuetudine, primează speculaţia psihologică, adică despicatul firului în paisprezece, în căutarea unei cvadraturi a cercului, când cercul, în sine, în stabilitatea lui e atât de simplu şi a dus atât de departe cunoaşterea noastră despre natura lucrurilor. Poate teoria relativităţii universale, apărută în ultimul secol al

mileniului va fi depăşită în următorul secol. Fapta femeii nu va putea fi depăşită niciodată, fiindcă ea atinge o limită; mai mult decât atât nu se poate imagina în nici o altă relativitate posibilă. În timp ce înota, pe femeie au cuprins-o durerile facerii. sunt naşteri uşoare, şi naşteri anevoioase. O femeie care a trecut prin această încercare, mi-a mărturisit că s-ar fi aruncat de la etajul al patrulea al maternităţii, dacă la fereastră n-ar fi fost gratii şi plasă de sârmă. Cine le pusese ştia ce face.

Mai sunt şi naşteri imposibile, când altă cale nu rămâne decât să fie sacrificată mama, sau sacrificat copilul. Alegerea trebuie să o facă bărbatul, soţ şi tată.

De mult mă frământă această dilemă care, deşi nu am cunoscut-o, o trăiesc cu închipuirea şi mă îngrozeşte. Fiindcă unii bărbaţi optează pentru copil. Din moment ce opţiunea în asemenea cazuri este admisă, înseamnă că morala, fie ea cea creştină, o acceptă. Dar e o crimă înspăimântătoare, de o cruzime barbară, ca bărbatul să-şi poată condamna la moarte soţia pe care a ales-o, a iubit-o, şi a făcut-o să procreeze; şi asta fără să ştie dacă fătul nu va fi un monstru, şi nu va deveni un asasin ori nu-şi va ucide părintele.

Dar să revin la firul povestirii mele. Chinuită de acele dureri înspăimântătoare, femeia a continuat să înoate, când mai bine i-ar fi fost să se lase la fund şi să se înece. Nu sunt în stare şi nici nu vreau să fac un poem pe măsura acestor fapte, povestesc doar întâmplarea. Dar aş simţi o mulţumire adâncă să scrie altcineva poemul, ridicându-l la înălţimea care i se cuvine. Din păcate mi-e teamă că poeţii de astăzi privesc mai mult în ei înşişi decât în afară. Nu-i condamn, văd şi eu ce mizerii ne înconjoară, mă refugiez şi eu în mine însumi. Iată însă că uneori se mai întâmplă în lumea noastră şi fapte menite să ne salveze sufletul de scârbă şi uscăciune.

După un timp, neînfricata femeie a simţit o uşurare, pierdea apă din pântece, n-am să explic acest fenomen, cine nu ştie cum

decurge o naştere să întrebe pe lăuză sau pe moaşă. Ajunsă pe malul celălalt, uşor de închipuit în ce stare, femeia a mai rătăcit câteva ceasuri prin hăţişuri, între timp se făcea ziuă, până ce a dat de o şosea, unde au găsit-o nişte oameni cumsecade, Dumnezeu să-i răsplătească. Aceştia au urcat-o într-un autobuz şi au dus-o la un spital unde a şi născut, îndată.

Nu ştiu ce s-a întâmplat mai departe, odată partea senzaţională sfârşită, ziarele au trecut la alte subiecte, ce-i drept mai importante, căci se întâmplau şi mai ales se pregăteau multe în vara anului 1989. În mijlocul atâtor întâmplări care zgâlţâie lumea în prezent, mult mai profund şi mai grav decât se crede, aş vrea şi m-aş simţi mai puţin ruşinat de condiţia mea umană astăzi, dacă acelei femei i s-ar acorda o medalie internaţională, votată de Organizaţia Naţiunilor Unite.

Cum am aflat cele ce urmează voi lua în mormânt, după mine. Am jurat, şi – cu toate că dintre persoanele implicate nu mai trăieşte nici una, după cum nu mai trăieşte nici omul care mi-a dezvăluit o parte a faptelor, într-un moment când simţea nevoia să se spovedească – vreau să-mi păstrez jurământul. Se întâmplă aşa cu oamenii care au o povară pe suflet, o păstrează uneori până pe patul morţii şi abia atunci se destăinuie, sau preotului, sau unui prieten, sau chiar unui necunoscut care le inspiră încredere. Eu am fost necunoscutul în cazul acesta, şi vreau să-mi merit încrederea, deşi, repet, nici unul din cei ce vor apărea aici nu mai este în viaţă.

Omul era un apropiat al lui Honoriu, pe care eu îl ştiu numai din auzite. În schimb Titus, amestecat şi el în acele întâmplări sfârşite dramatic, deşi mai în vârstă ca mine, îmi era prieten, nu cât Trandafil, dar oricum îl cunoşteam din copilărie. Între vieţile noastre fusese o legătură strânsă, chiar dacă nu ne-o declarasem niciodată. Indirect deci, eram interesat şi de soarta lui Honoriu, prin ceea ce a avut comun cu soarta lui Titus.

Într-o zi, cu un an înainte, când Honoriu se reîntâlnise cu Titus dar acesta nu venise încă să-şi petreacă vara pe barcazul «Hercules», la Constanţa, în port a apărut un personaj important în istoria vremii, Emil Bodnăraş, care, dacă atunci o fi avut altă funcţie, curând a devenit ministrul armatei.

Biografia acestui personaj e neclară şi controversată. Eram foarte tânăr când am auzit, cred că s-a scris şi în ziare, că un ofiţer de artilerie, pare-se sublocotenent, dintr-un regiment aflat nu departe de Cernăuţi, în Bucovina, dezertase şi fugise peste graniţă, în Rusia. Întâmplarea nu s-a comentat prea mult şi a fost uitată destul de repede.

Abia acum aflu amănunte, de la un fost camarad al fugarului, care şi-a scris amintirile. Se pare că o dansatoare,

spioană în folosul ruşilor, i-ar fi smuls secrete militare; mai cunosc un caz, în afară de cel neuitat, cu Mata Hari. Nevoită să plece în Rusia, spioană l-ar fi somat pe ofiţer s-o urmeze – se mai puteau scoate de la el multe secrete – ameninţându-l că altminteri îl denunţă serviciului de informaţii al armatei române.

O fi aşa, o fi altfel, pe mine nu mă influenţează în scrierea cărţii; m-am gândit că poate voi satisface curiozitatea unora, atraşi de mărunţişurile istoriei. Nu mă interesează nici ce-a făcut în Rusia; ce-a făcut aici când a venit înapoi, nu-i nevoie să amintesc, faptele sunt cunoscute. Atâta sunt dator să spun, că deşi martor la fapte mârşave şi sângeroase, într-o epocă amarnică, după ştiinţa mea n-a făcut excese, altfel le-aş fi aflat, cum le-am aflat pe ale altora; poate cineva mă va contrazice; nu mă supăr. Că s-a bucurat de onoruri, de bunăstare, de plăcerile vieţii în timp ce poporul trăia în lipsuri şi spaimă, se înţelege de la sine, dar nu s-a întâmplat altfel nici înainte de el, nici după, nu se întâmplă nici astăzi, când pârâţii nu răspund la acuzaţii – şi merg înainte.

Ştiu că Bodnăraş iubea marea şi vasele cu pânze; ştiu că şi-a comandat un iaht pe care îl ţinea la Mangalia şi cred că n-a ieşit cu el pe mare de multe ori. I-a lipsit timpul; un asemenea personaj este robul funcţiei sale, dar iată o robie de care vor să scape doar puţini oameni, cu firi deosebite.

Atunci când a sosit în portul Constanţa n-avea o treabă oficială, voia să respire aerul marin şi să iasă pe mare cu un vaporaş sau o şalupă.

Venise cu un prieten sau mai degrabă un subaltern, căci se purta cu deferentă. Îi însoţeau căpitanul portului şi câţiva ofiţeri de la căpitănie, o suită emoţionată, iar la câţiva paşi în urmă veneau doi oameni voinici, cu aer de atleţi, în haine bej, cu mâna dreaptă în buzunar, cu ochii în toate părţile.

Mai mare ruşinea, în port nu exista atunci nici o şalupă în funcţiune, nici măcar la Căpitănie! Singurul vas care putea să

iasă pe mare era remorcherul «Ilie Pintilie», nu prea potrivit pentru agrement, dar de unde să iei altul? Mergeau într-acolo, când Bodnăraş văzu, peste cheiul care mărginea bazinul, două catarge legănându-se uşor, tulburătoare imagine pentru un iubitor al navigaţiei cu vele.

— Ce-i acolo? întrebă, înviorat, de unde mai înainte privise posomorit remorcherul, aflat la vreo sută de metri în faţă.

Căpitanul portului răspunse, cu un fel de dezaprobare ironică:

— E un barcaz al unui inginer, un tânăr împătimit de marinărie. Aşteaptă aprobarea să plece în Mediterana...

Honoriu stătea întins la soare pe bocaporţi, acoperişul magaziei, când suita sosi la schela care lega barcazul de chei. Aşa îl cunoscu el pe Bodnăraş, despre care ştia că este un important om politic. Deşi nu-i purta simpatie, din principiu, şi nu socotea vizita lui o onoare, nu-i refuză cererea de al duce până la Mangalia; nu voia să se pună rău nici cu căpitănia portului, nici mai ales cu un ministru care putea, direct sau indirect să-i zădărnicească planurile. Şi apoi, tânjea să se vadă pe mare, măcar câteva ceasuri; se interzisese ieşirea oricărui vas din port, fără autorizaţia de la Ministerul Marinei, sau al Transporturilor şi bineînţeles cu avizul Ministerului de Interne care patrona Serviciul de Siguranţă a Statului, viitoarea Securitate.

Bătea vântul din larg; odată trecuţi de far ridicară pânzele şi opriră motorul. Clipa când încetează zgomotul şi trepidaţia, rămânând numai foşnetul muzical al valurilor străpunse de etravă, creează în sufletul omului o stare de beatitudine. Dar poate că nu o simte oricine, ci numai cel care percepe farmecul plutirii fără efort, când vântul devine o forţă tăcută şi insesizabilă, un miracol, ca zborul îngerilor.

Această beatitudine devenea la Honoriu o stare firească; privindu-l pe Bodnăraş observă că se schimbase la faţă, bucuria

îi izbucnea din toţi porii, avea simţul plutirii, se contopea cu marea, cu pânzele şi cu vântul. Atunci îi deveni simpatic.

Mai târziu statură de vorbă. Însoţitorul lui, un om încă tânăr, plăcut la înfăţişare, cu faţa inteligentă, asculta atent, părea că vrea să memoreze totul, dar nu se amesteca în discuţie. Avea desigur o funcţie importantă, cu maşină la scară, care nu-ţi mai îngăduie să mergi nici o sută de metri cu piciorul, totuşi nu pusese pe el grăsimea dezagreabilă a oamenilor de aceeaşi categorie.

Stăteau toţi trei pe scaune pliante, la prova, lângă ancoră, de unde se vedea marea în toate direcţiile, în culori felurite, o paletă marină, de la bleu-ul alburiu, până la albastrul profund, de cerneală, în umbra pânzelor, cum avea să devină tot largul mării după amiază şi înspre seară. Fără să scape această priveliştе, musafirul fu curios să afle rosturile lui Honoriu, care îi povesti deschis tot ce-am spus şi eu despre el, mai înainte, şi ajunse la situaţia lui prezentă, când umbla de la un minister la altul, să obţină autorizaţia de plecare.

Când ajunse aici, Bodnăraş îi aruncă o privire semnificativă însoţitorului său, părea o întrebare, iar acesta înclină aprobativ din cap, apoi scoase din portofel o carte de vizită şi i-o întinse lui Honoriu.

— Când vii la Bucureşti, caută-mă! Cred că pot să te ajut; o să stăm de vorbă.

Pe cartea de vizită scria numele şi un număr de telefon, nimic altceva, un nume comun, Ionescu şi un prenume la fel de răspândit, pe care nici nu-l mai ţin minte. E tot ce aveam de spus despre această întâmplare banală; însă ea urma să schimbe soarta lui Honoriu şi a echipajului, ca şi pe a lui Titus, absent încă din scenă; ce urmează deocamdată e lipsit de importanţă; am să termin repede.

De la bucătărie, aflată sub o mică dunetă la pupa, în spatele cârmei, venea un miros ademenitor de prăjeală şi curând,

Comănescu, ajutorul mecanic, în rolul de bucătar de astă dată, cu bluză albă peste tricoul de marinar, aduse pe un platou şniţele fierbinţi, de aterine, care fumegau încă. În mâna cealaltă avea o tavă cu furculiţe, pahare şi o sticlă de vin roze, din mica lor damigeană. Altminteri vin bun, oaspeţii îl băură cu plăcere, şi nu cu plăcere mai mică se înfruptară din aterine.

— N-am mai mâncat aşa ceva! declară uimit şi încântat Bodnăraş.

Personajul celălalt, aprobă din cap. După cuvintele adresate lui Honoriu, mai înainte, tăcuse tot timpul, dar era atent la ce se întâmplă, avea o privire nu doar iscoditoare, ci şi penetrantă, de parcă ar fi vrut să vadă sub faţa lucrurilor.

După prânzul frugal, care picase tocmai bine, Bodnăraş vizită vasul, de la prova până la pupa, intră în cabina lui Honoriu, îi plăcu, proiecta să-şi comande ceva asemănător, dar nu la fel de modest. Intră pretutindeni, în magazie, în camera motorului, stătu de vorbă cu oamenii din echipaj, îi ascultă cu atenţie, îi întrebă ce dorinţe aveau. Răspunseră toţi cu aceleaşi cuvinte: «Să ieşim în larg! Altceva nu ne trebuie».

— O să ieşiţi! îi asigură Bodnăraş.

Apoi puse mâna pe cârmă şi ţinu drumul mai bine de-o oră. Se pricepea şi îi făcea plăcere, deşi barcazul, greoi, cu velatură puţină faţă de volumul apei dislocate, nu avea sprinteneala unui cuter de competiţie şi nici măcar al unuia de croazieră.

— Strângeţi puţin şcota velei mari, spuse după câteva minute.

Într-adevăr, era nevoie, vela flutura uşor la învergarea ei cu catargul; echipajul nu băgase de seamă, sau nu dăduse importanţă, nu se întâmplă nimic rău dintr-atâta, doar că pierdeau poate două-trei sutimi din viteză; dar un marinar cu simţul velelor nu îngăduie o imperfecţiune. Honoriu fu plăcut surprins de priceperea importantului său oaspete.

Aş mai povesti că la Mangalia, Bodnăraş dori să vadă

portul, deşi nu era nimic demn de luat în seamă. Un port mic, aproape lăsat în părăsire, cu bazinul nedragat de multă vreme. Renumele oraşului se datora pitorescului: străzi, case, cafenele, oameni, cimitir turcesc, geamie, apoi cartierul tătărăsc, plin vara de vilegiaturişti boemi, poeţi, artişti, mai ales pictori pasionaţi să pună pe pânză culoarea peisajului şi culoarea locală.

Barcazul făcu ocolul portului, cu motorul, nu se putea altfel. Un om, la prova, arunca sonda tot timpul, fiindcă apa era mică, abia rămânea un metru sub chilă.

Am scris aceste rânduri nu spre a sugera că Bodnăraş venise în prospecţiune; nu, fusese doar o plăcere. Dar nu-i mai puţin adevărat că după câţiva ani aici au început să se facă lucrări de mari proporţii; faţa locului s-a schimbat, se draga portul, se prelungeau digurile, oraşul era militarizat, străinilor, vechea boemă, nu li se mai admitea accesul; pe faleză, bătrânele căsuţe şi vile, nu toate frumoase dar care aveau o istorie, erau dărâmate cu buldozerele iar în locul lor se făceau hoteluri pentru familiile comandanţilor şi ofiţerilor.

În port, din fundul bazinului, un canal îngust răzbea în lacul care mărginea oraşul la sud şi înainta în câmpie câţiva kilometri. Îl străbătusem cu barca, înainte de-a începe lucrările; într-un loc, pe malul nordic era un mic stabiliment balnear, frecventat mai ales de vilegiaturişti, unde se făceau băi de sulf. Pe malul din faţă, mai înalt, calcaros, cu piatra dezgolită de ploi şi şuvoaie se vedeau intrările întunecoase ale unor grote, care puteau să fie doar nişte vizuine. În aceste maluri se săpaseră mai târziu adăposturi pentru submarine, aşa se spunea, dar nu le-am văzut, nu mai era voie să treci pe acolo, şi n-am văzut nici vreun submarin în apele portului.

Când «Hercule» ajunse la Constanţa, se făcuse ora patru după amiază; pe chei aşteptau cei doi oameni în costume bej, cu mâna în buzunarul hainei. Păreau foarte miraţi, dacă nu vexaţi, că nu se întâmplase nici un atentat şi rolul lor se dovedea inutil

măcar în această ocazie.

Honoriu nu voia să piardă vremea, a doua zi plecă la Bucureşti, de unde peste două săptămâni se întoarse cu Titus, poftit să fie oaspetele lui cât doreşte. Titus rămase acolo până în septembrie. Între timp Honoriu bătea drumul între Bucureşti şi Constanţa.

În prima săptămână nu izbuti să-l vadă pe domnul Ionescu, îi răspunse la telefon o secretară, destul de civilizată, care îi spuse că şeful ei lipsea zece zile. Pe urmă se duse la Ambasada turcă, unde consulul, care îi cunoştea intenţiile, tot amâna răspunsul la cererea lui de viză pentru a putea trece prin strâmtori cu patruzeci de emigranţi evrei pentru Palestina. De astă dată consulul avea o atitudine mai binevoitoare, îi ieşi în întâmpinare şi-i strânse mâna afabil.

— Vă rog, veniţi mâine la ora unsprezece, îi spuse. O să cunoaşteţi o persoană care se interesează de planurile dumneavoastră.

— Dar viza?

— Nu v-am amânat ca să vă fac şicane; ştiţi că situaţia este foarte delicată; o să vă dăm viza, numai că va fi secretă; nu vrem să avem neplăceri cu statele arabe. Veţi trece prin strâmtori clandestin, autorităţile noastre vor închide ochii. Dar aşteptaţi până mâine; persoana pe care o s-o întâlniţi vă va da toate lămuririle.

Persoana de a doua zi era un om cu înfăţişare distinsă, statură mijlocie, păr blond pieptănat pe spate, ochi albaştri. Purta haine bine croite, gri deschis, cămaşă albă, cravată albastră cu dunguliţe roşii, în diagonală, prinsă mai jos de jumătate într-un ac de aur, împodobit cu un mic rubin, de aceeaşi culoare cu dunguliţele. Îl primi într-un birou mic, lângă al consulului, o cameră luminată electric, cu draperiile trase peste ferestre, în timp ce-i întindea mâna lui Honoriu, omul îşi spuse numele, Haig, pronunţat englezeşte; dar la origine putea fi

Haig, cum se scrie, fiindcă personajul, deşi blond, avea trăsături armeneşti, evidente. În lumea orientală e mare încurcătură în originea oamenilor, adesea amestecată şi incertă.

Un valet aduse cafea cu rom, o sticlă de coniac, una de whisky, şi le puse pe măsuţa din faţa biroului, între fotoliile unde Honoriu se aşezase cu domnul Haig. Acesta deschise vorba îndată ce ieşi valetul:

— Ceea ce voi spune acum, rămâne un secret, cunoscut numai de noi doi; fiţi sigur că nu vă va aduce nici o neplăcere. Am să vă fac o propunere; dacă nu vă convine, uitaţi-o şi n-aveţi a vă teme de nimic; nu va mai şti nimeni.

Domnul Haig se dovedi a fi un om care cunoştea viaţa lui Honoriu în toate amănuntele.

— Am toată încrederea în dumneata, îi spuse, după ce se referi la cele de mai înainte. Date fiind sentimentele pe care ştiu că dumneata le nutreşti regimului pe cale de a se instaura în România, îţi ofer un prilej să-ţi serveşti ţara. Lucrez pentru o putere hotărâtă să vă salveze, odată cu toate ţările ocupate samavolnic de Rusia. Am auzit că sunt oameni la dumneavoastră care îi urăsc pe americani, fiindcă v-au abandonat în mâna lui Stalin; cunosc şi sentimentele pe care le nutreşti dumneata pentru ei; ştiu că nu poţi să îi urăşti, dar înţeleg că ai o nemulţumire, şi o socotesc îndreptăţită, dar e numai o neînţelegere. Ce s-a întâmplat la Teheran, apoi la Yalta, nu se datorează naţiunii americane, ci candorii unui preşedinte, incapabil să simtă şiretenia lui Stalin şi slăbiciunea lui Churchill pentru băutură. De altfel şi acesta, şi Roosevelt au fost neprevăzători din capul locului. Când au făcut alianţa cu ruşii, pentru a-l răpune pe Hitler, nu şi-au luat toate asigurările. Trebuia să se stipuleze limpede, că ruşii nu vor pune un pas mai departe de fosta lor frontieră din 1918; ruşii ar fi acceptat, nu din respect pentru dreptate, ci fiindcă erau la ananghie. În ce mă priveşte, eu, care nu sunt om politic şi pun limită sentimentelor

mele umanitare, nu le-aş fi dat nici un ajutor, nu ne lega nici un tratat, nu aveam nici o obligaţie faţă de ei, dimpotrivă, ştii bine că ne juraseră pieirea. L-aş fi lăsat pe Hitler să-şi sleiască forţele luptând cu ei până la Vladivostok, zece ani dacă era nevoie, să se înece şi unii şi alţii în Pacific, şi în urma lor am fi făcut din Rusia un stat de drept, care ar fi contribuit la fericirea şi bunăstarea omenirii, în loc s-o nenorocească... Mă înţelegi, domnule?

— Da, răspunse Honoriu. Vă înţeleg şi vă aprob, gândesc întocmai ca dumneavoastră, dar dacă aş spune aşa în Anglia şi în America, nu ştiu câţi mi-ar da dreptate.

— Aşa e, în mare măsură. Acum însă oamenii încep să se dezmeticească. Înţelegi, le e greu să admită că au luptat pentru Satana.

După o pauză, domnul Haig continuă, în timp ce Honoriu îl privea cu tot mai multă teamă şi mai multă simpatie.

— Nu ştiu care va fi viitorul. Sunt semne de război, cred că ştii, şi ar fi bine să ne răfuim acum cu ruşii, a căror impertinenţă nu are margini, deşi sunt istoviţi şi nu vor izbuti să se refacă fără ajutorul nostru. Suntem noi înşine obosiţi, dar, cu certitudine, americanii ar putea încă să lupte, dacă ar fi nevoie. Din sărăcia lor ruşii cheltuiesc vagoane de aur ca să-şi întreţină acoliţii din ţările occidentale – coloana a cincea. Ştiu că pe deasupra pregătesc o nouă campanie pentru pace. Vor pace, într-adevăr, sunt sigur, dar nu doar ca să-şi mistuie prada, ci ca să strângă puteri pentru a înhăţa restul prăzii.

— Care-i restul prăzii? întrebă Honoriu. Europa?

— Pentru o primă fază, da; vor să ajungă la Atlantic. Dar îţi închipui că odată ajunşi acolo, s-ar mulţumi cu atât? Ţelul lor final este să stăpânească lumea întreagă.

Honoriu protestă, cu hotărâre.

— Nu, domnule. Mai departe nu vor putea merge.

Domnul Haig îl privi cu luare aminte.

— De ce?

— Fiindcă nu se poate. N-am alt argument, cred însă că îmi împărtăşiţi şi dumneavoastră părerea.

— Da, şi eu cred la fel. Dar pentru asta va trebui să luptăm, să prosperăm, până ce sistemul lor se va prăbuşi. Abia atunci ar putea să înceapă colaborarea Americii cu Rusia, şi abia atunci lumea va cunoaşte liniştea şi fericirea.

— Eu n-am să mai apuc vremea aceea.

— Câţi ani ai?

— Treizeci şi unu.

Domnul Haig făcu o socoteala în gând, apoi răspunse cu hotărâre:

— Ai s-o apuci, dacă vei trăi până la media vieţii pe pământ, astăzi în creştere.

Abia acum păru să se trezească Honoriu dintr-o stare ciudată, un fel de transă în care căzuse intrând în această cameră şi dând ochii cu domnul Haig. Se scutură şi fizionomia lui deveni dârză.

— Să ştiţi că nu regret ce v-am spus, chiar dacă am căzut într-o cursă. Cine sunteţi dumneavoastră, şi ce vreţi de la mine?

Domnul Haig zâmbi, cu tristeţe:

— Eu sunt mai nimic, domnule. Un om singur. Am oarecare pricepere în treburile politice. Nu sunt american, dar am fost diplomat în Filipine; toată familia mea, nevasta şi copiii au fost masacraţi de japonezi, în Coregidor. Acum lucrez pentru Serviciul Secret american. Ţi-am spus mai mult decât era necesar şi decât aveam voie. Vrei să lucrezi pentru mine? N-am să mai stau mult aici, ai să mă găseşti la Constantinopol.

— Dacă am să ajung!

— Din partea noastră ai tot concursul.

— Şi ce trebuie să fac?

— O muncă de albină. Să aduni şi să aduci la urdiniş.

— Ce?

— Orice vezi şi orice auzi. Orice vezi pe stradă, orice spun oamenii. Dacă la vorbe adaugă şi fapte, cu atât mai bine. Sarcina mea este să fac un tablou al României de astăzi. Să putem motiva intervenţia noastră politică.

— Aş prefera intervenţia armată.

— Nu-ţi pot spune nimic în această privinţă. Ştiu că vrei să-i baţi pe americani când vor veni aici. Nu sunt ei de vină că nu vin, aşa că stăpâneşte-ţi mânia.

— Vă daţi seama că-i o glumă. Dar mânia rămâne. Nu trebuia să ne dea pe mâna lui Stalin.

— Nu-i nevoie să-i judeci. Au să plătească greu această nechibzuinţă. Important este că au să învingă. Rămân invincibili. Crezi?

Domnul Haig se ridică. Se ridică şi Honoriu.

— Cred din toată inima!

— Atunci înseamnă că ne-am înţeles. Îşi strânseră mâna. La uşă Honoriu se opri.

— Domnule, adăugă, întorcându-se cu faţa la domnul Haig, sunt fericit că prin dumneavoastră am găsit adevăratul scop al vieţii mele.

Era emoţionat, convins şi pe deplin sincer.

Peste zece zile îl găsi pe domnul Ionescu la telefon, şi acesta îl convocă numaidecât în calea Victoriei, vestitul palat Vernescu, unde astăzi e sediul nepotrivit al Uniunii Scriitorilor. Scriitorii cărora li s-ar fi cuvenit o asemenea casă sunt fie morţi fie apatici, şi celor dintâi încă nu le-a luat nimeni locul.

După o intrare meschină se pomeni în faţa unui hol imens, a cărui jumătate de suprafaţă era ocupată de o scară lungă, arcuită, de marmură albă. Datorită scării, spaţiul de jos rămânea fără nici o utilitate, era doar un loc de trecere.

Clădirea veche, al cărei renume nu ştiu prin ce se justifică, a fost renovată cu somptuozitate din ordinul stăpânei ţării, fiind

destinată, pare-se, prinţului moştenitor, ca reşedinţă.

Am fost anii trecuţi la Scorniceşti, din iniţiativă proprie şi pe cale particulară, adică nu m-a condus nimeni şi nu mi-a ţinut discursuri. Un sat de deal şi sub munte, curăţel, după cum arată extremităţile, scăpate de urbanizare. Centrul este un fragment de oraş, care nu foloseşte nimănui şi se potriveşte acolo ca nuca în perete. Am crezut că localnicii erau mândri de noua faţă a locului, dar chiar să fi fost, cu ctitorul se purtau necuviincios, pe ascuns, bineînţeles, după cum voi aminti mai departe.

Ce m-a surprins, chiar de la intrare, pe partea dreaptă, era un stadion care la exterior amintea, în mic, Colosseum-ul de la Roma; am spus în mic, altminteri era foarte mare, cred că nu s-ar fi umplut nici dacă se aducea acolo poporul din şapte sate. Fusese ambiţia prinţului moştenitor, care susţinuse echipa locală de fotbal, până ce o împinsese în divizia A, cunoscătorii ştiu ce înseamnă această clasificare. Stadionul nu m-ar fi supărat dacă s-ar fi făcut din banii personali ai suporterului, dar nu cred ca el să fi avut vreo leafă, după cum nu avea stăpânul ţării, băga mâna în sac şi lua cât îi era voia.

În partea cealaltă a satului – în vârful unui deluşor, unde se ajungea pe o şosea asfaltată, – era cimitirul. Acolo am văzut cele două morminte ale Mămuţei şi Tătuţei, puşi în groapă cu mare pompă bisericească, în prezenţa guvernului.

În plină epocă a laicizării, în preajmă se făcuse şi o bisericuţă, pe când în alte părţi se dărâmau monumente naţionale ale credinţei. Pe placa de la intrare scria, reproduc începutul, din memorie, că nu mi-a dat în minte să notez textual, pentru posteritate: «Episcopia Râmnicului a ridicat acest lăcaş de închinăciune într-un loc care a dat oameni vrednici ţării...» Cam puţin, şi cam vag, deşi cu înţelesuri clare, prea sfinţite! Mă mir că nu ţi-au ras barba!

M-am gândit fără voie la mormântul lui de Gaulle şi la cel al soaţei sale, aşezate tot pe un deluşor, într-un cimitir de ţară, la

Colombey les deux eglises, unde m-am oprit cu emoţie cucernică. Dacă se înţelege ce vreau să spun cu această observaţie, se simte oare şi ce am în suflet? De Gaulle, putea să aibă mormântul la Pantheon, sau chiar la Domul Invalizilor, lângă împăratul!

Peste drum de cimitir, este un puţ vechi, cu acoperiş nou, de ţiglă, pe stâlpi groşi de stejar fără moarte. Sub streaşină, pe o placă de ceramică scrie: «Puţul lui Andruţa». Andruţa era tatăl, ceea ce nu toată lumea va mai şti, la apariţia cărţii. După cum nu va mai şti că îi plăcea băutura şi îşi făcea veacul într-o cârciumă de la Piaţa Bitolia, aproape de faimosul palat al lui fiu-său. Acesta n-a găsit alt mijloc să curme năravul, decât dând poruncă să se închidă cârciuma. Ca bărbatul înşelat, care a dat foc canapelei. Păi să fi închis cârciumile din tot oraşul şi tot degeaba!

Prietenul care m-a însoţit la Scorniceşti a vrut să bea apă din puţul lui Andruţa. I-am spus: «Vezi să nu miroasă a ţuică!»

Nu departe de cimitir era casa părintească, modestă dar renovată şi lustruită, cu uluci noi, ca lemnul de vioară. Prin faţă trecea un râuşor fără vină, cu borduri betonate şi cu trepte care îmbogăţeau volumul apei. Era frumos, dar cred că mai întâi lipseau altele satului. «Iată, m-am gândit, unde a fost experimentat proiectul pentru Dâmboviţa!»

Nici Dâmboviţa, aşa cum se vede astăzi, nu era prima nevoie a Bucureştilor, într-un moment când oamenii răbdau de foame iar iarna îngheţau în case, oricâte haine şi-ar fi pus una peste alta, dacă aveau de unde. Şi-apoi, deşi a devenit o podoabă a oraşului, îi găsesc multe cusururi acestei canalizări. Canalele pentru reziduuri, aflate dedesubt, nu-mi inspiră încredere şi îmi închipui de pe acum la ce balamuc ar da naştere dacă ar avea nevoie de reparaţii, ceea ce oricum este posibil, mai târziu sau mai devreme.

Din uliţă, casa părintească, devenită muzeu dar nevizitabil,

se vedea dintr-o coastă. Am dat coltul s-o văd din faţă. Era tot aşa, modestă şi cuviincioasă, doar prea lustruită. Şi pe faţada ei rurală se proiecta un lampadar ca de pe calea Victoriei, cu mai multe braţe, trei sau cinci, nu mai ţin minte. Din toate, unul singur avea globul de sticlă întreg, celelalte zăceau cioburi pe iarbă; sigur că reprezentau o ţintă prea ispititoare pentru copiii cu praştii. Mai într-o parte, peste un gărduleţ, se vedeau mai multe globuri de schimb, neatinse, un maldăr. Poate băieţii nu se atingeau de ele fiind o ţintă prea uşoară. Iar primarul probabil aştepta să fie spart şi ultimul glob al lampadarului, ca să le schimbe pe toate.

M-am uitat îndelung la căsuţa aceea, m-am gândit cum s-au născut copii, cum a coborât Andruţa în opinci să meargă la primărie şi să-i declare. Şi cât de beat trebuie să fi fost, dacă pe unul din ei îl botezase Niculae, deşi mai avea unul acasă, cu acelaşi nume. De când mă ştiu, n-am mai auzit să se fi întâmplat aşa ceva într-o familie!

Această trimitere înainte şi aceste gânduri mi le-a prilejuit palatul Vernescu, destinat prinţişorului, care n-a apucat să-l folosească; sau maică-sa a pregetat să i-l dea în primire, sau el a strâmbat din nas, având alte năzuinţe. Nu m-ar mira; oamenii ajunşi, ţintesc cu atât mai sus, cu cât au plecat mai de jos, e legea primordială a parvenirii.

Despre palate, vile, conacuri, case de vânătoare voi avea de scris multe pagini, aş putea să umplu o carte întreagă, dar nu-i vreme. Şi apoi, nici nu merită. Mă întorc la Honoriu.

Un tânăr care îl aştepta la intrare îl conduse la etaj, şi fără a-l mai trece printr-o antecameră îl introduse de-a dreptul într-o încăpere ca o sală de bal, cu ferestrele spre calea Victoriei, apoi ieşi pe o uşă laterală.

— Spune-i secretarei să nu ne deranjeze nimeni o jumătate de oră! se adresă tânărului un om, ridicându-se dintr-un fotoliu de piele, aşezat în umbra dintre două ferestre.

Instinctiv, Honoriu îşi privi ceasul de la mână: arăta ora zece şi jumătate. Omul îi ieşi în întâmpinare şi, intrând în lumină, îl recunoscu în el pe domnul Ionescu, proaspăt ras, bine pieptănat, mirosind a apă de colonie bună. Eleganţa îmbrăcămintei, care pe barcaz părea puţin stânjenitoare, se potrivea cu eleganţa salonului, cu covorul, cu candelabrele, cu oglinzile şi tablourile de pe perete, cât văzuse Honoriu dintr-o privire.

Domnul Ionescu îi strânse mâna, cu o afabilitate neprefăcută, se cunoştea că îi aparţine, o moştenise. Acum purta o cravată roşie cu dunguliţe negre, pe o cămaşă tot albă, care părea scoasă atunci din cutie. Un om bine îmbrăcat, bine bărbierit, adiind o apă de colonia creează o atmosferă cordială şi confortabilă. După ce-l pofti pe Honoriu să ia loc într-un alt fotoliu, aşezat pieziş faţă de primul, domnul Ionescu începu vorba fără ocoluri. Aşa cum şedea în fotoliu, cu spatele la perete, intrase din nou în penumbră, în timp ce pe Honoriu îl îmbrăca o rază de lumină venită de la fereastră. Poate era doar o întâmplare, deşi semăna cu o punere în scenă.

— Desigur că nu ştii unde te afli, spuse, cu naturaleţe. Aici este Serviciul Secret de Informaţii, al cărui şef sunt, şi nu mă cheamă Ionescu. Dar nu mă vei cunoaşte decât sub acest nume.

Pe chipul lui Honoriu nu se citi nici o surpriză, inima însă îi zvâcni o dată mai tare. N-avea de ce să se teamă, dimpotrivă, se simţi îndată în siguranţă.

— Am cules toate informaţiile despre dumneata, nu-i nevoie să-mi mai spui nimic. Ştiu că nu eşti dintr-ai noştri dar îmi inspiri încredere. O să-ţi dăm voie să pleci, cu rugămintea să ne faci nişte servicii. Ţine seama însă că nu-i un troc, îţi cerem aceste servicii în mod amical, nu în schimbul autorizaţiei de plecare. Nu va fi nimic dezonorant şi împotriva conştiinţei dumitale, nu vei face nici un rău ţării şi oamenilor pe care îi cunoşti, nu ne interesează că ne ponegresc, ştim dinainte. Vei

avea un rol mult mai subtil decât o turnătorie meschină. De ce te-am ales? Fiindcă eşti un om instruit, inteligent, sincer, şi ai spiritul aventurii.

Domnul Ionescu stinse ţigara în scrumieră, apoi scoase din buzunarul hainei un carton roz, cât o carte de vizită, pus într-o îmbrăcăminte de celuloid, transparentă şi i-o întinse lui Honoriu. Acesta observă că interlocutorul avea unghiile foarte îngrijite.

— Ai aici o legitimaţie în baza căreia vei putea să vii oricând la mine. N-ai să lucrezi cu altcineva. Cuvântul «lucrezi» nu-mi place, dar, în fine... Nu-i nevoie să-ţi spun că legitimaţia nu trebuie s-o dai nimănui din mână, chiar când va trebui să o arăţi unde va fi nevoie; să citeşti instrucţiunile de pe verso. Poart-o tot timpul cu dumneata şi asigură-te că nimeni nu poate s-o vadă. Acest carton este o forţă; fereşte-te să nu-ţi ardă mâna. Şi acum, iată ce trebuie să observi pe unde vei merge...

La sfârşit domnul Ionescu spuse:

— Cel mai mult în clipa de faţă ne interesează Constantinopole...

Exact o jumătate de oră mai târziu, Honoriu cobora scara de marmură. Într-adevăr, ceea ce trebuia să facă nu-i angaja câtuşi de puţin conştiinţa. «Sunteţi deştepţi! îşi spunea în gând. Asta-i meseria voastră! Dar nici eu nu sunt mai prejos decât voi, n-am nici o îndoială».

Deoarece până anul viitor, 1947, cu Titus şi Honoriu n-avea să se întâmple nimic important, găsesc prilejul, în această pauză, să povestesc ceva din ultimii ani ai domnului Pretoreanu, care, deşi apare rar în prim plan, existenta lui fiind mai mult secretă, rămâne un personaj de primă importanţă în epocă, adică de la începutul secolului până în 1946. Deşi în acel an şi-a sfârşit zilele, influenţa lui s-a simţit mult timp pe urmă, în economia ţării şi în relaţiile noastre necordiale dar utile cu lumea occidentală. Probabil şi astăzi mai există depozite importante din uriaşele lui fonduri, nu în Elveţia, cum se obişnuieşte, ci la felurite bănci din Statele Unite. Un singur om ştia de existenta lor – Miron Stere, fostul agent al domnului Pretoreanu în America – însă nu putea dispune de ele, fără o dispoziţie expresă, codificată, primită din partea patronului. Situaţia acestor fonduri s-ar fi văzut cu claritate în agenda secretă, despre care nu ştia nici măcar Sobieski, statornicul lui slujitor şi om de încredere; domnul Pretoreanu ţinea agenda în buzunarul de la spate al pantalonilor, sub un blindaj de zale. Sistemul de protecţie putea să fie mutat de la un pantalon la altul, fiind prins pe toate patru laturile de nişte capse speciale, semănând la prima vedere cu nasturii automaţi de pe vremuri, astăzi dispăruţi cu totul, chiar şi din memoria oamenilor. Am avut şi eu prilejul să văd unii când Tiberiu i-a adus de la Londra o duzină lui Odor, un dar meschin faţă de mia de lire sterline încasată în numele familiei, fiind o moştenire a domnului Alcibiade, care murise. Lui Odor însă darul i-a prins bine, fiindcă mereu avea câte un nasture lipsă. Erau alcătuiţi din două piese; prima, ca o pioneză mai mare şi mai robustă se trecea prin stofă, apoi în vârful de otel ieşit în afară se presa o capsă până scotea un mic pocnet.

Capsele domnului Pretoreanu, opera unui artist în mecanică

fină, de la Londra, nu se presau ci se încuiau cu o cheiţă, care la fel putea să-i descuie.

Când domnul Pretoreanu muri, de un scurt circuit în creier, Sobieski socoti că ar fi o impietate să-l dea pe mâna unor ciocli, să-l despoaie şi să-l spele, după datina creştină. De aceea, convins că nu săvârşea nici un păcat, îl puse în sicriu cu hainele pe care le purta în ziua aceea, un costum elegant de stofă englezească, închisă la culoare; îi schimbă numai cravata albă, punând în loc una neagră.

Într-adevăr, procedând aşa nu săvârşise nici o impietate faţă de patronul său, străin de practicile bisericii, dovadă că lăsase din vreme dispoziţii să nu fie înmormântat în cavoul de la cimitirul Belu, ci ars la Crematoriu, împotriva religiei. În cavou, în afară de coşciugul de zinc al nevestei lui, mai era doar cel al băiatului, pe care îl împuşcase el însuşi în inimă.

Agenda arse odată cu hainele şi cu trupul. Nu ştiu la ce temperatură ajunge cuptorul crematoriului; nu ştiu ce metal rezistă la temperatura aceasta. Atâta ştiu că agenda se făcu scrum, trupul, cu oasele se făcură cenuşă, numai plasa de zale rămase întreagă. Oamenii de la crematoriu, deşertând grăbiţi cenuşa în urnă, n-o văzură. Sobieski, în drum spre casă, pe bancheta din spate a unui taximetru care hurduca pe străzile prost pavate, auzi în urna pe care o ţinea în braţe un clinchet metalic, ba mai mult decât atâta, simţi cum un obiect străin de cenuşă izbea uşor în peretele subţire de aluminiu. Nu era omul să se piardă cu firea pentru atâta lucru, văzuse prea multe întâmplări ieşite din comun în viaţa pe care o dusese în preajma domnului Pretoreanu. Ajuns acasă deschise capacul urnei, răscoli conţinutul fără silă sau teamă, ştia ce este cenuşa, o materie purificată de flacără, şi găsi dreptunghiul de plasă, cu capsele din doi în doi centimetri.

Am văzut-o când l-am cunoscut, şi l-am vizitat acasă, pe Calea Victoriei. Nu am să spun încă o dată în ce împrejurări

ne-am întâlnit şi cum i-am câştigat încrederea, până la a-l face să-mi împărtăşească unele secrete ale domnului Pretoreanu; bineînţeles, nu pe toate, dar destule ca prin coroborarea lor să ajung la ce aveam nevoie în această povestire. Sobieski încă nu se dumirise în privinţa acelei plase de zale, prea misterioasă ca să nu-i dea de gândit nopţi şi zile.

Nu mă laud că am dezlegat secretul prin deducţie, n-am citit decât puţine romane poliţiste, mai uşor pătrund în necunoscutul sufletului omenesc, decât în misterul unor întâmplări, cusute cu aţă albă la urma urmelor. O singură clipă m-am gândit că plasa ar fi putut să fie o protecţie pentru inimă. Mulţi oameni, bineînţeles din cei cu o importantă activitate publică poartă cămăşi de zale pe sub cămaşă; chiar Papa, sub sutană. Ce ciudat! Înainte vreme zalele se puneau pe deasupra.

Capsele m-au făcut să resping numaidecât ideea că plasa ar fi putut să fie o pavăză pentru inimă. Cum să le prinzi în piele? A trecut o vreme până să mă dezmeticesc şi să-mi dau seama că apărătoarea nu se prindea de piele, ci de stofa vestei. Am înţeles că roiul ei era să apere un buzunar, împotriva furtului; se ştie cu ce îndemânare oamenii de meserie pot să taie stofa de deasupra şi să golească buzunarul fără ca victima să simtă. I-am spus părerea mea lui Sobieski; îndată acesta s-a luminat la faţă: «Aşa e! Buzunarul de la spate al pantalonilor! Mereu şi-l pipăia cu mâna». Deducţia lui însă era greşită, domnul Pretoreanu se pipăia adesea la spate, când se afla între oameni, dar nu ca să verifice starea buzunarului, în această privinţă n-avea nici o teamă; grija lui privea coada de diavol, să nu se desprindă, lăsându-l dezarmat în faţa adversarilor.

N-am mai povestit nimic despre domnul Pretoreanu, după bombardamentul de la Ploieşti, din 5 aprilie 1944; nu fiindcă n-aş fi avut ce spune, ci pentru că îmi era lehamite. sunt oameni care ocupă prea mult loc în istoria societăţii, împiedicându-i pe alţii să se arate şi atunci simt o mare satisfacţie să-i scot din

cadru, cu puterile mele slabe, pe ei atât de puternici. Acum însă, când nu ştiu nici măcar pe unde i-o fi cenuşa, pot să-l readuc pentru puţin timp în povestire, rezumând ultimii lui ani de viaţă.

În momentul cutremurului din 1940, aproape simultan cu explozia atomică, stăpâni pe putere în ţară erau discipolii Arhanghelului, care fiind mort, nu mai putea să-i stăpânească. Urmaşul lui avea mai mult ambiţii decât pricepere politică, de aceea n-a rămas la putere decât cinci luni, destul să bage spaima în oamenii care nu sperau ca el să cadă atât de repede. În acel timp, palatul de pe calea Victoriei, era păzit de discipoli, contra discipolilor. Câte o bandă a acestora, din dispreţ pentru instrucţiunile primite, încerca să se caţere peste gardul de fier, cu ţepuşe înalte, să spargă uşile şi să-l căsăpească pe domnul Pretoreanu, cunoscut ca duşman al mişcării. Duşman era, într-adevăr, dar el rămânea la principiul formulat mai de mult, cu privire la crezul lui politic: «După cum o fi cazul», şi în consecinţă vărsa în visteria mişcării două milioane pe lună, ceea ce îi asigura imunitatea, cel puţin provizoriu.

După cutremur, abandonând domeniul din Colentina, domnul Pretoreanu reveni la palatul de pe calea Victoriei, pe care, vreme de şase ani cât mai avea să trăiască, nu-l mai părăsi. În schimb se uita pe fereastră adesea, ascuns după draperie, vedea lumea trecând grăbită pe trotuarul de dincolo, mânată parcă de frică; din când în când punea mâna pe carabină, după o veche obişnuinţă, ochea în discipolii care patrulau prin faţa palatului şi trebuia să se stăpânească din greu ca să nu tragă. Apoi veni rebeliunea de la 21 ianuarie, discipolii umblau ca turbaţi pe stradă, cu spadele în mână; se auzeau împuşcături în tot oraşul, dinspre piaţa Victoriei se auzea huruit de tancuri şi bubuitură de tunuri. Atunci chiar că nu se mai putu stăpâni, domnul Pretoreanu deschise fereastra şi trase câteva cartuşe în aer. Era doar o descărcare nervoasă, însă discipolii de pază o luară la fugă. Palatul rămase în voia răsculaţilor, dar aceştia

aveau acum altă treabă. Abia în a treia zi a rebeliunii, când se simţea sfârşitul, un grup din ei, vreo cinci, cu sutanele murdare, nebărbieriţi, cu ochii roşii de furie, coborând năuci pe calea Victoriei, descoperiră palatul. Fără să stea la sfat, îşi puseră spadele la cingătoare şi se căţăraseră pe gard, toţi cinci deodată. De data aceasta domnul Pretoreanu fu nevoit să tragă, îi doborî pe primii patru, care căzură în stradă; al cincilea se făcu nevăzut într-o clipă

Sobieski văzu scena din ghereta lui de la poartă şi, cu toate că situaţia era dramatică, simţi o satisfacţie viscerală; îi venea să aplaude, iar admiraţia pentru stăpânul lui crescu încă o treaptă.

Nu ştiu dacă era urmarea unui telefon al domnului Pretoreanu; acesta foarte rar forma numărul singur, de obicei îi cerea lui Sobieski să facă legătura. Fapt este că într-o jumătate de oră o dubă veni să ridice morţii, şi tot atunci sosi o gardă militară, trimisă probabil de la Preşedinţie, care luă în primire paza palatului. Dar nu mai era nevoie.

La fereastră, domnul Pretoreanu curăţa ţeava carabinei cu vergeaua, operaţie pe care n-o încredinţa niciodată altcuiva. Această armă era o piesă rară, am spus din capul locului.

Cu un an în urmă când, după ce dezmembrase Cehoslovacia, Germania bătea la porţile Poloniei şi războiul devenise iminent, domnul Pretoreanu îi trimisese lui Hitler un avertisment, prin ambasadorul lui la Bucureşti: «Führere, pentru binele dumneavoastră, opriţi-vă! De astădată nu vă mai merge!» Nu primi nici un răspuns, şi războiul începu, la 1 septembrie.

Anul următor, în martie, îi trimise un avertisment lui Daladier: «Domnule preşedinte, războiul nu-i o glumă, cum crede poporul Franţei, poate şi dumneavoastră. Nu vă bizuiţi pe linia Maginot. Masaţi trupe la frontiera belgiană; poate mai există o şansă».

La 10 mai 1940 Hitler invada Belgia, trecu în Franţa şi o învinse în patruzeci de zile, după ce ocupase Parisul. Îndată,

domnul Pretoreanu îi scrise lui Molotov, pe care îl cunoştea personal: «Domnule ministru, în mai puţin de un an, pactul dumneavoastră cu domnul Ribbentrop va fi călcat în picioare şi Germania vă va ataca ţara. Avertizaţi-l pe Stalin!»

Consideraţia şi teama lui faţă de conducătorul Rusiei erau atât de mari, încât se abţinu să scrie domnul Stalin. Ar fi fost ca o insultă, iar ca să scrie «tovarăş», i s-ar fi rupt peniţa stiloului!

După ce războiul în răsărit începuse, domnul Pretoreanu îl convocă pe Jordie, la ora două noaptea, cum avea obiceiul. Fuseseră lupte de graniţă înverşunate, dar acum nemţii înaintau ca în brânză. Nu peste mult timp aveau să încercuiască marea armată de la Harkov, ceea ce îi prilejuia lui Goebbels să anunţe lumii că Rusia era virtual învinsă.

— Ai îndrăznit să te legi de generalul De Gaulle! începu domnul Pretoreanu, cu ton de admonestare. De acum încolo abţine-te. Şi urmăreşte-i activitatea; el va elibera Franţa.

Apoi, în încheiere, spuse simplu:

— Germania a pierdut războiul!

Stupefiat, Jordie vru să riposteze, armata germană înainta victorioasă. Apoi îşi înghiţi vorba şi căzu pe gânduri.

Acum înţelegeam de ce a doua zi convocă aproape toată redacţia în biroul lui, puse pe jos un şir de străchini şi le calcă în picioare. Îşi însuşise părerea patronului; era talentul lui, să se adapteze.

— Uite ce-a făcut Hitler! spuse, călcând în străchini.

De-aici înainte domnul Pretoreanu privi războiul cu indiferenţă, până în 1943, la căderea Stalingradului. Atunci înţelese că trebuia să acţioneze. În ce-a constat contribuţia lui la actul din august 1944 n-am putut să aflu, Sobieski nu era la curent, sau n-a vrut să-mi spună, cine ştie ce dedesubturi au existat, şi istoria nu le va descoperi niciodată. În orice caz, domnul Pretoreanu n-a stat cu mâinile în sân, sunt sigur, deşi numele lui n-a fost amintit niciodată în legătură cu acele

evenimente; era stilul lui, nu mă miră.

Restul războiului a trecut cum se ştie; domnul Pretoreanu ieşea rar din casă şi numai spre a merge la Ploieşti, s-o viziteze pe Alexandrina, căreia continua să-i poarte o afecţiune respectuoasă. Acolo l-a prins bombardamentul aerian din 5 aprilie, când a murit bătrânul lui şofer, Garibaldi, care, în loc să intre la adăpost, păzea maşina în stradă, după un protocol necălcat vreodată. Atunci l-am adus eu pe domnul Pretoreanu la Bucureşti, pe şaua din spate a motocicletei.

La bombardamentele celelalte, care au continuat toată vara, a rămas liniştit în biroul său, încăperea aceea încărcată de fapte istorice. Sobieski nu şi-a părăsit niciodată biroul de la poartă. În adăpost – pivniţa întărită ca un adevărat bunker – nu coborau decât valetul cu bucătăreasa.

N-a căzut nici o bombă în apropiere, nici în bombardamentele germane de după 23 august, care ţinteau în primul rând palatul Regal, din răzbunare. În primele zile ale lunii septembrie, după ce tancurile ruseşti intraseră în oraş şi soldaţii înarmaţi forfoteau pe stradă, domnul Pretoreanu, care privea de la fereastră, văzu pe unul dintre aceştia sărind gardul, străbătând curtea, apoi îl auzi buşindu-se în uşa de la intrare. Fără a socoti că era o imprudenţă, stăpânul palatului, în haina de casă roşie, cu nasturi de diamant, se duse să-l întâmpine şi să-l întrebe ce doreşte. Cum deschise uşa, rusul se năpusti asupra lui şi-i smulse ceasul de la mână, un Schafhausen de platină împodobit cu briliante, mai mult un giuvaer decât un obiect de folos practic.

Domnul Pretoreanu căzu pe spate, şi începu să horcăie, cu gura strâmbă. Sobieski dădu fuga să vadă ce se întâmplă şi se întâlni la picioarele scării cu agresorul, care ţinea ceasul în mână. Între timp alţi soldaţi săreau gardul, până ce unul izbuti să deschidă poarta şi atunci năvăliră grămadă. Sobieski abia avu timp să-l târască pe domnul Pretoreanu într-un colţ al

vestibulului, altfel gloata l-ar fi călcat în picioare.

Ca un făcut, tocmai atunci trecea pe stradă un Jeep al poliţiei militare ruseşti. Văzând năvala, comandantul chemă ajutoare prin radio, şi în mai puţin de două minute sosiră alte maşini de poliţie, care patrulau prin apropiere.

Năvălitorii nu apucaseră să jefuiască mare lucru, nu prea ştiau ce să aleagă. Până să cotrobăie prin dulapuri şi sertare, poliţiştii împânziră palatul şi-i puseră pe goană. În afară de puşca mitralieră atârnată de gât, căreia i se spunea «balalaică», aveau în mână gârbace de cauciuc, folosite de toate poliţiile din lume, dar nu atât de răspândite ca în zilele noastre, în deceniul al zecelea din ultimul secol al mileniului, când s-au înmulţit mişcările de stradă şi când uneori, dacă nu se găsesc destule bastoane de cauciuc, se folosesc pur şi simplu ciomegele, prima armă din istoria omenirii.

Invadatorii fură goniţi din palat cu lovituri de gârbaci în spinare.

Domnul Pretoreanu primi îngrijiri medicale acasă, îşi reveni în câteva zile, însă rămase cu braţul şi piciorul drept paralizate, şi cu gura puţin strâmbă; dar putea să vorbească şi avea mintea limpede, uneori chiar sclipitoare.

Câtva timp palatul fu păzit de o gardă militară din divizia Tudor Vladimirescu. Pe urmă, când divizia plecă pe frontul din apus, paza rămase în grija poliţiei. Guvernul avea nevoie de domnul Pretoreanu, de aceea îl luase sub protecţie. Repet că mai mult decât mi-a spus Sobieski nu ştiu, dar nu-i greu să deduc că domnul Pretoreanu, cu imensele lui fonduri depozitate în America ar fi fost interesant pentru orice guvern din lume. Ca primă urmare, palatul nu fu rechiziţionat, nu fu încartiruit nimeni acolo, iar proprietarul lui nu suferi nici o ingerinţă. O persoană sus pusă, pe care am izbutit s-o identific mai târziu în domnul doctor Petru Groza, îl vizita zilnic însoţit uneori de consilieri în finanţe, neîndoios că se duceau tratative. La alte

ore, pe domnul Pretoreanu îl vizitau trimişii Statelor Unite şi Angliei; cred că multe sfori se trăgeau în jurul căruciorului cu rotile folosit de el după ce se înzdrăvenise. Curând primi din America un cărucior electric. Am spus mai de mult ce plăcere îi făcea domnului Pretoreanu căruciorul acesta; pe o parte din lăţimea scărilor se montaseră planuri înclinate, de scândură fasonată, şi el putea să circule cu uşurinţă de la un etaj la altul, oriunde îl ducea gândul, pe toată întinderea palatului, chiar în camere unde nu pusese niciodată piciorul când era teafăr. Se bucura copilăreşte de această invenţie, nu mai prejos decât covorul fermecat din poveste, care îi compensa atât de bine infirmitatea, încât parcă o şi uitase. Să nu fi aflat de la Sobieski cât de lucid rămăsese până în ultima zi a vieţii, aş fi zis că dăduse în mintea copiilor.

Misterul rămas de pe urma domnului Pretoreanu e ascuns într-o singură întrebare, căreia nimeni nu va putea să-i răspundă: cât a putut guvernul să extorcheze din imensa lui avuţie, şi cât mai zace şi astăzi la băncile din America?

Spre norocul lui a murit înainte de a se epuiza toate fondurile; astfel, n-a apucat ziua când s-a naţionalizat palatul de pe calea Victoriei, şi domeniul din Colentina, atât de strâns legate de istoria acestui sfârşit de mileniu. Ar fi putut să se pomenească evacuat într-o cămăruţă de la mansardă, pe când aşa, s-a bucurat de o moarte spectaculoasă, cum a fost întreaga lui viaţă.

Mult aş vrea să ştiu cine a luat carabina, şi haina de casă, cu nasturi de diamante.

Într-o duminică de la începutul lui decembrie 1947, Honoriu merse cu Titus la talcioc, să caute o vestă de salvare.

Două cuvinte noi au intrat în această frază, şi socotesc că trebuie explicate, deşi astăzi le cunoaşte multă lume. Mai ales primul din ele, care şi-a pierdut caracterul de altădată, când a avut vremea lui de glorie, dacă mizeria se poate numi astfel. Cuvântul şi obiceiul au venit din Rusia, odată cu sfârşitul războiului. El înseamnă mai mult decât «târg de vechituri», cum se găsesc şi în alte părţi ale lumii, «marche aux puces», la Paris, sau cel de la Porta Portese, din inima Romei, ca să dau numai două exemple. La târgurile de vechituri se aduc spre vânzare obiectele de care posesorii lor nu mai au trebuinţă; e adevărat că oamenii strâmtoraţi îşi vând şi lucrurile încă folositoare, uneori indispensabile, ca să-şi acopere nevoile; aceştia sunt săracii, care nu reprezintă o clasă socială, ci un accident economic.

Astăzi, la aproape jumătate de secol după al doilea război mondial, talciocul şi-a schimbat complet caracterul, a devenit un centru de «bişniţă», cuvânt prea răspândit ca să mai aibă nevoie de explicaţii, deşi poate unii nu ştiu că el reprezintă românizarea, sau mai bine spus ţiganizarea englezescului şi americanului «bussines». La talciocul de astăzi nu se mai vând vechituri, decât ici şi colo, ci obiecte noi, care nu se găsesc în magazine, unele importate pe sub mână, altele sustrase din depozite sau de la fabrici, adică furate, adesea pe scară mare şi cu implicarea a numeroşi oameni. Matrapazlâcuri au fost de când lumea, mă limitez la ce ştiu din timpul meu de viaţă, de la povestea cu canalul de Panama bunăoară, până la faimoasa afacere «Skoda», de la noi, rămasă încurcată, ca atâtea altele. Erau, ca să zic aşa, matrapazlâcuri grandioase. Astăzi au proliferat şi s-au mărunţit, odată cu apariţia «omului nou», atât de cântat în ode, pe întinderea a patruzeci şi cinci de ani de

silnicie şi mutilare a conştiinţelor.

Pe fiecare metru pătrat al talciocului de astăzi se calcă un articol din codul penal şi se sfidează poruncile Decalogului.

Altfel a fost talciocul din tinereţea noastră, nu existau bişniţari, decât poate câte unul de leac. Încolo, putea fi văzută o clasă, în curs de sărăcire, în timp ce o altă clasă o absorbea, chivernisindu-se.

Era un câmp de mai multe hectare, în afara oraşului, spre satul Dudeşti-Cioplea, cu denivelări, râpe, văioage, un spaţiu geografic care şi-a căpătat şi o istorie, ca toate spaţiile din geografie, unde au venit oameni.

Oamenii începeau să vină din zorii zilei, grăbiţi să ocupe un loc mai prielnic. Automobile existau prea puţine în vremea aceea, eu unul nu ştiam mai mult de zece oameni care îşi permiteau şi îndrăzneau să posede un asemenea vehicul, privit cu ochi răi de clasa în formare aflată în luptă deschisă cu clasa condamnată la dispariţie. Dar clasele nu dispar niciodată, am văzut cu toţii, ci una ia locul celeilalte. Clasa nou născută şi-a luat automobile mult mai luxoase decât clasa învinsă. Şi mult mai numeroase. Urmarea a fost că, încetând să mai umble pe jos, componenţii ei au început să se îngraşe. Grăsimea a fost un stil al vremii şi dacă unii n-au dobândit-o, cauza a fost glandele endocrine, nu sobrietatea.

Unul din puţinii mei cunoscuţi care poseda un automobil, de altfel modest şi destul de hârbuit, ieşind într-o zi de la serviciu şi văzându-şi şeful în staţia de tramvai, s-a oferit să-l conducă până la domiciliu. Era la începutul luptei de clasă, şeful nu avea încă automobil la dispoziţie, lupta nu se termina cât ai bate din palme. Pe drum a stat tăcut, privindu-şi subalternul cu coada ochiului; fizionomia lui devenea tot mai acră şi mai circumspectă. Până ce n-a mai putut să rabde.

— Ce salariu ai dumneata, tovarăşe?

Întrebarea părea o ameninţare.

— O mie două sute, domnule director.

Era un salariu bunişor în epocă, dar cu atât omul n-ar fi putut să ţină un automobil, dacă nu-l îngrijea şi nu-l repara singur. De altfel, după câteva luni a fost nevoit să-l vândă.

— În serviciul meu, a continuat şeful, am şaptezeci de funcţionari şi nici unul nu-şi permite să...

Nu şi-a sfârşit predica, omul de la volan a frânat brusc, s-a aplecat spre dreapta, peste burta şefului şi a deschis portiera:

— Daţi-vă jos!

— Cum îţi... Cine te...

— Daţi-vă jos numaidecât!

E de la sine înţeles că şi-a pierdut slujba şi nu l-au mai primit în altă parte până ce nu şi-a vândut maşina. Dar în dosarul lui de cadre a rămas o pată neştearsă. Şi salariul nou a scăzut la opt sute.

Deci, la talcioc oamenii veneau cu tramvaiul. Sau pe jos, împovăraţi de geamantane şi boccele. Care cum îşi alegea locul întindea un ţol în ţărână şi pe el îşi aşeza marfa. Unii aveau scăunele pliante, alţii rămâneau în picioare până la spartul târgului, după amiază.

La început se vedeau pâlcuri răzleţe, ca nişte insule, lăsând între ele câmpul, ca o mare Egee în miniatură; decât că insulele erau mai numeroase decât în marea Egee. Şi peste acest arhipelag plutea dezolarea.

Încetul cu încetul spaţiile libere se ocupau, oamenii se revărsau peste ele, valuri după valuri, până ce, pe la ora prânzului câmpul dispărea, acoperit de mulţime. În această aglomeraţie exista o anumită organizare, devenită cu timpul tradiţie; în afară de zonele cu obiecte eteroclite, aşa cum le socoteau oamenii din case, erau locuri unde se găseau îndeosebi aparate electrice, lămpi, maşini de călcat, ventilatoare, contoare, sonerii, bobine de sârmă, tablouri de siguranţe... În alte locuri se grupau obiecte de baie, lavoare îngălbenite, robineţi, baterii de

perete, vase de closet cu faianţa plesnită, lanţuri de tras apa, şi chiar câte o cadă de fontă, care, dacă n-o cumpăra nimeni rămânea abandonată în mijlocul câmpului; vânzătorul nu se mai ostenea s-o care înapoi, acasă; câteodată o luau ţiganii şi făceau din ea albie de spălat rufele... Sau obiecte de menaj, oale, tacâmuri, farfurii desperecheate, maşini de tocat carne, uneori chiar o sobă de gătit, cu lemne, care şi ea de multe ori rămânea abandonată, urmând soarta căzii de baie... Obiectele de îmbrăcăminte îşi aveau locul lor, împreună cu încălţămintea. – Acolo am văzut de pildă un frac şi un joben, dar nu le-a cumpărat nimeni. Eu unul am cumpărat o dată pene de struţ, albe şi negre, care împodobiseră în trecut pălăriile doamnelor elegante. N-aveam nevoie dar, le-am luat fiindcă erau frumoase şi nimeni nu se uita la ele, pe oameni nu-i interesa istoria lor fascinantă. Le vindea o bătrânică îmbrăcată în negru, umilă şi descurajată. Le-am dus acasă şi în jurul lor am construit o sală de dans, cu parchet de abanos, intarsii de fildeş, şi lungi coloane de marmură. Iar din biata bătrânică, am făcut o mândreţe de fată, care a fost aleasă Regina balului. Oricine ar fi avut parte de aceeaşi bucurie, dacă nu trecea cu atâta nepăsare pe lângă penele de struţ, fastuoase.

Se vedea din loc în loc şi câte o precupeaţă, o mahalagioaică, având de vânzare lucruri care nu i se potriveau, le lua de la vreo cucoană bătrână şi neputincioasă, sau de la unele care îşi păstrau încă ifosul, şi nu s-ar fi amestecat cu mulţimea de la talcioc, nici de-ar fi fost să moară de foame. Vechea clasă nu se lăsa absorbită cu uşurinţă de clasa nouă, dar procesul era în curs, la talcioc se vedea mai bine decât la şedinţele de partid.

Precupeţele erau femei viclene şi lacome, se cunoşteau după ochi, nu aparţineau nici unei clase, nici măcar a celei numită *lumpen*. Desigur, din banii luaţi pe obiectele vândute nu dădeau celor în drept decât jumătate, sau poate nici atâta. Dar

greşesc, erau şi ele o clasă, numai că nu luau parte la luptă ci asistau de pe margine. Ele nu vor fi niciodată învinse, nici chiar în viaţa de dincolo. Clasa lor a urcat pe trepte tot mai înalte, până ce au ajuns în politică, unde vând drepturile oamenilor neajutoraţi în folosul celor care au puterea în mână. Sau, în diplomaţie, fac negoţ cu interesele ţărilor sărace, vânzându-le celor bogate.

Honoriu şi Titus ajunseră la Talcioc cu un taximetru particular, căci cele de stat au apărut abia la câţiva ani după naţionalizare. Ce a fost naţionalizarea voi spune la vreme, s-a produs în 1948 şi acum suntem în 1947, anul stabilizării. Rămăseseră puţine taximetre, stăpânii lor sărăciseră, intraseră să lucreze prin fabrici sau oriunde se găsea ceva de lucru. Dar, aşa puţine cum erau, umpleau oraşul, fiindcă umblau tot timpul, ziua şi noaptea. Când, mai târziu, au apărut primele taximetre de stat, marca Pobeda, rusească – reproducerea întocmai a Opelului Captain – am crezut că erau câteva sute, le vedeai pretutindeni. Pe urmă am aflat că acel prim lot se mărginea la numai nouăzeci de exemplare. Dar, ca şi în cazul de mai înainte, păreau mai multe, fiindcă forfoteau tot timpul. Când m-am urcat prima oară într-o asemenea maşină am avut o surpriză plăcută, era iarnă şi îngheţasem, iar înăuntru m-a învăluit căldura caloriferului. Mai înainte, prea puţine automobile aveau calorifer, deşi instalaţia costa mai nimica, iar căldura venea gratis, de la apa de răcire a motorului. Nu-mi explic apariţia acestui sistem de încălzire cu atâta întârziere, decât printr-o inerţie în gândirea fabricantului. Probabil era nevoie ca lumea să dârdâie îndelung de frig, până să descopere cineva cât de uşor se poate obţine căldura. Oamenii de meserie ştiu că motorul cu benzină al automobilului, motor cu explozie cum se spune, sau cu ardere internă, spus şi mai bine, are un randament foarte mic, numai douăzeci şi cinci la sută din caloriile benzinei se transformă în forţă, restul se pierde

în aer; o mică parte din această forţă pierdută e suficient să încălzească habitaclul maşinii, atât de bine ca să poţi circula în haină, sau chiar în cămaşă, pe gerurile cele mai nemiloase.

Căldura confortabilă din acea Pobedă, a fost prima surpriză plăcută pe care am cunoscut-o de la schimbarea regimului politic în România. Aşa mi-am explicat cum puteau unele popoare să suporte comunismul, cu toate mizeriile lui, azi recunoscute pe faţă, chiar în ţara lui de origine: prin câte un pic de căldură. Aşa e omul, uită ce frig i-a fost înainte şi câte rele îl mai aşteaptă pe urmă!

Taximetrul costa două sute cincizeci de lei, din centru până în zona talciocului. Honoriu scoase din portofel o hârtie nouă, de cinci sute, cu chipul lui Tudor Vladimirescu. E timpul să lămuresc ce era acea hârtie-monedă, apărută cu cinci luni mai înainte, la stabilizare.

Se ştie că războiul scumpeşte viaţa. Cât a ţinut războiul nostru, din 1941 până în '44, economia a fost de bine de rău stăpânită, viaţa s-a scumpit, dar suportabil, oamenii au strâns cureaua, mai mult sau mai puţin, şi au scos-o la capăt; probabil existau rezerve în tezaurul Băncii Naţionale, altfel nu-mi explic cum au fost suportate uriaşele nevoi ale frontului, fără ca populaţia să moară de foame. Cât costa războiul, fără să pun la socoteală morţii, e destul să spun că un tun valora cât o casă, un tanc cât o stradă întreagă.

După 1944 s-a schimbat treaba, visteria era sleită, distrugerile datorate bombardamentelor apăsau greu asupra producţiei, războiul continua în vest şi nu costa mai puţin decât celălalt, iar pe deasupra aveam de plătit mari despăgubiri ruşilor, tot ce producea mai de preţ biata noastră ţară – petrol, cherestea, cereale, vapoare, vagoane, locomotive, dar n-am lista întreagă, şi ar ocupa prea multe pagini – toate aceste bunuri luau drumul spre răsărit, pe uscat şi pe mare. În schimbul lor nu primeam nici măcar chitanţă, populaţia n-a ştiut niciodată cât plătise.

Atunci a circulat gluma cu un savant numit Lavoazov pentru trebuinţa cauzei, care a decretat o lege, parafrazarea legii lui Lavoisier: «Nimic nu se pierde, nimic nu se câştigă, totul se transportă, în Rusia!»

După un timp ruşii, ca să sprijine politica partidului comunist şi propria lor politică, au spus că ajunge, ne iartă de restul datoriei; dar ce reprezenta acest rest n-am aflat niciodată. Unii, mai pricepuţi decât mine, estimau că la data blagosloveniei, ne plătisem de mai multe ori obligaţiile, fixate unilateral de altfel, prin forţa învingătorilor.

În împrejurările acestea era firesc ca banul să se devalorizeze mult mai repede ca înainte. Nu ştiu ce şi cum spera ministrul de finanţe să salveze dezastrul în devenire, când a pus să se transforme în monedă rezervele de aur ale Băncii Naţionale, şi le-a scos în vânzare pe piaţă.

Ministru de finanţe era atunci un fost liberal, desprins de partidul Brătienilor şi devenit colaborator al comuniştilor, care la data aceea nu deţineau puterea în întregime, dar râvneau s-o aibă, folosindu-se de orice mijloace. Aşa s-a desprins de partidul liberal domnul Gheorghe Tătărăscu, zis Guţă, şi s-a pus în slujba viitorilor stăpâni, care îi socoteau pe aceşti colaboratori vremelnici «tovarăşi de drum». Dar de tovarăşii de drum te desparţi la o răspântie, nu la tribunalul poporului; după ce s-a bucurat un timp de onoruri, Guţă Tătărăscu a nimerit la închisoare, ceea ce ar fi trebuit să se ştie din capul locului.

Noua monedă, poreclită «cocoşei», semăna cu vechiul napoleon de aur, care înaintea primului război mondial circula curent în ţara noastră, ca şi francul francez, echivalent pe atunci cu leul, mai târziu lovit de o grea inaniţie.

Acum eram în plină inflaţie, fabrica de bani a Băncii Naţionale funcţiona fără oprire. Cea mai mare hârtie-monedă fusese mai înainte mia de lei, albastră. Au apărut pe rând hârtii de zece mii, pe urmă de o sută de mii, de un milion şi, în sfârşit

de cinci milioane. Poate s-ar fi mers şi mai departe, până la bancnote de miliarde, dar probabil s-a speriat chiar şi guvernul, sau poate s-a isprăvit hârtia, care n-ar fi fost de mirare să coste mai mult decât însăşi valoarea ei ca monedă, şi atunci s-a făcut stabilizarea, cum s-a numit acea operaţie de confiscare, abia mascată, a banilor agonisiţi de populaţie.

Cum trăiau oamenii în lunile premergătoare am uitat, ceea ce înseamnă că nu trebuia să ţin minte. Dacă apelez astăzi la raţiune ca să reconstitui epoca, nu pot să ajung la altă concluzie decât că lumea agoniza, e imposibil să mi-o închipui altfel. Erau şi unii care o duceau bine, cei care aveau cocoşei sau făceau afaceri cu statul, lucrau pentru cerinţele ruşilor, conform convenţiei de armistiţiu, care trebuia respectată, oricare ar fi fost sacrificiul. Oamenii fără alte venituri au vândut acestora ultimele lor bunuri, până şi-au golit casa, pe urmă şi-au consumat propriul seu, până şi-au sleit organismul. Noroc că era vară, ardea soarele, care este şi el o hrană, se mai găseau urzici pe sub garduri, cât să faci o fiertură, iar cei mai norocoşi aveau un pic de grădină pe lângă casă, cu câteva cuiburi de fasole, roşii şi ceapă. Locuiam la asemenea oameni, mâncam cu ei, o dată pe zi, seara, când puneau pe masă un lighean cu salată verde, cu sare şi oţet, de untdelemn nu putea fi vorba, şi asta ne era hrana.

Stabilizarea m-a prins la Bucureşti, n-am putut să schimb nimic din cele câteva milioane pe care le declarasem în altă parte. Dar să nu se creadă că se schimbau toţi banii ci numai o mică parte din care se putea trăi câteva zile; restul, sau se ardeau în sobă, sau se păstrau amintire. Mai exista şi câte un naiv care credea în dreptatea universală şi spera ca într-o zi să-i valorifice.

Atunci şi-au arătat folosul cocoşeii de aur, Banca Naţională îi cumpăra integral, dar nu la valoarea lor reală, ceea ce îi făcea pe mulţi să-i pună deoparte, în aşteptarea unei situaţii mai bune. Ce-au păţit aceştia am spus altădată.

Curând după stabilizarea care pauperizase o ţară întreagă, noul leu a început să se devalorizeze şi el, trenul n-a mai părut scump după o vreme, iar strugurii s-au făcut zece lei kilogramul. Mergând tot aşa înainte, după cinci ani s-a făcut o nouă operaţie, care nu s-a mai numit stabilizare, cuvânt de spaimă, ci reformă monetară, când iarăşi s-a confiscat cea mai mare parte din agoniseala oamenilor.

De astădată, cei păţiţi au simţit ce-i aşteaptă şi s-au grăbit să cumpere tot ce se găsea prin magazine, fie că le făcea sau nu trebuinţă. Am văzut astfel ţărani încărcaţi cu faruri de automobil, pe care nu le puteau pune la căruţă, dar luaseră şi ei ce găsiseră.

S-a spus că reforma n-a mai fost o surpriză deplină, ca prima dată, funcţionarii care pregăteau operaţia şi erau datori s-o ţină secretă au săvârşit indiscreţii, destul ca să intre panica în populaţie. Mi se pare că pentru acest motiv supervizorul ministerului de finanţe a fost eliberat din funcţie, iar mai târziu, dacă nu mă înşel, a ajuns chiar la închisoare. Dar, de asemeni, mi se pare că omul devenise indezirabil din alte cauze, şi dezvăluirea secretului a fost un pretext să fie scos din scaun. Oricum, acel demnitar, puternic până atunci, a dispărut şi din viaţa politică şi din cea publică. Se numea Vasile Luca şi a tras după el pe mulţi alţii. Gheorghiu Dej făcea curăţenie în Biroul Politic, să nu mai aibă nici o opoziţie. Şi, ce-i drept, a lucrat cu abilitate, şi-a ajuns scopul, a rămas singurul stăpân pe putere, înconjurat de colaboratori pe care îi asculta uneori şi chiar le urma sfatul, dar altminteri, hotărârea supremă îi aparţine în exclusivitate.

După moartea lui, unul din aceşti consilieri mi-a spus: «A fost un înţelept, n-am să-l reneg niciodată!» Locuiam în apropiere de el, uneori mă poftea să stăm de vorbă, la un pahar de vin, nu voia să se izoleze cu totul de lume. Acele cuvinte pioase mi le-a spus la 1 Mai, două luni după înmormântare;

seara, când s-a întors de la recepţie, a trimis şoferul să mă poftească şi m-am dus, fiindcă aşa cum el voia să ştie ce se mai întâmplă în lumea mea, voiam şi eu să ştiu ce se întâmplă în lumea lui. L-am găsit cam afumat de băutură, ca după petrecere.

În lumea mea, dacă mă întâlneam cu nişte prieteni la o cârciumă sau într-o casă şi veneam cu întârziere, îi găseam gata înveseliţi de vin sau de palincă. Atunci îmi dădeau repede să beau două sau trei pahare, ca să ajung la aceeaşi temperatură cu ei, ceea ce era echitabil, n-aveam de ce mă opune. Se spunea «a fi la un grad cu toată lumea».

Cum nu băusem nimic toată seara, şi mă simţeam nelalocul meu lângă amfitrionul bine dispus, am dat pe gât un pahar de whisky, explicându-mă: «Vreau să mă pun la grad cu dumneavoastră!» Necunoscând sensul vorbei, mi-a răspuns cu superioritate: «Asta nu-i posibil!» Sigur că din punctul lui de vedere nu era posibil, el fiind ministru iar eu un coate goale. Astăzi, deşi n-am avut această dorinţă, l-am depăşit în grad, fiindcă eu pot să povestesc întâmplarea, în timp ce pe el nu-l mai ascultă nimeni.

N-am să uit însă că în casa lui am băut prima oară «Fetească neagră», despre care nici nu ştiam că există. Mi-a plăcut atât de mult, încât, odată, când eram amândoi «la acelaşi grad», l-am întrebat, călcându-mi pe suflet: «N-aş putea să cumpăr şi eu câteva sticle de la magazinul dumneavoastră?» «Nu-i principial!» mi-a răspuns, cu un gest de negaţie.

Un an mai târziu, într-o împrejurare la fel cu cea de mai sus, fiind pus pe confidenţe, am aflat părerea lui despre Gheorghiu Dej, că se purta ca un vizir de pe vremea turcilor, uitând ce îmi spusese odată, cu admiraţie şi înduioşare.

Voi arăta mai târziu cât a fost de înţelept, şi cât de vizir decedatul, dând cezarului ce-i al cezarului, şi luându-i ce nu i se cuvenea, căci nu sunt adeptul ideii de a nu vorbi de rău morţii.

Un an sau doi mai târziu, vecinul meu, care rămăsese în

scaun şi a rămas până la adânci bătrâneţe, deşi la început se temuse că au să-l zboare, îmi vorbea cu o revoltă abia stăpânită despre noul stăpân al lui şi al ţării:

— Nu-i altceva decât un analfabet prost dar viclean şi plin de ambiţie. La ce te poţi aştepta de la un cizmar care nici măcar nu-şi cunoaşte meseria? N-a făcut cu mâna lui nici măcar o gheată, poate o fi încercat să pună nişte pingele...

De gât îi atârna un aparat de radio cu tranzistori, în funcţiune, ca să bruieze microfoanele. Cât priveşte gândurile lui nu aveam de ce-l contrazice, numai că gândul meu a mers mult mai departe; de-abia aştept să-i vina rândul ca să-l dezvălui.

Până să ajungă în colţul unde se vindeau obiecte nautice, Titus şi Honoriu străbătură întreg talciocul, pe alte direcţii decât cele descrise de mine mai înainte. Apăreau imagini noi, care amplificau sensul acestei triste burse de schimb între clasele sociale. Tot ce împodobise până atunci casele boiereşti şi ale burgheziei avute, unde plebea nu intra niciodată ci doar putea să privească uneori pe ferestrele viu luminate, în seri de petrecere, se revărsa acum pe câmpul mizer al talciocului: casete cu tacâmuri de argint aurit, dantele, mătăsuri, oglinzi veneţiene autentice, având uneori o uşoară patină gălbuie, goblenuri, carpete persane lucrate de mână, cu minuţie şi răbdare orientală, paravane pictate, cu păuni fastuoşi sau cu flori de lotus mirifice, candelabre de bronz sau de cristal, franţuzeşti sau vieneze, sfeşnice de argint lucrate de mână, vaze şi alte obiecte de sticlă, semnate Gallé, care mie nu-mi plac dar îmi impun respectul; apoi cărţi scoase din biblioteci alcătuite în decenii, cu migală şi dragoste de cultură, hrana sufletească a unor familii crescute în spiritul Franţei, operele complete ale clasicilor necunoscuţi vulgului măcar cu numele; Racine, Corneille şi tot secolul lor. Apoi Balzac, Maupassant ca să iau pe cei de prima mărime, urmaţi de cei ai secolului nostru, de la Emile Zola, Romain

Rolland, Anatole France, Verlaine, Mallarmé, Rimbaud până la ultimii din faţa războiului, Giraudoux, Montherlant, Saint Exupéry, luaţi la întâmplare, după cum erau înşiraţi pe foi de cort, pe cearşafuri sau pe ţoluri, la picioarele mulţimii. Chiar cele legate în piele, cu ornamente de aur aveau o cotă mică în noua societate, care aspira cel mult la *Cămaşa lui Cristos*, cartea cea mai căutată şi cea mai scumpă.

Am văzut la talcioc gravuri de Grigorescu vândute cu două sute de lei, şi picturi de Tonitza, cu o mie. Mai scumpe erau ţigăncile cu sânii goi şi cu toarte de aur în urechi, sau snopii de liliac şi lacul cu lebăda sub clar de lună, pictură de gang, cum cred că am numit-o primul aşa, excedat de tablourile în rame aurite, care tapetau pereţii leproşi ai gangurilor de pe Bulevardul Elisabeta.

Noua societate absorbea greu societatea veche, mergea până la un punct de unde nu mai putea face nici un pas înainte, şi nu l-ar fi făcut în vecii vecilor.

Nu pot să uit caietele cu muzică de pian, Chopin şi Debussy, le numesc pe cele puse deasupra teancului; le vindea o doamnă bătrână, în rochie neagră, ponosită. Nu se uita nimeni la ele, costa zece lei albumul şi ce scumpe erau la Jean Feder în vitrină, o sută sau două! «Sunt ale dumneavoastră, doamnă?» am întrebat-o. «Nu, ale fiicei mele». Fiica, femeie de patruzeci de ani, lucra acum la o cooperativă care făcea obiecte didactice de gips vopsit, animale şi păsări. Dar când venea camionul cu materia primă o puneau să care sacii în magazie; iar seara mătura atelierul.

În apropiere se vindeau discuri de gramofon, era un comerţ organizat, nu de ocazie, un ţigan mustăcios îşi prezenta marfa, punând să urle metalic un patefon cu arc şi manivelă. Cântece fără perdea se ridicau în aer, o ţaţă cu glasul vulgar emitea trivialităţi mai înspăimântătoare decât filmele pornografice de astăzi, murdărind tot ce dăduse lumii Chopin şi Debussy.

Aici am de făcut o trimitere înainte, fiindcă a venit vorba de muzică. Un an mai târziu am văzut-o la talcioc pe Ştefania, privighetoarea de ziuă. Era într-o perioadă de prigonire, o socoteau un produs al lumii burgheze, lumea nouă avea nevoie de alte cântece, şi se găsea cine să le compună, se găseau şi artişti să le interpreteze, şi unii şi alţii devotaţi clasei muncitoare. «A trecut bădiţa cu tractorul!»... Cine nu-l ştie? Sau «Marinică zis codaşul»... pe care îl luau în derâdere stahanoviştii.

Poate nici nu se mai ştie ce erau stahanoviştii, un nume comun pentru spărgătorii de normă. Sau poate nu se mai ştie nici ce era norma: cantitatea de muncă pe zi, sau pe oră, impusă fiecărui om al muncii. Marinică zis codaşul nu-şi îndeplinea norma, fiindcă întârzia la lucru şi era leneş. Cântecul îl trata cu blândeţe, doar că îl lua în derâdere; vai de mama lor ce păţeau în realitate codaşii! Partea mizerabilă este că se găseau jigodii care depăşeau norma, aceia se numeau stahanovişti, de la numele propriu al unui miner, Stahanov, erou al Uniunii Sovietice: el izbutise un record incredibil în extracţia de cărbune şi era model pentru oamenii muncii din toată lumea care aspira la comunism, unde nu s-a putut ajunge decât cu gândul.

A trecut timp şi a fost suferinţă până să se afle că faimoasa normă a lui Stahanov fusese trucată, şi nu cred, zău, că administraţia minei, apoi raionul, ministerul, pe scurt, toată conducerea nu aveau cunoştinţă; Stahanov a existat, dar stahanovismul a fost o născocire, menită să scoată din om toată vlaga, spre gloria lui Stalin.

O normă depăşită dovedea că norma dinainte era prea mică, o măreau, şi muncitorii erau obligaţi s-o îndeplinească, nefericiţii!

Au fost eroi de mai multe feluri, am avut şi noi unul. Cine mai ţine minte că într-o vreme o staţiune balneară de pe malul

mării, botezată de un timp Eforie-Sud, a purtat ani la rând numele unuia Vasile Roaită, după ce la început se numise Movilă, după proprietarul locurilor, apoi Carmen Silva, pseudonimul Reginei Elisabeta, care a fost proteguitoarea artelor? Vasile Roaită, un băieţandru, ucenic la atelierele Griviţa, care a tras ţignalul de alarmă la greva din 1933, aşa s-a spus, şi nu l-a scăpat din mână, a sunat întruna, până a căzut răpus de gloanţele armatei. Orice revoluţie are nevoie de martiri tineri, ei sunt mai convingători şi storc mai multe lacrimi, mărind eroismul maselor răsculate; Gavroche e cel mai vechi exemplu cunoscut de mine, numai că pe el nu l-a repudiat nimeni, fiind o legendă intangibilă. Ce se ascundea în acel Vasile Roaită nu s-a spus, au circulat felurite zvonuri, nu s-a confirmat nici unul, numai că într-o zi numele lui a dispărut de pe panoul staţiunii amintite şi de atunci nu s-au mai scris poeme despre el, nu s-au mai făcut cântece.

Asupra multor întâmplări fără explicaţie s-a păstrat tăcerea: nu ştiu, n-am văzut, nici pe-acolo n-am trecut! Ce-a fost canalul Dunăre - Marea Neagră se ştie: drum fără pulbere, şi pulbere s-a făcut după ce a înghiţit zeci de milioane din avuţia ţării, a chinuit, a schilodit şi a ucis sute de mii de oameni.

N-aş fi recunoscut-o pe Ştefania în acea mulţime care parvenea, cumpărând agoniselile celor care decădeau, vânzând pe mai nimic tot ce aveau în casă. Această femeie era steaua care strălucise până deunăzi, admirată de o ţară întreagă? O faţă răvăşită, palidă, suptă, cu pomeţii ieşiţi în afară, o moartă care stătea încă în picioare şi scotea fum de ţigară pe nări şi pe gură. Numai ochii rămăseseră vii, cu vechea lor privire patetică, devenită mai stranie, printr-o ardere atât de intensă că dogorea de la distanţă; aşa mi-am dat seama cine era, şi m-a cuprins groaza văzând ce rămăsese din splendoarea care mă subjugase mai mult decât pe alţi oameni, fiindcă o cunoscusem mai îndeaproape, într-o seară îi mângâiasem tălpile picioarelor, zona

ei sensibilă, unde se năşteau atâtea făgăduinţe.

Protectorul ei, Dinu Persu, membru în guvernul mareşalului Antonescu era condamnat la douăzeci de ani închisoare şi confiscarea tuturor bunurilor, fiind socotit criminal de război, deşi la 22 august 1944, îşi dăduse demisia din guvern, când mareşalul Antonescu anunţase în Consiliul de miniştri că va continua până la capăt războiul alături de Hitler. Iar până atunci, Dinu Persu nu condusese decât un departament economic şi rezistase abil delegaţiilor venite de la Berlin cu pretenţii împovărătoare. Datorită lui în bună parte, economia ţării, cu toate cheltuielile prilejuite de război nu era prăbuşită în momentul când rupeam alianţa cu nemţii, dovadă că armata noastră a putut fi înzestrată şi susţinută să ducă o nouă campanie, de astădată în alianţă cu ruşii.

Curând după ce Ştefaniei i se interzisese să apară pe scenă cu vechile ei cântece şi când ea refuzase să adopte noul repertoriu, fiindcă îi era cu desăvârşire impropriu, teatrul «Cupola», construit de Dinu Persu pentru ea, arsese într-o noapte până la temelie, înainte de a veni pompierii.

Nu eram în Bucureşti, n-am văzut focul, cum văzusem arzând Teatrul Naţional, la bombardamentele nemţeşti din 1944. Cred că de astădată incendiul, mult mai violent, fusese cu adevărat spectaculos, nu mă feresc să folosesc cuvântul, deşi este vorba de o nenorocire. Teatrul «Cupola», făcut în întregime din lemn, arsese ca o cutie de chibrituri; poate că aşa a fost dat: să ardă, de vreme ce Ştefania nu mai putea să cânte.

Luându-mă după exemplele de mai târziu, bănuiesc că s-a făcut o anchetă, poate nişte oameni au fost condamnaţi la închisoare. Atunci încă nu ştiam ce rol se atribuia sabotajului; duşmanul de clasă era gata în orice clipă să lovească, să pună foc, să bage ranga în angrenajele maşinilor, să demonteze piese importante şi să le arunce în gârlă, adică să împiedice producţia şi să zdruncine economia ţării. Justiţia îşi însuşise un principiu

nou, străin de orice constituţie, potrivit căruia nu avea datoria să dovedească vina pârâtului, ci acesta trebuia să-şi dovedească nevinovăţia. Las' că şi dacă şi-o dovedea, nu era luată în seamă, pedeapsa fiind, de cele mai multe ori, hotărâtă dinainte.

În 1957, a luat foc şi s-a mistuit o sală de expoziţii, construită cu puţin timp în urmă pe bulevardul numit, după război, general Magheru; înăuntru tocmai erau expuse obiecte de artă dintr-o ţară asiatică. Arhitectul care făcuse construcţia a fost băgat la închisoare, anchetat, ţinut aşa luni de zile, ca şi cum el ar fi pus în ziduri sursa viitorului incendiu. Până ce, întâmplă-tor, s-a aflat şi s-a dovedit că focul fusese pus de custozii obiectelor expuse, ca să ascundă lipsa unora din acestea, sustrase de ei înşişi.

Atunci m-am gândit că şi în cazul «Cupolei» fuseseră găsiţi nişte vinovaţi, care poate încă erau la închisoare. Un vinovat exista, într-adevăr, dar nu-l ştia nimeni, fiindcă murise în flăcări, şi când rugul uriaş se stinsese, cenuşa lui era amestecată cu a lemnului. Dispariţia acelui om nu alarmase pe nimeni, nu avea familie, şi de altfel atunci dispăreau fără urmă mulţi oameni; era primejdios să te interesezi de soarta vreunuia, chiar dacă ar fi fost soţ, părinte, sau rudă apropiată.

Focul îl pusese Puc, nu i-am cunoscut niciodată numele întreg, omul de încredere al lui Dinu Persu şi devotatul Ştefaniei. N-am avut cum să aflu dacă moartea lui fusese un accident, sau o sinucidere. Important pentru mine era că teatrul unde cântase Ştefania arsese.

După câţiva ani în locul «Cupolei» s-a făcut, fără mare cheltuială, o grădină de cinematograf. Acolo am văzut un film, *Cazacii din Cuban*, despre care s-a spus că era slăbiciunea lui Stalin. Avea şi de ce, arăta bunăstarea şi fericirea supuşilor săi, fete frumoase care cântau vesele, flăcăi chipeşi cu meşe blonde pe frunte dansând îndrăcit cazaciocul, bătrâni demni, îmbrăcaţi ca de sărbătoare, privind înţelept de pe margine, cu un zâmbet

de satisfacţie. Şi apoi, mese, mese lungi, nesfârşite, în aer liber, încărcate cu toate bunătăţile pământului, curcani rumeniţi şi alte păsări, purcei de lapte să-ţi lase gura apă, colaci cât roata căruţei, pufoşi, ademenitori, triumfători, simbolul belşugului, le simţeai de la distanţă gustul de grâu nou, chiar dacă erau numai imagine colorată. Şi apoi fructe de toate neamurile, unele mai îmbietoare ca altele, roade ale ţinuturilor calde din sudul Rusiei. Chiar noi, care cam răbdam de foame în vremea aceea şi sufeream multe lipsuri, ne lăsam pentru un ceas copleşiţi de atâta fericire; iar unii nu se îndoiau că o să vină şi pe aici aceeaşi minunăţie!

Mă păcălise şi pe mine un film rusesc, prin 1936 sau '37, adus în România după stabilirea legăturilor diplomatice cu Uniunea Sovietică, opera lui Nicolae Titulescu, om înzestrat şi de bună credinţă, care s-a înşelat şi el, ca şi mine, numai că eu, unul, îmi găsesc o scuză, nu aveam mintea destul de luminată, credeam cu uşurinţă în oameni, nu citisem încă *Spovedania unui învins* care mi-a deschis ochii. Dar poate şi pe Titulescu l-a cucerit filmul acela, intitulat *Toată lumea râde, cântă şi dansează*. Într-adevăr, toată lumea râdea, cânta şi dansa, nu se mai auzeau împuşcăturile din puşcării, unde oameni nedoriţi erau lichidaţi prin pivniţe, în huruitul autocamioanelor cu motorul accelerat, ca să acopere detunăturile. Tocmai atunci, când toată lume râdea, cânta şi dansa erau lichidaţi fruntaşi ai partidului bolşevic, cu Zinoviev cap de serie. Atunci toţi aderenţii şi simpatizanţii comunismului din ţările apusene, ar fi trebuit să se dezmeticească; sau măcar intelectualii. Şi tocmai ei l-au glorificat pe Stalin. Îmi pare rău că astăzi sunt morţi şi nu pot vedea «roadele» acelor timpuri.

Un martor al vremii, aflat în Rusia când se filma *Cazacii din Cuban* unde frecventa lumea cineaştilor, povesteşte că merindele înşirate pe mese ca să ilustreze belşugul, fuseseră adunate cu multă greutate de pe la colhozurile din regiune.

Seara, filmarea ospăţului nu se terminase, trebuia să continue a doua zi. Dar peste noapte curcanii fripţi, purceii de lapte şi toată încărcătura meselor se topise, oamenii hămesiţi din preajmă dăduseră năvală, împreună poate chiar cu echipa de filmare şi îşi încărcaseră turbincile, fără să ţină seama de consecinţe. Cum s-a reprimat jaful n-am aflat, după cum n-am aflat nici cum s-au reconstituit opulentele merinde dispărute, ca să continue filmarea. Fapta nu a putut să rămână secretă, a fost însă declarată născocirea duşmanilor din lumea capitalistă şi a chiaburilor din partea locului.

Vreau să povestesc ceva şi despre alte două filme făcute după război în chiar patria socialismului. Eu le-am văzut prin anii cincizeci şi m-am întrebat atunci dacă producătorii nu-şi bătuseră joc de cenzură. Dar cenzura nu-i legată la ochi, ca Justiţia. Restul să judece cititorul

În *Întâlnire pe Elba*, iată ce se întâmplă, după ce precizez că filmul nu-i făcut în America. Fluviul Elba a fost locul de joncţiune al armatelor sovietice şi americane care ocupau Germania învinsă. În zona răsăriteană, a ruşilor, un savant neamţ, inventatorul unui instrument optic de mare însemnătate, descoperă că planurile invenţiei i-au fost furate, şi de cine, se gândeşte el, dacă nu de agenţii ocupanţilor? Deşi simpatizant comunist, dezamăgirea lui este atât de mare încât se hotărăşte să fugă peste Elba, în partea americană. Spun întocmai ce-am văzut, fără să adaug nimic de la mine, şi fără nici un comentariu, ca să nu mă poată acuza nimeni de părtinire. Fugarul trece peste Elba pe furiş, noaptea, cu o barcă, expus la mari primejdii. Las' că îndată ce pune piciorul pe malul celălalt dă de un bar unde se aude hărmălaie – americanii fac chiolhanuri, în vreme ce la ruşi e linişte cuviincioasă. Şi tocmai atunci un soldat de culoare, ca să nu spun negru, aud că nu-i bine, e aruncat în stradă cu brutalitate, lovit cu pumnii şi cu picioarele; ar mai rămâne să-l spânzure, ca să fie un linşaj cum scrie la carte. Dar nu această

scenă interesează, rostul ei este doar să facă povestirea mai picantă. Savantul refugiat descoperă că autorii furtului sunt nu ruşii, ci americanii, agenţii lor i-au subtilizat planurile. Dezmeticit şi dezamăgit, se duce la pod al cărui capăt din această parte a Elbei este păzit de o sentinelă americană căreia se adresează spunându-i simplu că vrea să treacă dincolo. Iar americanul, cu un gest larg de curtoazie, îl pofteşte să treacă, fără nici o formalitate: «Pajalusta!»

«Şi ce-i cu asta?» mă vor întreba unii. «Mai citiţi o dată!» le voi răspunde. «Şi dacă tot nu sunteţi lămuriţi, căutaţi filmul la arhivă».

Nu merg des la cinematograf şi, oricum, nu la orice filme. Dar iată că diavolul mi-a mai scos unul în cale, iar acum mă îndeamnă să-l povestesc şi altora, ca să facem haz împreună. Acţiunea se petrecea la câţiva ani după război, când încă nu începuse războiul rece, dar pluteşte în aer. Un academician sovietic, şef peste un institut de cercetări chimice, e judecat colegial dar cu severitate pentru o greşeală abominabilă: a permis unui grup de savanţi americani, toţi cu mutre de gangsteri, să-i viziteze laboratoarele. Filmul se numeşte *Judecata onoarei*. «Cum nu te-ai gândit, îl apostrofează acuzatorul, coleg de academie, cum nu ţi-ai dat seama că ăştia nu urmăresc decât să ne fure secretele? Aşa ne-au furat formula streptomicinei, pe care acum ne-o vând cu un dolar fiola!»

Dacă e cineva care nu înţelege ce am găsit cu haz în această întâmplare, căci s-or găsi şi oameni cu mintea înceată chiar printre cititorii de carte, îl întreb doar atât, cerându-le iertare celorlalţi, că îi oblig să înghită o explicaţie inutilă: «Odată cu secretul, americanii l-au furat şi pe autorul formulei?»

A fost atunci o perioadă, prelungită aproape patru decenii, când nimeni la noi şi în alte ţări aflate în aceeaşi dependenţă, nu-şi îngăduia să facă altfel de cum spuneau ruşii, cărora li se

recunoştea superioritatea în toate domeniile, cuvântul lor era literă de evanghelie. De mult inventaseră după cum am mai spus, şi locomotiva de cale ferată, şi becul electric, şi radioul; nu mai existau nici Stephenson, nici Edison, nici Marconi, nici Roentgen. Până şi limbii ruse, pe care, ce-i drept o vorbeau sute de milioane de oameni înlăuntrul imensului imperiu întins de la Marea Baltică până la Pacific, i se atribuiau caractere universale. Am ascultat lecţia inaugurală de limbă rusă, la radio. Profesoara, cu accentul caracteristic, demonstra necesitatea acestei învăţături, prin puternica imixtiune a limbii ruse în limbile vorbite pe restul pământului; ca exemplu lua un şir de cuvinte ruseşti, folosite pretutindeni în lume, ca telegraf, radio, automobil, avion, patefon – şi altele.

O bună parte din această perioadă Ştefania nu mai avusese voie să cânte, clasa muncitoare nu o dorea, muzica ei era dăunătoare pentru omul nou; în scopul formării acestuia se foloseau toate mijloacele; educaţia lui era supravegheată cu vigilenţă, de la grădiniţa de copii până la moarte, fără pauză, fără încetinire.

În toamna lui 1945, pe Ştefania o evacuară din casă, de unde nu putu să-şi ia decât o parte din lucrurile personale. În locul ei se mută un personaj important, după semne: umbla numai cu maşina, dar încă nu se îngrăşase. Un an mai târziu, Ştefania nu l-ar fi putut recunoaşte. Întâmplător, maşina pe care o avea la dispoziţie ziua şi noaptea, era Studebakerul roşu al lui Dinu Persu, confiscat împreună cu toată averea.

Înainte de a se muta, noul locatar aduse o echipă de zugravi, să schimbe culoarea pereţilor, într-un roz viu care i se părea că înveseleşte casa, aşa, să fie în ton cu epoca nou începută. Greu îl convinse meşterul zugrav să nu vopsească în ulei uşile de nuc masiv, nelustruit, ceea ce locatarul socotea a fi un semn de sărăcie: scândură goală, ca într-o casă neterminată. Nevasta, femeie de la ţară care încă nu devenise cucoană, se

apucă să sape pământul de pe terasă, frumoasa peluză, ca să pună deocamdată ceapă; restul legumelor, la primăvară. Soţul încercă să se opună, dar nu fiindcă îi era milă de peluză, un caraghioslâc burghez, socotea însă că nu-i nevoie să facă economie, şi apoi nu se cuvenea ca nevasta unui om de rangul lui să mai pună mâna pe sapă.

Ştefania îşi căută refugiu în Colentina, unde fusese cu adevărat grădinărească şi trăise atât de fericită. Din casa părintească ruinată, nu mai rămăsese nici măcar cărămida, o luaseră vecinii. Să fi fost vară, şi-ar fi făcut un cort, în curte. Dar se apropia iarna şi atunci îşi calcă pe suflet, se duse la părinţii lui Micu, primul ei iubit, care plecase în Germania şi cânta în orchestra simfonică de la Dresda. Nu ştia că bietul băiat murise de un an şi jumătate, în bombardamentele care loviseră oraşul. Mama lui, care o întâmpinase cu atâta duşmănie după cutremurul din 1940, de astădată o cuprinse în braţe şi plânse pe umărul ei, în hohote. Nu fu nevoie de cuvinte, Ştefania înţelese; mai bine ar fi murit ea, nu se ferise de moarte, nu se ducea la adăpost în timpul bombardamentelor, stătea în cortul de pe terasă, lungită.

— Rămâi la noi! spuse femeia. Fii mângâierea noastră, fiindcă el te-a iubit până la moarte. Ai să stai în camera lui, o să-ţi facem foc, cum ne-om putea face şi nouă; ce-om pune pe masă are să fie şi pentru tine.

Doi ani mai târziu, când am văzut-o la talcioc, Ştefania nu răbda nici de frig, nici de foame; îşi vindea lucrurile ca să-şi poată cumpăra droguri. Părinţii lui Micu nu ştiau, nu se mirau de stările ei schimbătoare, când vie, când moartă; atâta lume trăia în suferinţă şi deznădejde, pentru mulţi moartea ar fi fost mai bună decât viaţa.

Era în 1947, la sfârşitul toamnei, când Titus se hotărâse să fugă din ţară. Am spus că venise la talcioc, împreună cu Honoriu, să cumpere o vestă de salvare, cum avea tot echipajul

de pe «Hercule». Se găseau multe în colţul unde se vindea echipament de pe avioanele americane doborâte în timpul războiului. În afară de paraşută, aviatorii care zburau peste Adriatică, venind din Italia, aveau şi vestă de salvare.

— O recunoşti? îl întrebă Honoriu pe Titus, când trecură pe lângă Ştefania.

— Nu, cine este?

Într-adevăr, greu putea fi recunoscută.

Deşi decembrie, ziua cu furtună de nord întârzia să vină; marea era liniştită, ca în zilele frumoase de vară; bătea numai briza, dimineaţa şi seara. Pe asemenea vreme vasul nu putea să iasă din port fără să se dea alarma, mitraliera de la Cuibul Reginei deschidea focul şi chiar dacă ar fi depăşit acest baraj, era uşor să-l ajungă din urmă remorcherul «Filimon Sârbu», care avea un motor puternic şi la nevoie atingea zece mile pe oră. Apoi erau câţiva pescari suspecţi în preajmă, parcă făceau cu schimbul; zi şi noapte se vedea măcar unul, cu undiţe sau cu plasa de prins aterine. N-ar fi fost de mirare, erau pescari şi pe alte cheiuri; în vremea aceea de sărăcie pescuitul asigura hrana familiei, şi pe deasupra mai aducea şi un ban în casă, dacă vindeau o parte din peşte. Mai ciudat era unul care venea seară de seară şi pescuia toată noaptea, la lumina unui reflector branşat la reţeaua electrică.

Desigur, cei de pe «Hercule» îi priveau cu neîncredere.

— Crezi că sunt cu ochii pe noi?

— S-ar putea, dar atunci înseamnă că sunt mai proşti decât cizmele mele; oare ei nu se gândesc că dau de bănuit? Un spion trebuie să treacă nebăgat în seamă.

— Poate că abia acum învaţă meseria.

Oricum, hotărâră să fie atenţi, fără să lase impresia că la rândul lor îi spionează. Cel mai ciudat era cel care pescuia noaptea; oare ar fi venit şi pe viscol? În acest caz nu mai putea fi nici o îndoială, nu le rămânea decât să-l poftească la adăpost şi să-i dea o ţuică fiartă.

În trusa cu medicamente, Honoriu avea şi somnifere, şi morfină. Să-l adoarmă, pe urmă să-i facă o injecţie, ca să nu se trezească decât după şase ore.

— Şi ce facem cu el pe urmă?

— Îl ducem pe chei.

— Ca să moară de frig?

Nu rămânea decât să-l ia până la Stambul; consulatul român avea să-l repatrieze, afară de cazul că el nu mai voia să se întoarcă în ţară, de teama pedepsei, căci neghiobia lui nu putea să rămână fără urmare.

Ca să verifice puterea somniferului, Honoriu puse câteva pastile în ceaiul lui Ispirescu şi pe urmă aşteptă urmarea. Tot echipajul era la curent cu experienţa, în afară bineînţeles de victimă. Aşteptară urmarea, un ceas, două ceasuri, uitându-se nedumeriţi unul la altul. Ispirescu fu vioi toată ziua şi nu-i veni somnul nici după masa de seară. Ori era imun, ori somniferul nu făcea două parale. Trebuia să găsească alt mijloc ca să scape de martorul indezirabil. Nu fu însă nevoie, noaptea cu viscol nu venea, era o iarnă ca pe Riviera. Am auzit oameni spunând că fenomenul se datora bombelor atomice de la Hiroşima şi Nagasaki, axa pământului îşi schimbase înclinarea, modificând succesiunea anotimpurilor. Oricum, iarna aceea fu o binecuvântare pentru lumea săracă.

De Crăciun făcură pom, nu voiau să-şi arate neliniştea. Honoriu se duse în oraş, aduse un pui de brad şi podoabe. Cu un pahar de şampanie în mână, Titus privea lumânările aprinse, răsfrângându-se în globurile argintate. În casa domnului Alcibiade nu se făcea niciodată pom de Crăciun, acum vedea prima dată unul şi în loc să se bucure ar fi vrut să moară, să iasă pe punte, să-şi lege o piatră de gât şi să se arunce în apă. Ce mai însemna viaţa pentru el? În noaptea aceea de sărbătoare îşi pierduse toate speranţele. Dacă se născuse vreodată un Iisus, mântuitorul, de ce era lumea atât de nefericită?

Oamenii cântau fals şi fără convingere «O brad frumos». Poate nici ei nu mai aveau speranţe.

Titus dădu pe gât şampania, crispat ca de otravă, apoi, fără un cuvânt, urcă scara, străbătu puntea, până la cabina din prova, şi se trânti în pat, cu ochii plini de lacrimi. Îi veni în minte

vecina lui din Bulevardul Domniţei; dacă, printr-un miracol, Olga ar fi apărut acum, n-ar fi alungat-o, simţea că, deşi nepermis, i-ar fi adus o clipă de fericire. Îşi afundă capul sub pernă, ca să alunge această rătăcire; obrazul întâlni oţelul rece al revolverului şi atunci simţi o înviorare, îi reveni deodată curajul; un om nu-i sfârşit când are o armă la îndemână. Luă revolverul, îl mângâie, cum ar fi mângâiat obrazul unei femei iubite, Alga sau Olga şi adormi cu el în mână.

A doua zi cerul era strălucitor, ca de sărbătoare; soarele, deşi uşor voalat, izbutea să dea puţină căldură. Ieşind pe punte, Honoriu se posomorî şi scoase o înjurătură. Dacă vremea nu se schimba în câteva zile nu mai putea să reziste, oricât era el de flegmatic nu-şi mai putea învinge îngrijorarea, îl lăsau nervii şi probabil în aceeaşi stare se afla tot echipajul. Cei de la Căpitănia portului ştiau că aşteaptă viza de plecare, până acum nu arătaseră nici o suspiciune, dar dacă mai întârzia câteva zile putea să li se pară ceva suspect şi n-ar fi fost de mirare să schimbe locul barcazului în port, să-l ducă în ultimul bazin, la gara maritimă de unde nu mai era nici o nădejde să fugă, nici chiar în noaptea cu furtună mult aşteptată..

Deşi era Crăciunul, sărbătoarea când toată lumea se strânge pe lângă casă, în familie, doi pescari se aflau la datorie, unul în prova, altul în pupa, atât de aproape că nu era nevoie să ridice glasul ca să-l salute pe Honoriu.

— Noroc, căpitane! zise unul.

— Sărbători fericite! adăugă al doilea. Pe când plecarea?

Deşi întrebarea îl irită, Honoriu se stăpâni şi răspunse:

— Sper că într-o zi, două.

— Apoi ar cam trebui, până nu se strică timpul, adăugă pescarul. Că dacă începe vreo furtună, cine ştie cât ţine!

«Unde nu dă Dumnezeu!» se gândea Honoriu. Fusese în glasul pescarului un fel de ironie, sau i se păruse? Oricum,

întârzierea lor ar fi nedumerit pe oricine.

Echipajul era în magazie, dormitorul lor în lipsa călătorilor pentru care se făcuseră paturile suprapuse; patruzeci de paturi, şi ei erau doar patru oameni. Honoriu îşi băgă capul pe tambuchi şi le dădu bună ziua.

— Ce ziceţi de vremea asta? întrebă State, căpitanul.

Seara trecută, când erau strânşi în jurul pomului de Crăciun, afară burniţa; poate termometrul cobora câteva grade şi ploaia măruntă se transforma în ninsoare; atunci se năştea speranţa că ar putea începe şi Crivăţul. Însă la miezul nopţii cerul se limpezise iar acum strălucea soarele.

Dacă vremea nu se schimba în câteva zile, gândea Honoriu, nu le rămânea decât să renunţe, sau să încerce o ieşire disperată. Discutase cu oamenii şi această posibilitate; de s-ar fi nimerit măcar o noapte înnorată şi întunecoasă! Cu motorul la ralanti, plecarea n-ar fi observat-o decât pescarul de care se temeau, dar dacă îl pofteau la o ţuică fiartă, cum făcuseră planul, şi apoi îl drogau, primejdia primelor momente era înlăturată. Desigur, oricât de încet ar fi mers motorul, la postul de pază s-ar fi auzit, dacă nu erau beţi cu toţii, şi ar fi deschis focul. Vulnerabilă în primul rând era cabina timonei; trebuia protejată, altfel timonierul risca să fie atins şi barcazul îşi pierdea direcţia, putea să intre cu prova în dig şi toţi ceilalţi se înecau, iar de nu, ajungeau la închisoare; sau îi lichidau pe loc, cu un glonţ în ceafă.

Pe punte, în stânga timonei zăcea o placă de fier, lată de un metru, lungă de vreo doi, groasă de cinci-şase milimetri. O alta, la fel, era în camera motorului, rezemată de bordaj. Le văzuseră pe chei, în dreptul barcazului.

— Ale cui or fi astea? îl întrebă State pe un pescar.

— Dacă îţi trebuie, ce mai întrebi? Pune mâna şi ia-le!

Chiar el le ajută oamenilor să le târască pe punte; primi în schimb o sticlă de ţuică şi o sută de lei, care mai avea încă

putere, căci nu trecuseră decât patru luni de la stabilizare.

Aşa cum era lipită de bordaj, una din plăci, dusă sub punte, apăra motorul şi pe mecanic. La primele împuşcături, acesta trebuia să pună motorul în plin şi barcazul se pierdea repede în întuneric; primejdia ţinea zece secunde.

Placa de pe punte urmau s-o ridice în picioare de cu seară, şi s-o rezeme de cabina timonei. Era greu de presupus că gloanţele de mitralieră, care străbăteau mai întâi parapetul, ar fi putut trece printr-o placă de şase milimetri. Cu puţin noroc s-ar fi putut să scape neatinşi; pe întuneric nu era uşor ca mitraliera să-şi atingă ţinta de la prima rafală; iar la a doua, ar fi fost şi mai greu, dat fiind că se mărea distanţa. În afară de timonier şi de mecanic, restul echipajului, cu Honoriu şi Titus ar fi stat întinşi pe burtă în magazie, a cărei podea era cu vreo patruzeci de centimetri sub linia de plutire; chiar dacă gloanţele nimereau în dreptul lor, treceau pe deasupra. Găurile făcute în bordaj nu ar fi fost o primejdie, prin ele nu putea pătrunde decât puţină apă, numai când ruliul culca vasul pe o coastă; şi apoi, în câteva minute ar fi fost astupate, cu cepuri de lemn pregătite din vreme.

Primejdia însă era alta, să vină repede după ei remorcherul «Filimon Sârbu» şi să-i ajungă din urmă. Deşi ar fi fost greu să-i găsească pe întuneric, aveau planul pregătit, să se apere. S-ar fi putut, într-adevăr, să-i descopere cu reflectorul, erau datori să se gândească la toate riscurile.

În barca de serviciu arimată pe bocaporţii magaziei şi acoperită cu o tendă, erau ascunse trei carabine, în plus, fiecare om avea revolver şi niciunuia nu-i lipsea curajul; discutaseră planul şi-l aprobaseră, dar urmau să-l pună în aplicare numai în cazul că nu le rămânea altă ieşire. De altfel nu se temeau că vor avea de înfruntat o împotrivire serioasă; remorcherul nu era înarmat, cei şase oameni din echipaj nu puteau face altceva decât să stea cu braţele încrucişate. Cu cine s-ar fi dat lupta? Unu sau doi poliţişti, unu sau doi grăniceri găsiţi în fugă. Paza

portului nu era pregătită pentru asemenea urmărire. La primele focuri trase de pe «Hercule», comandantul remorcherului ar fi pus cârma banda, făcând calea întoarsă.

Ce le trebuia lui Honoriu şi oamenilor săi, ca să izbutească? Numai hotărârea şi curajul. Aşa gândeau toţi, aşa gândea şi Titus, care făcuse războiul şi nu se temea de moarte. Numai Honoriu gândea altfel, dar îşi ascundea gândul. Primejdia putea fi mult mai mare, nu ştia cum, avea o presimţire, de altfel întemeiată, care spre nenorocul tuturor s-ar fi adeverit, dacă faptele nu evoluau altfel. Urma să afle în curând că erau legaţi de mâini şi de picioare. Pescarii, care îndeplineau într-adevăr un rol de supraveghere, reprezentau partea ridicolă a scenariului, contribuţia unui subaltern, lipsit de profesionalism, căci Serviciul de informaţii, încă în curs de organizare, nu avea numai oameni cu pregătire. Târziu după deznodământ, am aflat că Honoriu era o ţintă importantă, voiau să-l încolţească în ultima clipă, când probabil ar fi avut asupra lui hârtii compromiţătoare. Nu sunt în drept să dezvălui numele celui care mi-a dat aceste informaţii; domnul Haig, agentul de la legaţia turcă, a prins de veste că se pregătea o capcană – «Hercule» urma să fie capturat chiar înainte de plecare. Fiind expus el însuşi la învinuiri grave, i-a trimis un mesaj lui Honoriu, în primele zile ale lunii ianuarie, să renunţe la întreg planul şi să dispară împreună cu hârtiile. În acea zi însorită de Crăciun, nimeni din echipaj nu avea vreo bănuială despre ce ar fi putut să urmeze. Honoriu îşi închipuia că barcazul e supravegheat, ca orice vas pregătit de plecare, era o rutină; nişte agenţi deghizaţi în pescari, nu destul de isteţi şi de instruiţi ca să nu atragă atenţia. De ei putea să se debaraseze cu uşurinţă, spera să vină şi ziua potrivită pentru evadare, iar de nu, îşi asuma riscul unei plecări hazardate. Mesajul lui Haig îl ului, Serviciul de informaţii îi cunoştea aşadar planurile, şi în clipa când «Hercule» s-ar fi desprins de chei, o echipă de agenţi, bine

înarmaţi, ar fi sărit pe punte cu pistoalele mitralieră în mână.

Dar în momentul unde a ajuns povestirea, în ziua întâia de Crăciun, Honoriu nu ştia nimic, avea numai o greutate pe suflet. Şedea pe un şcondru, la prova şi drept în faţă, la cheiul din partea cealaltă a bazinului, vedea torpiloarele ruseşti, parcă adormite şi părăsite de echipaj, căci la bordul lor nu se simţea nici o mişcare. Doar pe coşul unuia din ele ieşea o dâră uşoară de fum, o boare, dovadă că o caldarină se afla sub presiune. Nu trebuia să se mire, în fiecare zi, câte unul, pe rând, era pregătit să ridice ancora în orice clipă, prevedere firească, dar inutilă, căci nu avea de unde veni o primejdie; se respecta regulamentul, de teama unei inspecţii.

Rudi, mecanicul, ieşi din magazie şi se aşeză tăcut lângă Honoriu, cu ochii la torpiloare. Nu era prima dată când privea gânditor la ele.

— Domnule, zise, după o vreme, eu am o idee, dar dacă v-o spun, mi-e să nu daţi cu mine de-a azvârlita.

Honoriu îl ascultă cu atenţie, uimit până la stupefacţie, dar nu manifestă nici o dezaprobare, rămase mut câteva clipe. Ideea lui Rudi i se păru la început o nebunie, să captureze torpilorul aflat sub presiune şi să meargă cu el până la Constantinopole. Treaba se putea face cu cei patru oameni de pe «Hercule», vorbise cu ei, deocamdată cam într-o doară, numai să le afle părerea, dar înţelesese că dacă pornea la treabă hotărât, l-ar fi urmat cu toţii. Nici echipajul torpilorului nu era mult mai mare. Navigaţia ar fi fost în grija lui State, căruia nu-i era greu să nimerească gura Bosforului. Rudi cu Comănescu şi Ispirescu ar fi manevrat maşinile, Ispirescu ar fi întreţinut presiunea din caldarină; nu era mare lucru pentru o navigaţie de şase ore, ca să ajungă la intrarea strâmtorii, de unde se lăsau pe mâna turcilor. De tunari şi torpilori nu era nevoie doar nu mergeau să dea o bătălie navală. De radio-telegrafist se puteau lipsi de asemeni. Cum capturau vasul? Rudi legase prietenie cu toţi trei şefii

mecanici, şi cu alţi oameni din echipaj, beau uneori împreună; odată, când cădea seara n-avea decât să se ducă în vizită pe torpilorul de serviciu, să ia cu el o damigeana de votcă, şi într-un ceas era beat tot echipajul. Atunci, la un semn, ar fi venit şi ceilalţi oameni, pitiţi în apropiere. Nu le rămânea decât să-i care pe rusnaci în forpik, şi să pună zăvoarele uşii metalice.

— Ca în filme! zise Honoriu. Crezi că nu s-ar simţi pe vasele vecine? Măcar când om ridica ancora.

— Ancora nici n-o ridicăm; desfacem lanţul şi-l lăsăm să curgă încetişor în apă. Nu ne rămâne decât să desfacem legăturile de la pupa şi să punem maşinile cu toată forţa înainte. Până să se dezmeticească vecinii suntem departe; nici n-ar putea să ne urmărească, dacă n-au presiune; le-ar trebui cel puţin o oră până să fie gata.

După ce aşteptă o reacţie din partea lui Honoriu, care însă tăcea, dus pe gânduri. Rudi continuă, cu seninătate:

— S-ar putea să nu reuşim, dar dacă nu ne încercăm norocul, n-avem de unde să ştim ce-o să fie, şi rămânem cu necazul că poate aveam o şansă şi am pierdut-o.

Honoriu îl privi îndelung; nu ştia prea multe despre el, îl adusese State în care avea încredere. Îl mira judecata fatalistă a acestui om simplu, ale cărui aspiraţii îşi închipuia că sunt modeste, sau poate nici măcar definite.

— De ce vrei să-ţi rişti viaţa? îl întrebă, fiind evident că omul cunoştea riscul.

Până acum crezuse că se îmbarcase pe «Hercule» numai din dorinţa de aventură, voia să colinde lumea şi nu era în port nici un vapor să se angajeze.

— N-am ce face cu viaţa mea, dacă nu sunt liber

În afară de libertate, îi lipsea familia: părinţi, fraţi, surori, logodnică, deportaţi în Rusia, în 1945, la începutul anului. Era o familie germană, dintr-un sat de lângă Timişoara. La 23 august 1944, Rudi era îmbarcat pe nava-şcoală «Mircea», unde îşi făcea

armata; acolo îl cunoscuse pe State, care îi fusese instructor, dar se eliberase cu un an înainte. Am mai spus că şi ceilalţi doi de pe «Hercule» veneau tot de pe nava-şcoală, erau leat cu Rudi şi trăiseră aceeaşi aventură, povestită de mine cu altă ocazie, fără să mă refer la ei, fiindcă nu-i cunoşteam încă.

La 23 august, reamintesc cui a uitat povestea sau n-a citit-o, nava-şcoală se afla în staţionare pe canalul Borcea, aproape de Călăraşi, un loc ferit de bombardamente. La sosirea ruşilor a devenit captură de război, după legi necontestabile. Dar, în urma secetei de peste vară apele erau scăzute şi vasul n-a putut să treacă peste un prag aflat în faţă, încât a rămas pe loc în grija echipajului. Primăvara următoare, odată cu topirea zăpezilor şi cu ploile, nivelul Dunării a crescut şi pragul n-a mai fost o piedică. Acum armata noastră lupta alături de ruşi, şi înainta în Ungaria şi Cehoslovacia, grăbind sfârşitul războiului. Dar captura rămânea captură, aşa încât Statul Major român a poruncit echipajului să ducă nava la Isaccea, unde s-o predea ruşilor. Numai că, deşi acum aliaţi cu noi, ruşii, în afară de navă, au luat şi întreg echipajul, ducându-l în captivitate, împotriva tuturor legilor de război şi de pace.

Rudi, mai bănuitor decât alţii, sau poate având o presimţire, a dezertat, mai bine spus a evadat, s-a aruncat în Dunăre noaptea, prin dreptul Galaţilor, împreună cu alţi trei; unul din aceştia s-a pierdut; ceilalţi, Rudi, Comănescu şi Ispirescu au ajuns la mal, unde s-au despărţit, fiecare a pornit înspre casa lui, cu gândul să se ascundă; nu-şi cunoşteau situaţia, nu ştiau prea multe nici de mersul războiului. N-am aflat dacă odată cu ei au evadat şi alţii, ştiu doar că echipajul rămas la bord a căzut prizonier, împreună cu comandantul; unii dintre ei au fost eliberaţi după ce s-a iscălit pacea de la Paris, abia în 1946; altora li s-a pierdut urma. Înainte de-a ajunge acasă Rudi a aflat că întreaga lui familie fusese deportată în Rusia, împreună cu toţi cei de origine germană. Nici despre aceştia nu ştiu ce s-a

întâmplat, câţi şi când s-au întors, câţi au dispărut fără urmă.

Uneori viaţa oamenilor se derulează de parcă ar fi născocită, ca în cărţi sau în filme. Aşa s-a întâmplat cu cei patru din echipajul lui Honoriu, după ce au peregrinat pe drumuri ştiute doar de ei înşişi, au ajuns unul câte unul la Constanţa, iar acolo s-au întâlnit cu State, care era acum comandant pe «Hercule».

Componenţa acestui echipaj se află după credinţa mea sub un semn comun al soartei – zodiac, stea de pe cer sau predestinare. Şi, cu toate că nu-i legase nimic înainte, din ramura lor cred că fac parte şi Honoriu şi Titus. Oricum, ori de câte ori mi-i amintesc nu-i pot separa pe unul de altul, deşi nu i-am cunoscut pe toţi la fel de bine. Cât despre Titus şi Rudi, cu originea lor atât de diferită, văd în ei reprezentarea deplină a acelei legături omeneşti numită frăţie de cruce, fără ca vreunul să ştie ce durere comună îi uneşte.

În după-amiaza zilei de Crăciun, când soarele se ascundea după silozuri şi începea să se întunece, se strânseră cu toţii în jurul mesei din magazie. Din când în când unul scotea capul pe tambuchi, să vadă ce mai e pe afară. Nu era nimic, portul dormea în linişte, doar undeva se auzea chiolhan, pe coşul torpilorului din mijloc ieşea fum subţire şi pescarii stăteau conştiincioşi la locurile lor, în prova şi în pupa barcazului. Doar ei doi; în celelalte zile erau şi alţii, mai aproape sau mai departe, în tot portul; nu încăpea nici o îndoială cu privire la rostul celor doi, şi la fel de evidentă era prostia celor care organizau o supraveghere atât de neîndemânatecă. Ispirescu, mai nestăpânit decât ceilalţi, când îi veni rândul să-şi arunce ochii afară, strigă la ei, în batjocură: «Voi n-aveţi Crăciun, mă păgânilor? Şi nu vă e teamă că la ora asta nevestele voastre se regulează cu alţii?»

— De ce nu-ţi ţii gura? îl certă Honoriu. Fă-te că nu-i vezi; de ce să le trezeşti vreo bănuială? Mai bine să ne creadă proşti, aşa îi îmbrobodim mai uşor dacă o fi nevoie.

Apoi vorbiră despre planul lui Rudi. În nepotrivire cu firea sa reţinută, primul îşi dădu părerea Titus:

— Deşi nu fac parte din echipaj, şi n-aş avea dreptul să mă pronunţ, îngăduiţi-mi să spun că ideea mă captivează.

— Din moment ce ţi-ai legat soarta de soarta noastră, ai aceleaşi drepturi cu noi, răspunse Honoriu. Şi mie mi-ar plăcea ideea, dacă ar fi alţii în joc, şi aş privi ca spectator, scutit de orice răspundere. Nu mă tem de risc, altceva mă împiedică: nu pot abandona vasul, nu pentru valoarea lui, ci fiindcă ar fi singurul meu mijloc de existenţă, cel puţin o vreme, până mi-aş găsi alte rosturi care să-mi convină, adică să nu mă bag la stăpân; aş putea să mă înham la căruţă, să car poveri, dar să fie căruţa mea; sunt nărăvaş, nu sufăr să mă mâne altul, de-aceea mă aflu astăzi aici şi nu la casa mea, cu nevastă şi copii, ca oamenii cumsecade. Iar prietenul meu este în aceeaşi situaţie cu mine. Voi sunteţi marinari; la Stambul vă puteţi îmbarca pe orice vas, la iuţeală; vă închipuiţi cu ce faimă ajungeţi acolo, dacă veniţi cu un torpilor luat de sub nasul ruşilor.

— Şi fără noi, ce-aţi face, domnule? întrebă State.

— Vă daţi seama că n-aş avea când să găsesc alţi oameni de încredere. Poate aş încerca să plec singur, cu prietenul meu; n-a fost în viaţa lui pe mare; cu motorul însă poate să se descurce, a comandat un divizion de artilerie motorizată; iar pe drum ar putea să mă ajute să ridicăm măcar o pânză. Cu ajutorul lui Dumnezeu am putea ajunge şi cu puţin noroc, am nimeri şi intrarea Bosforului; farurile se văd de departe.

După o pauză Honoriu continuă, reluând vorba lui Rudi:

— Iar de nu, o viaţă are omul!

Oamenii cerură timp de gândire, până a doua zi dimineaţa. După prima lui intervenţie, Titus nu mai scoase o vorbă, dar în cabina de la prova, când fu singur cu Honoriu, spuse:

— Nu te-am contrazis, fiindcă mă aflu aici sub oblăduirea ta şi îţi port recunoştinţă.

— N-ai de ce să-mi porţi recunoştinţă; riscăm amândoi egal, avem o soartă comună, şi ceilalţi oameni de asemenea. Dar eu duc o greutate mai mare pe umeri, fiindcă port răspunderea voastră. Ideea cu torpilorul este o nebunie.

— Nebunie este să aşteptăm mila lui Dumnezeu... Ascultă-mă bine, n-am fost niciodată însetat de glorie, dimpotrivă, m-am ferit să atrag atenţia asupra mea, îmi repugnă orice act demonstrativ, dispreţuiesc retorica. Nu din modestie, ci din bunăvoinţă. Chiar dacă greşesc, nu pot să-mi schimb stilul.

Cu fiecare vorbă Titus se înfierbânta tot mai tare, avea alt glas, altă privire. Honoriu nu-l mai recunoştea, cum nu l-aş fi recunoscut eu însumi, deşi îl ştiam mai bine.

— Dar acum, continuă, gâtuit de acelaşi fel de emoţie, parcă maladivă, acum doresc arzător să trăiesc un moment de glorie. Că am împuşcat câţiva ruşi îmi dă prea puţină satisfacţie; trebuia să împuşc cel puţin o mie.

— Nu era un act de glorie; omorai o mie şi rămâneau milioane. O glorie ar fi fost să-l împuşti pe Stalin!

— Ştiu, dar fiindcă e imposibil, mi-ajunge să ajung la turci, asupritorii noştri în secolele trecute, cu un vas de război capturat de la ruşi, asupritorii de astăzi. Sigur că e puţin, dar ar fi simbolic, o umilinţă atât de usturătoare pentru ei, că ar răscumpăra toate umilinţele îndurate de mine şi de toţi care nu uită umilinţa. Să intrăm în Bosfor cu pavilionul nostru tricolor la pupa, iar pavilionul roşu, cu secera şi ciocanul să-l dăm peşcheş turcilor... Vreau un pahar de coniac! Simt nevoia, ca înaintea atacului.

Pledoaria aceasta fu pentru Titus o descărcare de patimă, atât de profund simţită, că echivala într-un fel însăşi înfăptuirea planului, abandonat prin voinţa tuturor celorlalţi.

A doua zi oamenii din echipaj renunţaseră la ideea lui Rudi, şi chiar acesta, după ce judecaseră planul pe toate părţile, recunoscu, mâhnit, că aveau dreptate, riscul era prea mare. Dacă

ar fi fost posibil să manevreze singur torpilorul, n-ar fi ezitat să-şi încerce norocul, chiar dacă ştia că îl încearcă degeaba.

Îmi rămâne să comentez părerea lui Honoriu, cu privire la moartea lui Stalin. Ce-ar fi însemnat gloria făptuitorului? Cât ar fi schimbat actul lui soarta omenirii? Căci iată, a dat Dumnezeu să vină şi ziua morţii, pe care o voi povesti la vreme, cu toată puterea câtă va mai fi în mine; am trăit-o din plin, cu întreagă capacitatea mea de recepţie, aşa că ştiu foarte bine şi cum a fost, şi ce-a venit după aceea. De venit au venit multe, dar ce folos, dacă a trebuit să treacă aproape patru decenii până să se vadă primele semne convingătoare că Stalin într-adevăr murise!

A treia zi de Crăciun, când vremea se menţinea liniştită şi caldă, Honoriu primi, prin curier, un mesaj de la Căpitănia portului: «sunteţi chemat urgent la Bucureşti de ambasada turcă; probabil aţi primit viza de trecere».

Acest adaus îl puse pe gânduri; nici vorbă nu putea să fie de viză, era altceva la mijloc. Plecă imediat, cu presimţiri rele. Se întoarse în aceeaşi zi, seara; Titus citea în cabină. Ridică ochii şi îl văzu pământiu la faţă, aerul lui jovial, caracteristic, pe care îl păstra în momente grele dispăruse, părea un om în derivă. Căzu pe banchetă, îşi sprijini pieptul de masă şi spuse, simplu, încercând să-şi ascundă sentimentele:

— Suntem trădaţi, se ştie totul, am căzut într-o cursă!

Titus se ridică din pat şi îl privi perplex; nu înţelegea, nu putea crede. Confuzia lui era atât de mare, încât un timp pierdu orice legătură cu exteriorul nu-şi amintea cum ajunsese aici, şi în ce scop, nici nu-şi mai dădea seama unde este, deşi recunoştea decorul, cabina în care stătea ascuns de zece zile; legănarea uşoară a vasului i se părea că este mişcarea pământului la un cutremur, şi nu-i era frică, starea lui de spirit dovedea o absentă totală, nu mai ştia nici cum îl cheamă.

— Se ştie şi de prezenţa ta aici; nu ştiu cum au putut să

afle.

Honoriu se convinsese că nu-i urmărea nimeni când veniseră în port, seara, pe întuneric, şi Titus nu ieşise din cabină decât noaptea, ferindu-se să-l vadă cineva de pe chei, nici măcar ca pe o umbră. Iar iscoada care pescuia fără să tină seama de lapoviţă, chiar dacă observase venirea lui, pe o asemenea vreme nu putea decât să-l confunde cu un om din echipaj. Şi, în orice caz, n-avea de unde să-i ştie numele.

— Ai pomenit cuiva despre intenţiile tale? îl întrebă Honoriu, privindu-l pătrunzător, dar fără bănuială.

Nu, în mod cert Titus nu era un flecar, îi cunoştea bine caracterul; apoi ştia ce înverşunare avea în suflet, pentru el evadarea însemna singura modalitate de a-şi mai găsi un scop în viaţă, tot ce lăsa în urmă fiind mort pentru totdeauna.

— Nu! răspunse Titus, fără să fi înţeles întrebarea.

Abia noaptea, în tren, îşi aminti de omul care, la venire, acum zece zile îl spionase de pe coridorul vagonului, apoi intrase în compartiment şi se uitase îndelung la cele trei rucsacuri. Acum pleca fără nimic în mână, îşi abandonase rucsacurile. Luase numai pistolul, îl îndesase în betelia pantalonilor, era singurul obiect de care nu putea să se despartă, reprezenta salvarea lui într-un moment critic, să-şi tragă un glonţ în frunte. Nu erau gânduri melodramatice, aşa trăiau mulţi oameni în vremea aceea, adoptând adagiul antic că singura lor salvare este să nu mai spere în nimic, şi să-şi curme viaţa. Care din ei n-au avut atât curaj, au murit în închisori, sau în faţa plutonului de execuţie.

După plecarea lui Titus, Honoriu îndesă peste lucrurile din cele trei rucsacuri fiare vechi din camera motorului, sau din magazie, o nicovală ruptă în două, o menghine veche, un magnetou, bucăţi de cornier şi astfel îngreunate le scufundă în bordul opus cheiului, având grijă să le fileze uşor cu o saulă, ca să nu facă zgomot căzând în apă.

Apoi scoase de sub podeaua cabinei o servietă voluminoasă, despre care nu ştiau nici Titus, nici oamenii din echipaj. Era singurul obiect compromiţător, nu ştiu ce cuprindea, îmi închipui că documente secrete. Aveam mai de mult bănuiala că Honoriu lucra, împreună cu domnul Haig pentru o agentură străină, probabil americană, judecind după vederile lui politice, iar colaborarea cu Serviciul secret de informaţii al guvernului român era un joc fals, nu pot să-l numesc dublu; spera să-l poată juca bine, până ce căpăta autorizaţia de plecare.

De-aici înainte nu mai exista nici o dovadă despre planurile sale, prezenţa lui în port era justificată, fiind îmbarcat oficial pe «Hercule». Trebuia doar să-i prevină pe oamenii din echipaj despre cele întâmplate, ca să nu se dea de gol la anchetă, care desigur n-avea să întârzie. Nu ştia că poliţia urma să intervină abia în clipa plecării, ca să-i surprindă asupra faptului şi să găsească la bord tot ce intenţionau să scoată din ţară.

Se întâmplă însă altfel, fuga lui Titus fu observată, ceea ce dovedea că era într-adevăr pus sub observaţie; iar pentru observatori dovedea că planul de evadare se anulase. În afară de mine, n-avea cui să i se pară ciudat că nimeni nu se atinse de Titus, până ce îşi puse capăt zilelor. Abia mai târziu am aflat că nici în viitor nu l-ar fi supărat cineva, pentru un motiv pe care greu mă voi hotărî să-l scot la lumină.

Odată petrecute cele de mai înainte, politia nu mai avea ce să aştepte şi chiar a doua zi, în zorii zilei o echipă de percheziţie îşi începu cercetările pe «Hercule». Cum se făceau cercetările nu-i nevoie să spun, ştie toată lumea contemporană cu mine, unii din propria lor experienţă, alţii din auzite. Honoriu era liniştit, îi lăsă flegmatic să-şi facă treaba, ştiind că n-au ce să descopere. Dar greşea, politia care scotea parchetul din case ca să descopere obiecte sau acte dosite, ciocănea zidurile, desfăcea tapiţeria, căuta ascunzători până şi în picioarele scaunelor şi

meselor, nu era să lase necercetat fundul mării; fură aduşi scafandri şi nu le trebui mai mult de un sfert de oră ca să descopere servieta şi cele trei rucsacuri, care ştiau ale cui erau, rolul omului din tren apare neîndoielnic; dar încă mă mir că nu luară nici o măsură cu privire la Titus.

Nu ştiu ce se mai descifrează din nişte hârtii, după ce au stat o noapte în apă; probabil oamenii de meserie izbutesc să găsească măcar urme, apoi să refacă fie şi numai parţial textul, restul putând să se deducă; n-o fi mai greu decât să pătrunzi secretul hieroglifelor sau al scrierii cuneiforme. Oricum, existau motive suficiente ca Honoriu să fie arestat, când atâţia oameni erau arestaţi şi anchetaţi fără nici o vină.

După un interogatoriu sumar şi fără să i se arate prea mult interes, echipajul fu lăsat în pace. Chiar dacă se presupunea că fusese complice la intenţia de fugă, pe anchetatori îi interesa altceva, şi tăbărâră cu toate forţele pe Honoriu.

*

Aici trebuie să intercalez o întâmplare secundară, doar ca un exemplu de ironie a soartei.

Trei zile după arestarea lui Honoriu, în seara dinaintea Anului Nou, când nu adia nici o boare de vânt, asupra mării şi oraşului căzu o ceaţă cum nu se mai văzuse dinaintea primului război mondial, după cum, o iarnă atât de liniştită şi caldă nu înregistrase niciodată serviciul meteorologic. Pe «Hercules», de la timonă abia se zărea tambuchiul, intrarea în magazie. Soarele în partea apusului, invizibil, putea fi bănuit fiindcă desena în ceaţă un cerc roz palid, estompat spre margini. Odată cu venirea nopţii, ceaţa până atunci albă ca vata se făcu cenuşie, cu tente tot mai sumbre, dar fără să-şi piardă cu totul lumina. Avea o consistenţă care parcă opunea rezistenţă la înaintare, ca apa, dădea impresia că ai fi străbătut-o mai uşor înot, decât mergând

cu piciorul.

Luminile de pe chei, cele mai apropiate, păreau nişte tăciuni cât gămălia de chibrit, pe cale de a se stinge în cenuşă. Deasupra oraşului plutea o reverberaţie incertă, reflectarea pâlpâitoare a unui incendiu aflat la zeci de kilometri, după o cortină de apă. Sclipirile ritmice ale farului se roteau pe orizonturile presupuse, părând mai degrabă năluci speriate decât raze de lumină. Singurul element întreg, viu şi penetrant al acestei naturi amuţite era urletul geamandurii de la intrarea în port, pe care tăcerea îl amplifica dându-i o forţă terorizantă, geamătul unui animal apocaliptic, rănit de moarte, dar fără să-şi piardă vlaga, ci zvârcolindu-se cu furie la fiecare lovitură de lance.

Reacţia celor patru oameni rămaşi singuri pe «Hercules» fu simultană şi unanimă. Până atunci aşteptaseră în tăcere miezul nopţii, ca să vadă cum vine Anul Nou pe o asemenea ceaţă, şi ce aduce. De trei zile trăiau în incertitudine, nu ştiau dacă să rămână pe loc, şi să aştepte, sau să se risipească în cele patru vânturi. Fără să-şi închipuie ce i se punea în sarcină lui Honoriu, înţelegeau că nu-l luaseră degeaba, şi cine era luat atunci nu se întorcea repede, sau nu se mai întorcea niciodată.

De la căderea ceţii, pescarii dispăruseră. Fie îşi încheiaseră misiunea, fie călcau consemnul, ca să petreacă noaptea de Anul Nou acasă, socotind că pe asemenea vreme nu se poate întâmplă nimic, şi nici nu va veni cineva să-i inspecteze. Rudi cercetase cheiul, de la un capăt până la altul, nu era ţipenie de om, nu se auzea nici un zgomot, decât o rumoare vagă deasupra oraşului; simţi un fior pe şira spinării, o clipă uită în ce realitate se mişcă, i se păru că nimerise pe o planetă părăsită.

Mai era un sfert de oră până la miezul nopţii, când se întoarse. Ceilalţi îl aşteptau în gura tambuchiului.

— Nu-i nimeni; e linişte, le spuse.

Se uitară unul la altul şi îşi spuseră toţi deodată hotărârea

pe care o tot judecau de la căderea nopţii:

— Mergem!

Pe o asemenea ceaţă nu iar fi văzut nimeni, decât de la cinci metri; în schimb, zgomotul motorului se auzea mai puternic. Dar ştiau că va fi o clipă, prelungă, nu o clipă, ci minute întregi când nu mai putea să audă nimeni, nimic.

State şi cu Ispirescu ieşiră pe chei, înţeleşi pe muteşte şi se îndepărtară, unul într-o direcţie, al doilea în alta. Ajuns la capătul cheiului, Ispirescu, reperă în ceaţă abia licărind la intervale, farul verde de la ieşirea bazinului; trebuia să ţină direcţia prin dreapta lui, la o sută de metri; făcu în gând drumul şi fu sigur că n-o să greşească. În stânga erau torpiloarele ruseşti, luminate de sărbătoare, mai mult se ghiceau decât să se vadă, nişte punctişoare roşietice, înconjurate de mici halouri multicolore; la miezul nopţii aveau să se stingă, ca toate luminile din port, în afară de faruri. Între timp, Rudi şi Comănescu porniră motorul, să se încălzească, îl ţinură la cel mai mic ralanti posibil; de altfel, eşapamentul, aflat la pupa, în bordul sting, era înăbuşit de chei, nu se auzea decât de la mică distanţă, dacă aveai atenţia mărită; cei doi oameni de pază de la capetele cheiului, nu auzeau nimic, deşi trăgeau cu urechea, ştiind că motorul pornise.

Nu aveau ceas, numărau în gând secundele şi minutele şi tocmai în clipa când se aşteptau, izbucni primul fluier de vapor; atunci o luară la fugă spre «Hercules», desfăcură parâmele, unul la pupa, altul la prova şi săriră pe punte, în clipa când elicea începea să vânture apa. De la timonă, State, îi comandă lui Rudi, prin porta voce: «Jumătate viteza înainte!» Câteva minute mai târziu, adăugă, sigur pe sine, stăpânit de o euforie triumfătoare: «Toată viteza! Bagă-l în draci, nu te teme!»

Cine ar mai fi putut să audă motorul, în vacarmul care se pornise, în tot portul? Erau vapoare puţine, dar sunau toate, şi cu fluierul, şi cu sirena. Fluiera uzina electrică, uzina silozurilor,

şantierul naval, uzinele şi fabricile din oraş, dar pe «Hercules» cel mai puternic se auzeau fluierele torpiloarelor ruseşti, cărora li se adăugau chiuituri şi strigăte vesele, încălzite de votcă. Barcazul cu cei patru oameni, doi la motor, doi în cabina timonei tocmai trecea prin dreptul lor, când începură să bubuie tunurile; trăgeau salve de sărbătoare, se auzi chiar şuieratul unui proiectil, trecând pe deasupra. Era prea de tot, State şi Ispirescu se ghemuiră instinctiv, deşi inutil; abia după câteva clipe primul se ridică şi strigă în portavoce: «Forţează motorul!» Primejdia trecuse, tunurile nu mai traseră a doua oară, apoi slăbiră şi fluierele, se făcea linişte, acum însă «Hercules» era la far, în faţă aveau marea, goală, acoperită de ceaţă; se orientau după urletele geamandurii până ce trecură de ea, şi o auziră în spate.

Şi iată ironia soartei: după o oră de mers, când scăpaseră de orice primejdie fură nevoiţi să se întoarcă. Geamandura se auzea încă în urmă, străpungând ceaţa şi liniştea deplină a nopţii. Nu era nici o nădejde să se pornească vântul, şi mergând numai cu motorul n-ar fi ajuns la Bosfor decât poate a doua zi seara, dar nu aveau motorină decât pentru zece ore. Rudi ieşi pe punte şi merse la timonă.

— Fără pânze, înţepenim în mijlocul mării; mâine, dacă n-o mai fi ceaţă, trimit un avion după noi şi ne găsesc în zece minute.

Nu aveau de gândit, fiindcă nu era nimic de ales, decât să se întoarcă. Nu simţeau nici ciudă, nici deznădejde, erau goliţi de orice gânduri şi sentimente; Ispirescu învârti timona cu mâinile amorţite, făcură rondoul şi luară drumul spre geamandură; noroc că nu puteau să se rătăcească, mai ales, că deşi înspre ziuă ceaţa nu se destrăma, ci se făcea tot mai deasă; atât exista pentru ei, geamandura şi ceaţa.

Intrară în port cu motorul la ralanti şi în fierbinţeala petrecerii nu-l auzi nimeni, sau nu-i dădură importanţă. Fapt este că ajunseră pe chei, locul de unde plecaseră, fără să-i simtă

nimeni. Legară parâmele de binte şi refăcură legătura electrică la reţeaua portului. La ziuă zăriră prin ceaţă pe cei doi pescari, întorşi la datorie, fără să aibă cea mai mică bănuială despre evadarea nereuşită, altfel ar fi fost mai agitaţi, le-ar fi fost teamă că nu scapă cu faţa curată.

Câteva zile mai târziu fură arestaţi toţi oamenii din echipaj, în afară de Rudi; după ani şi ani am aflat cum izbutise să scape. Ceilalţi fură duşi la Bucureşti, sub nu ştiu ce învinuire, în orice caz nu pentru încercarea de fugă, despre care n-a aflat nimeni vreodată. Mult timp n-am ştiut nimic despre soarta lor, care a fost pe cât de tragică, pe atât de ciudată. La fel cum a fost şi soarta lui Honoriu, care, eliberat după şase luni de anchetă nu mai avea nimic din ce fusese el înainte, era o epavă, şi s-a stins încetul cu încetul, fără să i se descopere vreo boală.

Inexplicabil mi s-a părut multă vreme că pe Titus doar l-au legitimat o dată şi pe urmă l-au lăsat în pace. Eram foarte tânăr, mă încredeam cu uşurinţă în oameni, nu-mi imaginam până unde pot merge unii cu ticăloşia.

Când plecă de pe «Hercules» fără nimic asupra lui decât revolverul, Titus rătăci pe străzile Constanţei, la fel ca în ziua când sosise aici în decembrie, pe ninsoare, cu dureri şi spaime în suflet, dar şi cu speranţe. Acum nu mai avea nici unul din aceste sentimente, era amorf, indiferent la orice ar fi putut să urmeze. Nu-i veni ideea să intre într-un parc şi să se împuşte; dacă îi venea n-ar fi ezitat nici o clipă. În această stare de absenţă deplină trăi încă nouă luni, timpul de gestaţie a vieţii, care la el, fără să ştie, deveni gestaţia morţii.

Se urcă în primul tren care pleca din gară, un personal atât de aglomerat că adormi în picioare, fără să cadă, presat de vecini din toate părţile; era ca un pat vertical, cu deosebire că îşi simţea greutatea concentrată în glezne, care pulsau dureros în ritmul inimii, până ce nu mai simţi nimic şi somnul deveni egal cu nefiinţa.

Abia când coborî din vagon, fără să scape de aglomeraţie dar simţind aerul curat, îşi aduse aminte dimineaţa cu ninsoare când plecase de la acelaşi peron, cu atât de vii sentimente în suflet. Acum trecutul îi era indiferent, după cum îi erau indiferente şi prezentul, şi ziua de mâine. Fără nici o ezitare, fără să se gândească la o primejdie atât de probabilă, luă tramvaiul şi merse în strada Sfântu Ion Nou, la casa lui Honoriu. Avea cheia, descuie şi intră cu impresia că se întorcea în propria lui casă. Doar o clipă se întrebă dacă n-ar fi fost mai bine să meargă în bulevardul Domniţei; odată cu acest gând simţi dorinţa s-o revadă pe Olga, în ipostaza ei de care se apăra cel mai mult şi îi rămânea cea mai vie în minte, când o întâlnise goală în camera duşului.

Trei nopţi mai târziu, pe la ora două şi jumătate, când îl trezi o tresărire de spaimă, auzi sunând cu insistentă la intrare, dar nu ştia ce îl speriase, soneria sau Olga, pe care o visa chiar

în clipa aceea, udă de la duş, învelindu-se cu prosopul.

Patru oameni intrară în casă, după ce îşi arătară nişte legitimaţii cărora Titus nu le dădu nici o importantă. Olga îi fugise din minte, şi odată cu ea fugise şi spaima. Primul din noii veniţi îi ceru să se legitimeze, în timp ce însoţitorii lui aprindeau luminile în toată casa. Întâmplarea îi era lui Titus cu desăvârşire indiferentă, îl frapa însă fizionomia omului care îi cerceta Buletinul de Identitate şi Livretul militar, cu ordinul de lăsare la vatră.

Din întâmplările care nu trec fără să lase urme grele în viaţa omului, mi-au rămas necunoscute câmpul de luptă, ceea ce nu ştiu dacă e un câştig sau o pierdere; apoi închisoarea şi percheziţia. E drept însă că multe nopţi am dormit cu rucsacul pregătit de drum, la căpătâiul patului. Îmi închipui că toţi cei care vin să facă percheziţie noaptea au ceva comun, semne particulare greu de a fi definite, fiindcă probabil nu sunt bătătoare la ochi, se întipăresc în minte şi nu se uită, dar e greu să fie descrise. Pe omul acela l-am cunoscut şi eu, din întâmplare, câţiva ani mai târziu, ştiam cine este şi totuşi mi-e imposibil să-i fac alt portret, decât unul de suprafaţă. Era mijlociu de statură, cu un trup lat, i-aş spune pătrăţos, dacă un asemenea adjectiv n-ar defini un semn particular, impropriu oamenilor de aceeaşi categorie. Avea părul castaniu, dat pe spate şi lucind de briantină, ochi căprui, inexpresivi şi totuşi având o forţă de pătrundere disimulată. Nici o cicatrice, nici o pată, nici o aluniţă; ceva mai comun nu cred că există. Şi numai cu atât, şi fără să mi-l fi descris cineva, sau să-mi fi arătat fotografia lui, când l-am întâlnit l-am recunoscut dintr-o dată, el şi nu altul venise să facă percheziţie în casa lui Honoriu, el şi nu altul îl arestase pe acesta cu două nopţi mai înainte, la Constanţa. Acum Honoriu era interogat, sub un bec puternic, cum se obişnuieşte, la o instituţie specializată din Calea Rahovei, pe care mulţi oameni din ţara noastră au cunoscut-o.

În casa lui Honoriu, după ce îi muriseră bunicii nu mai locuia nimeni. Cartea de imobil o ţinea chiar el, o găsiră pe un scrin, la vedere. În afară de el, nu mai era înregistrat alt locatar.

— Dumneata nu locuieşti aici legal, observă omul care îl cerceta pe Titus.

În modul cel mai vădit, cu toate că avea un aer ironic şi parcă puţin dispreţuitor, nu urmărea să-i facă nici o şicană.

— Nu-i vina dumitale. Era datoria proprietarului să te treacă în cartea de imobil.

Iată o vină de care puţin le păsa acum anchetatorilor!

— Unde ai fost recenzat anul trecut? întrebă omul, în vreme ce însoţitorii lui răscoleau casa cu dexteritate.

Se referea la recensământul făcut în toamna anului 1946.

— În Bulevardul Domnitei, la numărul 5, unde am şi acum domiciliul.

Plătise proprietarului chiria pe tot anul. Pe atunci, în chirie intra şi întreţinerea casei, toate angaralele, căldură, apă, gunoi, portar; chiriaşul plătea numai lumina Societăţii de electricitate, după cum arăta contorul.

— Întoarce-te acolo! continuă aspru, dar fără ostilitate. Aici n-ai mai putea să stai nici dacă ai avea domiciliul legal; casa se sigilează. Care-i bagajul dumitale?

Titus nu avea decât un rând de haine, lenjeria, articolele de toaletă şi câteva cărţi, puţinele pe care le păstrase. Cele trei mai dragi lui erau acum într-unui din rucsacurile scoase din mare. Puse toate acestea într-un geamantan. La uşă, unul din oamenii ocupaţi cu percheziţia vru să vadă ce avea înăuntru.

— Lasă-l, e liber! spuse cel care era, în mod evident, şeful expediţiei.

Mai mult decât această bunăvoinţă, îi strânse mâna lui Titus, cu un fel de cordialitate şi adăugă, întinzându-i o carte de vizită:

— Dacă vreodată aveţi nevoie de mine, căutaţi-mă la

telefon, dimineaţa, la prima oră. Sau trimiteţi-mi vorbă prin fratele dumneavoastră.

De data asta vorbea folosind pluralul, cu o vădită deferenţă. Titus nu băgă de seamă, fiindcă era străin de toate, şi în primul rând de el însuşi. Cât despre fratele lui, n-ar fi ştiut la cine se referea, din câţi fraţi trăiau încă, fiindcă nici nu auzi vorbele.

Pe cartea de vizită era un număr de telefon şi nimic altceva decât numele: E. Coşaru. Afară rupse în două cartonaşul de calitate cam grosolană, cu scrisul excesiv de mare, ca un afiş de reclamă, şi îl aruncă, la fel de indiferent cum îl luase. Mi-am închipuit că era un nume de cod, un om cu meseria lui nu-şi declară identitatea oricui, dar mai târziu am auzit vorbindu-se de el, şi după alt timp, când l-am cunoscut toată lumea ştia că îl cheamă Coşaru; chiar dacă fusese un nume conspirativ, o poreclă, acum nu mai acoperea nimic, şi de altfel nici nu avea ce să acopere, fiindcă nu mai era în activitate, se pensionase la patruzeci şi cinci de ani; oamenii de meseria lui se uzau repede, în schimb căpătau o pensie grasă şi alte avantaje, de pildă accesul la magazine speciale. Când l-am cunoscut, mi-a oferit un borcan mare de Ness, care nu se găsea pe piaţă. M-am fâstâcit atât de tare, încât l-am primit, deşi îmi dădusem seama ce fusese omul acela.

Titus aşteptă pe străzi să mai treacă vreo două ore, apoi, la cinci sună la uşa blocului din strada Domnitei. Lipsea de patru luni, portarul de noapte veni să-i deschidă, şi când îl recunoscu, ochii cârpiţi de somn i se bulbucară, gata să iasă din orbite.

— V-au dat drumul? întrebă, cu îndoială, neştiind ce să facă.

Atitudinea portarului nu mă miră, când un om dispărea mai mult de câteva zile fără să anunţe, se presupunea că-i arestat şi nimeni nu mai întreba de el, toată lumea rămânea mută, iar când reapărea, cel puţin o vreme se ferea de el ca de ciumă. Tinerii care n-au cunoscut vremea aceea poate n-au să creadă, astfel că

subscriu apăsat ce-am spus mai înainte. Şi ca să nu mai repet această asigurare, o extind de pe acum asupra a tot ce cuprinde cartea până aici, şi de aici înainte, până la ultima pagină pe care o voi mai putea scrie. Oricum, portarul se gândi că trebuia să treacă pe la poliţie, era instruit să raporteze tot ce se întâmplă cu locatarii.

Titus nu avea cheia odăiţei sale; i-o lăsase Olgăi, sfătuind-o să ia butelia de aragaz şi tot ce-i mai trebuia din puţinul care se găsea acolo. Era ora cinci şi un sfert, nu îndrăzni s-o trezească din somn, aşteptă fără să-şi dea seama cu ce nerăbdare, până simţi mişcare înăuntru; atunci abia ciocăni uşor în uşă. Ea zăbovi câteva clipe până să întrebe:

— Cine-i?

El îi recunoscu glasul, şi deodată se gândi că poate era cu cineva înăuntru; poate avea un prieten, poate se măritase. Îi veni să plece, în vârful picioarelor, dar cheia se învârti în broască şi uşa se deschise.

Rămaseră încremeniţi, de o parte şi de alta a pragului. Ochii ei îl priveau, mari, uimiţi, timizi şi fascinaţi totodată. Întinse mâna, şi fără un cuvânt îl trase înăuntru, uitându-se la el cu privirea dinainte. Apoi deodată, fără un cuvânt îl cuprinse în braţe, îşi lăsă capul pe pieptul lui şi începu să plângă.

Atunci tot ce era mort în sufletul lui Titus începu să învie, simţi îmbrăţişarea ei, îi auzi plânsul, apoi îi învie memoria, îşi aminti ziua când, aşezată sfios pe scaunul de lângă sobă îi spusese, cu simplitate, o vorbă atât de gravă: «Acum vă iubesc pe dumneavoastră!»

Olga îi vorbi, printre lacrimi, atât de clar dăruită, dar păstrând în vorbe vechea distanţă:

— Am crezut că n-am să vă mai văd. Iertaţi-mă, sunt o proastă, nu ştiu cum să spun, mi-a fost dor tot timpul de...

Nu putea să repete vorba de altădată şi nu ştia cum să spună altfel. Ar fi trebuit să vorbească Titus, numai că el, mai

surprins ca ea, doborât de nedumerire şi nesiguranţă, nu găsea cuvintele. Îi simţea căldura, ii auzea bătăile inimii, ştia ce însemna ea între oameni, numai că tot ce avea el de spus unei femei îi spusese o dată pentru totdeauna uneia singure, nu putea să repete. Nu din datorie morală, nici din pietate pentru o moartă martiră, ci din credinţa, pe cât de anacronică, pe atât de sfântă şi nobilă că orice repetare devalorizează trecutul.

Suferise îndelung, începând din copilărie, când îşi simţea stupiditatea vârstei neputincioase, când, fără să ştie nimic simţea ce mult trebuie să înveţe. Avusese de urcat multe trepte, şi la fiecare treaptă îşi dădea seama că scara se lungea întruna, că nimeni pe pământ, în trecutul omenirii nu-i ajunsese până la capăt, şi nimeni nu putea să ajungă, în vecii vecilor.

După atâtea şcoli prin care trecuse, ajunsese la cea mai grea dintre ele, războiul, când, şi cel mai deştept dintre oameni îşi dă seama că nu valorează mai mult decât prostul de alături.

Singurul intermezzo în acest fatal şir de suferinţe fusese Alga, numai prin ea cunoscuse fericirea pământească şi se încredinţase că fericirea cerească nu poate fi mai mare nici în al noulea dintre ceruri, neghioaba metaforă.

Apropierea fetei îi făcea bine în sufletul tocat cu satârul şi în trupul care avusese de cărat pietre de moară, fără număr şi fără odihnă. Dar nici în braţele ei nu putea să se odihnească; o altă greutate îi apăsa umerii, gândul că după atâtea încercări grele se pierdea pe sine, într-o clipă care ar fi fost bună, dacă n-ar fi trăit odată tot binele de pe lume, atât de deplin şi cu atâta intensitate încât nu putea să se mai repete.

Olga simţi că el abia se mai ţinea pe picioare, îl duse încet, cu grijă, ca pe un copil sau ca pe un om lipsit de vedere, o fiinţă fragilă, şi îl aşeză pe marginea patului din care abia se ridicase şi încă îi mai păstra căldura. Apoi îngenunche în faţa lui, aşa cum era, în cămaşă de noapte şi cu picioarele goale, fără să tină seama că în cameră era frig şi duşumeaua rece. Dar avea în ea

căldura aşteptării şi tinereţii.

— Eşti istovit! îi spuse, cu duioşie, renunţând să mai folosească pluralul, dar nu ca femeie, ci ca o mamă. Întinde-te în pat şi dormi. Mă îmbrac fuga şi mă duc să-ţi aduc de mâncare. Pe urmă trec pe la atelier, să-mi cer învoire, nu vreau să te las singur; fă-mi bucuria şi spune-mi că ai nevoie de mine. De atâta timp aştept o zi ca asta! Dacă te-ai speriat când ţi-am spus că te iubesc, nu te teme, uită, n-am să-ţi mai spun altădată. Mi-e de ajuns să ştiu că trăieşti, nu-mi trebuie mai mult ca să fiu fericită.

Titus o asculta confuz, nu înţelegea cum putea spune asemenea vorbe o fată atât de simplă, care mai ieri venea să-l întrebe ce înseamnă unele cuvinte întâlnite de ea prima oară. Cât meditase, cât stătuse de vorbă cu ea însăşi, ca să se exprime acum astfel?

Când Olga se întoarse de la cumpărături îl găsi dormind, îmbrăcat, cu bocancii în picioare, doar că pusese un ziar dedesubt, să nu murdărească patul. Îl privi fericită, i-ar fi mângâiat obrazul, şi părul, dacă nu se temea că ar putea să-l trezească. Olga vedea în Titus omul coborât pe pământ s-o mântuiască, fiindcă el avea darul să învie în oameni credinţa. Îl cunoşteam din copilărie, dar până acum nu-mi dădusem seama, mi-am amintit că încă de mic aveam în faţa lui o sfială pe care nu mi-o inspirau nici părinţii, oricâtă dragoste şi veneraţie le păstram, nici preotul, nici domnul Glodeanu, institutorul, deşi îi datorez primele şi cele mai importante învăţături despre lume, nici măcar Odor, în a cărui admiraţie m-am format şi mi-am trăit viaţa. De Titus nu m-am apropiat niciodată, ceva al lui, fără să fie răceală m-a ţinut la distantă. Am simţit că avea o forţă pe care n-o puteam înţelege, şi ori de câte ori mă gândeam la el îl vedeam cu un nimb în jurul capului, nu nimbul sfinţilor, nici al savanţilor, ci al oamenilor incapabili de gânduri necinstite, cum rar se găseşte câte unul; spre a se înţelege cât preţ pun pe această însuşire, şi mai ales cât o socotesc de rară, nu mă ruşinez să

spun că eu, unul, n-am avut-o.

Acea însuşire o făcuse pe Alga, surprinsă de el în pielea goală, să-şi continue drumul în linişte, fără să roşească, fără s-o ia la fugă, deşi de la doisprezece ani n-o mai văzuse aşa nici maică-sa, şi, spun eu, nici măcar Dumnezeu, care le vede pe toate; căci nu se dezbrăcase în faţa icoanei nici dacă era singură în odaie; numai după ce stingea lumina. Cu toate că venea din altă lume, la fel se întâmplase cu Olga, când o găsise goală în camera duşului; nu făcuse nici cel mai mic gest pudic, fiindcă el nu-i inspirase ruşinea atât de firească femeilor, fie ele oricât de versate.

Sunt sigur însă că oricare din aceste făpturi ar fi reacţionat altfel şi orice femeie asemeni, dacă în locul lui Titus ar fi fost altul. Dar, recunoscându-i acestuia o însuşire atât de neobişnuită, nu uit să adaug că şi Alga, şi Olga, oricât de distanţată le era originea, aveau în ele o lipsă de făţărnicie care le făcea să semene până la înrudire. Dovadă sunt şi celelalte reacţii ale lor, felul cum prima s-a simţit legată de Titus la prima vedere, iar a doua i-a spus acestuia, ca în transă, «Acum vă iubesc pe dumneavoastră».

Cât o priveşte pe cea din urmă, ea nu ştia despre Titus nimic, o impresionau politeţea lui şi distincţia; instinctiv cunoştea însă esenţialul, că în viaţa lui fusese o femeie pe care nu putuse s-o iubească decât într-un chip inegalabil, de aceea nimeni nu putea să-i ia locul. Ştia că el nu va răspunde niciodată la dragostea ei, care o făcea să-l iubească şi mai puternic, prin admiraţia pe care i-o trezea această credinţă. Nu suferea, nu se socotea frustrată, îi recunoştea acelei femei necunoscute dreptul la o credinţă nesfârşită, şi aşa ajunse s-o iubească. Uneori se uita în oglindă, până ce cădea într-un fel de stare hipnotică, privirea ei trecea dincolo de imagine, unde o descoperea pe Alga, fără să ştie cum o cheamă şi ce puţin se deosebeau.

Dar şi cu Titus, în faţa acelor întâmplări identice se

petrecuse, de fiecare dată, aceeaşi reacţie, un cutremur îi zdruncinase fiinţa, declanşând în el o febră aproape mortală, care îl făcuse să trăiască zile în şir pe jumătate în agonie. M-am gândit mult la fenomenul acesta, am cerut explicaţii, nici un medic n-a putut să-mi răspundă fiindcă mai întâi ar fi trebuit să mă creadă şi probabil mi-a lipsit puterea de a-i convinge. Şi totuşi faptele s-au petrecut întocmai cum au fost descrise; nu-mi rămâne să-mi închipui altceva decât că în Titus exista o mare forţă de dăruire, care însă nu putea să fie receptată decât pe o anumită lungime de undă; atunci fluidul pornit din sufletul lui îl lăsa pe celălalt zdrobit, fără forţă de apărare.

Nu am nici o îndoială că orice iubire, chiar cele care rămân neîmplinite, porneşte de la o chemare fizică. Şi cea mai pură dintre fecioare, ba chiar înainte de a fi puberă, simte o chemare secretă pentru tovarăşul ei de joacă, dacă el îndeplineşte condiţiunile la care ea visează, chiar dacă nu-şi dă seama, şi fără ca măcar să le definească. Nu neg faimosul «complex al lui Oedip», formulat abia în secolul nostru, deşi este vechi de când lumea, dar îl socotesc o banalitate, motiv să nu mă dau în vânt după teoria lui Freud. Instinctelor definite de această teorie li se opune pudoarea, insuflată popoarelor civilizate de educaţia începută în familie, continuată în şcoală şi patronată de religie. Nu pun în discuţie prostituţia, acest rău necesar, cum i se spune, fiindcă elimină alte rele. Cât despre poligamie, este şi ea un instinct omenesc, combătut de educaţie şi interzis de lege, dar practicat în secret, deci neputând să facă obiectul unei statistici; cifra, dacă s-ar cunoaşte, ar înspăimânta pe unii puritani, iar altora poate le-ar trezi nostalgii tardive. Cunosc însă şi cazul invers, al voluptăţii de altă natură decât cea fizică, pe care o pot simţi atât femeia cât şi bărbatul, rămaşi credincioşi unei singure fiinţe. La început am vrut să spun «rămaşi credincioşi unul altuia», dar m-am gândit că nu totdeauna credinţa e reciprocă. Îi

cer iertare acelei bune şi mult stimate prietene că îi dezvălui cazul, deşi, dacă nu-i spun numele nu ajung chiar la o indiscreţie; şi, oricum, concepţia ei, deşi cu totul neobişnuită, nu numai că nu este condamnabilă, dar ar fi de natură să-i asigure un loc în împărăţia cerului. (Unde libertinii socotesc că ar fi mare plictiseală.)

Acea prietenă pe care, datorită lipsei de timp, a unuia şi a altuia nu o frecventez cât s-ar cuveni deşi ne preţuim şi ne stimăm reciproc, poartă pe braţul drept un număr de brăţări subţirele, argint cizelat cu fineţe, cărora, la fiecare zi a naşterii le mai adaugă una – e drept că n-a ajuns la vârstă când ar simţi nevoia să-şi ascundă anii. Iar pe braţul stâng, de când o ştiu, are o singură brăţară, marcând, după cum m-a lămurit, singurul bărbat pe care l-a avut în viaţă, şi-l are încă, dovadă că până astăzi n-a adăugat o altă brăţară. N-aş fi povestit cele de mai sus, dacă n-aş fi pe deplin convins de sinceritatea acestei notificări atât de categorice şi de clare. Despre soţul ei nu pot să mă pronunţ, fiindcă bărbaţii nu poartă brăţară.

Despre poligamie ar fi multe de spus, dar nu mă duc cu gândul în antichitate, nici la evul de mijloc sau mai-nainte, la perioada matriarhatului; nu voi vorbi nici despre albine, exemplu tipic. Poligamia s-a practicat la mormonii din America, până la jumătatea celuilalt secol, în tinereţea bunicilor noştri. Mormonii sunt o sectă creştină cu alte dogme decât ale creştinătăţii. Au biblia lor, cam bizară pe lângă a noastră, iar cele treisprezece porunci, nu zece, ale profetului Joseph Schmith, întemeietorul religiei, ne contrariază, pur şi simplu. Prigoniţi pe coasta de răsărit a Statelor Unite, au migrat spre vest, au străbătut în chip dramatic două treimi din lăţimea continentului, până la marile lacuri sărate, unde au fundat statul Utah de astăzi. Prima lor aşezare, numită la început altfel, este astăzi Salt Lake City, capitala statului şi a religiei mormone. Poligamia s-a impus acestei colonii greu încercate, fiindcă

numărul femeilor depăşea cu mult pe al bărbaţilor şi era nevoie ca populaţia să crească repede, altfel neamul mormon putea să dispară, condiţiunile de viaţă fiind neprielnice în locurile acelea: secetă cronică, invazii de lăcuste etc. Nicăieri nu am văzut atâtea leagăne de copii şi pătucuri, ca în Muzeul din Salt Lake City, care ilustrează pionieratul mormonilor. După cum nicăieri nu am văzut ilustrat mai bine cultul femeii, viitoarea mamă. Arborele genealogic al unui bărbat vrednic, de la începutul istoriei mormone, cuprinde nouăzeci de urmaşi, în linie directă. Cu toate acestea, în statul Utah, cu o suprafaţă cam cât a României, populaţia număra acum câteva decenii abia un milion de suflete. Nu este de vină sărăcia solului, fiindcă, subsolul cuprinde în schimb bogăţii uriaşe. Să nu-mi spună cineva că americanii, care şi-au întins sondele de petrol până în România şi mai departe, n-au fost în stare să-şi exploateze bogăţiile proprii!

Nu-s mulţi ani de când în Iran ayatolahul Comeyni, altminteri puritan până în măduva oaselor, a impus poligamia. Motivul invocat de el însă, a fost altul decât al mormonilor şi nu m-ar face să râd dacă fenomenul nu s-ar fi petrecut în vremea noastră şi n-ar fi făcut atâtea victime. Comeyni a obligat pe bărbaţi să-şi ia mai multe neveste – numărul femeilor fiind şi aici excedentar, ca în statul Utah; dar scopul nu era să crească populaţia, ci să ferească pe femeile nemăritate de prostituţie, pedepsită de altfel cu moartea, pentru amândoi păcătoşii.

Mă feresc să comentez această lege, deoarece, păstrând proporţiile, ştiu ce anatemă a căzut pe capul nefericitului care, scriind *Versetele satanice*, a fost condamnat la moarte pe tot pământul.

Dacă bărbaţii ar purta brăţări, Titus n-ar fi avut pe braţul lui stâng decât una singură, până la moarte, care de altfel n-a întârziat să vină. Desigur că apropierea Olgăi crea în fiinţa lui o

tulburare. Instinctele, unite cu o afecţiune explicabilă faţă de grija dezinteresată pe care ea i-o arăta tot timpul, îl făceau să vadă cât era de femeie şi s-o dorească, în vis mai cu seamă; însă dorinţa aceasta i se părea atât de condamnabilă, încât o înăbuşea chiar înainte de a şi-o mărturisi lui însuşi. Era o interdicţie absolută, împotriva naturii, a instinctelor şi afecţiunii.

Din alte raţiuni Olga îşi impunea aceleaşi restricţii deşi sentimentele ei pentru Titus erau dragoste deplină. Dintr-un tată hamal şi o mamă spălătoreasă, cu vicii agravate de promiscuitatea în care locuiau toţi trei într-o cameră, părinţi mizerabili, destinaţi unei morţi şi mai mizerabile, Olga îşi păstrase puritatea socotită de unii pedagogi ca fiind zestrea oricărui copil nou venit pe lume, şi pe care numai viaţa poate să i-o altereze. Pe Olga o apăraseră de degradare tocmai atmosfera promiscuă de-acasă şi groaza că ar putea să calce pe urma părinţilor; se luptase din răsputeri să se ţină departe de orice viciu, acţionând probabil instinctiv, întrucât nu avea capacitatea să delibereze. Nu mi se pare incredibil; asemenea reacţii sunt posibile, am mai cunoscut cazuri. Fugind de viciu, Olga ajunsese la o virtute cu atât mai valoroasă cu cât era o construcţie proprie.

Titus dormi până seara; ea îi scoase numai bocancii din picioare şi îl înveli cu o pătură. Apoi puse un rasol de vacă să fiarbă la foc mic, pe maşina de gătit cu petrol şi fitil, al cărui miros, am mai spus, se impregna în păr, în haine, poate şi în sufletul oamenilor. Nu pot să spun că mă obişnuisem cu el şi nu mă mai supăra; îl suportam, cum suportam şi epoca. Era sfârşitul lunii decembrie, anul 1947.

Restul zilei Olga rămase de veghe; rasolul era fiert. Aştepta ca bărbatul să se trezească şi să-i dea de mâncare. Aşa gândea, «bărbatul», nu ştia cum să-i spună altfel. Dar nu bărbatul ei, nici prin gând nu putea să-i treacă; bărbatul, ca entitate omenească.

Efuziunea din zorii zilei, când el îi ciocănise la uşă, i se

părea o greşeală fără iertare; nu ştia cum va îndrăzni să stea în faţa lui, când el va deschide ochii. Surpriza de al vedea pe neaşteptate, emoţia, bucuria imensă îi luaseră minţile, făcuse gesturi pe care n-ar fi îndrăznit nici să le gândească, spusese cuvinte nestăpânite care acum îi aduceau sângele în obraz.

Veghind, îşi regăsise locul unde trebuia să rămână. Erau şi în ea instincte femeieşti, ar fi dorit să-i fie bărbat măcar o noapte, o oră, să simtă o atingere, dar un alt instinct o oprea să năzuiască, nu ştia nimic despre viaţa lui, dar intuise totul. Nu suferea decât de ruşinea că fusese atât de nestăpânită. Altminteri era fericită să-l vadă că doarme în patul unde dormise ea, cu capul pe perna unde mai persista încă parfumul părului ei.

Dormea adânc, dar chinuit, avea maxilarele încleştate, pe obraz îi trecea din când în când o grimasă dureroasă. Şi-ar fi dat trupul şi sufletul dacă ar fi ştiut ce-l doare şi cum poate ea să-l aline. Suferea îngrozitor pentru el, şi era îngrozitor de fericită să-l ştie acolo.

Se întunecase când Titus deschise ochii; clipi buimac, n-o recunoscu, într-un fel nu se recunoştea nici pe el însuşi.

— Unde sunt? întrebă, aruncând în jur priviri rătăcite.

— Acasă, răspunse Olga. Odaia dumneavoastră este alături, dar eraţi atât de obosit încât aţi căzut în pat şi aţi adormit la mine, de azi dimineaţă până acum.

Aprinse o lampă micuţă, pe masa de la căpătâiul patului. Era un vas sferic, de ceramică albă, cu un abajur de pergament, împodobit cu floricele albastre făcute de ea însăşi, în acuarelă. E uşor de înţeles că un asemenea obiect nu putuse să apară aici decât după moartea părinţilor.

Lampa aduse lumină şi în mintea lui Titus.

— Tu eşti Olga! spuse, ridicându-se în coate.

— Da, şi acum vă dau de mâncare. Trebuie să fiţi mort de foame.

Supa şi rasolul erau mâncarea de temei a Olgăi; supa ca s-o

încălzească şi carnea ca s-o ţină în putere. Din când în când mai gătea şi altceva, fără să dea prea multă atenţie mâncării, care după ea nu avea alt rost decât să-ţi întreţină viaţa. Cu rasolul era simplu, când se găsea la măcelărie; îl punea în oală, cu legumele cuvenite, apoi îl lăsa să fiarbă, în timp ce ea se ocupa de alte treburi.

Peste zi dereticase puţin odaia lui Titus; nici prin gând nu-i trecea ca el să doarmă în patul ei peste noapte, ideea îi făcea frică.

Trei luni se scurseră astfel, locuiau alături, într-o prietenie care pe Olga o făcea fericită. De multe ori, seara, ea îşi trăgea un scaun lângă peretele care o despărţea de Titus şi simţea o mulţumire calmă şi adâncă, să-l ştie atât de aproape, că fără zidul de cărămidă ar fi putut întinde mâna, să i-o pună pe frunte.

Titus îşi reluase meditaţiile, se ducea la elevi, acasă, colinda oraşul peste care venea primăvara; pe ferestrele deschise ieşea mirosul vâscos al maşinilor de gătit cu petrol, impregnat în ziduri peste iarnă; era o caracteristică a vremurilor. Despre Honoriu nu mai ştia nimic şi nici nu avea pe cine să întrebe, nu-i cunoştea părinţii, care locuiau la Braşov; nu le ştia adresa. Din când în când trecea pe strada lui, târziu, seara, ferindu-se prin umbra gardurilor şi zidurilor; de fiecare dată găsea casa cufundată în întuneric.

Fusese o singură dată la Ploieşti, să-şi vadă mama.

— Ce se întâmplă cu tine? îl întrebase ea, îngrijorată.

Într-adevăr, fizionomia lui Titus, privirea, gesturile puteau să îngrijoreze pe cineva care îl cunoscuse mai înainte. Era în sufletul lui şi spaimă, şi ruşine. Nu ştia ce vină avea Honoriu, alta decât intenţia de fugă, dar o asemenea cauză se ancheta în câteva zile şi se judeca repede, iar pedeapsa, după câte mai auzise, nu depăşea câteva luni de închisoare. Chiar şi într-un asemenea caz, ancheta odată încheiată, inculpatul putea să comunice cu cei de afară. În fiecare zi aştepta o veste, o carte

poştală, şi cum aceasta întârzia să vină neliniştea lui era tot mai mare. Iar ruşinea, fără o cauză clară, devenea chinuitoare. Nu se ştia vinovat, căci nu ieşise din cuvântul lui Honoriu, dar îl apăsa totuşi o culpabilitate nedefinită, pornită de la faptul că era liber, că nu-l anchetaseră şi nu-i ceruseră nici măcar o lămurire privitoare la relaţiile lui cu Honoriu. Îi era imposibil să-şi imagineze temeiul unei învinuiri atât de grave, dar avea clipe când se gândea că orice om care ar fi cunoscut împrejurările, ar fi fost în drept să creadă că el era denunţătorul, complice cu anchetatorii. Mai ales dacă ar fi ştiut că avea şi acum asupra lui, permanent, pistolul cu un încărcător de şase cartuşe, pentru care putea să fie condamnat la ani grei de închisoare; nu-l percheziţionase nimeni când fusese găsit în casa lui Honoriu, şi nici după aceea; poate îl urmăreau în taină, dar nu era un motiv să elimine cu totul sentimentul de culpabilitate care continua să-i dospească în suflet. Acum nu mai trăia cu alt gând decât cu acela ca într-o zi Honoriu să fie eliberat, să afle de la el tot ce se întâmplase şi aşa să se elibereze şi el de frământare.

Altminteri îşi trăia viaţa ca toţi oamenii, cu umilinţe, cu lipsuri, cu speranţele vane date de radio Londra. Nefiind în «câmpul muncii» era pe jumătate în afara vieţii, nu avea dreptul la cartelă de pâine, nici la «puncte» pentru pantofi şi îmbrăcăminte. Cartelă ştie toată lumea ce înseamnă; de «puncte» poate unii au uitat, iar cei tineri, n-au apucat să se bucure de ele. Erau foi de hârtie cu un număr de pătrăţele numerotate, nu mai ţin minte câte, poate şaizeci de persoană. Fiecare obiect de pus pe trup sau în picioare era cotat cu un număr de puncte; vânzătorul, cu forfecuţa legată de gât, că nu se rătăcească, tăia punctele care îţi îngăduiau să nu umbli în pielea goală. Nu înseamnă că punctele te scuteau de plată şi nici că erau îndestulătoare pentru nevoile oricât de modeste ale omului. Un palton, de pildă, nu puteai să-l cumperi cu punctele personale, trebuia să mai contribuie şi altcineva din familie. De

aici a ieşit vorba, în circulaţie şi astăzi, că unele diplome de studii se luau «pe puncte», adică pe baza unei îngăduinţe speciale, ca un supliment la punctele pentru îmbrăcăminte. S-a umplut ţara atunci de ingineri «pe puncte», de profesori şi, vai! – chiar de medici cu studii reduse, recompensare a devotamentului faţă de clasa muncitoare.

Spre salvarea sufletelor noastre, am cunoscut şi tineri, fii de intelectuali – ei da! – toţi de familie bună – ei da, de ce le-aş atribui o origine «sănătoasă», adică incultă? – care au studiat cu râvnă şi strălucire. Dar din aceştia, opt din zece sunt plecaţi din ţară. Dacă lucrurile merg prost astăzi, în anul 1991, să nu se mire nimeni, – prea mulţi conducători politici care ies în fruntea altora şi-au făcut cariera «pe puncte».

O parte din tinerii studioşi au fost elevii lui Titus, nu fiindcă fără ajutorul acestuia n-ar fi reuşit la examene, ci din dorinţa de a şti mai mult decât alţii; şi aveau de unde să înveţe.

Câteva luni, din ianuarie până după sărbătorile Paştilor, Titus şi-a găsit clipe de linişte, uneori chiar de speranţă, în apropierea Olgăi. Prietenia lor într-o continuă evoluţie, nu putea să devină dragoste, dar nu-i paradoxal să spun că depăşea dragostea. El găsise la ea ocrotirea de care avea nevoie pentru a supravieţui. Ea găsise în el reparaţia, care i se părea sublimă, a mizeriei sufleteşti trăite lângă doi părinţi degradaţi, când, prin indescifrabile moşteniri ancestrale, totul în fiinţa ei era aspiraţie spre puritate şi lumină. După cum se vede, caracterul Olgăi se defineşte tot mai limpede, tinzând să se întregească, spre a da naştere unui portret, în timp ce eu voi fi nevoit s-o abandonez câteva pagini mai încolo. Nu regret că i-am mai adăugat câteva trăsături, fiindcă în felul acesta am întregit şi portretul Algăi, dispărută prea repede. Adevărul este – şi nu mă sfiesc să-l dezvălui chiar dacă merg prea departe cu mărturisirile – că, scriind despre Olga m-am gândit tot timpul la Alga încât nu mai ştiu care din ele ocupă primul loc în povestire.

Fără să-şi ducă viaţa în comun, între Olga şi Titus era o comuniune generată de asprimea soartei lor, într-un fel asemănătoare, simţită fără a şi-o fi mărturisit unul altuia şi concretizată în faptele zilnice, devenite obişnuinţă. Cumpărăturile le făceau şi unul şi altul, fiecare umbla cu o sacoşă în buzunar; luau ce găseau din întâmplare, căci nu era pe alese. Toată lumea făcea la fel în vremea aceea, nimeni nu pleca de acasă fără o sacoşă, care căpătase un nume format din trei iniţiale unite «PPC» – Poate-Pică-Ceva; haz de necaz, cum se spune, şi într-adevăr aşa îşi duceau oamenii viaţa, din ce pica ici şi colo. Nu am să înşir ce putea să pice, şi ce nu pica niciodată. Nu reiau istoria economatelor, care ar fi trebuit să asigure oamenilor din «câmpul muncii» necesarul de viaţă, dar nu-l asigurau totdeauna. Era în timpul foametei, care – după două veri secetoase, resimţite mai ales de Moldova – punea oamenii pe drumuri; mergeau sute de kilometri în trenuri aglomerate, pe scări, pe tampoane, pe acoperişul vagoanelor, ca să se întoarcă vlăguiţi cu o desagă de mălai sau de făină, din locuri unde se mai găseau câte unele. Despre aceste trenuri ale deznădejdii am mai scris, şi poate voi mai scrie, căci ar fi o nelegiuire să uit de ele.

Aşa cum am spus, Titus nu avea dreptul la cartelă. Cumpăra dintr-un colt al pieţei, de la speculanţi, câte o pituşcă nu mult mai mare decât o chiflă. Uneori nu găsea nici acolo, şi Olga împărţea cu el pâinea luată pe cartelă. Atunci mi-am dat seama de valoarea gestului şi am înţeles ce înseamnă şi cât îi uneşte pe doi oameni să împartă între ei pâinea.

Dimineaţa, Olga, care se scula mai devreme, îi aducea lui Titus la căpătâiul patului o cană de ceai, mai rar de lapte, cu o felie de pâine unsă cu marmeladă.

Marmelada! De câte ori mi-o aduc aminte mi se umplu ochii de lacrimi. Era chipurile o marmeladă destul de bună, făcută din fructe amestecate, se aducea în lădiţe de lemn şi se

vindea cu cântarul, relativ ieftin, astfel că ani de zile a fost hrana săracului. După un timp a început să lipsească şi săracul n-a mai avut cu ce unge pâine copiilor, care plecau la şcoală cu matele ghiorăind de foame. După alt timp, destul ca oamenii să-i simtă bine lipsa, a apărut din nou, aceeaşi, doar că s-a numit «superioară» şi avea preţul dublu. Marmelada inferioară, căreia îi simt şi astăzi lipsa, deşi nu rabd de foame, n-a mai apărut niciodată. Aşa s-a făcut cu tot ce îşi mărea preţul: nu se pomenea de scumpire, ci de creşterea calităţii care, pe lângă că aducea mai mulţi bani statului, dovedea şi progresul societăţii, paşii ei spre mai bine.

Nici uneia din spolieri nu i s-a spus pe nume; când nu se găsea o justificare pentru mărirea preturilor, adică nu se putea spune sub nici un cuvânt că «a crescut calitatea», preturile se *reaşezau*, nu se scumpeau niciodată.

N-am să le plâng de milă celor care au jefuit pe alţii ca să se îmbogăţească, au dormit pe saltele umplute cu bani şi i-au pierdut pe toţi la stabilizarea din 1947. S-a găsit un nume, ca să nu se spună «confiscare», ceea ce era de fapt, dar nu făcea impresie bună, mai ales în lumea apuseană, chiar dacă părerea ei nu se lua în seamă – dar tot mai bine e să minţi, decât să spui adevărul, fie şi când nu te crede nimeni!

Nu-mi este însă indiferent că s-au confiscat toţi banii, la grămadă, lovind nu doar în cei îmbogăţiţi pe spinarea altora, ci şi în amărâţii care aveau strânse cu greu câteva milioane de lei, să-i aibă pentru zile negre. Ce însemna un milion, atunci, nu mai e nevoie să repet. Zilele negre au venit, cam la vremea zilei celei mai albe, adică în preajma solstiţiului de vară; banii au ars cu flacără, nu s-a dat în locul lor decât cel mult valoarea hârtiei.

Şi astăzi mă întreb ce a făcut guvernul domnului doctor Petru Groza cu ei, în afară că a plătit ruşilor despăgubirile de război, nedecontate până astăzi. Era întregul avut bănesc al unui popor care număra douăzeci de milioane de oameni. Toţi banii

i-a luat statul deodată, fără să dea chitanţă. Oriunde pe lume ar fi fost revoluţie. La noi se socotea că revoluţia e făcută, o păzeau tancurile, nu mai putea să urmeze alta.

Ca să nu părăsesc subiectul voi sări cinci ani în viitor, la altă confiscare, cea din 1952, numită de astă dată reformă monetară. Confiscare, fiindcă oamenii n-au putut să schimbe decât o mică sumă, dând două sute de lei vechi pentru unul nou, cel de astăzi, învechit şi devalorizat încă o dată. Dar, ca beneficiul ministerului de finanţe să fie mai mare, datoriile cetăţenilor către stat se majorau de zece ori, leul nou în acest caz socotindu-se douăzeci de lei. Ceea ce dă naştere unei întâmplări de pomină: Un cetăţean strâmtorat şi-a dat sufrageria să fie vândută prin Consignaţie, înaintea altor bunuri, cetăţenii necăjiţi îşi vindeau sufrageriile. Cine mai dădea ospăţuri? De mâncat, se putea mânca şi pe masa din bucătărie, când nu se mânca la cantină, în atmosfera ei deprimantă. Gemeau consignaţiile de sufragerii, care de care mai valoroase, Florentine, Biedermeyer, italieneşti, franţuzeşti, sau cel puţin fabricate de Lengel, dacă proveneau din România. Erau însă preţuite derizoriu, nici zece la sută din valoarea lor reală. Mobila mai modestă nici măcar nu o primeau la Consignaţie, se vindea la talcioc, dacă se vindea, altfel vai de mama omului.

Dar cine cumpăra sufrageriile somptuoase? Cei care aveau spaţiu unde să le pună, nu erau înghesuiţi într-o singură cameră. Şi îşi permiteau să dea ospeţe. Un pârlit de prieten, care ajunsese cineva şi se mutase într-o vilă pe şoseaua Kiseleff, îmi spunea, întinzându-mi doar două degete: «Am o sufragerie că pot să mă plimb prin ea cu bicicleta!» Dar nu profita de spaţiu ca să facă ciclism în casă; avea maşină la poartă: «Zill», negru.

Omul celălalt, care îşi dăduse sufrageria la Consignaţia, era atât de strâmtorat încât nu putuse să plătească nici măcar transportul cu camionul; îl plătise Consignaţia, urmând să-şi acopere cheltuielile din preţul vânzării; se obişnuia, paguba

întreprinderii era exclusă, la preţ de chilipir mobila se vindea sigur, şi repede.

S-a vândut, într-adevăr, îndată ce a fost depusă, la câteva zile înaintea reformei monetare. Plata s-a făcut mai târziu, cum era obiceiul şi între timp leul îşi schimbase valoarea. Omul şi-a primit banii în moneda nouă, un leu pentru două sute; i-a primit e un fel de a spune, în realitate a rămas dator Consignaţiei; fiindcă preţul transportului, avansat de aceasta, întreprindere de stat, a fost socotit douăzeci de lei pentru unul şi aşa depăşea suma încasată pe mobila vândută înaintea reformei monetare. Cum s-a terminat povestea nu ştiu, presupun că pentru datorie păgubaşului i-au pus sechestru pe mobila din casă, câtă mai rămăsese. (În afară de pat şi maşina de gătit, protejate de lege ca indispensabile şi celui mai nefericit dintre oameni, deşi existau şi vor exista totdeauna destui lipsiţi chiar şi de ele, se putea scoate la mezat toată gospodăria.) Iar vânzarea lucrurilor sechestrate poate s-a făcut tot prin consignaţie, nu cu toba percepţiei, care bătea în faţa casei, să atragă lumea, în vreme ce pristavul anunţa cu glas tare ce se vinde. Astăzi acest obicei, pitoresc dar mizerabil a dispărut, pentru datorii se pune poprire pe leafă, socotindu-se că orice om are un venit sigur, măcar o pensioară, iar în ultima vreme ajutor de şomaj, ca în ţările capitaliste, care de mult ar fi trebuit să piară, spânzurate cu frânghia fabricată de ele însele.

Amândoi fiind ocupaţi, el cu meditaţiile care îi luau toată ziua, ea cu lucrul la casa de mode unde ajunsese premieră, cuvânt ieşit din uz astăzi, Titus se întâlnea cu Olga seara, în camera ei, şi mâncau împreună, ce gătea ea la iuţeală. Era între ei o înţelegere tăcută şi senină, mai mult decât într-o dragoste, peste care uneori, sau adesea, bântuie şi furtuna, zgâlţâind chiar marile sentimente.

Desigur convieţuirea lor era comentată în bloc, fără să se ştie ce însemna ea în realitate. Nu aveau însă neplăceri, nu-i

denunţase nimeni pentru încălcarea moralei proletare, mult mai severă decât morala burgheză, deşi contravenea principiului comunist al uniunii libere. socotită acum antisocială. Singurul care ar fi putut să le facă un rău era al treilea locatar de pe coridor, cizmarul de la serviciul secret, viitoarea securitate. Acela însă avansase, din cizmar devenise anchetator, cu gradul de locotenent şi se mutase la altă scară din bloc, în apartamentul unei familii de evrei, care izbutiseră să emigreze, lăsându-i şi o parte din mobilă – nu o putuseră vinde pe toată la iuţeală, erau bucuroşi că scapă, nu se mai uitau în urmă.

Camera lui, de la mansardă, vecină cu a lui Titus rămăsese liberă, venea din când în când un om, cu o femeie, nu ştiu pe ce bază aveau cheia, fapt este că nu-i supăra nimeni, portarul îi saluta cu respect iar administratorul nu le percepea costul întreţinerii. Asemenea camere, uneori apartamente întregi, existau în multe locuri ale oraşului, serveau la întâlniri secrete, vecinii simţeau dar întorceau capul şi îşi ţineau gura; forţa căreia aparţineau aceste locuinţe era puternică şi temută. Despre un asemenea loc de întâlniri voi povesti chiar în paginile următoare.

După masă, la ora nouă seara, ascultau ştirile şi comentariile de la radio Londra. Titus continua să spere că între Rusia şi foştii ei aliaţi avea să izbucnească un conflict, i se părea chiar iminent, era intolerabil cum Stalin încălca înţelegerile din timpul războiului, când fusese la ananghie; situaţia i se părea fără ieşire, unui asemenea om nu i se putea opune decât forţa. Câteva fapte în viitor aveau să dovedească adevărul acesta, de pildă riposta preşedintelui Truman la războiul din Coreea, care a frânat elanul lui Stalin de a cuceri lumea. Atunci America, abia dezarmată şi-a repus armata şi industria pe picior de război şi conducătorul Rusiei a înghiţit în sec, înţelegând că de aici înainte nu-i mai merge; s-a mulţumit să-i dea cu gura şi să însufleţească lupta pentru pace, invenţie care cred că-i aparţine.

Intenţia era sinceră în felul ei, pacea îi convenea cât timp avea prada abia înghiţită şi încă nedigerată. Pentru viitor, în timp ce dirija lupta pentru pace, se pregătea de război, sacrificând nevoile poporului până la cufundarea lui în mizerie, ca să facă în schimb arme şi să realizeze bomba atomică, marele lui of în vremea aceea.

Mai târziu, un alt preşedinte al Americii, John Fitzgerald Kennedy a înfruntat curajos şi decisiv pe un nou stăpân al Rusiei, Nichita Hruşciov, cel care s-a făcut de râs şi de pomină, în faţa adunării generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite, unde, în lipsa altor argumente pentru teza sa şi-a scos pantoful din picior şi a bătut cu el în pupitru. N-a fost singura dată când s-a dat în spectacol, dar, cu toate acestea recunosc că lui îi datorăm retragerea trupelor ruseşti şi a faimoşilor consilieri sovietici din România. Bineînţeles că a fost o naivitate dar nu o blamez, dimpotrivă, o aplaud, iar lui Hruşciov îi doresc să aibă linişte pe lumea cealaltă. El zace acum într-un cimitir de la Moscova, pentru personalităţi de mâna a doua, nu departe de mormântul Aleluevei, văduva lui Stalin, după câte am auzit, sinucisă, cuvânt echivoc astăzi. Pe ea însă n-au s-o deshumeze ca pe ilustrul ei soţ. Şi, ocupând un loc modest pe lumea cealaltă, n-au să-l deshumeze nici pe Hruşciov.

Acesta voise să facă rampe de lansare pentru bomba atomică în Cuba, credincioasă ruşilor şi duşman de moarte al Statelor Unite, aflate doar peste un braţ de mare; cum s-ar spune, la o aruncătură de piatră.

Flota care transporta bomba atomică şi instalaţiile traversa Atlanticul, când Kennedy, luându-şi curajos o îngrozitoare răspundere, un posibil sfârşit al omenirii i-a cerut lui Hruşciov să-şi întoarcă vapoarele din drum, sub ameninţarea că altfel le aruncă în aer. Ca şi Stalin când cu războiul din Coreea, Hruşciov şi-a dat seama că nu-i de glumă, şi, băgându-şi coada între picioare a poruncit flotei să se întoarcă.

Lumea a înţeles că, oricât de agresivi, ruşii ştiau de frică. Din nefericire, n-au înţeles şi conducătorii lumii. Sau, mai bine spus, n-au avut curajul să înţeleagă.

Titus n-a apucat să fie martor la aceste evenimente, după mine cruciale în istoria timpului nostru. Totuşi, puţinul timp cât a mai trăit, n-a încetat să creadă într-o apropiată intervenţie a Statelor Unite – şi n-a fost singurul.

Fără ca între ei să se nască din asta vreo discordie, Olga era de altă părere, şi oricât aş fi dezaprobat-o atunci, azi îi dau dreptate. «Cine ar putea să le vină de hac ruşilor? spunea. Ce-a intrat în gura lupului, nimeni nu mai poate să scoată!»

Avea dreptate, dar, ca şi lui Titus, nici mie nu-mi venea să cred. Iar ceea ce spunea Olga mai departe, imposibil de admis atunci, azi mi se pare de o extraordinară forţă profetică: «Ruşii au să se învingă singuri, nu se poate altfel!»

Aşa gândea, în 1947, o fată modestă, chiar dacă ajunsese premieră la o casă de mode – adică prima după patroană; ea le sfătuia pe cliente ce modele să aleagă, ea lua comenzile, avea talent şi îşi cunoştea meseria, în schimb era cu totul nepricepută în politică. Şi iată cum o fată ignorantă s-a gândit – cu mai bine de patru decenii înainte de a se produce – la un fenomen pe care oamenii politici, cu capul ascuns în nisip îl socoteau imposibil.

După ce se terminau ştirile de la radio Londra, Titus îi mulţumea Olgăi pentru ospitalitate, apoi se ducea să se culce în camera lui de alături; niciodată această clipă nu fusese stânjenitoare, se purtau amândoi cu aceeaşi naturaleţe, într-o resemnare calmă. Uneori Olga mai rămânea un timp în faţa aparatului de radio, să asculte muzică de noapte. Dar fără regretul că îi treceau aşa anii cei mai frumoşi ai tinereţii.

Cu toate că nu încetase să creadă în forţa Americii şi în dorinţa ei de dreptate şi îşi păstrase neclintite speranţele în viitorul omenirii, Titus nu trăia o viaţă liniştită; era tot mai îngrijorat de soarta lui Honoriu, despre care nu mai avea nici o ştire. Continua să treacă din când în când, seara, pe întuneric, prin faţa casei lui, sperând că o dată va simţi înăuntru un semn de viaţă. Şi, într-adevăr, o dată, cum mergea pe trotuarul de vizavi, văzu o dâră de lumină pe sub un voleu de la sufragerie. Traversă strada cu grijă, după ce privi bănuitor într-o parte şi alta, dar, ca şi în celelalte rânduri nu descoperi pe nimeni pus să supravegheze casa. Nu se înşelase, înăuntru era lumină, mai mult decât atâta, se auzeau glasuri şi muzică. Avu un moment de nedumerire şi chiar fu mâhnit că Honoriu nu-l căutase, deşi era vădit că avusese timp să-şi invite nişte prieteni la o petrecere. Nu se gândi că, după ştirea lui, Honoriu nu avea prieteni şi nu-i plăceau petrecerile, deşi părea un om volubil şi vesel. În prima clipă vru să se îndepărteze, vexat că prietenul, camaradul lui de arme şi de aventură îl uitase; pe urmă se gândi că nu putea să fie decât o neînţelegere; urcă treptele de la intrare şi apăsă pe butonul soneriei. Brusc înăuntru se făcu linişte, apoi se auziră paşi în vestibul şi uşa se întredeschise cu precauţie.

Un om a cărui faţă nu putea s-o vadă limpede fiindcă îl bătea lumina din spate, întrebă aspru, cu un amestec de surpriză şi de ameninţare:

— Pe cine cauţi?

— Pe domnul inginer Honoriu Sîn Giorgiu.

Într-o clipă, cât ezitase până să răspundă, Titus văzu, peste umărul omului, tot ce era înăuntru, un tablou care i se întipări în minte, cu toate amănuntele, ca pe un clişeu fotografic. Dincolo de vestibul, prin uşa deschisă a sufrageriei, un grup de oameni, unii doar în cămaşă, printre ei câteva femei cam deşănţate

înţepeniseră, cu ochii la intrare. Doar unul zăcea la podea, pe o coastă, roşu la faţă, atât de beat că nu-şi mai dădea seama ce se întâmplă. Iar altul, în aceeaşi stare, aplecat peste el, îi turna în ureche alcoolul dintr-o sticlă de whisky.

— Legitimaţia! scrâşni omul care îl întâmpinase pe Titus.

Acesta rămase confuz, nu avea la el nici o legitimaţie. Atunci văzu desprinzându-se din grup şi apropiindu-se, destul de sigur pe picioarele lui, probabil mai puţin beat decât ceilalţi, un om care îi părea cunoscut, dar nu ştia de unde.

— Lasă-l! îi porunci acesta celui care ceruse legitimaţia.

Apoi se adresă lui Titus, cu o grosolănie binevoitoare, dacă poate fi înţeleasă împerecherea celor două cuvinte:

— Iar tu, cară-te, şi ţineţi gura, dacă nu ţi s-a urât cu viaţa!

Lui Titus i se urâse dintr-o dată şi de viaţă, şi de lume, şi de toate, ar fi scos pistolul şi ar fi tras fără şovăire, putea să împuşte cel puţin şase din grămadă. I se făcu lumină în minte, îl recunoscu, era Coşaru, omul care îl arestase pe Honoriu şi pe urmă îi percheziţionase casa. Cu şase gloanţe nu rezolva nimic, nu-şi potolea nici scârba, nici ura; şi-ar fi dat viaţa prea ieftin. Atunci, pe loc, îi veni ideea, să fugă în munţi şi să se alăture partizanilor care duceau acolo un război inegal dar îndârjit, cu poterele, cu armata, cu tunurile, mitralierele şi avioanele, deşi toţi ştiau că lupta era pierdută dinainte de a începe. Întârziase nu fiindcă gestul ar fi fost inutil; nutrise altă speranţă, dar cum nenorocul îl împiedicase continuu să ajungă la ea, îşi pierduse vlaga şi setea de luptă.

Când Titus dădu de urma lui Honoriu era prea târziu. Îl găsi la spitalul de neurochirurgie, cu capul în bandaje. Cu gândul disperat, sau stupid, că originea bolii ar putea fi în creier, îi făcuseră o trepanaţie, fără să descopere nimic, şi acum agoniza, aşteptându-şi sfârşitul.

Era singur, într-o rezervă, Titus stătea pe un scaun la

căpătâiul lui, privindu-l consternat, convins că bolnavul nu-l recunoştea, nu deschisese ochii, nu răspunsese la salut.

Rămase aşa, cu o jale grea în suflet, până la ora şase; atunci intră infirmiera şi-i spuse că e timpul să plece. Când se ridică de pe scaun, Honoriu făcu un gest cu mâna dreaptă şi bolborosi câteva cuvinte. Desluşindu-le greu înţelesul, Titus încremeni de stupefacţie:

— Tu eşti... Titus?... Tu ştii cine-i trădătorul!... Pedepseşte-l!

Nu, nu ştia, nu înţelese şi rămase cu o greutate îngrozitoare pe suflet.

Honoriu muri peste noapte. Îl eliberaseră la sfârşitul lui martie, după o anchetă prelungită luni în şir. N-am putut să aflu dacă îl torturaseră, ce voiau să stoarcă de la el, ce vină avea în afara intenţiei de fugă, pentru care nu s-ar fi făcut atâta tevatură. Despre expulzarea domnului Haig, de la ambasada Turciei, ca «persona non grata» s-a scris în ziare. Domnul Ionescu, de la Serviciul secret, protectorul lui Honoriu fusese arestat şi el pentru a fi confruntaţi la anchetă, pe urmă murise în închisoare, probabil datorită torturii; familia fusese informată că suferise un atac de cord; aşa se obişnuia, afară de cazul că nu se dădea nici o informaţie şi nu se mai ştia nimic de soarta victimei.

Honoriu fusese avertizat să nu rămână în Bucureşti şi să nu spună un cuvânt, nimănui, despre cele întâmplate. Aşa că n-am putut să aflu nimic despre anchetă. Nu mai trecu pe la casa din Sfântul Ioan Nou, chiar dacă nu i-ar fi fost interzis nu putea rămâne acolo, singur; avea nevoie de îngrijire. Ieşise din închisoare cu febră mare, treizeci şi opt de grade, care se menţinea constant de câteva zile şi fără vreun diagnostic.

Merse cu trenul până la Braşov, unde locuiau părinţii, familia Sîn Giorgiu. Zăcu tot drumul într-un colt de compartiment şi, când coborî, cu greu ajunse la o trăsură şi bâigui adresa.

— Am ajuns! îl vesti birjarul, văzându-l că toropeşte.

Honoriu deschise ochii, dădu să pună piciorul pe scara trăsurii dar nu izbuti, se simţea fără pic de putere.

— Te rog, şopti vlăguit, adresându-se birjarului, cheamă pe cineva din casă.

Veni chiar domnul Sîn Giorgiu, care nu ştia nimic de soarta băiatului, dar nici nu-i ducea grija, nu era prima dată când lipsea cu lunile. De astă dată însă încremeni, îl privea şi nu putea să creadă că umbra aceea de om din trăsură, slab şi palid era Honoriu. Îşi ascunse consternarea, îi apucă mâinile şi i le strânse puternic, încercând să fie jovial, ca totdeauna.

— Bine-ai venit, băiete! De ce nu ne-ai dat o telegramă, să tăiem viţelul cel gras, cum se cuvine.

Honoriu răspunse cu o grimasă:

— Nu mă strânge aşa, tată!

Mâinile lui, care odată puteau frânge lanţuri, acum păreau moarte. Iar picioarele nu-l mai ţineau, abia se târî până în casă. Căzu la pat şi zăcu până vara. Întâi veni să-l vadă medicul casei, sub ai cărui ochi crescuse Honoriu, înalt ca bradul şi voinic ca stejarul. În copilărie nu fusese bolnav, nici de scarlatină, nici de pojar sau de variolă; doar câte o mică răceală, după ce venea de la derdeluş cu zăpada îngheţată pe haine iar dedesubt lac de năduşeală. Pe atunci nu se vorbea de gripă, fusese odată, după primul război mondial o epidemie de gripă spaniolă, boală grea şi necunoscută, care omorâse milioane de oameni în lumea întreagă; pe urmă trecuse şi fusese dată uitării. Inutil să spun că pe atunci nu existau sulfamide, cu atât mai puţin penicilină şi alte antibiotice. Răceala se vindeca doar cu aspirină, piramidon, ventuze şi frecţii; tusea, cu bomboane de eucalipt, guturaiul cu inhalaţii de zahăr ars, îl presărai pe plita sobei şi trăgeai pe nas fumul înecăcios şi dulce.

În adolescenţă Honoriu păţise o ruşine, despre care părinţii nu aflară. Vinovatul, un prieten, îl dusese la un stabiliment (cum

se numeau atunci casele cu fete) de unde luase o boală lumească, din fericire uşoară şi fără alte urmări decât ruşinea; îl vindecase tot medicul casei, doctorul Vitejelu, bun la toate.

Acum doctorul Vitejelu îmbătrânise, dar continua să-şi îngrijească pacienţii şi să-i facă bine, chiar dacă rămăsese în urmă cu ştiinţa medicală care o cam luase razna, bâjbâind printre boli necunoscute înainte, tot mai numeroase şi mai misterioase, la fel ca medicamentele nou apărute, că nu mai aveau loc în rafturile farmaciilor, înmulţite şi ele.

Nu vreau să iau în râs priceperea doctorului Vitejelu, care făcuse mult bine bolnavilor, îl cunoştea tot Braşovul şi multă lume îl saluta cu respect, purtându-i multă recunoştinţă. Dar în faţa bolii lui Honoriu rămase neputincios; nu izbutiră mai mult nici renumiţi profesori de medicină, savanţi de toate specialităţile, aduşi de la Bucureşti şi Cluj; pentru atâta cheltuială domnul Sîn Giorgiu vându pe rând sufrageria Biedermeyer, cumpărată la începutul secolului de la Budapesta, apoi biblioteca, numai mobila, dulapuri de nuc sculptat, cât un perete, cu uşi de cristal, că ţi se rupea sufletul să vezi cum se demontează şi se scoate pe uşă. De cărţi nu vru să se despartă, mai ales că i se ofereau pentru ele preturi ruşinoase; de pildă, Larousse-ul în douăzeci şi patru de volume legate în piele roşie, un anticar voia să-l cumpere cu cinci sute de lei; e drept că nici el n-ar fi putut să-l vândă cu mai mult de două mii, aşa erau preţurile. I se reproşa că e vechi, ceea ce nu pot să neg, dar reprezenta o enciclopedie inegalabilă la vremea când apăruse; l-am văzut şi ştiu că lui Leonardo da Vinci, bunăoară, îi erau închinate două pagini şi jumătate, mai mari decât Biblia lui Şerban, retipărită deunăzi. Larousse-ul în zece volume, ultimul apărut la începutul anilor 1970, cuprinde mii de articole în plus, fiindcă au apărut puzderie de noţiuni noi, evenimente, ştiinţe, descoperiri, invenţii; dar despre Leonardo da Vinci nu găseşti în el decât douăzeci de rânduri.

Domnul Sîn Giorgiu îşi vându chiar ceasul de aur cu diamante, pe care îl avea ca dar de nuntă de la părinţii nevestei, iar aceasta, după ce se despărţi de toată argintăria, garnituri de tacâmuri, – la ce să-i mai trebuiască dacă nu mai aveau sufrageria? – renunţă şi la bijuteriile mai valoroase.

Toate acestea se duseră într-o lună şi jumătate, cât dură boala lui Honoriu. La început, deşi îngrijorat de înfăţişarea bolnavului, doctorul Vitejelu diagnostică o criză de malarie, şi îi prescrise chinină. După câteva zile, în loc să scadă, febra crescuse cu cinci liniuţe. Deşi încă nu părea ceva grav, doctorul socoti că e bine să propună un consult, şi aduse un coleg mai tânăr, dar cu renume, de la spitalul de boli infecţioase. (Nu mă pot abţine de a face o paranteză, care este un reproş ironic, ca să nu folosesc alte cuvinte, mai aspre, celui ce-o fi avut proasta inspiraţie, ca să nu o numesc ignoranţă sau neghiobie, de a numi pe specialiştii în boli infecţioase infecţionişti, cuvânt consacrat astăzi, deşi în loc de vindecător, înseamnă mai degrabă purtător de infecţii.)

«Infecţionistul» aşadar, nevinovat de numele specialităţii sale, diagnostică un reumatism de-o anumită categorie şi prescrise salicilat, în asociere cu ceva necunoscut de mine. (Salicilatul de sodiu este cel folosit şi la conserve, de gospodinele care mai au timp şi răbdare să le facă în casă.)

Temperatura creştea întruna, bolnavul abia mai putea bâigui câte o vorbă şi sudoarea curgea pe el gârlă. Aşa că, bunul doctor Vitejelu, renunţând la orice orgoliu – de altfel nu fusese niciodată orgolios, de aceea vorbesc despre el cu simpatie – chemă alţi specialişti, somităţi în ale medicinii, încât el, bietul, nici nu mai avea loc la patul bolnavului şi nu mai făcea altceva decât să adune feluritele şi numeroasele buletine de analize, în care se uita cu nedumerire. Se adunaseră într-un teanc de o palmă în nici unul nu apărea un semn de boală, cu atât mai puţin numele care s-ar fi putut da acelei boli necunoscute şi

neidentificate. Din analize reieşea că bolnavul era sănătos deşi el între timp se topea văzând cu ochii, temperatura ajunsese la patruzeci de grade şi nu mai scădea, măcar o oră pe zi, pe noapte, să-i lase un răgaz, să se odihnească, în ultima fază abia mai deschidea ochii, dar nu recunoştea pe nimeni, gemea tot mai stins, fără să se poată distinge o vorbă, o rugăminte, o lamentaţie. Fu adus preotul, să slujească, dar când îi duse la gură linguriţa cu sfânta împărtăşanie, bolnavul nu putu să înghită vinul sfinţit.

Urmă drumul la Bucureşti, în agonie; apoi trepanaţia.

Singurele cuvinte pe care izbuti să le mai articuleze Honoriu după o tăcere de peste o lună, fură cele adresate în spital lui Titus, pe care nu le-ar fi desluşit nimeni. Titus le desluşi: «Tu ştii cine e trădătorul!», dar nu le înţelese. Plecă de la spital îngândurat, cu o imensă greutate pe umeri.

Cum am spus, Honoriu muri după câteva ore, noaptea.

*

Cam la o lună după moartea lui Honoriu mă aflam la unul din serviciile de boli contagioase al spitalului Colentina, să văd un prieten, bolnav de hepatită. Stăteam pe un taburet metalic, la căpătâiul patului şi fără să vreau mi-au căzut ochii pe foaia de observaţie a bolnavului de alături, uitată de infirmieră pe noptiera acestuia, după ce-i însemnase temperatura. Nu m-a intrigat deloc numele, căci nu-l cunoşteam, ci profesiunea, marinar, care m-a făcut să mă uit la bolnav cu un interes explicabil, fiindcă marinarii nu mi-au fost indiferenţi, încă de copil, când visam să plec şi eu într-o călătorie cu vaporul. Abia în clipa următoare am văzut pe foaia de observaţie că pe acel om, tânăr, de vreo treizeci de ani, îl chema Iani State. Era firesc să tresar; fără să-l fi cunoscut am scris despre el nu cu multe pagini în urmă; era comandant pe «Hercules». Nu cunoşteam pe

nici unul din cei patru membri ai echipajului, ştiam despre ei de la Titus, prieten din copilărie care, pe vremea când locuia în bulevardul Domniţei, unde se întorsese după ce tentativa de fugă eşuase, mi-a povestit totul, despre întâmplări şi despre oameni, tovarăşii lui de aventură, începând cu Honoriu.

Iată prilejul să dezvălui unul din secretele scrisului, cu riscul de a dezamăgi pe cititorii cu mai puţină imaginaţie: nu-i nevoie să cunosc personal un om, nici să ştiu despre el mai mult decât o idee, ca să fac din acesta un personaj în carne şi oase. De multe ori se întâmplă să cred, cel puţin în unele clipe, că pe omul construit astfel, l-am cunoscut în realitate. La fel va crede şi cititorul, dacă am scris cu destulă convingere.

Deci, cunoscând biografia bolnavului de alături, fără ca el să mă cunoască, i-am adresat cuvântul, întrebându-l înainte de toate de ce suferă. Suferea de aceeaşi boală cu Honoriu, ieşise istovit din Calea Rahovei, unde îl anchetaseră; s-a ferit să-mi spună în ce condiţii. Nu avea încă un diagnostic, făcea temperatură dar spera să se însănătoşească repede.

A murit înainte de a veni toamna.

Ani mai târziu mă aflam la Hamburg, pe un vaporaş care făcea ocolul portului, cu turişti din toată lumea. Prezenţa lor gălăgioasă, mă plictisea, dar n-aveam ce face, stăteam cu capul între umeri, mă mulţumeam să înregistrez în minte ce vedeam în jur, cu coada ochiului, ştiind, după o lungă experienţă că seara totul o să se developeze şi o să-mi apară în faţă ca o proiecţie cinematografică, aşa cum îmi apare şi acum, dacă mă uit în urmă, după atâta trecere de vreme.

La un moment dat, pe tambuchiul de la camera motorului s-a ivit capul unui mecanic bărbos, care a ieşit pe punte şi s-a îndreptat spre bar, la pupa vaporaşului, probabil ca să bea o cafea, sau ceva răcoritor; era însetat, se vedea după sudoarea de pe frunte, în dreptul meu s-a împiedicat de picioarele unui trepied fotografic, care ieşeau dintre bănci, tăind drumul.

Mecanicul s-a uitat urât la proprietarul trepiedului şi, spre surpriza mea, a scos o înjurătură, în româneşte. Se înţelege că am fost surprins, de aceea, când a trecut înapoi l-am apucat de mână, cu simpatie.

De obicei nu fac asemenea gesturi, cu persoane necunoscute. Iar dacă sunt în străinătate şi aud pe cineva vorbind româneşte, mă dau deoparte, ceea ce nu înseamnă că limba pe care o vorbesc din copilărie mi-ar fi indiferentă. Mă tem însă de orice legătură cu compatrioţii mei, fiindcă nu ştiu în ce scop călătoresc şi ce hram poartă pe lume.

Mă refer la deceniile din urmă, când orice român care căpăta paşaport, mi se părea că se află în străinătate cu o misiune; la fel puteau să creadă şi ei despre mine, nu-i condamn, trăiam într-o suspiciune continuă, în ce mă priveşte, socotesc că e inutil să spun cât am conştiinţa de curată, la fel poate să spună oricine, chiar cei care m-au urmărit şi au făcut rapoarte. Nu mă tem însă de dosarul meu, fiindcă desigur a existat unul şi poate n-a fost ars la grămadă. În el se va fi scris nu *ce-am făcut* ci, dimpotrivă, ce m-am încăpăţânat a *nu* face.

A fost o vreme, prin anii cincizeci, când ziarul *Universul* îmi cerea să scriu un comentariu, desigur favorabil, despre un anumit eveniment al zilei; era ceea ce purta numele de *agitaţie*, şi un imens număr de activişti ai partidului se îngrijeau ca treaba să meargă bine. Ziarul *Universul*, moştenire burgheză folosită pentru trebuinţa cauzei, era destinat unor colaboratori agreaţi de nevoie, ca să mărească numărul adeziunilor, dar priviţi cu neîncredere, gata să fie aruncaţi din tren la prima gară, ca «tovarăşi de drum» deveniţi inutili de la un punct înainte.

N-am spus niciodată «nu» la aceste solicitări; a fost tactica mea defensivă, am făgăduit că până a doua zi la ora cutare vor avea articolul şi am plecat din Bucureşti, ca să mă întorc după câteva zile, sau după o săptămână, când colaborarea cerută nu

mai era de actualitate. Procedeul îl învăţasem în şcoala militară, dar nu la cursul de tactică; repet pe scurt ce-am scris altădată, cum scăpăm de tunsoare; n-am spus niciodată «nu» când ofiţerul de serviciu în sala de mese unde stăteam cu capul descoperit, observa că mi-a crescut prea mult părul şi îmi poruncea să mă duc neîntârziat la frizerie. «Am înţeles, domnule! Prea bine!», răspundeam cu smerenie. Pe recalcitranţi, care invocau scutiri medicale sau alte motive, de toate felurile, îi lua de mânecă şi-i dădea imediat pe mâna frizerului.

Până să-i vină din nou rândul de serviciu la sala de mese, treceau zece sau cincisprezece zile, ofiţerul uita de mine, se putea să nu mă observe între patru sute de capete, iar dacă mă observa, nu mai ţinea minte trecutul, îmi poruncea să mă duc la frizer imediat după masă, iar eu răspundeam: «Da, domnule!»

Universul nu mai apărea când s-a încheiat pactul de la Varşovia. (Pentru cine a uitat, era alianţa militară a ţărilor socialiste, sub aripa Moscovei, răspuns la Pactul Atlanticului.) Atunci am fost solicitat să elogiez evenimentul în ziarul *Steagul Roşu* – sper că aşa se numea şi nu fac o confuzie căci exista şi o uzină de autocamioane, cu acelaşi nume. Am răspuns: «Da, când aveţi nevoie?» şi am lipsit din Bucureşti cinci zile. Agitaţia în jurul Pactului de la Varşovia nu se terminase însă, a ţinut luni de zile, ba chiar ani, dacă nu cumva tot timpul cât a mai avut oxigen să respire. Cum am sosit, a şi sunat telefonul, iar eu am răspuns: «Da, veniţi să luaţi articolul mâine dimineaţă, la ora nouă». A doua zi, nu se făcuse bine ora nouă, când am auzit soneria la uşă. Am făcut pe mortul, întins în pat, cu ochii închişi şi cu urechile astupate, dar soneria tot se auzea înăbuşit şi a sunat aşa mai multe minute. Pe urmă a tăcut, dar în curând a zbârnâit telefonul. Bineînţeles, n-am răspuns şi urmarea a fost că puţin mai târziu s-a auzit iar soneria la uşă. Aşa a continuat să mă chinuiască ba soneria, ba telefonul, până pe la trei după amiază, când mi-au dat pace. Am mai aşteptat vreo jumătate de

oră, pe urmă am ieşit, să-mi iau ceva de mâncare. În capul scărilor, aşezat pe trepte aştepta un tânăr în sutană, ca a Arhanghelului şi oastei sale, dar cenuşie, nu albă. Tânărul s-a ridicat în picioare, era înalt să te sperie, m-am tras înapoi, a venit după mine în cameră, şi după ce m-a salutat reverenţios, mi-a vorbit, cu o voce blândă, parcă puţin consternată, dar hotărâtă: «Vă rog să scrieţi articolul. Îmi pare rău, n-am nici o vină, dar înţelegeţi că nu-i scăpare, sunteţi pe lista noastră, întocmită de CC. (Comitetul Central) trebuie să executăm ordinul!»

Înainte de a pleca, mi-a aruncat o privire obidită: «Îmi faceţi un rău, dacă nu scrieţi. Vă rog, înţelegeţi şi cruţaţi-mă!»

Era trist şi părea sincer. I-am făgăduit, hotărât de astădată să-mi ţin cuvântul şi l-am rugat să vină a doua zi. Iar eu m-am chinuit tot restul zilei şi jumătate din noapte, să scriu ceva despre necesitatea pactelor, în general, lumea era în drept să se apere; aşa că, aprobând pactul de la Varşovia, nu dezavuam pactul Atlanticului.

A doua zi, tânărul de la ziar a luat articolul şi înainte de a-l băga în buzunar, şi-a aruncat ochii pe el în fugă. Nu cred să mă fi înşelat, pe faţa lui am văzut un mic zâmbet de satisfacţie. Iar la plecare, mi-a strâns mâna, cu o cordialitate întristată. Nu ştiu ce-a făcut mai departe, dar textul n-a apărut, deşi redacţia ar fi putut să-l modifice. Aş fi curios să aflu dacă în dosarul meu scrie ceva despre această afacere. Ca şi despre cea următoare:

Trecuseră ani, pactul de la Varşovia exista dar aveam impresia că nu-l mai luau în seamă toţi partenerii. La noi era Vremea Omagiilor. N-am scris nici un rând, în nici unul din ele, făceam ce făceam şi în zilele primejdioase din ianuarie nu răspundeam la telefon decât după un cod stabilit cu foarte puţini prieteni; nu deschideam dacă suna la uşă, sau plecam la Sinaia, să înot la piscină. Deci, nu ştiu dacă mă căuta cineva, dacă făcea investigaţii să afle pe unde umblu; poate mă speriam de pomană.

După un timp, obosit de atâta comedie am renunţat la măsurile de prevedere şi nu m-a căutat nimeni. Când deodată, prin 1987 sau '88, aproape de spartul târgului, m-am pomenit cu un telefon din partea unei doamne, adică tovarăşă, de la un ziar care continuă să apară şi astăzi, cu vechiul lui titlu dar cu ideologia schimbată.

— Nu vreţi să scrieţi un *«Omagiu»?* m-a întrebat doamna.

O cunoşteam, aveam despre ea o impresie bună, într-un timp mă vizitase şi îmi propusese o colaborare statornică. Nu puteam să-mi iau un asemenea angajament, deşi respect disciplina muncii mele, respect chiar o normă zilnică; dar nu sufăr altă constrângere decât pe cea exercitată de mine. I-am răspuns deci doamnei că dacă doreşte îi pot da câteva pagini, din când în când, nu la date fixe. Am şi scris un articol, de politeţe, şi n-a apărut, cuprinzând cu totul altceva decât dorea ziarul.

— Îmi pare rău, i-am răspuns doamnei, în legătură cu *Omagiul*, dar subiectul e prea mare pentru mine. Şi apoi, s-a scris atât, şi cu atâtea superlative, că nu mai pot găsi altele; nu-i în firea mea să iau ceva de la alţii.

După o mică pauză, mi-a venit o idee:

— Dar, dacă ţineţi neapărat, vă pot dicta o telegramă de felicitare; vă rog, scrieţi: «Cu prilejul (cutare) îi doresc (cutăruia) tot ceea ce îi doreşte poporul român!»

Doamna a închis telefonul repede, fără nici un comentariu; poate nici n-a auzit urarea până la capăt. De apărut, nici vorbă să apară; dacă telefonul meu nu se afla sub observaţie, poate nici nu a fost înregistrată; ca să aflu ar trebui să-mi găsesc dosarul.

Citesc la Mica Publicitate din ziare că *Omagiul* se cumpără cu sute de dolari; cred că în străinătate se vinde bine, dar nu înţeleg de ce să colecţionezi asemenea albume; mi se pare un act de scatologie.

Zilele trecute am aflat că într-o ţară apuseană, carnetul de partid al cucoanei s-a vândut la licitaţie. La fel s-a vândut

beţişorul, terminat în formă de furculiţă, pe care Măria Antoaneta îl folosea ca să se scarpine pe spinare.

Mecanicul vaporului de la Hamburg, pe care îl oprisem apucându-l de mână m-a privit cu un zâmbet simpatic.

— Eşti român? l-am întrebat, ştiind că nu putea să-mi facă nici un rău, odată ce lucra în Germania.

E drept că ar fi putut să fie agent al Securităţii, bănuiala era un reflex continuu în existenţa noastră, dar omul cu zâmbetul lui mi-a inspirat încredere. Aşa se face că, după ce mi-a spus cine este, seara ne aflam împreună într-un bar din Altona, cartierul de petreceri al oraşului.

La data aceea îl cunoscusem pe State şi aflasem de la el ce se întâmplase cu «Hercules», în 1947; trecuseră douăzeci şi cinci de ani de la aventura aceea, şi douăzeci şi trei de ani de când mi-o povestise fostul comandant al barcazului, dar nu uitasem nimic, cum n-am uitat nici până astăzi.

Mecanicul de la Hamburg era Rudolf Schmeltzer, căruia oamenii din echipaj îi spuneau Rudi.

Am băut bere şi am mâncat crenvurşti, chelneriţa ne-a servit îndată ce ne-am aşezat la masă; era o tradiţie a localului, un bar modest, la noi s-ar fi numit cârciumioară. Acolo mi-a povestit Rudi prin ce întâmplare scăpase, ceea ce State omisese să-mi spună, poate nici nu ştia bine sau uitase. Era pe la trei noaptea, o săptămână de când îl ridicaseră pe Honoriu, şi exact douăzeci şi patru de ore după ce, la 31 decembrie spre 1 ianuarie «Hercules» revenise în port, după încercarea nereuşită pe care am relatat-o.

Rudi nu izbutea să adoarmă, îl chinuia ciuda care, a doua noapte după întâmplarea stupidă încă îi râcâia sufletul şi îi dădea mâncărimi în tot trupul. Nu fusese ideea lui să se întoarcă, el, unul, ar fi mers înainte, oricât de mare era riscul. Asupra acestor gânduri un zgomot de motor îl făcu să tragă cu urechea afară.

Pentru un om cu auzul ascuţit şi exersat, orice motor are o particularitate inconfundabilă, care îl face să deosebească fără greş pe unul de altul. Un automobil opri pe chei, în faţa barcazului şi motorul mai merse câteva clipe la ralanti. În liniştea care urmă, Rudi auzi apropiindu-se un sunet identic. Un al doilea automobil opri în spatele primului. Erau neîndoios două «Gaz»-uri ruseşti, cu motorul «Ford» de patru cilindri. Aceleaşi care veniseră să-l ridice pe Honoriu.

Reacţia lui Rudi fu rapidă, se desfăşură concomitent cu judecata, la fel de fulgerătoare. Nu are importanţă că pornea de la o dată greşită: îşi închipuia că veneau să-i ridice pentru tentativa nereuşită din noaptea trecută; nu era timp să se întrebe cum aflaseră şi nu trebuia să se mire că acţionau cu atâta întârziere; era ştiut că arestările se făceau noaptea, să nu vadă nimeni.

Chiar şi aceia care nu au uitat sub ce tensiune, în ce nesiguranţă se trăia atunci, vor socoti că vina lui Rudi nu putea fi pedepsită atât de aspru încât să merite riscul lui de a-şi da drumul în apa mării, care, chiar într-o iarnă blajină este mai rece ca gheaţa. Poate în această privinţă judecata lui nu a avut când merge până la capăt, s-a gândit că nu trebuie să se lase prins, restul a fost simplu impuls. Era numai în cămaşă şi în izmene; instinctiv şi-a pus pe deasupra vesta de salvare, aflată la căpătâiul patului. Patru oameni tocmai coborau din cele două «Gaz»-uri, n-au apucat să-l vadă, deşi culoarea portocalie a vestei ar fi putut să-l trădeze; dar, cum spuneam, fapta s-a petrecut cu iuţeala fulgerului. Rudi a încălecat parapetul, a coborât o mână, apoi pe cealaltă până la saborduri, de aici aproape că atingea apa cu picioarele, şi-a dat drumul fără zgomot, stârnind doar o uşoară clipoceală şi în câteva clipe era departe; vizitatorii abia coborau schela, spre punte.

La cheiul celălalt al bazinului era un mic cabotier turcesc care adusese valonee de la Istambul şi pleca gol, chiar a doua zi.

Îl cunoscuse pe mecanic, un maltez care fusese îmbarcat mulţi ani pe un cargobot german, aşa că aveau o limbă comună. În timpul războiului vaporul se înecase, torpilat la intrarea în Dardanele. Scăpat cu viaţă, maltezul se îmbarcase pe cabotierul turcesc către care acum Rudi înota cu o îndârjire deznădăjduită.

Vesta fu salvarea lui, nu că ar fi fost în primejdie de înec; fără ea, care îi apăra toracele şi-ar fi pierdut toată căldura corpului şi ar fi îngheţat înainte de a traversa bazinul. Şi aşa, ajunse învineţit, cu maxilarele încleştate, un trismus care premerge paralizia facială; nu mai avea mult să ajungă la sindromul de imersiune, în primejdie de moarte. Un cabotier cu un echipaj de cinci oameni nu poate avea medic, îl îngrijiră şi ei cum se pricepură, frecţii, masaj, îl înveliră în pături şi-i turnară pe gât ţuică fiartă, cu piper şi scorţişoară, băutură românească pentru zile geroase. Până după-amiaza următoare, când se aflau la jumătatea drumului, Rudi zăcu aproape în agonie; în el se trezi mai întâi mustrarea de cuget. Nu ştia bine unde se află şi cum ajunsese aici, dar avea conştiinţa că se salvase fără să ţină seama că trei din tovarăşii săi rămâneau în primejdie. Mai târziu, când îşi veni cu totul în fire se născu în sufletul lui o vrajbă cu ei şi cu sine, fugise dar era un act de curaj, mai mult decât unul de laşitate. Dacă noaptea trecută ceilalţi ar fi avut curajul lui îşi continuau drumul, în ceaţă şi poate acum ar fi fost în drum spre Bosfor, având cu ei şi barcazul, o avere, putând să trăiască liberi toţi patru.

De la Rudi am aflat şi de soarta celorlalţi doi. Ştia de la marinarii de pe un vapor românesc, intrat în reparaţie la Hamburg; prin porturi veştile circulă cu întârziere, dar de ajuns tot ajung la urechea cui are nevoie de ele.

Comănescu şi Ispirescu, eliberaţi odată cu State şi cu o lună înaintea lui Honoriu, muriseră de aceeaşi boală necunoscută, cu aceleaşi simptome indescifrabile, cu deosebirea că apăreau la date diferite, ca misterul să fie şi mai mare. Dar pe

mine nu mă poate convinge nimeni că nu aveau o cauză comună; probabil fiecare organism reacţionează în alt fel.

La 30 august, de sfântul Alexandru, Titus s-a dus s-o felicite de ziua numelui pe maică-sa, care locuia tot unde am întâlnit-o ultima oară, la Ploieşti, în casa Corneliei şi a lui Trandafil. Am pus-o întâi pe Cornelia, fiindcă ei i se datora tot ce se făcuse acolo.

Ultima oară Titus fusese aici în decembrie trecut, când venise să-şi ia rămas bun de la Alexandrina. De atunci nu se schimbase nimic în casă şi în familie. Doar Tiberiu ajunsese un personaj important în organizarea judeţeană de partid, nu m-a interesat să-i aflu gradul, ştiu doar că până şi nevastă-sa, Ana Passionaria, care îl prelucrase şi îl ajutase să se ridice, îl privea acum cu admiraţie. Locuiau încă în casa tatălui ei, maistrul Mustaţă. Să nu fi existat acesta, ar fi putut să se mute într-o casă boierească, de pe bulevardul Independenţei, căruia nu i se schimbase numele, fiindcă suna bine, chiar dacă era inspirat de o independenţă veche, cea de la '77. Socrul, care îşi păstrase firea modestă şi judecata cumpătată, privea cu oarecare ironie şi neîncredere ascensiunea lui Tiberiu, şi cât era de blajin, se opusese cu fermitate la această schimbare a felului lor de viaţă; el rămăsese acelaşi maistru la rafinăria Vega, refuzase să facă o şcoală de ingineri «pe puncte», când mai avea câţiva ani până la pensie. Dar alţii se grăbeau să capete titluri; pentru cei cu răspunderi politice era chiar o obligaţie să aibă o diplomă universitară. Până unde s-a ajuns cu aceste ambiţii ar fi de necrezut pentru cineva venit din altă parte a lumii. Cizmar necalificat cu două doctorate, în istorie şi în ştiinţe economice, sau academician doctor inginer docent cu trei clase primare – ne-a fost dat să îndurăm această ruşine, mai rea decât frigul şi foamea, chiar dacă ni se părea că nu produce suferinţă fizică.

Ajuns pe strada Primăverii, cu atâtea amintiri duioase, triste şi adesea dramatice pentru mine, povestitorul, Titus se opri

brusc şi se trase în umbra unui gard înnegrit de ploi, aş zice instinctiv, căci abia în clipa următoare văzu, la treizeci de metri în faţă, deschizându-se uşa de la casa lui Tiberiu. Acesta nu-l descoperi, era preocupat de un personaj pe care îl conduse până la poartă, unde îi strânse mâna cu amândouă mâinile, semn de respect şi afecţiune.

Personajul porni în direcţia unde se oprise Titus, dar pe trotuarul din cealaltă parte a străzii. Era un om corpolent, nu greoi, cu mersul energic. Ceva al lui atrase atenţia lui Titus, dându-i fără să ştie de ce, o stare de nelinişte; instinctiv se aplecă, simulând că îşi înnoadă şireturile pantofului, gest atât de natural şi de anodin că dezarmează orice privire bănuitoare. Stătea cu ochii în jos, dar pe sub sprâncene îl urmărea pe omul din faţă, care, la rândul lui era cu ochii în toate părţile, se vedea că nu merge cu capul în nori, că e iscoditor, din fire şi din obişnuinţă. O clipă privirea lui se opri asupra lui Titus, pe urmă trecu mai departe; cineva care îşi încheie pantoful pare un neajutorat şi nimeni nu are de ce să-l suspecteze. La colţul străzii omul se urcă într-un «Gaz» care demară repede, înainte de a se trânti portiera.

Dar în clipa când privirea acelui personaj se abătuse asupra lui, Titus îl recunoscu; faţa mare, fălcile puternice, mai late decât obrazul, nasul turtit de boxer, ochii fără culoare, parcă morţi, având totuşi o forţă de pătrundere inexplicabilă. Îl recunoscu pe loc şi sigur, dar n-ar fi putut să spună cine este, fiindcă i se părea imposibil ca omul acela să iasă din casa lui Tiberiu. Şi totuşi era el, îl întâlnea a treia oară: Coşaru, cel care îl arestase pe Honoriu, iar mai apoi îi percheziţionase casa în vreme ce pe el, Titus, a cărui prezenţă în acea casă era cel puţin suspectă, se mulţumise doar să-l legitimeze, apoi îl lăsase să plece, ba chiar cu un zâmbet de satisfacţie. Acel zâmbet imposibil în împrejurările date, apăru abia acum clar în amintirea lui Titus. Capul i se lumină brusc şi îl cuprinse groaza.

Trădătorul pomenit în agonia lui Honoriu nu putea să fie decât Tiberiu; numele acestuia fusese desigur pronunţat la anchetă!

Îşi aminti pe loc toată scena din ziua când Tiberiu, după ce ascultase la uşa Alexandrinei şi aflase hotărârea lui Titus să fugă, îl implorase pe nefericitul său frate să-l ia cu dânsul: că nu mai poate suporta teroarea şi umilinţa, că se înscrisese la comunişti de frică, nu ca să parvină, că suportase calvarul de a se însura cu o femeie rea şi urâtă, activistă fanatică şi nu mai avea altă scăpare decât fuga. Iar Titus avusese orbirea să-l creadă, deşi îi cunoştea firea perversă, se lăsase convins, fiindcă ştia tot ce-o să urmeze în ţară şi disperarea lui putea să fie şi a altuia, frate după mamă şi după tată. Dar nu putea să-l ia sub ocrotire, fiindcă el însuşi depindea de altcineva. Cum oare nu se dezmeticise Titus mai-nainte când Tiberiu, exclus de la expediţie, insistase să afle toate amănuntele planului, de unde urmau să fugă, în ce fel, la ce dată. Urmase denunţul. Acum era atât de uşor să-şi închipuie! Înainte, dacă i-ar fi spus cineva, n-ar fi putut să creadă, ar fi însemnat să nu mai creadă în nimic de pe lume. Era uşor de înţeles: Tiberiu îşi apărase poziţia; un frate fugit în străinătate ar fi fost o pată neagră în dosarul lui politic.

Dacă la atâta ticăloşie se mai poate adăuga încă una, clemenţa arătată lui Titus nu se datora denunţătorului, nu fusese preţul denunţului. Tiberiu n-ar fi conceput să pună condiţii, ar fi fost nepolitic, slăbiciune burgheză, i-ar fi frânat ascensiunea. Mai târziu am aflat că însuşi acel îngrozitor Coşaru îl cruţase pe Titus, deşi în vremea aceea erau ridicaţi în slavă până şi copiii care îşi denunţau părinţii. Poate mai avea în sufletul lui de fiară o urmă de omenie. Sau poate, era şi el un agent dublu, ca atâţia alţii. Ca domnul Ionescu, demascat odată cu Honoriu. Cine are suflet de spion poate la fel de bine să spioneze şi în dreapta, şi în stânga; în conştiinţa lor atât adversarii cât şi partenerii ocupă poziţii egale. Poate toţi spionii sunt agenţi dubli.

Aceea fu pentru Titus ziua fatală când încetă să creadă că

mai poate să existe ceva bun pe lume – în afară de cele două fiinţe, topite una în alta, că rămânea una singură şi eternă.

Uită de Alexandrina, care ar fi avut dreptul să fie a treia, contopită cu celelalte două, ca să rămână tot una şi singură. Îşi căută pistolul la betelia pantalonilor. Se duse drept la uşa lui Tiberiu.

Scena din casa lui Tiberiu este reconstituită după o mărturisire a acestuia, făcută târziu, incompletă şi bineînţeles denaturată, ca să nu se pună într-o lumină murdară. Cunoscându-i şi caracterul şi faptele din trecut, cunoscându-l încă şi mai bine pe Titus, mi-a fost uşor să-mi închipui cum a decurs întâlnirea între cei doi fraţi, atât de diferiţi unul de altul, de parcă s-ar fi născut fiecare pe altă planetă.

Când Titus deschise uşa de la intrare, fără să sune, prin uşa următoare îl văzu pe Tiberiu dând ocol mesei din sufragerie şi frecându-şi mâinile cu satisfacţie. Probabil convorbirea cu musafirul dinainte fusese fructuoasă, în afară de el, în casă nu mai era nimeni; pendula dintre ferestre, o achiziţie recentă, bătea miezul zilei. Fără un cuvânt, Titus scoase revolverul, apoi îi dădu piedica la o parte şi îl puse la mijlocul mesei. Dar, înainte de această ultimă mişcare, Tiberiu, oprit în partea cealaltă a mesei se făcu palid la faţă, ca un cadavru. Nu fu nevoie de nici un cuvânt ca să înţeleagă; Titus aflase şi venise să se răzbune. Revolverul era la distanţă egală de unul şi altul, dacă se arunca înainte îl avea primul în mână. Dar înţepenise, privirea lui Titus îl înspăimânta de moarte, paralizându-i orice mişcare. Picioarele i se înmuiară, căzu în genunchi lângă masă şi bâigui, înecându-se;

— Iartă-mă, frate!

— Nu-ţi sunt frate! Împuşcă-mă!

Tiberiu nu înţelegea, ştia doar atât că revolverul era făcut să împuşte oameni şi îl privea cu mintea mai paralizată ca

trupul. Titus, în schimb, se simţea stăpân pe el, suveran desăvârşit peste moarte.

— Odată mi-ai spus că în cazul meu şi sinuciderea este o soluţie. Nu vreau să mă sinucid, să iau asupra mea păcatele tale. Soluţia este să mă omori tu, cu mâna ta! Ia revolverul şi împuşcă-mă! Du-ţi rolul până la capăt!

Înainte de a sfârşi aceste ultime cuvinte Tiberiu căzuse pe podea, cu ochii daţi peste cap, trupul îi zvâcnea, într-o criză de epilepsie, ca în adăpostul antiaerian, când căzuse o bombă alături. Avea să zacă iar în spital, două luni, cu minţile rătăcite.

Titus luă revolverul, îl puse la cingătoare şi ieşi în stradă, fără să ştie ce-o să facă, dezgustat şi revoltat totodată de gândul că nu poţi pedepsi un cadavru; deşertăciune a deşertăciunilor!

Tot ce urmează se petrecu aproape în transă, vedea pe unde calcă, nu se ciocni de nimeni, nu traversă străzile înaintea de a se încredinţa că nu vin trăsuri sau automobile, nimeni n-ar fi văzut pe faţa lui vreo schimbare nefirească, să atragă atenţia. Totul decurse în linişte, fără zbucium sau ezitare, dar poate gesturile lui erau numai reflexe, conştiinţa fiindu-i absentă. Intră într-un debit de tutun, cumpără două plicuri, hârtie şi mărci poştale. Intră la poştă, se aşează la un pupitru din hol, luă tocul legat cu lănţuc, să nu-l fure cineva, muie peniţa în cerneală, peniţă de aluminiu, cum nu mai folosise din şcoala primară. Scrise: «Mamă, nu ţi-am spus niciodată câtă dragoste, respect şi admiraţie am avut pentru tine. Ştiu că ne-ai iubit şi ne-ai purtat de grijă, punându-ne pe noi înaintea ta, copiii tăi, care n-au meritat toţi atâta sacrificiu. Eu unul îţi mulţumesc smerit pentru partea mea şi vreau să alin cu aceste cuvinte durerea pe care ţi-o prilejuiesc astăzi. Dacă am avut fericire în viaţă, mai mare a fost nenorocul. Nu-i vina ta, mamă fără păcat pe suflet! De mult nu mă mai gândesc la Toma, monstrul familiei, care n-a putut să fie decât o groaznică greşeală a naturii. Dar cine şi pentru ce vină, căci eu nu-ţi găsesc nici una, te-a blestemat să aduci pe lume un

monstru şi mai mare, din cauza căruia îmi curm zilele, fiindcă nu mai pot trăi odată cu el, în aceeaşi lume...»

(La condoleanţele tardive pe care i le-au adresat tovarăşii din partid după ce ieşise din spitalul de boli nervoase, Tiberiu a răspuns: «Nu pot să regret moartea unui duşman al poporului!» Să nu facă nimeni greşeala de a crede că vorbele acestea se datorau recentei lui tulburări mintale. Tulburarea mintală, dacă se putea numi aşa, era veche, perpetuă, incurabilă şi necunoscută de medicină. În realitate era un scelerat, ceea ce este mai rău decât orice boală)

Apoi Titus scrise pe adresa Olgăi, numai două rânduri:

«Te-am iubit din tot sufletul; mai mult nu ne era îngăduit. M-ai înţeles şi ai fost bună. Nu-ţi cer iertare că-mi iau zilele, nu erau ale mele; dându-mi-le, destinul a făcut o greşeală.»

Fiindcă de la el n-a rămas altă urmă, în afara celor două scrisori, care n-au fost niciodată una lângă alta, unii au crezut că Titus nu murise, ci era dispărut în lume. Adevărul este în cele ce urmează:

După ce puse scrisorile la cutia poştală, Titus merse pe jos până în satul copilăriei noastre. Casa domnului Alcibiade dispăruse de mult; pe locul ei, şi în parc, erau acum sonde de păcură. Nu căută nici una din amintirile rămase în locurile acelea, merse la cimitir, îngenunche la mormântul Algăi, vecin cu al tatălui său, şi stătu aşa până seara. Avea gândul ca la apusul soarelui să se împuşte. Pe urmă socoti că ar fi fost grotesc să-l găsească aşa, ca în filmele care storc lacrimi. Şi mai ales ar fi pângărit mormântul. Dacă Alga trăia într-o altă viaţă şi ar fi văzut, putea să se simtă jignită; moartea e un act demn şi sobru, nu se cuvine să faci din ea spectacol.

Când se lăsă întunericul ieşi din cimitir şi coborî la calea ferată. Sigur că întâlnea oameni, bărbaţi, femei, fete, copii; nici cei mai în vârstă nu-l ţineau minte, îi spuneau bună-seara cu jumătate de gură, întrebându-se cine o fi şi ce-o căuta pe acolo,

căci mergea ca un lunatic, fără să vadă pe nimeni. viaţa satului, de care îl legau atâtea amintiri îi părea străină, cum străin de toate se simţea el însuşi.

De pe rambleul căii ferate văzu jos, înspre gârlă, boarea cuptoarelor de var, care începea să prindă culoarea roşietică a pietrei incandescente. Se îndreptă spre ele, odată cu întunericul. Curând gurile varniţelor se desenară limpede, ca nişte cratere de vulcan, pe cale să erupă.

Vărarii erau jos, lângă cuptoarele unde focul ardea ziua şi noaptea, mai mult de o săptămână, până ce piatra de calcar devenea var, atât de trebuitor oamenilor din sate şi din oraşe, unde mereu se construiau sau măcar se spoiau casele.

Nu-l văzu nimeni, aşa că moartea lui a rămas necunoscută, îmi amintesc că în copilăria mea, povestită mai de mult, o femeie bătrână, cerşetoare, culcându-se într-o noapte aproape de gura uneia din varniţe, ca să simtă căldura, s-a răsucit nu ştiu cum şi a căzut înăuntru. Fiindcă i s-au găsit boarfele, alături, oamenii au bănuit ce se întâmplase, au venit jandarmii şi procurorul, dar când au răscolit varul, după ce se răcise, n-au găsit urmă, nici din oasele ei, nici din zdrenţe.

Cred că şi Titus ţinea minte nenorocirea aceea. Nu era uşor să suporte dogorea; când ajunse la un metru de gura vampei îi ardea faţa şi îi fumegau hainele, îşi băgă ţeava revolverului între dinţi, se aruncă înainte şi trase.

Vărarii nu-şi dădură seama că fusese o împuşcătură. Şi piatra de var, încinsă, pocnea câteodată.

Era în zilele de după naţionalizare, care se făcuse la 11 iunie 1948. Legea spunea că principalele întreprinderi industriale, miniere, bancare, societăţi de asigurare şi de transport trec în stăpânirea poporului; în acest fel, explica legea, se lichida clasa socială a marii burghezii industriale şi financiare şi se crea sectorul socialist, cu rol conducător în economia ţării.

Aşa spunea legea, dar s-au naţionalizat nu doar principalele întreprinderi, ci tot ce au găsit cu cale comisiile judeţene însărcinate cu această afacere numită, cu vocabularul partidului comunist, «acţiune». Sigur că planul a fost stabilit din vreme, cu săptămâni sau luni înainte, activiştii au fost chemaţi la centru, li s-au dat instrucţiuni, au fost puşi la examen şi, ce-i drept, acţiunea a reuşit dintr-o dată. Îmi închipui că atâta tevatură nu putea să rămână neobservată; din miile de oameni aflaţi în joc unii scăpau o vorbă, măcar nevestei, ca să justifice lipsa de acasă, şi nevasta, la rândul ei, ducea vorba mai departe. Eu unul însă n-am aflat nimic, nici n-am avut vreo bănuială, afacerea nu mă privea, n-aveau ce să-mi naţionalizeze, decât caii de la bicicletă, vorbă uitată, pe care o amintesc, căci exprimă printr-o glumă, seninătatea românului care nu mai are ce pierde.

Atunci însă, dacă eu n-am avut nimic de pierdut, alţii au pierdut totul. Din atâtea victime câte au fost, cunoşteam numai una, patronul unei potcovării, care făcea mici reparaţii la şlepuri şi remorchere, fără clădiri şi instalaţii, numai cu o forjă sau două, cu o maşină de tăiat tablă, cu alta de dat găuri în fier, instalate sub cerul liber, pe malul Dunării. Angajaţi permanent nu avea decât patru-cinci oameni, ştatele de salarii le făcea singur, un fiu se ocupa cu aprovizionarea; când se ivea ceva mai mult de lucru angaja lucrători cu ziua. Dar această improvizaţie se numea «şantier naval», avea firmă şi birou unde, în afară de patron şi de fiul lui mai lucra o dactilografă.

Când aceştia au venit, dimineaţa, au găsit biroul ocupat, se şi numise un director, secundat de un aparat administrativ mai numeros decât muncitorii care băteau nituri afară. Pe dactilografă au păstrat-o în slujbă, pe patron l-au trimis să se plimbe, nu i-au dat voie să ia nimic din noul avut al poporului, nici măcar stiloul uitat seara pe masă. Fiul, ofiţer scos la pensie odată cu reorganizarea armatei, deşi luptase şi în vest, înaintând până la Budapesta, avea un automobil personal, o rablă; l-au naţionalizat ca fiind al şantierului, dar nu i-au dat folosinţă, a ruginit în faţa biroului, cu geamurile sparte, cu canapelele luate, devenit adăpost pentru câinii vagabonzi de pe malul Dunării.

Altminteri naţionalizarea s-a făcut bine şi repede, până la prânz era gata în toată ţara. Industriile şi-au continuat lucrul, comenzi existau, mai toate în contul despăgubirilor de război datorate ruşilor; de unde de neunde, ministerele plăteau la timp şi muncitorimea a fost aşa zicând mulţumită, nu mai trăgea la jug pentru patroni, acum era ea stăpână pe toate.

Să judece economiştii şi oamenii politici, eu nu mă simt în stare, cum de s-a înfăptuit naţionalizarea atât de repede, iar azi, deznaţionalizarea dă mari dureri de cap cui şi-a propus s-o facă; îi vor trebui ani până să se pună pe picioare. Ce s-a pierdut şi mai ales, prin ce subterfugii nu s-a declarat falimentul ţării? Cum spuneam, nu vreau teorie, ci explicaţii. A circulat teoria, admisă chiar de adversarii sistemului, că socialismul nu poate da faliment, nici dacă se află în stare falimentară. În traducere, ar însemna că este posibil să trăieşti din pagubă. Sigur că se poate trăi, dar numai prin excrocherie; «cavalerii de industrie», expresie uitată cu totul în ţara noastră, trăiau din expediente, alt cuvânt ieşit din circulaţie; adică luând din stânga şi dând în dreapta, plătind o datorie ca să poţi contracta alta, mai mare. Am cunoscut şi eu asemenea oameni; unii o duc aşa până la moarte, sunt marii maeştri ai meseriei; altora li se înfundă mai curând sau mai târziu şi ajung în uşa bisericii, cu mâna întinsă, dacă nu

la puşcărie.

Cel mai mare maestru al vremii noastre a fost Uniunea Sovietică, de la care am luat şi noi lecţii. Poate în jurul acestei idei să se găsească răspunsul la întrebările puse mai înainte. Naţionalizarea s-a făcut repede fiindcă a fost ce să se naţionalizeze. Deznaţionalizarea merge greu, din cauză că lipseşte obiectul, sau e pus sub sechestru; trebuie răscumpărat înainte de a-l pune pe piaţă. N-o să fim noi mai puţin falimentari decât marele nostru maestru, care stă cu mâna întinsă, ca în uşa bisericii, spre lumea pe care se jurase s-o spânzure!

Secolul nostru, caracterizat de războaie şi revoluţii, de răsturnări care au pus temelia deasupra acoperişului, a fost, în pofida tuturor catastrofelor, un secol al ironiilor.

Planul Marshall, de pildă. Nu înseamnă că-l dezaprob, dacă îl socotesc o ironie. E o ironie ca după ce ai distrus o ţară, cu bune motive de altfel, să-i dai bani spre a se ridica din ruine. Sigur că gestul trebuie socotit creştinesc, dar în acelaşi timp rămâne ironic, cum am spus mai înainte; o ironie a soartei.

La 3 aprilie 1948, când Titus supravieţuia în vecinătate cu Olga, ea însăşi supravieţuitoarea unei tragedii de familie, planul Marshall intra în vigoare.

Era un general, cred că şeful de Stat Major al armatei americane în timpul războiului din Pacific şi din Europa. Zică cine ce-o vrea, dar eu am multă admiraţie pentru această Lume Nouă, o alcătuire eterogenă de popoare, cuprinzând nouă colonii sub dominaţie engleză; într-o bună zi, o zi minunată, ele s-au proclamat Statele Unite ale Americii şi – înfruntând numeroase vicisitudini, mai grele decât oriunde pe suprafaţa pământului – au devenit, în numai două sute de ani, ţara cea mai puternică din lume. Nu judec existenţa gangsterilor de toate felurile şi din toate straturile societăţii; nici situaţia negrilor, care, aduşi ca sclavi şi trecând prin toate suferinţele sclaviei, au astăzi o viaţă cum n-ar fi avut-o niciodată la ei în Africa.

Americanii s-au îmbogăţit muncind cu înverşunare, nu prin războaie, cum spun unii. Şi chiar dacă o fi adevărat că au ştiut să-şi scoată paguba, pe morţii lor din Pacific, din Africa, şi din două grele campanii în Europa n-o să-i învie nimeni. Viaţa omului nu are preţ, iar sângele nu se preface în aur, aşa pot să spună numai cinicii şi pizmaşii.

Marshall – desigur în înţelegere cu Casa Albă, cu trezoreria, cu Congresul şi neîndoios cu Pentagonul, ministerul de război adică – a girat un plan, căci de întocmit n-ar fi fost în stare să-l întocmească el singur, plan prin care America se angaja să ajute economiceşte ţările din vestul Europei, ruinate de război, ca să se redreseze. (Pentagon, cuvânt fără nici un înţeles războinic, vine, pentru cine n-a aflat încă, de la forma pentagonală a clădirii unde funcţionează ministerul în cauză.)

Unele ţări apusene au cam strâmbat din nas la această propunere, fiindcă adesea erau şi ele în situaţia de a primi ajutoare, şi apoi nu le convenea, şi nu socoteau moral să fie ajutată, ba încă fără zgârcenie, Germania, pe care abia o învinseseră într-un război aprobat de toată lumea liberă.

Până să ajung la faţa locului şi să văd cu ochii ce se clădise peste ce fusese distrus în bombardamente, imaginile dezastrului suferit de Germania mi le-a arătat cinematograful. Azi, imaginile acelea, neuitate, îmi apar ca fiind coşmarul unei minţi zdruncinate. O fabrică rasă de pe faţa pământului începe să fie pusă pe picioare, dar e descurajant de greu, e fără speranţă de-a reuşi măcar să se îndepărteze dărâmăturile. Şi când, între mormane de moloz, o maşină de presat tablă, o ştanţă încă fără acoperiş deasupra, este pusă în funcţiune, cu ajutor Marshall, primul ei produs constă în castroane de aluminiu, ca, înainte de toate muncitorii să aibă din ce să mănânce. Dar de unde mâncare? Apoi de unde, dacă nu tot din America?!

Am fost sceptic în anii aceia, ar fi trebuit să cred în minuni ca să-mi închipui o Germanie înviată; gândeam că vor trece

decenii până ca ea să lepede cârjele şi să meargă pe picioarele sale. Şi când colo, fabrica de castroane a început să facă automobile, în mai puţin timp decât îi trebuie unui şcolar să înveţe istoria ţării sale şi să afle cine a fost Adolf Hitler. Nu-mi aduc aminte în câţi ani şi n-am să caut acum în colecţia ziarelor, dar în orice caz Germania a depăşit repede standingul de viaţă al marii ţări de unde îi veneau ajutoare.

Marshall, ca militar ştia ce face, era nevoie de o Germanie puternică – şi pentru aceasta nu trebuia s-o înarmeze, cum au făcut alţii, în deceniul al patrulea, din 1933 până în '39. În loc de o linie fortificată, cu cazemate şi tunuri, era de ajuns ca vecinii din est să privească peste graniţă şi să le lase gura apă.

Prin una din cele mai mari monstruozităţi ale istoriei, Germania era despărţită în două şi până mai ieri aşa a rămas. Ce-a mai spumegat atunci Stalin, cât venin a făcut şi câte injurii a revărsat peste ţara care ajunsese cu armatele până la Stalingrad şi ar fi mers mai departe, să nu fi fost aliaţii. Pe Conrad Adenauer, conducătorul părţii vestice, îl făcea «slugă nazistă», fără să ţină seama că bietul om fusese adversarul lui Hitler şi zăcuse prin închisorile Gestapoului, care Gestapou nu era mai prejos decât brava Ceka a lui Djerdnisky, devenită mai târziu Kaghebe. (Statuia lui Djerdnisky, din faţa instituţiei creată de el, a fost dată jos abia zilele trecute, august 1991; dar iată că s-a întâmplat!).

În ce priveşte teama că Germania postbelică, prea mult ajutată, ar putea să devină cu timpul o primejdie pentru Europa, am o părere personală, pentru care pun mâna în foc, la nevoie. Este adevărat că ici şi colo, mai ales prin America Latină – nu toată, Doamne fereşte! – apar organizaţii nu neo-naziste, ci naziste pur şi simplu, cu uniforme, cu obiceiuri, cu portretul lui Hitler. Dar tot atât de adevărat este că zilele trecute, când au reînhumat osemintele regelui prusac Frederic cel Mare, fondatorul armatei germane şi al spiritului războinic, mulţimi de

oameni au manifestat împotriva acestei ceremonii care a fost, cred, doar un act de pietate. Germania nu mai vrea război, mi-am dat seama când, fiind acolo, am privit lumea cu luare aminte. Nu dau termene, secole sau milenii; toate câte s-au dat până astăzi, sunt ridicole, în plus sau în minus.

Omul care a murit în decembrie 1989, când se credea nemuritor ca zeii, îl mustra pe unul dintre miniştrii săi, venit să obţină câteva mii de dolari, pentru medicamente şi aparate medicale: «Nu-mi răpi timpul! Un om ca mine se naşte la cinci sute de ani o dată!» Nu mă opresc la cele câteva mii de dolari refuzate într-o vreme când pentru grandoarea lui se cheltuiau milioane. Uimitoare socotesc că este cealaltă cifră, din cale afară de modestă: cinci sute de ani! De ce nu două mii, ca de la el la Burebista?!

Antemergătorul nostru Camil Petrescu – sper să-l ştie şi generaţiile tinere, altfel ar fi trist pentru întreaga noastră breaslă – aspirant nu doar la gloria literară ci şi la titlul de profet al societăţii moderne, spunea că un anumit sistem politic preconizat de el, *neocraţia*, va guverna lumea cel puţin o mie de ani de aici înainte.

În 1918 eram copil, nu puteam să judec, dar oamenii clarvăzători ştiau că Germania lui Wilhelm al doilea, învinsă, va porni război, mai curând sau mai târziu, ca să-şi ia revanşa. Prevederea sa adeverit în două decenii.

Germania de astăzi nu mai vrea război, ştiu de la omul de pe stradă; spiritul războinic a murit odată cu Hitler. Zguduirea a fost prea mare ca să nu fi schimbat profund firea oamenilor. Exemple am dat în altă carte, no să le repet, îmi exprim doar încrederea. Fiindcă de astă dată poporul german a simţit ce dulce e pacea. N-o să se sature de bine, decât poate în altă istorie a lumii; nu dau cifre. Nişte generaţii viitoare vor revendica vreodată teritoriile din estul Germaniei cedate de Stalin Poloniei, drept compensaţie pentru partea răpită de el însuşi, la

estul celălalt? Până atunci, s-ar putea să nu mai existe graniţe. Pentru Konisberg, oraşul lui Immanuel Kant, poate vor găsi chiar polonezii o soluţie. Nici nu va fi greu, într-o Europă unită.

Breviarul istoric spune că planul Marshall se aplica numai în ţările vestice, adică dincolo de locul unde căzuse cortina de fier. Dar eu parcă îmi amintesc altfel, şi nu cred a mă înşela că ţara lui Beneş, Cehoslovacia, s-a înscris, sau a vrut să se înscrie pe listă. Atât că Stalin s-a zburlit şi intenţia s-a stins în faşă.

Pentru cine a avut norocul să se nască după aceste evenimente, este greu de crezut că ele au fost posibile, şi încă mai greu de înţeles. Planul lui Stalin, în opoziţie cu planul Marshall suna astfel: «Eu nu-ţi dau, dar nu care cumva să iei de la altul!»

Această vorbă ar putea să pară curată calomnie, dacă n-aş recunoaşte că ne dădea câte ceva. Dar ce ne lua în schimb, poporul n-avea de unde să ştie, nu se publicau statistici, nu se făceau obiecţii, ci dimpotrivă – se aduceau osanale. Iar popoarele din Uniunea Sovietică îşi închipuiau că rabdă de foame şi n-au nici de unele, fiindcă totul se trimitea în ţările-satelit, hrănite de Rusia. Într-o revistă umoristică a lor putea fi văzută o vacă, pe al cărui trup scria URSS, iar la ugerul ei plin se înghesuiau să sugă viţeii botezaţi Bulgaria, România, Polonia, Cehoslovacia şi Germania democrată. Iugoslavia cred că nu era reprezentată, tocmai atunci se stricase căruţa cu Tito.

Cine a fost Iosif Broz Tito nu trebuie să spun, chiar în primele pagini ale acestei cărţi am povestit despre vizita lui la Bucureşti, în decembrie, anul 1947, când Titus pleca la Constanţa, să fugă din ţară.

Nu ştiu dacă de la Bucureşti Tito s-a dus direct la Moscova; mai degrabă cred că nu, dar n-a întârziat prea mult, poate o lună sau două, fiindcă era încă iarnă în România, iar în Rusia şi mai şi – se cunoaşte diferenţa de climă dintre cele două

zone geografice.

Este posibil ca în relatările ce urmează să se strecoare câte o greşeală de amănunt, căci o parte a întâmplărilor le cunosc din informaţii personale, obţinute de la oameni care de obicei le ştiau pe toate, dar nu-mi oferă o garanţie oficială.

La Moscova se afla şi Dimitrof, conducătorul Bulgariei, vechi militant bolşevic, acuzat în procesul de la Berlin, ca incendiator al Reichstagului. Era o diversiune perfidă a lui Hitler, devenit de curând Cancelar al Germaniei şi dornic să obţină puteri depline, ceea ce a şi izbutit de altfel, deşi acuzaţia adusă lui Dimitrof n-a putut fi dovedită. Iar acesta a devenit o personalitate marcantă, erou al clasei muncitoare.

Dimitrof îi propunea lui Stalin o confederaţie a statelor balcanice, devenite republici populare, denumire greşită, cum am mai spus, fiindcă amândouă cuvintele definesc aceeaşi idee. Nu ştiu dacă era şi ţara noastră reprezentată acolo, probabil că da, de către Gheorghiu-Dej, dar n-am informaţii sigure. Cu atât mai puţin sunt sigur de atitudinea lui faţă de propunerea Bulgariei. Ce ştiu neîndoios, este că Stalin s-a făcut foc şi pară când a auzit una ca asta. Tito s-a înclinat cu supunere şi a plecat repede la Belgrad. Dimitrof în schimb, a vrut să stea la tocmeală: «să mă mai gândesc!» i s-a adresat lui Stalin. Iar acesta i-a pus mâna pe umăr, prietenește: «Bine, stai aici, să ne gândim împreună!» Dar şi poliţistul pune mâna pe umărul infractorului, când îl arestează.

Curând Dimitrof s-a îmbolnăvit, a zăcut luni de zile prin spitale, în Rusia, iar în ţara lui s-a întors cu picioarele înainte, o vorbă a poporului nostru; nu ştiu dacă la fel se spune şi în Bulgaria, dar fapt este că ajuns la el acasă şeful statului a fost dat jos din tren tot cu picioarele înainte, cum plecase şi de la Moscova, adică în sicriu, dacă e cineva care să nu fi înţeles vorba.

Am văzut în jurnalul cinematografic atât ceremonia plecării din Rusia, când Stalin şi-a luat rămas bun de la vechiul lui tovarăş, cât şi a sosirii la Sofia, unde Dimitrof a fost pus în mausoleu, de faţă cu o mare de oameni înlăcrimaţi. Gurile rele spun că odată cu sicriul Stalin a trimis bulgarilor şi nota de plată pentru îngrijirea medicală a răposatului şi alte cheltuieli prilejuite de boală. Pe Dimitrof n-am mai putut să-l văd la faţă, sicriul metalic cu ornamente bogate avea capacul pus, strâns cu şuruburi sau poate sudat, ca să fie închis mai ermetic. În schimb cu prilejul acesta l-am văzut prima oară mai de-aproape pe Stalin; filmat în preajma sicriului, n-au mai avut cum să-l înalţe şi am descoperit că gigantul era un omuleţ cu fizionomia cenuşie şi ştearsă şi cu pete de bătrâneţe pe obraji şi pe frunte.

N-a mai trăit nici el mulţi ani după aceea, dar avea încă destulă şiretenie şi chiar energie să bage frica în oameni. Iată însă că pe Tito n-a izbutit să-l înspăimânte când s-a stropşit la el, dimpotrivă l-a determinat să se răzvrătească şi să nu-i mai asculte cuvântul, ceea ce nu îndrăznise nimeni mai înainte.

La început Stalin crezuse că va fi destul să spună o vorbă ca Tito să se ducă de-a berbeleacul. «Mişc un deget şi Tito cade!» îl citează Hruşciov, în faimoasa demascare făcută în faţa a vreo două mii de comunişti din Moscova, bineînţeles după moartea generalisimului. Pornind de la acest cerc intim, ca să-l numesc aşa, cuvântarea, incredibil de virulentă s-a cunoscut mai departe, am citit-o şi eu, într-o broşură tipărită în Franţa şi groaza pe care am simţit-o a fost mai mare decât satisfacţia. Pe urmă Hruşciov a repetat totul în memoriile sale, răspândite în toată lumea. Incidentul cu Tito e floare la ureche pe lângă altele, dezvăluite acolo. «Stalin a mişcat două degete, continuă memorialistul, apoi trei, patru, cinci, şi Tito a rămas în picioare, îl înfruntase el şi pe Hitler, pe vremea când acesta cucerea Europa şi nici atunci nu se dăduse bătut, cum se ştie».

Stalin a fost silit să bea tot paharul cu sare amară şi n-a

putut face altceva decât să excludă Iugoslavia din Cominform, ceea ce însemna să-i ia lui Tito caii de la bicicletă – folosesc a doua oară această expresie, fiindcă nu se găseşte alta mai bună.

N-am să explic aici ce era Cominformul, nici ce fusese Cominternul, spaima capitalismului; Stalin îl dizolvase la începutul războiului, de hatârul aliaţilor, care altfel nu i-ar fi întins mâna, că nu era să-şi taie singuri craca de sub picioare. Dar hatârul n-a fost decât o şmecherie, dintr-o serie mai lungă; cine ştie despre ce-i vorba, să se intereseze, n-am intenţia să iau locul istoricilor.

Era în iunie 1948, ziarele au publicat lunga declaraţie a Cominformului, care îl făcea pe Tito albie de porci, că nu l-ai mai fi putut spăla cu toată apa Dunării, care curge şi pe la Belgrad. Dar învinuitului nu-i păsa, făcea baie în cadă cu apă parfumată. Numaidecât au început să curgă insultele, a fost admisă şi Biblia cu această ocazie, Tito a devenit Iuda, trădătorul. În afară de ce se scria în ziare şi se spunea la radio, erau pline şoselele cu panouri care îl înfăţişau pe trădător în cele mai infamante ipostaze, de pildă cu toporişca plină de sânge în mână şi cu mânecile sumese, ca să poată tăia mai uşor capetele.

Această campanie de ură furibundă n-a ostenit nici o clipă şi n-a încetat decât după moartea lui Stalin. Atunci Hruşciov a mers la Belgrad să ceară iertare şi să reia legăturile frăţeşti cu Iugoslavia.

Cum venise Hruşciov la putere am să spun mai târziu, când va fi timpul potrivit să vorbesc despre Beria. Mărturisesc că sunt foarte nerăbdător să ajung la capitolul acesta, dar mă înfrânez, fiindcă mai am de povestit multe până acolo.

De pildă, sunt sigur că istoria nu va înregistra acest detaliu, când Hruşciov a coborât din avion la Belgrad. L-a întâmpinat Iuda-Tito, aşa cerea protocolul între şefii de state. Tito se spălase de sânge şi aruncase toporişca, în schimb avea în mână microfonul, pe care l-a plantat în faţa lui Hruşciov, poftindu-l să

vorbească, iar acesta şi-a turnat la cenuşă în cap de am crezut că o să se sufoce. La sfârşit, a împins microfonul spre gazdă, care, după protocol, trebuia să răspundă cu urarea de bun venit, obişnuită. Însă, lăsând protocolul la o parte, Tito a împins microfonul cât colo şi l-a poftit pe oaspete la limuzină, fără nici o urare, cusut la gură. În alte împrejurări acest afront ar fi dat naştere unui conflict diplomatic. Dar Hruşciov trebuia să-şi îndeplinească penibila misiune, venise de bună voie la această Canosa care era Belgradul, încât a înghiţit găluşca de hrişcă râncedă, cum Stalin înghiţise sarea amară.

Iugoslavia mi-a fost o ţară simpatică din copilărie, când luase fiinţă, urmare a destrămării imperiului Habsburgic, cam odată cu întregirea neamului nostru, în România Mare. Mi-ar părea rău să se destrame astăzi, cum o destrămase Hitler în timpul războiului. Dar mai mult nu am dreptul să mă amestec, bate un vânt de libertate prin Republicile Federale, nu am să spun eu cum e mai bine, sunt destui arbitri calificaţi dar deocamdată echipele nu se supun, ca la fotbal. Război nu este, în schimb trag şi unii şi alţii. Sper că până să termin cartea, s-or termina şi cartuşele.

Cu ocazia vizitei la Belgrad, Hruşciov s-a oprit şi la Bucureşti. Ce-au vorbit la aeroport, oaspetele şi gazda, care era Gheorghe Gheorghiu-Dej, se poate afla din ziarele vremii. Ce-au vorbit pe urmă nu ştiu să fi aflat cineva. Ştiu în schimb că pe timpul ostracizării lui Tito, sârbii din Banat au avut de suferit, au fost ridicaţi de la vetrele lor şi duşi în Bărăgan, fără să aibă bieţii de ei vreo vină.

Şefii statelor care ţinuseră hangul lui Stalin cu prilejul gâlcevii au avut de suferit după împăcarea iniţiată de Hruşciov. Gheorghiu-Dej a rămas teafăr, dar nu cred că pe gratis. Tare aş vrea să aflu ce i-am plătit lui Tito pentru panourile cu toporişca şi pentru deportarea sârbilor din Banat, care însemna nu doar jignire, ci şi paguba materială, desigur că importantă. Se va

lămuri oare vreodată această tărăşenie? Ei, dar sunt de lămurit atâtea tărăşenii, unele chiar recente – şi tot enigmatice!

*

De ce a rămas 1948 un an nefast în amintirile mele? Dacă îi iau pe rând, toţi anii aceia au fost unul mai nefast decât altul. Anul 1948 e marcat însă de moartea lui Titus; prin ea mai pierd pe unul din fiii domnului Alcibiade; acesta, deşi mort încă din anii copilăriei mele, rămâne pilonul de sprijin al unei lungi cronici, unde am încercat să înfăţişez, cum am văzut şi am înţeles eu, acest sfârşit de mileniu, caracterizat de zbucium şi de grandoare. În afară de Alexandrina, de Odor şi de Trandafil, încă prezenţi în carte dar fără alt rol decât acela de a continua să trăiască atât cât vor avea zile, îmi mai rămâne să urmăresc destinul lui Tadeu, lăsat în umbră până acum, nu cu intenţie, ci datorită felului cum se angrenează el în povestire. Pe Tiberiu, deşi trăieşte chiar şi azi, când scriu aceste pagini, nu-l mai socotesc personajul meu, îl scot dintre ceilalţi, cu toate că va continua să ia parte la acţiune.

Dar, ca să ajung la Tadeu, trebuie să sfârşesc cu cele ce mai punctează istoria anului 1948, căci ultimul meu personaj va apărea în adevărata lui lumină şi îşi va juca rolul abia de atunci încolo.

La 5 februarie, încercarea unei lovituri de stat la Praga a fost zdrobită de comunişti, cu sprijinul subînţeles al ocupanţilor, care nu mai erau nemţii, ci ruşii.

Cehoslovacia, ca şi Polonia, nu era o ţară învinsă; fusese prima victimă a lui Hitler, în răsăritul Europei. Ca şi Polonia, nu avea de ce să fie ocupată. Dar, printr-o perfidie tipică, acceptată de cobeligeranţii apuseni din slăbiciune şi oboseală, ca să n-o numesc laşitate, ocupanţii se numeau aliaţi şi sub acest nume îşi impuneau sistemul, înăbuşind brutal orice împotrivire, cum s-a

întâmplat cu bietul Eduard Benes. Mulţi ani mai târziu acesta avea să-şi ia, slavă Domnului, revanşa post-mortem mai bine şi mai uşor decât putuse să spere cel mai optimist dintre oameni; printr-o «revoluţie de catifea», adică fără vărsare de sânge. Aşa s-a spus, dar e o ironie; nimeni nu s-a gândit cât sânge se vărsase înainte.

Fără legătură cu cele de mai sus, în martie 1948 în Cehoslovacia s-a făcut legea agrară. Statul a *cumpărat* moşiile mai mari de cincizeci de hectare, ca să împroprietărească ţăranii. Spun acestea, numai ca să facem comparaţie cu cele întâmplate la noi, cu moşiile şi cu moşierii.

O, burghezo-moşierimea, ce cal de bătaie! Şi împroprietărirea, ce farsă! În aprilie, cu trei luni înaintea noastră, în Cehoslovacia s-au naţionalizat întreprinderile cu mai mult de cincizeci de muncitori. Pot să nu repet că la noi s-au naţionalizat şi potcovăriile? Unde patronul bătea cu ciocanul, fiul cel mare bătea cu barosul, fiul cel mic prăftăluia cărbunii (adică îi stropea cu apă, să ardă mai bine) iar nevasta învârtea forja. Ptiu la dracu'n colo! cum ar fi spus baba Rada, care m-a crescut pe mine şi de care n-am mai pomenit din copilărie.

Din mai până în iunie, statul evreu, abia recunoscut şi încă neconsolidat, aflat în curs de înarmare, a fost în război cu arabii. Ben Gurion, preşedintele statului, a trimis-o pe Golda Meir în Statele Unite, să adune fonduri de la comunitatea evreiască, nu de la nevoiaşi, se înţelege, ci de la magnaţii finanţei. Era nevoie de vreo douăzeci de milioane de dolari şi în câteva zile s-a colectat de două ori pe atâta.

S-a scris pe larg într-o carte pe care am citit-o cu sufletul la gură cum a decurs a doua fază, mult mai dificilă, cumpăratul armelor, care trebuia să se facă în taină. Ciudat mi se pare că unele mari puteri, după ce votaseră la ONU înfiinţarea statului, acum voiau parcă să-l dea pe mâna arabilor. Am scris de mult că preceptele decalogului – aflate la baza moralei noastre,

construită prin educaţia individului şi apărată de legile statului – sunt încălcate tocmai de către stat în politică, fără nici un fel de scrupule. Cum a supravieţuit Israelul în aceste condiţii mi s-a părut un miracol. În realitate a fost o luptă curajoasă şi îndemânatică; nu spun disperată, fiindcă statul acesta nou n-a disperat nici o clipă. Fenomenul poate fi explicat prin milenii de pogromuri, culminate cu ultimul, al lui Hitler. În timp ce spiritul războinic al Germaniei se stingea, cum am susţinut mai înainte, se năştea altul, ca răspuns la o lungă suferinţă, care părea să fie perpetuă.

Odată cumpărate armele, prin misiţi internaţionali, urma dificultatea transportului, în calea căruia se puneau piedici peste piedici. Cum au fost învinse, pare de asemenea un miracol. Dar n-a fost altceva decât perseverenţă şi dibăcie. S-a apelat la orice mijloace, chiar şi la un barcaz de cincizeci de tone, când erau de transportat mii de vagoane. M-am referit la «Hercules», care la un moment dat urma să ducă arme în Israel, proiect eşuat, cum eşuase şi acela de a duce oameni. Poate şi aceasta să fi fost una din cauzele morţii atât de misterioase a lui Honoriu.

Israelul a câştigat războiul; cu toate că au murit oameni, a fost un spectacol; la el a asistat o bună parte din omenire.

Anul s-a încheiat cu Declaraţia Drepturilor Omului, votată de Adunarea Generală a Naţiunilor Unite. S-au scurs de atunci patru decenii şi jumătate pe toate fluviile şi mările lumii şi drepturile omului sunt încălcate ba ici, ba colo, fără ca vinovaţii să recunoască, ba dimpotrivă, susţinând că mai multă libertate decât la ei nu-i nicăierea. E inutil să dau exemple, cine suferă le cunoaşte.

În ce priveşte ţara noastră, am lăsat la urmă câteva date, nu pentru că le socotesc mai puţin importante, ci spre a nu mă supune cronologiei, ca la şcoală. Dacă nu m-aş răzvrăti măcar puţin împotriva rutinei, aş avea sentimentul unei constrângeri şi m-aş pierde pe mine însumi între paginile istoriei.

La sfârşitul lunii februarie a aceluiaşi an, 1948, mi-a atras atenţia o întâmplare, neimportantă pentru mine – eu, unul, nefiind implicat deloc în treburile statului, ci, dimpotrivă, privindu-le de departe, cu un ochi atent, neîncrezător şi ironic. Nu-l cunoşteam pe Lucreţiu Pătrăşcanu, ştiam că el semnase actul de la 23 august 1944, în numele partidului comunist român, ceea ce dovedea că altul mai reprezentativ nu se găsise. Mai ştiam că era nepotul lui D. D. Pătrăşcanu, un scriitor cu duh, despre care nu se mai vorbeşte, sau se vorbeşte pe şoptite, ceea ce urechea mea nu prinde. Nepotul unui asemenea om, adulmecat de mine în adolescenţă şi în prima tinereţe, nu putea să vină pe lume fără o zestre deosebită. Ce căuta acest intelectual printre cazangii de la atelierele CFR Griviţa şi activiştii veniţi de la Moscova?! Era de prevăzut că între el şi ceilalţi avea să se ivească o neînţelegere. Surprinzător mi se pare că Lucreţiu Pătrăşcanu n-a ştiut dinainte. Nu-i singurul care a sfârşit tragic din prea multă bună credinţă.

În februarie, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost demis din funcţia de ministru al Justiţiei. Nu ştiu cum a servit el Justiţia, ştiu în schimb ce tragică nedreptate i-a făcut aceasta; la timpul potrivit voi povesti deznodământul.

Fiindcă am pomenit de cazangii de la atelierele Griviţa, trebuie să adaug că printre ei era şi Gheorghiu-Dej, viitor şef al statului, adevăratul nume al funcţiei lui, ascuns sub acest titlu. Că s-a aflat în conflict cu Ana Pauker şi cu alţii veniţi de la Moscova, se ştie limpede, după cum se ştie şi urmarea. Dar iată o întâmplare fie necunoscută astăzi, fie uitată sau ascunsă. Nu era în 1948 ci mai devreme, poate prin 1946, vara, când au izbucnit incendii pe la diferite depouri sau alte întreprinderi ale Căilor Ferate. Nu-mi amintesc să se fi scris în ziare despre ele, ştirile au circulat din gură în gură, pornite de la oameni care nu erau duşmani ai partidului, nici ai poporului, interesaţi să

răspândească ideea de sabotaj, căci de altceva nu putea să fie vorba. Atunci s-a zvonit că Gheorghiu-Dej ar fi prizonier al Anei Pauker şi al partizanilor ei, care voiau să pună mâna pe posturile de conducere ale Republicii Populare Române. Prizonierul însă se bucura de popularitate, mai ales la calea ferată, unde lucrase, şi aşa începuseră sabotajele.

Sunt convins că n-au fost zvonuri, dar n-am o dovadă materială, ci doar pe cea istorică, survenită câţiva ani mai târziu, când conflictul lui Dej cu echipa de la conducere a devenit public, prin decapitarea Anei Pauker. (Decapitarea în sens figurat, desigur, dar trebuie să recunoaştem că, aşa cum se tundea, cu ceafa dezgolită, dizgraţiata avea un grumaz tocmai potrivit pentru ghilotină.)

Ceva în legătură cu acele incendii poate fi dovedit, numai că nimeni nu-şi dă osteneala, deşi ar fi datoria istoricilor. În sala Teatrului Giuleşti, patronat de calea ferată, s-a ţinut pe nepusă masă o adunare de partid, sau poate chiar una populară. Pe scenă, la tribuna îmbrăcată în pânză roşie au apărut membrii biroului politic, «cei şapte», printre care şi Gheorghiu-Dej, prizonierul. Vorbele care urmează sunt ale lui, nu ale mele. «Tovarăşi, a grăit el, se spune că aş fi arestat...» Şi, cu un zâmbet stânjenit, a arătat spre sine: «După cum vedeţi, sunt liber.» Eu nu m-aş fi lăsat convins numai cu atât, zace în mine un Toma Necredinciosul; sala însă a aplaudat şi pe urmă n-a mai izbucnit nici un incendiu la calea ferată.

A doua zi după demiterea lui Lucreţiu Pătrăşcanu s-a constituit Frontul Democraţiei Populare, ca partidul comunist să aibă o acoperire mai largă.

Din componenţa Frontului Democraţiei Populare, în afară de Partidul Muncitoresc Român, singurul cu drept să-şi spună cuvântul, mai făceau parte Frontul Plugarilor, născocit odată cu şeful, doctor Petru Groza, apoi Uniunea Populară Maghiară, căci

se găseau şi la unguri lichele, acestora adăugându-li-se toate organizaţiile de masă, adică toată suflarea celor aflaţi în «câmpul muncii». Rămâneau pe afară numai ostracizaţii, puşcăriaşii, între ei bineînţeles adversarii politici. Această uriaşă gogoaşă era manevrată de şapte oameni, între care cuvântul hotărâtor îl avea numai unul. N-am omis, am lăsat la urmă un partid fabricat la iuţeală, partidul deschis în primul rând intelectualilor. Din el făcea parte, cu un rol de frunte G. Călinescu, ceea ce nu mă împiedică să-i port în continuare o admiraţie uriaşă. Cineva i-a reproşat această adeziune iar el ia răspuns, ridicând din umeri a neputinţă: «Sunt prizonier; ce pot face?!» Toţi eram prizonieri şi dacă unii au izbutit să se ţină deoparte, înseamnă că nu atârnau greu în balanţă, altfel nu ar fi fost lăsaţi în pace. Nu-i nevoie, sper să-mi motivez admiraţia pentru G. Călinescu. Harurile lui erau atât de mari, că îi acopereau păcatele.

Acest cărturar original a fost propus să participe la alegeri pentru demnitatea de deputat la Brăila. Acolo l-am văzut, când a venit în propagandă electorală şi a ţinut conferinţă în sala Teatrului Comunal, unde n-am numărat mai mult de cincisprezece persoane. Nu din lipsa de popularitate a vorbitorului, ci pentru că micul partid era neluat în seamă. Să fi venit unul din «cei şapte», şi chiar următorii o sută în ierarhie, activiştii ar fi adus lumea cu frontul. Aşa înţeleg astăzi, după ce am trecut prin multe; atunci am făcut greşeala de a crede că Brăila avea o populaţie incultă. Este adevărat că o mare parte a ei era preocupată de negoţ, mai ales exportul de cereale care absorbea multă lume şi făcuse faima oraşului, socotit printre cele mai bogate din ţară. Dar tot de aici se ridicase un număr impresionant de oameni străluciţi, mari personalităţi în literatură, în celelalte arte, în cultură şi chiar în politica de pe vremuri.

Pe Călinescu nu l-a indispus sala teatrului, cum pe

Caragiale nu-l indispusese, odată, sala Ateneului, la fel de goală. Publicul fusese invitat la o conferinţă electorală. Timp de o oră şi mai bine, fără plan, fără notiţe, Călinescu a vorbit pe teme felurite, fără nici o legătură cu politica, despre Brăila mai cu seamă, deşi poate o vedea prima oară, demonstrând, pe lângă elocinţă, un spirit de observaţie aproape diabolic: el izbutise să descopere, dintr-o ochire, vechea opulenţă a oraşului, pe care o vedea până şi în clanţele uşilor, la unele case.

Ca să mă întorc la public şi la tehnica folosită în umplerea sălilor, am să povestesc cum odată, numai cu câţiva ani în urmă, am fost poftit la o festivitate oficială, comemorarea unuia din marii oameni ai ţării noastre, pe care autorităţile se socoteau datoare să-l cinstească, prin prezenţa câtorva demnitari de primă mărime. În faţa sălii aştepta un număr impresionant de oameni. Nu semănau însă cu publicul febril care se agită, întrebând în dreapta şi în stânga, sperând să găsească «un bilet în plus», la unul din acele spectacole sau concerte care atrag mai multă lume decât cuprinde sala. Oamenii, bărbaţi şi femei, stăteau în front, ca soldaţii. «Cei cu ei?» am întrebat pe un cunoscut care intra odată cu mine. Era versat în materie, m-a privit circumspect: făceam pe prostul? «Cum, nu ştii? mi-a răspuns, presupunând că sunt prost de-a binelea. Este rezerva pentru cazul că nu se umple sala!»

Sosisem cam târziu, sala gemea de lume, greu mi-am găsit loc pe o strapontină. Oamenii de afară, luaţi de la lucru, stăteau degeaba. Nu ştiu cât i-au mai ţinut, până să le dea drumul.

Cei care au fost invitaţi la congrese unde venea şeful statului, vor avea de povestit mai mult decât mine. Dacă îşi vor ţine gura voi povesti eu, cu altă ocazie, căci de aflat aflam, nu trăiam pe altă lume: vizita medicală a participanţilor, pionierii cu flori, dezinfectaţi şi ţinuţi la carantină. Spuneţi mai departe, am dat tonul!

*

La două luni după alcătuirea Frontului, s-a promulgat Constituţia ţării; cea dinainte nu mai era bună. Şi cea nouă ar fi fost acceptabilă, de ce să neg, chiar dacă era adaptată la politica vremii. N-aveam ce face, trebuia să ne supunem, dacă aşa ne recomanda toată lumea, chiar cei care ar fi avut datoria să ne scape, căci ei ne dăduseră pe mâna ruşilor, cu acte în regulă, călcând orice morală şi orice drept al omului.

Drepturile omului! Noua Constituţie le garanta, numai că în realitate ele lipseau cu totul, vorba lui Caragiale.

Odată cu promulgarea acestui act fundamental, s-a ales şi Prezidiul Marii Adunări Naţionale, avându-l în frunte pe profesorul doctor C. I. Parhon, părintele endocrinologiei româneşti, aşa cum l-au numit unii, specialist în prelungirea tinereţii.

Fac şi eu haz, dar nu pot să uit ce tristă a fost vremea aceea! Zeci de mii de oameni valizi, mii de minţi luminate, zeci de creiere strălucite zăceau – şi mulţi şi-au lăsat acolo oasele – în ocne, în puşcării, în lagăre de exterminare, sau la canalul Dunăre – Marea Neagră, cântat de rapsozi încununaţi cu lauri.

*

Când autorul real al cărţii vrea să-şi spună păsurile personale iar eu nu le cunosc prea bine sau nu mă încumet să le dezvălui, socotind că ar fi o indiscreţie şi, în orice caz rolul meu nu este acesta, atunci nu-l pot împiedica să mă întrerupă. sunt creaţia lui, depind de el la urma urmelor; poate oricând să mă elimine şi să-şi continue singur scrisul. Eu sunt un artificiu; creându-mă a urmărit să se detaşeze de sine, să nu se implice în acţiune şi să nu-şi spună direct părerile personale, căci este şi el subiectiv, ca toţi oamenii; prin mine încearcă să se obiectiveze şi

să nu facă o autobiografie. Deşi explicaţia aceasta poate să pară un artificiu, cititorul e dator s-o admită şi dacă se gândeşte mai bine chiar s-o creadă; căci astăzi multe soluţii artificiale sunt legiferate în lume.

La fel mă întrerupe când cunoaşte mai bine decât le cunosc eu unele întâmplări, sau observă că am înţeles greşit caracterul unor oameni. Recunosc că îmi iau câteodată prea multă libertate; când povestesc fapte de a căror desfăşurare nu sunt sigur, pun de la mine, preocupat în primul rând să nu-mi întrerup povestirea, căci s-ar putea să nu-i mai regăsesc firul şi s-o abandonez pentru totdeauna. Atunci el intervine şi restabileşte adevărul, apărându-mă astfel de reproşurile pe care mi le-ar putea face judecătorii scrierii mele.

Iată mai jos, în paranteză, o asemenea intervenţie, privind ceva la care nu m-am gândit mai înainte:

(După patruzeci şi trei de ani, unii din prietenii şi cunoscuţii mei, încă se mai lamentează că au pierdut moşiile sau moşioarele, fabricile, casele şi cocoşeii de aur, pentru care au făcut şi închisoare, dacă nu i-au predat la termen. Indiferent pe ce cale dobândiseră aceste bunuri, naţionalizarea lor a însemnat o samavolnicie, pe numele ei adevărat, jaf la lumina zilei. Recunosc că azi s-ar cuveni să li se dea înapoi totul, dar nu are cine şi nici n-ar avea de unde, decât poate o fărâmiţă din pagubă, aşa că degeaba se lamentează. Există o lege nedreaptă, totuşi admisă în natură, că lupul, după ce a înhăţat mielul, nu-l mai lasă din gură

Aceşti păgubaşi, care cred că mie nu mi s-a naţionalizat nimic, uită cărţile scrise de mine, care n-au mai putut să apară, plus cele pe care nu le-am mai putut scrie, în anii când mă aflam pe culmea aptitudinilor mele; ele au însemnat fiecare o moşioară, ba chiar un domeniu mai mare, căci se retipăreau una după alta, de mai multe ori pe an, aducându-mi recolte mai numeroase decât poate să dea pământul în clima noastră. Nu

mi-aş fi cumpărat latifundii, nici fabrici, nici case; aş fi vrut să am un automobil şi un avion pe care să le pot schimba îndată ce apăreau altele mai bune şi mai puternice. Iar achiziţia mea esenţială ar fi fost o corabie, să fac cu ea ocolul pământului, zig-zagând tot timpul, de-a lungul tuturor continentelor.

Am reprodus odată frumoasele vorbe ale unei doamne, poetă franceză deşi era româncă, pe care altminteri n-o simpatizez cu bune motive: «dacă unii oameni îşi pierd avuţiile fără să le regrete, dovedesc că meritau să le aibă».

Regret numai avionul şi corabia; şi totuşi, am avut dreptul la ele! Am călătorit cu avioanele şi corăbiile altora, am avut satisfacţii, dar m-a însoţit tot timpul un sentiment de frustrare; numai că nu mă lamentez – ar fi de pomană.)

Sunt simetrii în natură, pe care nimeni nu poate să le explice; cum să nu mă mire că un peisaj din Ucraina seamănă până la confundare cu unul de pe altă latitudine, la mii de kilometri distantă, în America de Sud de exemplu?

La oameni şi la alte fiinţe care se nasc generaţie din generaţie şi chiar la plante, simetriile sunt fireşti, prin genetică: fiul seamănă cu părinţii, de obicei le seamănă şi caracterul. Desigur, regula are excepţii, altfel cum ar fi fost cu putinţă ca dintr-un om ca domnul Alcibiade şi din Alexandrina să se nască doi monştri ca Toma şi Tiberiu, simetrici între ei şi fără nici o asemănare cu restul familiei?

O simetrie la fel de inexplicabilă o găsesc în destinul altor doi fii ai domnului Alcibiade, Tadeu şi Titus.

Întors din război, Titus îşi găsise soţia moartă în acele împrejurări teribile. Ceea ce îl făcuse ca după încercări supraomeneşti de a-şi continua viaţa, să şi-o curme singur.

Tadeu, care şi el luptase pe amândouă fronturile, întors acasă aflase că Frida, soţia lui, fusese ridicată şi dusă în Rusia; ca şi moartă, în condiţiuni probabil la fel de teribile ca Alga. Nu putuse să afle unde este, era probabil în Siberia şi, cu toate demersurile, n-o mai găsise. Aici destinul lui, frânt, se întâlnea cu al lui Titus, şi aşa avea să rămână, frânt pentru totdeauna.

Cel mai apăsător, fiindcă era nedrept şi ireparabil rămânea momentul când o văzuse ultima oară pe Frida şi se insultaseră unul pe altul, amândoi la fel de iresponsabili.

După ce se întorsese din Rusia cu divizia «Tudor Vladimirescu» şi rămăsese o noapte în casa Corneliei, unde locuia Alexandrina, Tadeu, în drum spre frontul din Transilvania se oprise la Sibiu, unde era refugiată soţia lui, Frida. Văzându-i uniforma, aceasta rămase stupefiată, şi în locul unui gest de afecţiune, şopti, printre dinţi, cu o revoltă

nestăpânită: «Te-am aşteptat doi ani ca pe Dumnezeu, şi acum vii în uniformă rusească?!»

Deşi stupefiat, Tadeu izbuti, la început, să se stăpânească. «Nu-i uniformă rusească, răspunse, arătându-i brasarda tricoloră. Şi nu am jurat credinţă lui Stalin, ci Regelui. Lupt ca să ne luăm înapoi Transilvania, cu mormântul tatălui tău, de la Cluj!»

O conexiune greşită în creier o făcu pe Frida să se poarte cum sigur nu ar fi vrut, dragostea cu care îşi aşteptase bărbatul se transforma într-o ură mai puternică decât dorul şi bucuria din suflet. Roşie la faţă, cu ochii ieşiţi din orbite, cu pumnii strânşi, rosti ca sub impulsul altei voinţe: «Trădătorule!»

Dacă Tadeu n-ar fi fost obosit de drum, de aşteptare, de suferinţa prizonieratului, dacă ar fi suportat câteva clipe nedreptatea, stăpânindu-se, ar fi căzut unul în braţele altuia, amestecându-şi lacrimile. Dar, excedat cum era de toate câte le îndurase, de un război care îi lăsase urme neşterse, cu un nou război în faţă, nesigur că se va întoarce încă o dată, îşi pierdu judecata şi, ajuns la paroxism scrâşni printre dinţi, cu o ură nu mai mică decât a Fridei: «Viperă nazistă!» Îi întoarse spatele şi ieşi trântind uşa, fără alt gând decât că salvarea lui ar fi fost să moară la prima întâlnire cu inamicul.

Era în ianuarie 1945, vacanţa universitară. Frida îşi pregătea cursurile pentru semestrul următor. Maică-sa, care se mutase şi ea la Sibiu, la câteva luni după ce murise tatăl fetelor, se ocupa cu gătitul, la bucătărie. Rămăsese numai cu ea; Greta, sora mai mică îşi pierduse minţile şi fugise cu nemţii, la sfârşitul verii trecute, când aceştia se retrăgeau, luptând ici-colo, fără convingere şi fără speranţă. Era îndrăgostită de un locotenent din armata germană; nu el o ademenise să-l urmeze, dimpotrivă, îi arătase ce o aşteaptă, căci războiul nu se terminase şi dacă se termina, iar ei doi scăpau cu viaţă, ce le rămânea să facă într-o

Germanie zdrobită? Dar ea se dusese orbeşte şi avusese mai mult noroc decât Frida; de curând aceasta aflase că trăieşte, la Bremen. Ce nu ştia Frida, sora ei era măritată, dar nu cu iubitul pe care îl urmase, căci el murise în ultimele zile ale războiului. Ajunse cu greu în oraşul lui, unde n-ar fi avut ce să caute, dacă nu o lua de nevastă tatăl mortului, om încă tânăr, a cărui nevastă murise la bombardament; el, aflat pe front în cea mai deznădăjduită fază a războiului avusese norocul să scape. Era blănar, îşi găsise prăvălia devastată dar, după un an de mizerie neagră izbutise să se pună pe picioare, iar acum, din ce în ce mai prosper, ducea o viaţă tihnită cu Greta, care ajunsese să-l iubească, îi făcuse copii şi era mulţumită. De familia ei, mama şi sora, aflase într-un târziu că fuseseră deportate în Rusia.

La Sibiu era nelinişte, războiul ajunsese departe, dar ruşii îi ridicau pe saşi, îi urcau în tren şi-i porneau într-o direcţie necunoscută, împreună cu toată familia, în afara copiilor sub cincisprezece ani, care rămâneau de izbelişte. (Acum, în Germania îi mobilizau chiar pe unii mai mici decât această vârstă, i-am văzut în fotografii, firavi că te prindea şi groaza şi mila, ei însă îşi bombau pieptul. Vai de lume!)

Era şi Frida neliniştită: pentru alţii, pe ea nu se putea s-o ridice, deşi avea o mamă de origine germană, care însă devenise româncă, prin căsătorie. Suferinţa ei adevărată pornea de la neînţelegerea cu Tadeu – se temea că va lăsa urme grele, dacă nu va duce chiar la despărţire. Regreta, fără însă a se socoti vinovată; era bărbatul ei, îl iubea, îi preţuia însuşirile şi îi tolera defectele, dacă putea socoti defecte sobrietatea lui şi cumpătarea; l-ar fi vrut mai exuberant, mai sociabil, mai deschis faţă de lume, să nu lase impresia că se socotea mai presus decât mulţi alţii, cum şi era de altfel, fără să aibă sentimentul superiorităţii. Tadeu ştia că oamenii sunt aşezaţi pe trepte diferite în viaţă, dar îi recunoştea fiecăruia dreptul la

individualitate deplină; treapta unuia nu putea fi comparată cu a altuia. La examene, când era nevoit să dea unui student o notă mai mică decât altora, nu îl punea mai prejos decât ei, socotea doar că sunt circumstanţe diferite, meritul lui era de altă natură decât aplicaţia pentru matematici.

Frida nu-i cunoştea aceste gânduri, care altminteri pot să fie eronate; importantă pentru mine rămâne ideea că Tadeu nu se socotea superior faţă de nimeni, după credinţa lui, fie ea aberantă; la un concurs universal, unde în balanţă s-ar pune toate meritele candidaţilor, inclusiv cele necunoscute lor înşişi, toată lumea s-ar dovedi egală. Eroarea lui Tadeu era modestia. Chiar dacă şi-ar fi dat seama, Frida tot nu putea s-o admită. Asemenea conflicte de conştiinţă se ivesc între oameni mult mai des decât îşi dau ei seama; fiindcă nu le dezbat, iar uneori nici măcar nu sesizează cauza nemulţumirilor mocnite în suflet şi ajung să se urască, fără să ştie de ce. «Nepotrivire de caracter» se spune, formulă folosită chiar şi în justiţie, la divorţuri. Dar în ce constă nepotrivirea, nu se întreabă nimeni. Între Frida şi Tadeu era într-adevăr o nepotrivire de caracter, e şi greu dacă nu imposibil să găseşti doi oameni cu caractere egale şi armonizate. Unii le învinge prin inteligentă şi raţiune, cum era cazul lor şi în acest fel ocoliseră neînţelegerea. Alţii recurg la divorţ, la adulter sau dacă nu au tărie şi înclinaţie pentru una şi pentru alta, trăiesc până la moarte într-o duşmănie ascunsă, cu izbucniri periodice, când dau cu vasele de pământ sau îşi sparg capetele. Cazurile de crimă nu le amintesc, dar sunt destule.

După plecarea lui Tadeu, Frida se întrebă dacă izbucnirea ei pornise dintr-un patriotism sincer. Nu cumva, sângele german care îi curgea în vine fără să simtă mai înainte, o inundase deodată, trezind în ea, fie şi subconştient, gândul că Tadeu îl trădase pe Hitler? Dar pe Hitler îl ura fără să fie sub influenta lui Tadeu sau a altcuiva. Lăsând la o parte atrocităţile lui continui, condamnate cu revoltă şi groază de toată omenirea, pe Frida,

legată cu trup şi suflet de pământul unde se născuse, o umpluse de umilinţă şi disperare ciopârţirea ţării noastre, samavolnicie criminală, al cărei singur autor era conducătorul Germaniei. Da, era singurul autor, fiindcă, indiferent de celelalte părţi implicate, numai el avea puterea să hotărască, nimeni n-ar fi îndrăznit să-i încalce voinţa.

Dar oare, acum, când nici nebunii nu mai puteau să spere în el, când cădea în prăpastie şi era scos din cauză, nu se născuse în ea, prin sângele ignorat mai înainte, durerea pentru înfrângerea Germaniei? Ţară a jumătate din strămoşii ei! Pe strămoşii ei îi trădase Tadeu, nu pe Hitler!

Oare nu acest gând, necugetat, impulsiv, inconştient, o făcuse să-şi insulte bărbatul? Pentru insulta lui nu-l mai condamna, felul cum îl întâmpinase ea îndreptăţea orice ripostă. Frida avea remuşcări, plângea nopţile, gândindu-se că îl făcuse să plece cu moartea în suflet. Şi acolo unde se ducea, putea să-l întâlnească moartea adevărată. Acum moartea din sufletul ei nu era mai mică. Şi nu ştia că în curând va veni şi la uşa ei cealaltă moarte.

Tadeu îi scrisese în mai multe rânduri. Nu o scuza dar voia s-o ierte; făcea parte din acea categorie de oameni, din nefericire prea restrânsă, care nu lăsa conflictele de conştiinţă nejudecate. Frida nu primi nici una din scrisori şi nici nu ştia unde să-i scrie, să-şi recunoască vina şi să-şi ceară iertare. Amândouă bunele lor intenţii rămâneau nerealizate. Singurele ştiri pe care le avea Frida, erau cele despre mersul războiului. Nu se dădea numărul morţilor şi răniţilor, comunicatele anunţau lupte grele, dar, după numele localităţilor eliberate, se vedea că frontul înainta, nu mai putea să fie mult până la sfârşitul războiului. Acum Frida nu mai aştepta altceva decât bunătatea soartei, Tadeu să se întoarcă, fie şi cu războiul din sufletul lui neterminat încă.

Aceste gânduri o stăpâneau în dimineaţa de ianuarie, când îşi pregătea cursurile, cu o conştiinciozitate amorfă, ştiind că

trebuie să-şi îndeplinească îndatorirea, dar fiindu-i indiferentă. Auzi, fără să le dea importanţă, paşi soldăţeşti pe stradă, greoi, neritmici; îi cunoştea, era patrula rusească, parcă neconvinsă de rolul ei, plictisită, dacă nu întâlnea oameni să le ia ceasul; oamenii învăţaseră, îşi lăsau ceasul acasă şi nu ieşeau pe stradă decât în plină lumină a zilei. Nu era atât jaf, cât o atracţie primitivă spre un obiect puţin obişnuit, care le trezea uimirea. Un ucrainean din nordul Basarabiei care, înainte de război îmi aducea lemne de la depozit, nu-şi putea ascunde extazul în faţa patefonului, când se întâmpla să-l găsească în funcţiune. Nu-l interesa ce cântă, aveam o muzică greu de înţeles pentru un om fără pregătire Îl auzea de la bucătărie, unde îşi bea ţuica, în lipsă de votcă pe care eu, unul, nu o cunoşteam decât din auzite. Era un om sfios şi plin de bunăcuviinţă, n-ar fi îndrăznit să-mi ceară una ca asta, dar văzându-i iluminarea copilărească de pe faţă, îl pofteam să intre în odaia unde se auzea patefonul. Intra smerit, se aşeza pe un scaun de lângă uşă, punându-şi sub bocanci şapca din cap, ca să nu murdărească parchetul. Să nu fi fost camionagiul care îl ajuta să arunce lemne în pivniţă iar acum îl zorea cu claxonul, să vină, ar fi stat aşa ceasuri.

— Asta e mare minune! spunea, când nu mai avea încotro şi se ridica să plece.

— Nu-i nici o minune, îi răspundeam, amuzat de bucuria şi uimirea înflorite pe faţa lui. E o maşinărie simplă, reproduce imprimarea de pe disc, nu se compară cu radioul care prinde sunetele din aer, pornite de la sute, de la mii de kilometri, din toată lumea.

— O, nu! se împotrivea ucraineanul, clătinând din cap, cu încăpăţânare, în deplină convingere. Radio are antenă, muzica vine pe sârmă; patefonul e mic, şi singur, şi cântă atât de tare!

Cam aşa justificau înclinarea ruşilor spre ceasornice simpatizanţii lor, căci se găseau şi din aceştia, mai există şi astăzi, privind stupefiaţi la cele ce se întâmplă în Rusia, care

încearcă disperată să se întoarcă la ce dărâmase cu şapte decenii în urmă. Fără să facă parte dintre aceştia din urmă, chiar şi Trandafil găsea motiv să-i scuze deşi chiar lui îi luaseră ceasul, pe stradă. El îmi spusese odată: «Ce vrei, sunt ca nişte copii. Cum să nu se minuneze că o maşinărie atât de mică poate să arate ora fără greşeală, de parcă ar avea un om înăuntru?!»

Zău, chiar aşa? Dar aceşti copii, în faza când se apropiau de Berlin, în camioane trimise din America, nu mai aveau nici o îndoială că erau primul popor din lume, în ce priveşte cultura şi civilizaţia, cuvinte pe care de altfel le confundau unul cu altul. Restul oamenilor de pe pământ şi mai ales din ţările apusene, se aflau la mii de kilometri în urmă, abia ridicaţi în picioare din starea lor primitivă. Aşa îi învăţase Stalin şi unii continuau să creadă, chiar după ce ne luau ceasurile. Pe cei dezmeticiţi, Stalin avea grijă ca odată întorşi din occident, să-i deporteze în Siberia, la reeducare.

Frida se ridică şi se duse să privească pe fereastră, fiindcă patrula se oprise la poartă. Erau vreo şapte inşi, cu pistoalele mitralieră atârnate de gât; li se spunea balalaici, după numele instrumentului mult iubit în Rusia, dar ferească Dumnezeu ce muzică scoteau pe ţeava! Cel din cap, împreună cu un civil, intrară în curte. Ceilalţi se rezemară de gard şi începură să-şi răsucească ţigări, în hârtie de ziar, cu mahorcă păstrată de-a dreptul în buzunare. Aveau grijă să nu rupă din ziar partea cu fotografia lui Stalin; ar fi fost crimă. Prin porumbişti, fără martori, se purtau mai puţin respectuos cu fotografia, în afară poate de cei fricoşi; nu mă gândesc la fanatici, într-o treabă ca asta fanatismul se uită.

E un risc pentru toţi oamenii mari ai zilei, ale căror chipuri apar des în ziare. Oare ei, când se admiră, nu se gândesc că uneori ziarele capătă întrebuinţări ignobile?

Pe civil, care intrase în casă cu şeful gărzii, Frida îl mai văzuse, dar nu ştia unde, probabil pe stradă. Citea un fel de

tulburare în ochii lui, care o priveau ţintă. Văzându-l aşa ţeapăn, rusul îl îmboldi cu cotul.

— Davai!

Tradus, în cazul de faţă ar însemna «Haide!» sau «Mişcă!»

— Unde este doamna bătrână? întrebă civilul, adresându-se Fridei în limba germană.

— Ce doreşti, Hans? Poţi vorbi româneşte! i se adresă mama Fridei, care tocmai venea de la bucătărie.

Hans însă continuă, într-o germană stricată:

— La mine pare rău pentru voi...

Privi spre rus, parcă temându-se că îi înţelege vorba compătimitoare; dar rusul nu înţelegea şi glasul tălmaciului nu avea un ton de compătimire; îşi înţelegea misiunea şi poate spera să aibă o soartă mai clementă. Ceea ce nu se adeveri, fiindcă după-amiază era şi el înghesuit în acelaşi vagon de vite cu Frida şi maică-sa şi cu alţi saşi, din tot oraşul.

Nici unul n-avea mai mult decât o valijoară şi nimeni nu ştia încotro merge trenul.

Despre aceste trenuri am aflat multe, dar toate s-au spus, nu ştiu dacă vreodată am să pot spune ceva în plus decât au spus alţii, deşi ar fi o datorie.

Unii din acei deportaţi s-au întors. Despre Frida şi mama ei nu s-a aflat nimic, sunt dispărute şi astăzi.

Cu toate sforţările, Tadeu n-a putut să afle nimic de soarta lor.

M-am străduit să scriu scurt şi cu sânge rece. Dar, sub aceste puţine cuvinte, se ascunde o uriaşă dramă colectivă, care îi priveşte nu numai pe saşii din Sibiu şi din toată Transilvania, ci şi pe românii din Basarabia, pe tătarii din Crimeea şi chiar pe ruşii de cea mai curată origine slavă.

Deportaţi au existat de când lumea şi în toate locurile pământului, dar nu cred să fi ajuns vreodată la proporţiile date de Hitler şi Stalin, acesta din urmă deţinând cu siguranţă

întâietatea, fiindcă a avut şi timp mai mult şi o ţară mai mare unde să-şi trimită dizgraţiaţii. Nici ţarii nu rămân mult în urmă – şi oricum, au renume. Am citit cărţi, am văzut filme, dar nimic nu mi s-a întipărit mai puternic şi înfricoşător în minte, decât *Pohod na Sibir*, cu gravura acelei grămezi de oameni, strânşi unii în alţii de par o singură fiinţă, osândiţii, târându-se prin zăpadă, cu lanţuri la picioare, aplecaţi înainte ca să înfrunte viscolul siberian care îi bate din faţă. Imaginea, memorată din cartea de cetire, nu-mi iese din minte şi rămâne teribil de actuală; în ea văd pe toţi deportaţii tarilor, ai lui Hitler şi Stalin.

Despre acel om n-am să vorbesc niciodată, fiindcă nu l-am cunoscut, iar cele auzite despre el, sunt controversate. A fost comandantul diviziei Tudor Vladimirescu, a luptat pe frontul de vest după ce fusese prizonier în Rusia, s-a întors cu decoraţii şi cu un braţ lipsă; drept răsplată, după război i-au dat funcţii oarecum importante. A fost, poate, un devotat al partidului comunist, din convingere, sau fiindcă l-a luat apa, ca pe atâţi alţii.

Îl amintesc, numai fiindcă prin mijlocirea lui, Tadeu a putut să ajungă în faţa Anei Pauker, care, fără să se ridice de la birou, l-a poftit să şadă:

— Ia loc, tovarăşe!

Această întâlnire a fost hotărâtoare în ce priveşte sfârşitul tragic al lui Tadeu.

Nu era primul lui demers. În luna mai 1945 când ajunsese la Sibiu, întors de pe front, îşi găsise casa părăsită, cu sigiliu la uşă. Nu era încă demobilizat, îşi luase douăzeci şi patru de ore învoire, apoi trebuia să plece la Bucureşti, unde era îndreptat regimentul lui, împreună cu toată divizia. Era nevoie acolo de unităţi militare verificate: Cât timp erau ruşii aici nu exista nici o primejdie pentru noua putere, totuşi, guvernul, cunoscându-şi nelegitimitatea voia să aibă în spate trupe româneşti, măcar de

ochii lumii.

Tadeu află de la vecini ce se întâmplase, erau patru luni de când Frida şi mama ei fuseseră ridicate şi duse în Rusia, nu se ştia unde, împreună cu saşii din tot judeţul, din toată ţara. Tadeu n-avea cheile, le aruncase pe jos în clipa plecării. Rupse sigiliile, sparse uşa şi intră în casă. După aceste gesturi hotărâte şi brutale se simţi deodată slab, neajutorat, singur pe lume; casa goală îi amintea de viaţa trăită împreună cu Frida, mai puternic decât dacă ar fi găsit-o pe ea acolo. Dar el era un luptător venit din război, unde înfruntase moartea încontinuu. Ce-avea de înfruntat acum nu putea să fie mai greu ca moartea; se terminase un război, începea altul, şi trebuia să-l ducă până la capăt, până o găsea pe Frida. În locul slăbiciunii dinainte, se născu în el înverşunarea. Lăsă uşa deschisă şi fugi la primărie, singura autoritate care ar fi putut săi dea vreo lămurire, după cum îi spuseră vecinii. Nu mai avea Jeepul, rămăsese aproape de front, zdrobit de o bombă. O parte din regimentul lui motorizat, se întorcea acum în căruţe. Până la Sibiu venise în maşina comandantului de divizie. De aici la Bucureşti trebuia să ia trenul, dacă mergea vreunul.

Primăria nu era departe şi nu se închisese încă; ajunse în fugă, urcă gâfâind treptele şi, fără să bată la uşă, intră în cabinetul primarului, aflat drept în faţă.

Primarul se ridică intimidat de pe scaun. Era un om distins, cu ochelari în ramă subţire de aur care îi dădeau un aer de om al cărţii, ceea ce şi era în realitate, doctor în ştiinţe umaniste de la Tübingen. Cu toată diploma nemţească ruşii nu-i făcură nici o şicană, era român de origine transilvană, adversar declarat al lui Hitler, fusese în lagăr tot timpul războiului, scăpase cu viaţă numai datorită autorităţilor româneşti care nu-l dăduseră pe mâna nemţilor.

Un om venit de pe front îi impunea respect, şi apoi, înfăţişarea lui Tadeu ar fi impresionat pe oricine; chipul lui,

mersul, gesturile erau ale unui om hotărât să dărâme toate zidurile din faţă.

— Deportările n-au depins de noi, îi explică primarul. Ni s-a cerut doar lista populaţiei de origine germană.

— Mama soţiei mele era într-adevăr de origine germană, dar născută în România şi măritată cu un român, luptător pentru alipirea Transilvaniei la ţara noastră, unul din autorii Memorandumului, pentru care a făcut închisoare. Iar fiica lor, este măritată cu mine. Am fost doi ani prizonier în Rusia, dar acum fac parte din divizia Tudor Vladimirescu, am luptat până în munţii Tatra. Am trei decoraţii ruseşti şi cinci citaţii pe corpul de armată. Dacă în aceste condiţiuni nu pot să obţin eliberarea soţiei mele, îmi lepăd uniforma şi mă întorc prizonier în Rusia.

Erau vorbe spuse la furie, nu le pot numi necugetate; furia e un mijloc de luptă împotriva samavolniciei, care nu poate fi învinsă cu raţiunea.

Un funcţionar de la oficiul stării civile, convocat de primar, aduse lista deportaţilor.

— Lista nu e făcută de noi, se explică el, într-un fel scuzându-se; e întocmită de politie, pe circumscripţii; noi doar am verificat originea etnică a celor în cauză. A fost numai o formalitate, fiindcă de câteva ori, când am avut de făcut obiecţii, n-au fost luate în seamă. Mulţi oameni au fost ridicaţi din greşeală.

— Greşeală! ricana Tadeu. Soţia mea e româncă, fiind măritată cu mine. Şi dacă n-ar fi fost măritată, tot româncă rămâne: mama ei a fost măritată cu un român, om cu vază. Şi în afară de toate, trăieşte de cinci generaţii în România.

— Domnule maior, interveni primarul, sunt din tot sufletul alături de dumneavoastră. N-avem însă nici o putere în această privinţă; ne aflăm sub ocupaţie rusească.

— De ce nu v-aţi dat demisia?

În loc să riposteze vexat, primarul răspunse cu un zâmbet

plin de amărăciune:

— Nu puteam decât să fac rău populaţiei. Comandamentul rusesc ar fi numit în locul meu un comunist fără simţire românească.

— Armata sovietică nu se amestecă în treburile politice ale ţării.

— Aşa vi s-a spus dumneavoastră, acolo! Aşa se spune la radio Londra. Dar faptele se petrec altfel.

Omul era mâhnit şi de bună credinţă, i se citea pe faţă, şi Tadeu ştia să descopere falsitatea oameni lor. Fu prima oară dezamăgit în convingerile sale. Fiindcă, la rândul lui, era şi el un om de bună credinţă şi nu făcuse nimic decât din deplină convingere. Nu mai ştia ce să creadă, cum să-şi explice. Oare fusese minţit? Şi dacă se încrezuse în discursuri ameţitoare, fusese naiv? Legat la ochi? Cu inteligenţa omenească anihilată? transformat în vită şi dus la abator, fără să ştie ce se întâmplă acolo?

Nu putea crede. Oamenii din faţa lui, primarul şi funcţionarul de la starea civilă erau mai prejos de fapte. Auzi un glas, al funcţionarului: şovăitor, vorbind parcă pe ocolite, nu înţelese ce voia să spună, vorbele se developară abia când ieşise în stradă, dar nici atunci nu le descoperi sensul, ca şi când nici nu ar fi avut vreunul:

— Soţia dumneavoastră nu a fost pe lista de la poliţie, nici pe a noastră. Abia după ce o luaseră ne-a venit o comunicare, de la prefectură, s-o înregistrăm ca deportată. A fost un denunţ, aşa se pare, dar de unde a venit nu se ştie...

Mult mai târziu aceste cuvinte aveau să revină în mintea lui Tadeu, dezvăluindu-şi sensul, şi trezindu-i o bănuială mai rea ca moartea.

Toate demersurile pe care le făcu mai departe, rămaseră fără rezultat. Merse la Bucureşti, la ministerul de externe, de interne, făcu memorii către comisia aliată de control, de unde i

se răspunse că era un caz de competenta comandamentului sovietic. I se spuse că aşa stând lucrurile, o singură persoană putea să-l ajute – şi aşa ajunse la Ana Pauker.

O cunoştea, venise de multe ori în lagăr, să recruteze voluntari pentru divizia Tudor Vladimirescu. Stătuse şi cu el de vorbă, îndelung, nu o singură dată; se mira că nu-l recunoaşte. Dar îl ascultă cu bunăvoinţă, după ce îl prevenise că nu-i poate acorda mai mult de cinci minute.

— Avem griji cu tonele, tovarăşe, şi pe toate le duc eu în spinare. Spune repede.

Lui Tadeu nu-i trebui nici un minut să spună; cazul lui fiind simplu, nu trebuia să pledeze, era vorba de a se repara o nedreptate evidentă. În timp ce vorbea se uita la interlocutoare; era altfel îmbrăcată ca în timpul războiului, purta o rochie neagră, care voia să fie sobră, dar îi dezvelea umerii puternici, parcă spre a se vedea ce poveri puteau să ducă. Avea, într-adevăr o constituţie robustă, care, împreună cu părul tuns pe ceafă îi lua orice urmă de feminitate, în pofida decolteului, destul de pronunţat chiar şi pentru o persoană cu mai puţine poveri în spinare. Întocmai cum am spus şi eu, mai înainte, Tadeu se gândea că grumazul ei era tocmai bun pentru ghilotină. (În ce mă priveşte, nu mi-am schimbat părerea nici astăzi, când ea nu mai trăieşte. Când o văd în fotografii, sau în filme de arhivă o proiectez imediat cu faţa în jos, legată pe bascula maşinii de tăiat capete.)

— Te felicit pentru decoraţii! spuse marea femeie, la urmă. Dar dacă vrei să le porţi cu demnitate, nu mai pomeni niciodată de soţia dumitale. Mă mir că ai putut să te însori cu un pui de năpârcă, o hidră fascistă, că altceva nu putea să fie, tovarăşe!

Tadeu se ridică în picioare, ascunzându-şi cu o forţă titanică sentimentele; nu se mai simţea om, părea făcut de piatră. În sufletul lui era un zbucium spăimântător: el însuşi îi spusese Fridei aproape aceleaşi cuvinte! Acum îşi primea pedeapsa?

Femeia îl privi cu admiraţie:

— Îmi pare bine că mai înţeles! Eşti un om demn de cauza noastră!

Când era la uşă, Tadeu îi auzi glasul, cu alt timbru:

— Stai puţin!

Se întoarse spre ea şi văzu că îşi netezea decolteul, în timp ce pe faţă îi apărea un fel de zâmbet:

— Tovarăşe maior, n-ai vrea să faci parte din garda mea personală?

*

Tadeu se întoarse s-o vadă pe maică-sa, la Ploieşti, în casa Corneliei. Acum abia avea să afle, cu un sentiment de teroare, amestecată cu propria-i zguduire, drama blestemată a lui Titus, care se întorsese cu o lună mai înainte. Titus era plecat la Iaşi, să-şi reia locul la catedră, dar nu aveau nici o ştire de la el. Era timpul când Titus, umblând din oraş în oraş, împuşcase, la adăpostul întunericului, soldaţi ruşi la colţuri de stradă.

Mă întreb şi astăzi cum suporta Alexandrina, fără să înnebunească, loviturile care se succedaseră, una mai zguduitoare ca alta de la moartea monstruoasă a lui Toma. Nu o cunoştea prea bine pe Frida, dar, spre deosebire de Despina, soţia lui Teofil cea «mult prea frumoasă», îi inspirase încredere şi simpatie şi îi fusese dragă, la fel ca Alga, pe care şi-o lipise de suflet la prima vedere.

Despre Despina nu mai ştia nimic. Teofil fusese arestat curând după detronarea Regelui, ca fost ofiţer în garda palatului. Fusese, dar luase parte activă la actul de la 23 august 1944, şi acum făcea închisoare, fără judecată. Cu toată rezerva pe care i-o inspira Despina, ar fi vrut s-o vadă şi s-o ajute, era soţia fiului ei, nu putea să se lepede de ea în aceste momente de suferinţă. Dar ea nu veni s-o vadă şi nici nu-i trimise vreo ştire.

Îi scrise, dar nu primi nici un răspuns; atunci îl trimise pe Tiberiu s-o caute la Bucureşti. Acesta îi găsi casa ocupată de o organizaţie de cartier a femeilor democrate; nimeni nu ştia ceva despre Despina.

În acel timp o mare parte din oameni trăiau într-o indiferenţă deplină unul faţă de altul, nu era un egoism nativ ci unul nou născut, datorită împrejurărilor; nimeni n-avea încredere în semeni; fiecare cu soarta lui, îşi spuneau, temându-se chiar şi de propria lor umbră.

N-am fost închis, nu toată lumea a fost închisă, nu cunosc viaţa din închisori decât din auzite, din ce-am citit şi în ultimul timp, din filme documentare, unde putem să vedem la faţă nu doar pe victime, câte au supravieţuit, ci chiar pe călăii lor, care în loc de pedeapsă primesc pensie, în dispreţul legilor, sfidând cu impertinenţă pe cine încearcă să-i întrebe ce au pe conştiinţă; dar după semne, aceasta le lipseşte cu totul.

Totuşi, cunosc închisoarea şi din propria mea experienţă, o cunoaştem toţi care n-am fugit peste graniţă: fiindcă întreaga ţară a fost o închisoare şi într-un fel am purtat chiar lanţuri, legate nu de glezne, ci de suflet. Îmi cer iertare dacă aşa mi-e firea; poate unii nu le-au simţit şi acum mă acuză de exagerare. Dar le-au avut, n-a scăpat nimeni, nici chiar cei care aveau puterea în mână, de la ultimul în nomenclatură, până la primul.

— Ce ai de gând să faci? îl întrebă Alexandrina pe Tadeu.

— Mă duc în Rusia, s-o caut. Nu mă întorc fără ea.

Trandafil, care era de faţă şi de obicei rar se amesteca într-o conversaţie, de astă-dată făcu un semn de exasperare:

— Nu-ţi dai seama că n-ai să te mai întorci niciodată?

— Ai fost acolo să vezi?

— Nu era nevoie să văd. Istoria partidului bolşevic mie destul ca să trag concluzii. Dacă ai avea răbdare să mă urmăreşti, aş putea să-ţi demonstrez matematic. Nu sunt amestecat în politică, dar o cunosc şi ştiu marxismul mai bine

decât îl ştia Marx însuşi. Cât despre comunişti, ei îl ignoră, deşi ţi-l pot spune pe dinafară. Ca să înţelegi ce se întâmplă azi în lume, e nevoie de o ştiinţă nouă: istoria-matematică. Ţine minte ce-ţi spun, când toate acestea au să treacă – şi mai târziu sau mai devreme, poate mult mai devreme decât îi dă cuiva prin minte, au să treacă – nenorocirea omenirii va fi că nimeni n-o să mai ştie ce s-a întâmplat, nu va putea să tragă o concluzie; lumea va fi ca o oaie rătăcită!

Noi, care am trăit într-adevăr momentul acesta, mult mai devreme decât sperau optimiştii, căci ceilalţi nu aveau nici o speranţă, nu ştim, într-adevăr ce s-a întâmplat.

Trandafil continuă:

— A venit un om, a făcut o teorie, poate fiindcă nu avea altă treabă. A venit altul şi a pus teoria în practică, nu prin forţa şi geniul lui, ci prin prostia oamenilor. Nu merg mai departe, dar gândiţi-vă că nu ştim ce s-a întâmplat cu istoria omenirii, din 1917 până astăzi. Ca să înţelegem, trebuie să recurgem la matematici.

Aici întrerup pentru un timp discuţia, pentru câteva reflecţii personale.

Nu multă lume a citit cartea lui Orwell, intitulată «1984», sugestie la data când, după previziunea autorului comunismul avea să cadă. Cei din jurul meu, care citiseră cartea odată cu mine, erau stupefiaţi de ororile petrecute în acea împărăţie imaginară, sub dictatura lui Big Brother, Marele Frate, care nu putea fi altul decât Stalin, cu ochi şi cu sprâncene. Eram uimit de stupoarea cunoscuţilor mei, fiindcă trăiau şi ei împreună cu mine, aproape întocmai ororile povestite în acea carte, poate mai palid decât în propria noastră experienţă. Dar acesta e harul literaturii, de a te face să te gândeşti la pătimirile altora, uitându-le pe ale tale.

Este adevărat că, scriind cartea înainte ca lumea să afle şi

să fie convinsă de cele ce se petreceau în Rusia, Orwell avusese darul previziunii, cel puţin faţă de noi, care eram la începutul calvarului; în schimb, ruşii îl trăiau din plin, chiar dinaintea lui Stalin, căci nici Lenin nu fusese mai blând şi mai puţin tiranic; era şi el mânjit până la coate de sângele poporului. De unde ştiam, căci eram copil pe vremea aceea? Păi auzeam ce spuneau alţii, care îi ascultau pe cei scăpaţi de acolo şi refugiaţi în Europa, mari duci şi mari ducese, generali, colonei şi alţi ofiţeri din armata ţarului şi multă altă lume, deveniţi chelneri la Paris, sau portari, sau lustragii de ghete. Iar peste ce auzeam şi poate n-ar fi fost de ajuns, simţeam o rumoare, un freamăt al lumii. Iar nu prea târziu, am citit cartea unui vechi militant comunist, care, într-o spovedanie amară povesteşte fără patimă dar şi fără să se ascundă după deget, tot ce a văzut acolo. Pentru mine, pe lângă alte experienţe, a fost învăţătura de bază cu privire la viaţa de pe Nistru.

Că îl ştia sau nu-l ştia pe Panait Istrati, o singură lacună are cartea lui Orwell. În imperiul lui Big Brother viaţa este organizată în aşa fel că omul nu poate face nimic, nici măcar dragoste, fără ca securitatea să nu ştie. Ea află nu doar faptele, ci chiar gândurile omului.

Ceva totuşi nu a fost prevăzut: paza portretelor din ziare.

Am spus ce poate păţi un asemenea portret: să fie mânjit cu necurăţenii şi aruncat în privată. Iată ce ştiu de la un gazetar aflat la Moscova în anii aceia: un moscovit s-a dus duminică la «dacea» lui de lângă Moscova. Dacă avea o «dace», omul nu era un fitecine. Şi vrând să facă exerciţii de tir, cu o puşcă de jucărie, care funcţionează cu aer comprimat, ceea ce nu te scuteşte să ai autorizaţia de port-armă, a făcut un cerc negru, iar în jur cercuri concentrice, pe o foaie de ziar, folosind-o drept ţintă. După ce a prins-o de trunchiul unui copac, a ochit şi a tras în ea câteva gloanţe, cu alicele. De aici începe nenorocirea: pe faţa cealaltă a ziarului era portretul lui Stalin. Un vecin a văzut,

şi-a făcut datoria cetăţenească să raporteze şi vinovatul a fost condamnat la zece ani lagăr de muncă.

În cartea lui Orwell, care ne-a îngrozit, nu se întâmplă aşa ceva. Ceea ce confirmă spusele mele de mai înainte, că literatura ne impresionează mai mult decât însăşi viaţa.

Anul care dă titlul cărţii este 1984, când, cum spuneam, autorul prevede că se va prăbuşi imperiul lui Big Brother. Întâmplător am citit cartea tocmai când imperiul ar fi trebuit să se prăbuşească; bineînţeles n-am fost dezamăgit, nici nu i-am reproşat ceva autorului; literatura rămâne literatură. În acel an, Orwell a fost sărbătorit, sau comemorat – nu ştiu dacă mai trăieşte – în toată lumea civilizată.

Trandafil nu-şi terminase de expus punctul de vedere, când pe uşă intră Odor. De obicei venea rar s-o vadă pe Alexandrina, la câteva luni o dată. Cornelia avea grijă de el, îi făcea curăţenie în cameră, îi spăla rufele, îi aducea de mâncare şi chiar îl bărbierea, rol pe care înainte îl avusese Dita. De la moartea ei, Odor nu mai ieşea din casă şi nu s-ar fi dus la bărbier pentru nimic în lume, se socotea mai presus de orice obligaţie lumească. De dimineaţă până seara, cât era lumină, scria noua lui filosofie, fundamental deosebită de prima, căreia îi închinase toată viaţa. Pe fereastra deschisă, aflată faţă în faţă cu fereastra Alexandrinei, auzise conversaţia şi acum venea indignat să-l combată pe Trandafil.

Conducătorii Rusiei, care făceau tatonări să se apropie de această lume, n-au avut încotro, l-au sărbătorit şi ei. Dar, au spus poporului, cu gura strepezită, că în cartea sa Orwell zugrăveşte... America; iar Big Brother nu-i altcineva decât... Ronald Reagan!

Ia staţi puţin! Cu aproximaţie de un an previziunea nu începe să se adeverească? Gorbaciov n-a venit la putere în 1985? Nu acesta a fost primul pas, şi cel decisiv, întru

dezmembrarea imperiului? Că Big Brother murise în 1953, nu are importanţă, la scara istoriei. Imperiul lui Alexandru cel Mare a dăinuit zece ani după moartea acestuia.

— Lumea noastră, obosită de câte filosofii, teorii şi comentarii s-au făcut în milenii pe seama omului, era pe cale să dispară, cum au dispărut atâtea civilizaţii, în aşteptarea acestui moment, care putea să fie un potop, un cutremur sau un război *ad utrans*, care nu s-ar fi sfârşit decât odată cu ultimul om de pe faţa pământului, m-am străduit, a fost raţiunea existenţei mele, să las o mărturie completă despre civilizaţia cunoscută de noi. Despre civilizaţiile dispărute nu avem mărturii, ni le închipuim prin deducţii şi presupuneri. Am socotit că o civilizaţie nouă, asupra căreia nu putem să facem nici o presupunere astăzi, n-ar înţelege nimic din faptele noastre, acestea fiind mai mult ca sigur de altă natură decât faptele unei lumi viitoare. Fiindcă viitorul va avea, indubitabil, una singură din formele posibile, de asemeni indubitabil, infinite. O singură şansă ar fi ca viitoarea civilizaţie să o cunoască pe a noastră, şi anume să i se dezvăluie, nu istoria, ci gândirea omului de astăzi. Iată ce m-am ostenit să pun pe hârtie, convins că o civilizaţie viitoare va putea, când va fi suficient dezvoltată, să descifreze scrierea mea în alfabetul latin, cu totul deosebită, bineînţeles, de scrierea lor, neimaginabilă. Şi iată ce fapt neprevăzut s-a întâmplat, frate: printr-un miracol căruia îi suntem martori fără să-l înţelegem, acea civilizaţie nouă s-a născut şi progresează înainte de a pieri civilizaţia noastră, învechită. Iar aceasta trebuie să dispară, e destinul tuturor civilizaţiilor; zadarnic ne-am împotrivi, civilizaţia nou născută trebuie s-o elimine pe a noastră, să rămână una singură. La acest fenomen asistăm astăzi. O, el nu vine de la Marx, cum spun apostolii lui, la fel de ignoranţi ca apostolii Mântuitorului. Fenomenul vine mult mai de departe, din Univers, locul de origine al gândirii şi al vieţii, căci întâi a fost gândire – şi pe urmă viaţă.

Se opri, parcă surprins şi extaziat de propriile lui cuvinte.

— Nu spun că elucubrezi, interveni atunci Trandafil. Teoria ta ar fi posibilă; ca s-o neg, ar însemna să refuz dreptul omului la gândire. Într-adevăr, o civilizaţie nouă se poate naşte, înainte de a dispare cea veche. Dar nu-i nimic nou în această teorie; ea nu-i altceva decât teoria evoluţiei, care la rândul ei nu-i altceva decât istoria omenirii. Greşeala ta începe acolo unde înlocuieşti evoluţia cu momentul prezent şi cu cel în perspectivă, revoluţia mondială, care în realitate nu-i decât o involuţie, vizibilă în tot ce se întâmplă la locul ei de origine şi tinde să se reverse asupra noastră, apoi să meargă mai departe. Nu ne îndreptăm spre o civilizaţie nouă, ci spre primitivismul civilizaţiei de astăzi; spre preistorie. N-o să ajungem însă acolo, slavă Domnului, vom face doar nişte paşi înapoi, mă mir că nu-ţi dai seama, se vede limpede: «noul» care ni se impune e mai rău în toate privinţele decât «vechiul» dinainte, începând cu mizeria materială a oamenilor şi înaintând spre mizeria spirituală.

Odor care asculta contrariat, cu gura căscată, căutându-şi replica, nu izbuti să scoată decât un sunet, începutul unui cuvânt încă nedefinit, când uşa se deschise şi intră Tiberiu, care curmă discuţia, fără să ştie în ce constase. Nu-l văzu pe Tadeu, adâncit într-un fotoliu, lângă Alexandrina, ci ochii i se opriră asupra lui Odor, care stătea în picioare, ocupând parcă toată încăperea.

De mult am avut această impresie, încă din copilărie, de la primele convorbiri cu Odor; atunci nu puteam să-mi definesc gândul, el s-a înfiripat cu timpul, până ce a devenit impresie: pentru mine, Odor, mai ales când vorbea sau se pregătea să vorbească, ocupa mai mult loc în spaţiu decât alţi oameni.

— De trei săptămâni n-ai mai venit la şcoala de partid! i se adresă Tiberiu, ignorându-i pe ceilalţi.

— Şi nici n-am de ce să mai vin! îi răspunse Odor. Am fost sârguincios şi am venit cu toată bunăvoinţa şi cu cele mai bine

intenţii. M-am luptat mai bine de patru luni cu dezamăgirea, am încercat să mă neg pe mine, socotind că sunt pervertit şi nu pot înţelege lecţiile voastre. Dar pe urmă nu am mai putut să-mi ascund adevărul, că sunteţi nişte proşti cu toţii, şi conferenţiarii voştri, şi ascultătorii.

— Îmi faci greutăţi! îl mustră Tiberiu. Îţi dai seama în ce situaţie m-ai pune dacă ar auzi un tovarăş părerile tale? Şi în primul rând, cumnată-ta, Ana Passionaria, care şi-a pus atâtea speranţe în tine!

În familie, Tiberiu continua să-i dea importanţă nevesti-si, dar la partid i-o luase mult înainte. Avansase şi ea, cei drept, era o persoană marcantă, dar el ajunsese vicepreşedinte al Consiliului judeţean pentru cultură. Nu avea încă maşină la dispoziţie, în schimb putea oricând s-o ia pe cea a Consiliului. I se spunea «tovarăşul Vice» şi acest titlu înlocuia chiar în conştiinţa lui numele propriu; parcă nu fusese niciodată «Tovarăşul Tiberiu»!

După admonestare Odor părăsi încăperea şi Trandafil ieşi după el, fără o vorbă.

Atunci Tiberiu îl văzu pe Tadeu, se repezi la el, îl ridică din fotoliu şi-l cuprinse în braţe, cu dragoste şi mândrie.

— Bine ai venit, frate scump! Ce mare noroc să avem un erou în familie!

Tadeu se desprinse din îmbrăţişare şi se reaşeză în fotoliu. Efuziunea lui Tiberiu îl stânjenea, cu atât mai mult cu cât avea sufletul zdrobit de amărăciune. Abia apucase să-i spună Alexandrinei nenorocirea întâmplată cu Frida. Iar Alexandrina nu întâmplător, aştepta o clipă mai potrivită, să-i vorbească despre moartea Algăi şi disperarea lui Titus; Tadeu mai avea o speranţă, s-o regăsească pe Frida; nenorocirea fratelui său rămânea definitivă.

Tiberiu luă un scaun, îl aduse mai aproape, se aşeză în faţa lui Tadeu şi de la înflăcărare trecu brusc la tristeţe.

— Îmi pare rău! spuse, plin de compătimire. Despre Titus părea că uitase, era cu desăvârşire indiferent la drama acestuia. Tadeu avu o tresărire:

— Pentru ce-ţi pare rău?

— Pentru Frida!... Sau n-ai aflat?

— Dar tu de unde ştii? Mama na ştiut nimic, până adineaori.

Descumpănit o clipă, alarmat într-un fel de tonul fratelui său, Tiberiu îşi veni repede în fire.

— N-am vrut să-i spun, ca să n-o amărăsc. Aşteptam să te întorci... Am avut greutăţi, m-au interogat, de ce n-am scris în autobiografie că am o cumnată nemţoaică.

— Mai întâi, nu era nemţoaică! ripostă Tadeu strângând pumnii.

Apoi se aplecă spre Tiberiu şi se uită în ochii lui, cu o privire bănuitoare:

— Şi apoi, de unde au aflat, dacă tu nu ai scris în autobiografie?

După o clipă cât rămase mut de surpriză, Tiberiu îşi reveni, avea un lung exerciţiu, şi răspunse cu naturaleţe:

— De la ei, de unde altfel! Ei află tot, nimic nu le poţi ascunde. Am avut noroc cu nevastă-mea; e bine văzută, ea m-a scos din încurcătură.

E greu să fii crezut, când nu crezi tu însuţi. Tadeu nu mai stărui, dar, după privirea lui rece, Tiberiu înţelese că avea o bănuială. Se ridică să plece, fără efuziunile de la început; neliniştea, dacă o avea într-adevăr, şi-o ascundea cu măiestrie. Tadeu rămase îndoit în bănuiala lui, care nu s-ar fi născut dacă nu i-o sugera chiar dialogul cu Tiberiu.

— Ce ştii despre Titus? o întrebă pe maică-sa, când rămaseră singuri. După câte ştiu, divizia lui s-a întors între primele, cu mult înaintea noastră.

— S-a întors, dar...

Alexandrina nu mai putu vorbi: o podidise plânsul.

Lui Tiberiu, tulburarea, atât de bine ascunsă, îi trecu până ce ajunse acasă, pe partea cealaltă a străzii. Fără această însuşire, de a privi cu nepăsare faptele cele mai grave, probabil nu ar fi avut o viaţă atât de ticăloasă. Ce se întâmplase cu Alga şi cât de cinic privise el această nenorocire nu-şi mai amintea nici când se pomenea numele lui Titus, a cărui viaţă, în vara anului 1945, era ca şi sfârşită. Îl găsi pe socru-său, maistrul Mustaţă, la bucătărie, făcând de mâncare la soba cu gaze de sondă, o înlesnire de care se bucura nu doar oraşul, ci şi satele din judeţ, pe unde trecea conducta. Se făcuse de mult noapte, era aproape zece şi Ana Passionaria încă nu venise acasă.

— Unde-i nevastă-ta? îl întrebă socrul pe Tiberiu.

— La partid, unde să fie!? răspunse acesta, cu ochii la oalele de pe sobă. Ai ceva gata? Mor de foame.

Ana Passionaria era într-adevăr la sediul partidului, în biroul primului secretar, dar avea altceva de făcut, nu ce îşi închipuia bărbată-su. Sau îşi închipuia, dar nu punea la inimă, dimpotrivă, se simţea la adăpost de orice neplăcere, nevastă-sa era o armură.

Primul secretar, nou în funcţie, venise în primăvară, trimis de la centru; fusese mai înainte într-un judeţ din Moldova unde se spunea că făcuse treabă bună şi lăsase o amintire frumoasă. Aici, de asemeni pornise bine, avea simţ de conducător, înţelegea uşor ce-aveau oamenii în minte, ştia pe cine să se bizuie.

Îl chema Gheorghe Buzatu, dar n-avea nevoie de nume, toată lumea îi spunea «tovarăşul prim», nu se putea face nici o confuzie, «prim» nu este decât unul. Cu atât mai bine; Buzatu pare mai degrabă o poreclă şi aş crede că nimeni nu se bucură să aibă un nume cu rezonanţă neplăcută sau cu un înţeles ruşinos, deşi cunosc câţiva care îmi dezmint părerea, fiind mulţumiţi că

îi cheamă aşa şi nu altfel. Altminteri, tovarăşul prim nu era buzat deloc, avea chiar un chip agreabil care atrăgea simpatia oamenilor, în primul rând, fireşte, pe-a femeilor. Ana Passionaria, care lucra direct cu el era însă impresionată nu de fizicul lui, ci de funcţie. În mod cu totul dezinteresat, nu urmărea să câştige nimic personal, se bucura să meargă bine partidul.

Fiind mult timp împreună, aplecaţi deasupra hârtiilor, grafice, scheme, cereri, adrese, plângeri, întârziind seara până ce plecau toţi activiştii, chiar şi uşierul, rămânând numai portarul, era firesc să se nască între ei o simpatie reciprocă. Pentru Ana Passionaria, nu era nevoie de mai mult.

— Tovarăşe prim, îi spuse într-o seară, privindu-l în ochi, fără sfială, sunteţi neînsurat şi ca om tânăr, poate aveţi trebuinţă de o femeie. Dacă doriţi, eu vă stau la dispoziţie.

Cât era el de prim, secretarul se intimidă când auzi această propunere, cu totul neuzitată. De altfel, Ana Passionaria, care nu prea avea cu ce să farmece un bărbat, îi fusese cu totul indiferentă în această privinţă. Oferta ei o făcu deodată interesantă; şi francheţea poate să fie un farmec. O privi din cap până în picioare, fără să vadă altceva decât că era femeie.

— Dar... dar eşti măritată! izbuti să răspundă.

— Eu, înainte de a fi măritată cu un bărbat, sunt a partidului. Pentru partid dau orice, chiar şi trupul meu de femeie, când trebuie.

Vorbea natural, nu cu neruşinare, fiindcă nu avea simţul castităţii, aceasta fiind o dovadă de înapoiere burgheză; nu se socotea deloc un fruct oprit, ca în Biblia religioasă. Biblia ei era Istoria Partidului bolşevic, cursul scurt.

Am spus Biblie religioasă, împerechere de cuvinte nepotrivită şi neuzitată. N-am vrut altceva decât să imit pe un ministru al culturii din deceniile trecute. Acel ministru era o femeie, nu atât de proastă pe cât lăsa să se creadă. De câte ori i

se cerea să ia o hotărâre nepotrivită cu canoanele, se prefăcea că nu înţelege; lumea o credea proastă şi treaba rămânea nefăcută. Ani în şir iubitorii culturii româneşti au stăruit pe lângă ea să aprobe tipărirea «Bibliei lui Şerban» (Şerban Cantacuzino, domnitorul) document fundamental al limbii române. De fiecare dată mormăia câte ceva, ocolind să spună «Nu», căci de «Da» nu putea să fie vorba, într-un târziu, strânsă cu uşa, a părut că vine acasă: «Care biblie, maică? Aia religioasă? Păi se poate?!»

De la o datorie de partid, Ana Passionaria ajunse curând la pasiune, prima oară în viaţa ei, consfinţindu-şi numele. Tiberiu nu era lipsit nici de dorinţă, nici de virilitate, dar preferinţele lui mergeau spre fetele de la stabiliment, de unde îşi luase până acum trei neveste. Pentru actuala lui nevastă nu simţea nici o atracţie, îşi exercita îndatoririle de soţ ca pe o corvoadă, mereu sub supravegherea lui Stalin, portretul de pe tăblia patului, care nu putea să-l încurajeze. Aşa că, nu trezise niciodată fiori prea puternici în Ana Passionaria.

Întinsă pe canapeaua de muşama din colţul biroului, numai cu fusta ridicată, era imprudent altfel, tovarăşul prim, o electriza de la prima atingere, fiind copleşită de importanţa rolului ei în clipele acelea, când în ea parcă îşi revărsa forţa întreg judeţul. Cu timpul prinseră curaj şi, aşteptând ora târzie când plecau toţi activiştii, începură să mai lepede câte ceva de pe ei, până ce ajunseră la pielea goală.

(Fetele de la stabiliment îşi ridicau numai fusta, ca să nu piardă timpul cu dezbrăcatul.)

Bineînţeles până să vină acea oră nu stăteau degeaba, se ocupau conştiincios de treburile partidului, rezolvau hârtii de tot felul, tovarăşul prim dicta dispoziţii iar ea le bătea la maşină, aşa că pe urmă puteau să se dezbrace cu conştiinţa împăcată. «Ah! tovarăşe prim! gemea Ana Passionaria, ajunsă la voluptăţi nebănuite. Mor, tovarăşe prim!»

Însă, mai curând sau mai târziu, se află. Peste două luni,

tovarăşul prim fu mutat cu discreţie în alt judeţ; rămase tot «prim» – avea pe cineva la centru.

Prestigiul Anei Passionaria nu fu ştirbit, dimpotrivă, tovarăşii o priveau cu mai mult respect decât până atunci. Iar ea nu fu dezamăgită, îşi făcuse datoria, de voluptate putea să se lipsească, aşa cum se lipsise înainte. Pe baza unor referinţe favorabile, noul «prim» o avansă, făcând-o şefa serviciului de cadre, post-cheie, într-un fel chiar mai important decât al primului, căci în mâna ei se găsea chiar şi dosarul acestuia.

În cele ce urmează nu voi da nume de oameni, socotindu-le inutile, căci nici nu erau numele lor adevărate, se înţelege de la sine. Faptele s-au desfăşurat pe o mare întindere a pământurilor noastre, la deal şi la munte. Ştiu de unele localităţi, sate din judeţele aflate de o parte şi de alta a masivului Făgăraş, dar socotesc inutil să le precizez; mă interesează numai ce s-a întâmplat acolo, istoria, fenomen în mişcare, nu geografie nemişcată, aceeaşi şi astăzi ca în timpul lui Decebal, decât că poate s-au mai tocit stâncile, iar râurile au mai ros pământul şi l-au dus la vale; oricât de puţin vizibilă ar fi lucrarea apelor, ele au făcut ca numai într-un secol, strămutând încontinuu mâlul, Delta Dunării să înainteze câţiva kilometri în mare.

La vremea faptelor, după război până în următorul deceniu, auzeam că în munţi se dau lupte între partizani şi armată. Ce erau partizanii, cuvânt popularizat la ruşi, în timpul războiului? Dacă Hitler ar fi eliberat colhoznicii, le-ar fi dat înapoi pământurile şi le-ar fi îngăduit să le muncească, plătindu-le pe urmă produsele, nu luându-le cu japca, oamenii nu s-ar fi ridicat împotriva ocupanţilor şi n-ar fi apărut partizanii. Mai înainte, aceştia s-au numit franc-tirori, civili înarmaţi care trăgeau în armata regulată, un patriotism de sacrificiu; odată prinşi erau împuşcaţi pe loc, într-un fel pe bună dreptate. Nu-mi amintesc ca vreo asociaţie umanitară să fi protestat, toată lumea accepta regula jocului.

Istoria partizanilor de la noi abia începe să se cunoască. Ziarele vremii minimalizau faptele, iar făptaşii se numeau bandiţi; scopul luptei lor se denatura prin nume. Unii au fost capturaţi, au urmat procese şi execuţii; în curând sper să aflăm tot adevărul, dar nu din ziarele acelor vremuri nenorocite. Împotriva lor se lupta cu arme automate, cu tancuri, cu tunuri şi nu lipsea nici aviaţia. Ei aveau câte o puşcă, un revolver, mai rar

un pistol mitralieră, şi greu îşi procurau muniţia. Atunci, cum au rezistat mai bine de un deceniu, când forţa trimisă asupra lor era copleşitoare? Doar pentru că mai presus de toate, ştiau pentru ce luptă, după cum ştiau că altă cale n-au decât să lupte până la moarte. Această idee este o forţă.

Determinantă în hotărârea lui Tadeu de a pleca în munţi, pare să fi fost soarta Fridei. Dar revolta mocnea în el dinainte, poate din vremea când făcea instrucţie în Rusia; nu putea să dea înapoi, fiindcă jurase. Şi apoi, îi rămânea speranţa că divizia lui, oricât de nefiresc alcătuită, avea să lupte pentru eliberarea Transilvaniei; deşi era doar transplantat acolo, el fără Cluj nu putea să trăiască.

Urmaseră umilirile şi nedreptăţile suferite pe front, din partea comandamentului rusesc, în pofida declaraţiilor de fraternitate. Românii erau *toleraţi* lângă armata învingătoare şi erau nevoiţi să plătească favoarea aceasta luptând în sectoarele cele mai grele, cu cele mai numeroase pierderi.

Am povestit în alt volum al acestei cronici o întâmplare din primul război mondial, dar mi-a tăiat-o cenzura. Şi atunci eram aliaţi cu ruşii. Cât şi cum au luptat aceştia se ştie. În Dobrogea n-au venit să ne sprijine, cum era convenţia şi, rămaşi singuri, a urmat dezastrul de la Turtucaia, cea mai tristă înfrângere din istoria războaielor noastre. Apoi, în Moldova ne-au lăsat descoperiţi în faţa lui Mackensen şi s-au dus să facă revoluţie. La acel moment se referea povestea mea interzisă de cenzură. O rescriu acum.

Într-un târguleţ din Moldova a ajuns într-o seară un soldat din armata rusească; îşi aruncase armele şi mergea către casă, rătăcit de regimentul lui, care se destrămase. Un grup de soldaţi români, încartiruiţi într-o brutărie care nu mai făcea pâine, l-au primit pe fugar în mijlocul lor; din ce aveau, din ce n-aveau, i-au

dat de mâncare, ba chiar şi o stacană de ţuică, apoi l-au culcat pe cuptor; făcuseră puţin foc, fiindcă venea iarna şi în brutărie era frig ca afară.

Dimineaţa rusul s-a pregătit de plecare. În uşă, unul din soldaţii noştri l-a bătut pe umăr, în semn de prietenie.

— Ruski, ruski, haraşo tavarăş!

La care, pribeagul, aşa cum putea să fie, ca vai de lume, a răspuns cu un zâmbet de indulgenţă şi de superioritate:

— Niet tavarăş! Ruski prătiector!

Mulţumim de protecţie; o cunoaştem!

Mai am în suflet un of vechi, pe care nu l-am putut spune la vreme. Ni s-a reproşat şi tot ni se mai reproşează că în 1941 nu ne-am oprit la Nistru, odată ce eliberasem Basarabia. Nu întreb de ce ne fusese luată, ci încerc să răspund de ce am fost nevoiţi să mergem mai departe. Într-un dialog prezumtiv, doi soldaţi români, ajunşi în cotul Donului, ceea ce, cu toată în-frângerea rămâne o întâmplare măreaţă, discută despre rostul lor acolo. Aşa am încercat să scriu într-o carte:

— Ce căutăm noi de-am venit tocmai aici, măi frate? întreabă unul.

Iar al doilea răspunse:

— Păi tu, dacă îţi fură viţelul din ogradă, îl fugăreşti pe fur numai până la poartă?

Sfătuit să renunţ la această replică am găsit o soluţie pe care o socotesc fericită, înlocuind-o cu acel «De!», cum răspund ţăranii lui Rebreanu când nu-şi pot spune gândul pe faţă.

Oare lumea înţeleaptă de astăzi, cu atâtea organizaţii de pace, a uitat cu totul legile războiului şi nu ne poate face un pic de dreptate? Păi dacă am greşit trecând dincolo de Nistru, de ce în vest nu ne-am oprit la vechea frontieră şi am ajuns până în munţii Tatra? Am lăsat în urmă Budapesta şi Pământul Ungariei? Şi, la o adică, de ce ruşii nu s-au oprit la frontiera cu Polonia, dacă îşi eliberaseră patria? O, eu ştiu de ce şi le dau

dreptate, aplicând logica soldatului de la Don, primul din neamul nostru ajuns atât de departe. După două milenii de creştinism şi civilizaţie să mai admitem că dreptate au numai cei puternici?!

Acestea erau şi gândurile lui Tadeu, care l-au determinat să-şi rişte viaţa într-o luptă fără sorţi de izbândă, împotriva împilării şi minciunii, tolerate de cele mai nobile puteri ale lumii. Deportarea Fridei n-a fost determinantă, decât în sensul că i-a lăsat libertatea de hotărâre. Poate prezenţa ei l-ar fi împiedicat să plece.

*

Ceva în acest episod seamănă cu unul petrecut doi ani mai târziu, plecarea lui Titus la Constanţa, cu intenţia să fugă din ţară. Povestesc faptele nu în ordinea desfăşurării lor, ci aşa cum am aflat despre ele, şi cum le cunosc mai bine. Cineva ar putea să spună că aşa nu îmi justific metoda de a scrie; că odată faptele descrise, în ordinea în care s-au impus singure, aş putea să le reiau, punându-le la locul lor cronologic. Admit că aşa ele s-ar urmări cu mai multă uşurinţă, n-ar lăsa nedumeriri cititorului. Îl rog totuşi pe cititor să mă urmeze şi câştigul lui va fi mai mare, căci va simţi participarea mea afectivă la fapte, făcându-le cu atât mai veridice cu cât îmi sunt mai legate de suflet; povestesc nu de pe marginea întâmplărilor, ci din miezul lor frământat şi fierbinte, implicându-mă în ele şi devenind astfel personaj în carte, chiar dacă încalc regulile, făcând dintr-un roman o confesiune.

Ca şi la prima lui venire, Tadeu nu rămase decât o noapte în casa Corneliei, dormind şi de astă dată în camera vecină cu a maică-si – dormind e un fel de a spune, căci chinuit de gânduri, nu putu să închidă ochii până ce începuse să se lumineze de ziuă. Atunci plecă pe furiş, fără să-şi ia rămas bun, nici măcar de

la Alexandrina. Nu era lipsit de sentimente filiale, dar hotărârea pe care o luase îl obliga să uite de ele, şi de orice altă vibraţie sufletească. Nu-i lăsă nici măcar un bileţel de rămas bun; în situaţia lui ar fi fost o deşertăciune, totul trebuia să devină uitare şi indiferenţă, căci renunţa la rostul lui de până atunci.

De curând am citit într-o revistă ilustrată, cu circulaţie mondială, descrierea unei catastrofe de aviaţie, însoţită de fotografii colorate de la locul dezastrului. Un avion de pasageri s-a prăbuşit de la nouă mii de metri, nu ţin minte împrejurările şi cauza, important este că a căzut şi au murit peste o sută de oameni. Nouă mii, sau numai cincizeci de metri ar fi avut aceeaşi urmare, cu deosebirea că sfârşitul ar fi venit în câteva clipe şi victimele n-ar fi supravieţuit zece minute, cu moartea în suflet – cam atât durează prăbuşirea unui avion, de la nouă mii de metri, nu-i o cădere fulgerătoare, cum poate îşi închipuie unii. În orice poziţie ar ajunge fuzelajul, aerul îi opune destulă rezistentă ca săi limiteze viteza de prăbuşire. N-aş putea să spun o cifră, fără teama de eroare; ce ştiu sigur este că un om, în cădere liberă, indiferent de înălţime, nu depăşeşte o sută şaptezeci de kilometri pe oră; poate ceva în plus, ceva în minus, după greutatea lui corporală şi felul îmbrăcămintei. Cred că regula, cu unele corecţii, se poate aplica şi avionului, în loc de zece minute, cum am spus mai înainte, prăbuşirea poate să dureze cinci minute, sau cincisprezece. Chiar în cazul celei mai scurte durate rămâne destul timp ca oamenii să se dezmeticească şi să se gândească la moartea lor iminentă. În afară de cei care au norocul să-şi piardă cunoştinţa.

Mi-am închipuit că în acest marş sigur spre moarte, nimeni nu se mai poate gândi la altceva decât că viaţa lui e irevocabil sfârşită. Cum ar putea un creier omenesc să raţioneze altceva?

Avionul nu a luat foc şi asupra unora dintre victime s-au găsit scrise, pe ce au avut la îndemână – un carton cu felurile de mâncare de la prânz, o carte de vizită, o foaie de blocnotes –

cuvinte de adio adresate familiei, sau prietenilor. Pe hubloul din dreptul ei o femeie a scris cu ruj de buze: «Ai grijă de copii. Te iubesc, Renee!» Înduioşător, cutremurător? Nu. Groaznic!

Înainte de a se sinucide, Titus a pus la cutia poştală două scrisori, una pentru Olga şi alta pentru Alexandrina. De vreme ce avea să dispară în neant, mai erau necesare? Moartea nu ne desparte de toată lumea?

N-am vrut să-i mai atribui lui Tadeu nici un fel de sentimente. Am vrut să fac din el un om fără suflet, o maşină condusă de o singură idee, incapabil să raţioneze în afara acesteia, căci pentru a raţiona e nevoie de mai multe idei, sau măcar de două, ca să poată fi puse în corelaţie una cu alta. Ideea lui Tadeu era *să se împotrivească*.

Divizia Tudor Vladimirescu rămânea la Bucureşti, guvernul se bizuia pe tancurile ruseşti şi pe trupele lor de ocupaţie dar nu era politic să recunoască; de aceea avea nevoie şi de regimentele noastre, să nu lase impresia că, odată războiul sfârşit, rămâneam o ţară dezarmată.

La opt dimineaţa Tadeu era la regimentul lui, căruia i se atribuise o cazarmă lăsată în părăsire; unitatea care o ocupase mai înainte, decimată pe front, se desfiinţase. Din a doua jumătate a războiului Tadeu ţinea locul comandantului de regiment, căzut în luptă. Aştepta să fie înlocuit şi să se demobilizeze. Ar fi urmat să se întoarcă la catedră; Universitatea era în curs de mutare, revenea la Cluj, de unde fusese evacuată cu cinci ani înainte, în condiţiuni dramatice. Această reparaţie, pentru care luptase, acum îi era indiferentă lui Tadeu, drumul lui mergea în altă direcţie.

Ca să nu bată la ochi, se interesă de instalarea oamenilor în cazarmă, o clădire veche şi dărăpănată. Apoi îi ceru ordonanţei care îl aşteptase la poartă, să-i facă rost de o raniţă şi să i-o aducă împreună cu lada lui de campanie, în odaia destinată să fie biroul comandantului. În ladă, pe lângă lucrurile personale,

avea un pistol mitralieră, capturat de la nemţi, împreună cu trei încărcătoare pline. După ce îi dădu liber ordonanţei, scoase pistolul mitralieră, îl demontă şi îl puse în raniţă, împreună cu încărcătoarele. Deasupra înghesui câteva cămăşi şi putină lenjerie. Restul avutului său de campanie îl lăsă în părăsire. Apoi îl chemă pe aghiotant, un locotenent, ofiţer de carieră şi îl vesti că va lipsi până luni dimineaţa. Era sâmbătă; pentru a-şi îndeplini planul îi ajungeau două zile. Ordonanţa îi duse raniţa până la gară, n-ar fi avut nevoie de ajutorul lui, dar era nefiresc ca un maior, în uniformă, să meargă cu raniţa în spinare. La Sibiu ajunse noaptea, merse pe jos până acasă; n-avea cine să-l vadă şi să se mire de raniţă. Era a doua noapte când nu putuse să doarmă; stătu cu ochii închişi, întins cu faţa în sus, pe canapeaua de la picioarele patului. Patul de zestre al Fridei! Nu înţelegea cum de nu-l luaseră; din restul casei lipseau multe mobile.

Când Frida se mutase aici, în toamna anului 1940, el era pe zonă. Venise într-o permisie de o săptămână abia de sărbătorile Crăciunului. Altă permisie nu mai căpătă şi pe urmă începuse războiul. Dar şapte nopţi dormise cu Frida în patul de alături. Da, şi? Nu simţea nici o emoţie.

Aşa mi l-am închipuit pe Tadeu în zilele acelea, străin de orice sentimente. E peste putinţă să schimb ceva, povestea s-ar destrăma – de pe acum mi se pare atât de firavă, că nu ştiu cum am s-o duc mai departe.

Nu avea de făcut ordine în hârtii, totul îi era indiferent, în afară de o idee cimentată în fiinţa lui: că e dator să se împotrivească.

Dacă este cineva prea tânăr ca să fi trăit faptele, sau prea bătrân ca să le ţină minte şi nu va înţelege la ce ţintea împotrivirea lui, o să afle din această carte, şi din altele care sper să se scrie, căci nu-i de-ajuns una.

Să-şi facă testamentul nu era nevoie, căci n-avea de dat decât viaţa, care nu-i o moştenire. Restul zilei aşteptă în casă;

dacă ar fi ieşit în oraş se putea întâlni cu vreun coleg de universitate, altă lume nu avusese când să cunoască, dar era bine să nu vadă pe nimeni. În timpul prizonieratului aflase cum se făceau anchetele; mulţi din camarazii lui, bănuiţi că ar fi săvârşit crime de război, fuseseră cercetaţi de serviciile secrete, supuşi la interogatorii zi şi noapte, mitraliaţi cu întrebări la care erau obligaţi să răspundă, chiar dacă erau absurde. Li se descosea toată viaţa, ce erau părinţii, ce rude aveau, ce prieteni, ce carte învăţaseră, ce făcuseră an cu an până la începutul războiului, iar pe front ce făcuseră zi cu zi, oră cu oră. Anchetatorii nu ţinteau atât să le descopere vina, cât să le afle complicii; de obicei, un om hărţuit în felul acesta, mai trăgea după el şi pe alţii, fără să-şi dea seama, doi, patru, zece. Era datoria serviciilor secrete, să nu le scape nimic printre degete, să meargă până în pânzele albe.

În această lume, din care am fost blestemaţi să facem şi noi parte, justiţia nu era chemată să dovedească vina inculpatului, ci inculpatul trebuia să-şi dovedească nevinovăţia. «Decât să ne scape un vinovat, mai bine să condamnăm o mie, fără vină!» Aşa suna principiul justiţiei sovietice, adoptat şi de ţările capturate, căci acesta este cuvântul, nu ţări prietene, sau înfrăţite, cum se proclama public. În Anglia, şi probabil nu doar acolo, dar nu citez decât ceea ce ştiu sigur, fiindcă am citit părerea oamenilor de legi din acea ţară, principiul era invers şi mi se pare de o umanitate ideală: «Decât să fie condamnat un om fără vină, mai bine să scape o mie de vinovaţi!» Cineva ar putea să spună că aşa se umple lumea de nelegiuiţi. Nici o grijă: nelegiuitul, nelegiuit rămâne, aşa că îi vine şi lui rândul.

Orice om pe care l-ar fi întâlnit Tadeu, putea să fie bănuit şi chiar acuzat de complicitate; un denunţător se găseşte totdeauna, într-o societate îmbolnăvită de suspiciune. Chiar şi ordonanţa care îi dusese raniţa la gară, chiar şi aghiotantul regimentului căruia îi dăduse instrucţiuni înainte de plecare puteau să fie luaţi la anchetă, nu se gândise, acum era prea

târziu, spera că oamenii îşi vor putea dovedi neamestecul.

Pe seară părăsi casa îmbrăcat în costum de schi, cu raniţa în spinare, cu un rucsac în mână; în el avea o flanelă de corp, încă un rând de lenjerie, pulovere şi o canadiană îmblănită. Aşa merse la gară, unde se urcă într-un personal de Braşov, care pleca peste un sfert de oră. Făcuse drumul ferindu-se, dar nu-l urmărea nimeni.

Ceea ce se întâmpla acum cu el seamănă cu ceea ce, peste doi ani avea să i se întâmple lui Titus, aşa cum se povesteşte în primul capitol al cărţii. În afară de orele zilei care sunt diferite, încolo totul se repeta, începând cu mobilul faptelor, care pentru amândoi era *împotrivirea*. Raniţa cu pistolul mitralieră îmi aminteşte de rucsacul lui Titus, cu vesta de salvare şi cu revolverul, ascunse sub lenjerie. Diferă numai cărţile şi proviziile luate de Titus. Tadeu nu avea nici o carte, şi nici un fel de merinde.

Nu cred într-o viaţă de dincolo, ceea ce ştiu câtă dezaprobare îmi va aduce. Dar punându-i pe cei doi fraţi în aceeaşi postură mi-a fost imposibil să nu mă gândesc la tatăl lor, domnul Alcibiade, cum în tinereţe luptase în Transvaal, «de partea cea bună», a burilor. Cu o viaţă de dincolo sau fără ea, am fost sigur că măcar în aceste două împrejurări, spiritul domnului Alcibiade veghea asupra fiilor săi, reînviat în propriul lor spirit, fără ca să-şi dea seama. Amândoi mergeau să lupte «de partea cea bună»; dar amândoi aveau să fie învinşi, ca şi tatăl lor, care însă supravieţuise ca, în afară de primii doi fii, Odor şi Toma, să mai aducă pe lume încă şapte, printre ei Tadeu şi Titus.

Trenul de Constanţa, luat de Titus într-o dimineaţă cu ninsoare deasă, era mai mult gol; atunci, în 1947, la câteva luni după stabilizare, lumea nu prea umbla pe drumuri. În schimb, în 1945, curând după război, dacă admitem că războiul se terminase deşi ruşii ne ţineau sub ocupaţie, oamenii forfoteau,

unii îşi aduceau acasă abia acum bunurile dispersate în timpul bombardamentelor, cei refugiaţi din faţa frontului se întorceau la locul lor de baştină, alţii umblau de colo până colo, căutându-şi alte rosturi dacă pe cele dinainte le pierduseră.

Când ajunse Tadeu în gară, trenul era atât de plin că abia îşi putu găsi loc pe scara vagonului. N-avea de mers mult, câteva staţii, douăzeci de kilometri, pe care un tren personal i-ar fi făcut într-o jumătate de oră. Acum îi trebui aproape două ore ca să ajungă la Avrig, unde mergea Tadeu.

În afară de lumea din gară, sosită odată cu el şi care se risipi repede, pe uliţele satului nu se vedea nimeni. Era ora zece seara. Dintr-o cârciumă cu obloanele trase se auzea chiolhan, nu era locul potrivit unde să ceară o informaţie. Desluşi glasuri de beţivi, în româneşte şi în ruseşte, fraternitate la băutură, care însă nu se ştie cum poate să se termine. Tadeu ajunsese destul de departe ca să se piardă în întuneric, când, în urma lui uşa cârciumii, oblonită, se deschise. În lumina care răzbea afară odată cu fumul de tutun, văzu un soldat rus care, după ce îşi lăsă udul în praful drumului, ridică balalaica spre cer şi trase un încărcător întreg în stele.

Satul avea multe uliţe, Tadeu nu ştia pe care s-o ia ca să ajungă la şcoală şi nici nu găsea pe cineva, să-l întrebe. Porni la întâmplare, sperând că va descoperi singur şcoala; avea destul timp până la ziuă. Nu mersese mai mult de cinci minute, când, din umbra unei porţi, cineva îl strigă cu jumătate de glas, mai degrabă în şoaptă:

— Hei, domnule, stai o ţâră!

Un om ieşi din umbră şi se apropie neîncrezător, cu o bâtă în mână. Nu părea agresiv, mai degrabă temător, se vedea după cum punea pasul.

— Nu ştiu cum să-ţi spun, domnule, sau tovarăşe, i se adresă lui Tadeu, când fu aproape. Nu te cunosc, nu eşti din părţile noastre, dar te-aş ruga, nu se întâmplă să ai o ţigară?

— Cine eşti dumneata? îl întrebă Tadeu, străduindu-se să-l vadă la faţă, în lumina slabă a stelelor, pe care rusul nu izbutise să le dea jos de pe cer, cu balalaica.

— Sunt caraula, răspunse omul, dar stau aici, pitit în umbră, nimeni nu îndrăzneşte să umble pe uliţă noaptea, nici măcar hoţii.

— Îmi pare rău, răspunse Tadeu. Nu sunt fumător. Poţi să-mi spui unde este şcoala?

— Care din ele? Sunt amândouă închise, le-au luat ruşii, cuartir, aşa se spune. Dar pe cine cauţi dumneata la şcoală?

Tadeu fu nevoit săi spună numele învăţătorului, era o imprudenţă, dar n-avea încotro. Sau poate îşi făcea griji de pomană, nu orice om este o iscoadă. Ştia că lumea din partea locului şi din toată Ţara Făgăraşului era cinstită şi curată la suflet.

Omul îşi strânse bâta sub cot şi îşi lovi palmele, cu bucurie.

— Dumnezeu te-a adus aici, domnule! Dânsul stă chiar la mine, şi e acasă.

Se întoarse, crăpă poarta şi pieri în curte, pe deasupra n-ai fi văzut porţile, erau înalte, între ziduri ca de fortăreaţă.

— Şi nu s-a culcat, spuse pe urmă, continuând să se bucure. Se vedea lumină la fereastră. Poftim, domnule, de intră. Rău îmi pare că n-ai tutun de-o ţigară

După cum se vede, am evitat să scriu numele învăţătorului, deşi, acolo unde este acum, nul mai pândeşte nici o primejdie – în anul următor a fost executat fără judecată, chiar în curtea şcolii unde îi învăţa pe copii nu doar să scrie şi să citească, ci şi istoria românilor, cum o ştia din alte vremuri. Într-o zi numele lui va fi cunoscut şi va sta scris pe monumentul eroilor care se va face în sat, poate în piaţa unde este şi bustul lui Gheorghe Lazăr, unul din primii învăţători ai noştri.

Era ofiţer de rezervă, fusese subalternul lui Tadeu, dar, rănit grav la trecerea Prutului, nu apucase să facă războiul mai

departe şi nu căzuse prizonier odată cu tot regimentul; avea un picior lipsă. Tadeu venise la el fără o înţelegere dinainte; nu avusese când, nici nu se gândise că într-o zi va avea nevoie de el. Îi cunoştea în schimb firea, sentimentele şi credinţa politică. Şi nu avea altă cale să ajungă în munţi, decât cerându-i sfatul şi ajutorul. Căci, aşa cum îl ştia, nu era omul să stea cu mâinile în sân, când mai sus, în Făgăraş, partizanii se luptau cu armata şi între două încăierări coborau în satele de la poalele muntelui, să ia merinde şi muniţii. Învăţătorul nu putea să fie străin de toate acestea.

Cunosc munţii Făgăraş doar cât puteam să-i văd din câmpie. O singură dată i-am trecut, cu maşina, pe şoseaua construită în deceniile apropiate; este, adică, una din operele socialismului. Nu vreau să fiu viteazul care se arată după război, să judec acest regim politic, condamnat azi de toată lumea şi criticat în gura mare, adesea de foştii lui adepţi; acestora le-a adus foloase iar astăzi se leapădă ca de Satana. De ce-aş mai da şi eu cu măciuca? Este destul una, la un car de oale. Dar faptele am să le povestesc, aşa cum le-am trăit eu însumi. Concluziile să le tragă alţii, dacă va mai fi nevoie de ele.

Piramida lui Keops, la vremea când s-a construit, a fost o stupiditate, o ambiţie a faraonului; astăzi,când s-a uitat câtă sudoare, cât sânge şi câtă suferinţă sunt îngropate în ea, o socotim una din cele şapte minuni din antichitate. Şi este! – recunosc înfiorat, cu inima strânsă, fiindcă sunt dator să-i recunosc preţul, să justific chinurile îndurate de sclavii care au construit-o, lăsându-şi anii şi viaţa acolo. Piramida lui Keops şi cele din preajmă, stupidităţi la vremea lor, astăzi sunt o mărturie a forţei omeneşti, supranaturale.

Dar ce va mărturisi şoseaua numită Transfăgărăşană, decât ambiţia şi prostia faraonului? Fiind imposibil să urce până la creastă, s-a făcut un tunel care străpunge muntele, la o înălţime unde zăpada nu se topeşte din toamnă până în miezul primăverii,

împiedicând circulaţia oricărui vehicul terestru. La ce foloseşte tunelul, dacă jumătate de an rămâne în părăsire? Iar şoseaua, părăsită şi ea, se mai şi prăvăleşte în unele locuri, luată de avalanşe, încât an de an trebuie reparată.

În ce scop s-a făcut această lucrare? Ca să degajeze şoseaua de pe valea Oltului? Nici nu poate fi vorba, de vreme ce luni de zile rămâne închisă. Şi cred că datorită serpentinelor strânse, nici vara nu e accesibilă marilor transportoare, din ce în ce mai numeroase.

Unii s-au gândit că poate a fost făcută în scopuri strategice. Haida de! Câte o bombă la cele două intrări ale tunelului, şi s-a zis cu ea! Sigur, ar fi fost bună în 1916, cu condiţia ca inamicul să n-o ştie; el s-ar fi aţinut pe valea Oltului, iar armata noastră, tupilându-se prin tunel, i-ar fi căzut în spate. Aşa da! Până la Sibiu rămânea o etapă de marş, iar la mijloc era Selimbergul, unde poate s-ar fi reeditat victoria lui Mihai Viteazu.

Trec peste eventuala utilitate turistică a Transfăgărăşanului. N-am întrebat un alpinist, să aflu ce părere are; s-ar putea ca şoseaua să nu-i facă plăcere. Îmi amintesc de unii oameni care îmi spuneau ce anevoios se urcă în Făgăraş, dar ce satisfacţie simt când ajung la creastă! Ce să mai cer părerea cuiva?! Alpiniştii nu vor folosi niciodată tunelul.

Acesta şi-ar fi găsit utilitatea piramidelor, fără să le atingă şi măreţia, dacă faraonul şi-ar fi făcut mausoleul acolo. Să fie depus înăuntru cu toată familia, cu toate bunurile agonisite pe când stăpânea ţara. inclusiv decoraţiile şi darurile expuse la vechea Poştă de pe Calea Victoriei, să-şi ia şi merinde ca să le aibă pe lumea cealaltă, apoi tunelul să fie zidit la amândouă capetele. Condiţia ar fi fost să nu moară iarna, când şoseaua triumfală zace sub zăpadă.

Nu mă rabdă inima să merg mai departe, fără să amintesc altă stupiditate a epocii. sunt probabil multe, nu le cunosc pe toate şi oricum nici una nu poate fi de proporţiile canalului

Dunăre - Marea Neagră.

Oamenii n-au astâmpăr, când nu se luptă între ei, fac război naturii, dar nu totdeauna câştigă. De pildă, seacă balta Brăilei, prielnică peştelui şi pun în loc porumb, căruia pământul fost sub apă nu-i prieşte. Adio mămăligă, adio saramuri de peşte!

Nu ştiu cât a suferit natura la Suez, la Panama, între Volga şi Don. Dar, cel puţin canalele săpate acolo, sau măcar unele dintre ele, s-au dovedit de mare folosinţă omului; din Mediterană în Oceanul Indian nu se mai ocoleşte toată Africa, pe la Capul Bunei Speranţe, din Atlantic în Pacific nu se mai ia în lung toată America de Sud, pe la Capul Horn, loc îngrozitor de trecere, mormântul multor corăbii şi vapoare.

Despre un canal de la Dunăre la mare s-a vorbit înainte de război, s-au făcut studii şi proiecte, apoi oamenii s-au lăsat păgubaşi, lucrarea ar fi fost costisitoare şi mai ales nerentabilă, chiar în cazul că nu înghiţea multe parale; adică nu merita să fie exploatată.

După război ideea s-a reluat şi în mare măsură s-a pus în practică, dar după câţiva ani s-a oprit peste noapte, fără nici o explicaţie. Şi numai cu puţin înainte, nişte oameni din conducerea şantierului au fost condamnaţi la moarte, pentru sabotaj, că treaba nu mergea bine; nu mergea, într-adevăr, dar de vină erau excavatoarele şi celelalte maşini, defectuoase, trimise de marea noastră prietenă şi protectoare, Uniunea Sovietică.

Însă începutul lucrărilor la canal, sfârşite atât de jalnic, a fost grandios, i s-au consacrat pagini întregi de ziar, a fost înflăcărată clasa muncitoare, s-au compus cântece, s-au scris poezii şi romane – toţi irozii şi rapsozii s-au luat la întrecere cu laudele. Nu-i învinuiesc prea tare, mai ales pe unii, găgăuţele, convinşi cu naivitate că va fi o mândrie pentru ţara noastră; sau cei luaţi de ape şi incapabili să se împotrivească. Au fost însă şi destule lichele, dornice doar să le fie bine, dând din coate să câştige premiile. Unul dintre aceştia, a urmărit să-mi facă rău,

vărsând venin peste mine, în dosul uşilor capitonate; se temea să nu-i devin concurent, deşi stăteam deoparte şi n-aş fi concurat pentru nimic în lume la asemenea întrecere. Câte unii mai trăiesc, ba chiar au glas să ne dea lecţii civice; alţii, după ce s-au ghiftuit bine au trecut în tabăra de peste graniţă, fără să le fie ruşine; şi, în sfârşit, o bună parte dintre ei s-au dus pe lumea cealaltă, unde scriu ode pentru Scaraoţchi.

S-a spus – şi se poate să fie aşa, dar n-am altă dovadă decât vorbe – că ideea Canalului a fost a lui Stalin, specialist în canale; voia să fie o diversiune, să distragă atenţia poporului nostru de la alte rele, şi, ca să dea două lovituri dintr-o dată, Canalul să devină locul de exterminare a burgheziei. Cuvântul, cal de bătaie în lupta de clasă, poate fi definit în mai multe feluri, după nevoie, în afară de o singură definiţie, cea corectă: că burghezia, bună sau rea, e fondatoarea societăţii moderne; ei îi datorăm cele mai importante înfăptuiri din ţara noastră, care au slujit şi clasei muncitoare şi pentru care a muncit ea însăşi, nu doar cu creierul, căci nu s-a dat în lături să-şi verse sudoarea frunţii.

Burghezi au fost şi profesorii şi inginerii şi avocaţii şi poeţii şi compozitorii împreună cu reprezentanţii tuturor artelor, care au spart stânca la canal, au săpat pământul şi l-au cărat cu roaba, nemâncaţi, chinuiţi de ger sau de arşiţă, batjocoriţi, loviţi, dispreţuiţi nu spun mai departe, fiindcă se înfioară pielea pe mine. Mulţi au murit cu târnăcopul în mână, alţii s-au întors acasă schelete. A murit multă burghezie, multă a îndurat chinuri mai grele decât moartea, dar n-a putut să fie exterminată; canalul a fost o nereuşită, în toate privinţele. E uimitor cu ce tenacitate supravieţuiesc şi oamenii şi popoarele.

Cu toţi cei cincizeci de ani de ocupaţie, cu toate deportările şi crimele, cu toate transplantările de populaţie rusă, cu toată interzicerea limbii române, basarabenii n-au pierit şi ies acum la lumină cu o forţă uimitoare, deşi credeam că n-au mai rămas în

viaţă decât convertiţii. Când am trecut pe acolo, în 1976, greu am găsit oameni să-mi vorbească româneşte, şi numai dacă nu ne spiona nimeni. Când am auzit în gară – la megafoane care anunţau plecarea sau sosirea trenurilor – limba «moldovenească» oficială, n-am înţeles un cuvânt şi m-a cuprins groaza că putea să fie atât de stâlcită şi că putea cineva s-o vorbească. Iar acum iată-i pe moldovenii de peste Nistru, care nu-s altceva decât basarabeni, ridicaţi în masă, cu tricolorul românesc şi cu bourul lui Ştefan cel Mare, vorbind la fel cum am învăţat eu să vorbesc româneşte de la mama mea: o limbă bogată şi pură.

Nu înţeleg ce l-a apucat pe faraonul nostru, autorul Transfăgărăşanului, să se întoarcă la Canal şi să reînceapă săpatul, deşi era imposibil să nu ştie cât de nefastă fusese prima experienţă. Nu mai era Stalin, să-l îmboldească, iar burghezia se dăduse pe brazdă, nu mai trebuia exterminată, deşi pe de altă parte se spunea că lupta de clasă nu se termină niciodată. E atât de uşor să spui vorbe şi atât de greu să le ştii înţelesul! Mâna de lucru, gratuită, a fost a soldaţilor. Nu mai era vechea armată, numită a chiaburilor, dacă o mai ţine cineva minte, care nu făcea instrucţie, ci doar munci neplătite; cum să-i pui arma în mână unui duşman al poporului?!

Au muncit sute de mii de oameni, miliarde, triliarde de ore, din voinţa unuia singur, a cărui inteligentă era viclenia, altă forţă nu avea, decât încăpăţânarea. În copilăria mea, unui asemenea om i se spunea capsoman, vorbă uitată, deşi ar avea multă utilitate şi astăzi, când există atâţia capsomani, că mi-e frică, de vreme ce mulţi din ei ne ţin soarta în mână.

După ani de muncă istovitoare, Canalul a fost gata, odată cu portul care s-a făcut în gura lui la Marea Neagră; diguri hâde, de-au sluţit litoralul, la Eforie, şi-au acoperit priveliştea spre nord, până atunci atât de naturală şi de frumoasă. Era sau primăvară, sau toamnă, nu mai ţin minte, vreme mohorâtă, cu

burniţă rece, când faraonul, după ce tăiase panglica s-a urcat în vaporaşul împodobit cu marele pavoaz, să-şi vadă opera şi s-o inaugureze, împreună cu suita care o avea în frunte pe faraoană. Pe amândouă malurile fuseseră înşiraţi supuşii, zeci de kilometri, populaţie adusă cu anasâna să aclame şi să strige ura. Printre ei se aflau soldaţii care munciseră şi, ce-i mai rău, copii de şcoală, pionieri cu cravată roşie, fără să ţină nimeni seama că, la vârsta lor fragedă, îmbrăcaţi subţire şi stând ore în şir să aştepte feluca imperială, bătuţi de vânt şi de burniţă, puteau să se îmbolnăvească.

Am fost o dată cu vaporul de la Agigea, portul la mare, până la Murfatlar, loc renumit pentru podgorii, unde în copilăria mea se făceau vinuri de soi, nu falsificate ca astăzi, pentru prostime. Foarte aferat, comandantul portului spunea că aşteaptă să vină de la Năvodari un convoi de vase iugoslave, încărcate cu îngrăşăminte sau poate produse petrochimice şi să meargă spre casă, folosind canalul, până la Dunăre. Or fi venit, n-or fi venit acele vapoare, eu nu le-am văzut nici la ducere, nici la întoarcere. Între timp, la televizor ni se arătau instalaţiile ecluzei de la Agigea, iar comandanţii raportau despre mii sau zeci de mii de tone care treceau pe acolo, zilnic.

O bună parte a canalului, de la Agigea la Murfatlar străbate înălţimi care de jos par ameţitoare. N-am stat să fac o socoteală, am estimat însă că se săpase pământ şi piatră, miliarde de tone şi mi s-a făcut milă de mine că mi-a fost dat să văd cu ochii ce muncă se făcuse acolo – şi cât era de inutilă! Cu energia şi cu banii zvârliţi pe apă s-ar fi putut face zeci de mii de apartamente, mii de şcoli şi sute de spitale.

Deşi, aşa zisul Canal era dat în folosinţă, taluzurile înalte nu erau consolidate, se experimentau pe ici pe colo felurite procedee de a împiedica ploaia şi apele venite de pe podiş să ducă pământul la vale şi să înfunde Canalul. Mai era mult de muncă şi nu muncea nimeni, dacă serbarea se terminase. Fără să

producă nimic, Canalul avea să înghită încă mulţi bani ca să existe, fie şi de pomană – din el nu s-ar putea face nici măcar mausoleu, ca din tunelul Transfăgărăşanului.

Când s-a pus la cale importul minereului de fier necesar metalurgiei mamut de pe malurile Dunării, provenit tocmai de la capătul celălalt al lumii, din Australia, partea română, reprezentată de faraon în persoană, mereu dornic să călătorească şi să fie primit cu onoruri, a pus condiţia tot atât de copilărească pe cât de ridicolă, ca din Marea Neagră produsul să ajungă la Dunăre pe Canal şi preţul acestei operaţii caraghioase să îl suporte furnizorul. Canalul trebuia negreşit să-şi dovedească utilitatea şi să ne îmbogăţească.

O utilitate parţială şi temporară pare a-şi găsi astăzi (octombrie 1991) datorită eşuării unui cargobot rusesc pe canalul Sulina, care a închis navigaţia, paralizând unele transporturi pe Dunăre. Dar accidentul rămâne accident, deci nu putea să fie prevăzut când se punea canalul în lucru şi astfel nu contribuie cu nimic la reabilitarea defunctului.

Cuvântul inutilitate m-a dus de la Transfăgărăşan la canalul Dunăre - Marea Neagră. Mă opresc aici, deşi despre inutilităţi s-ar putea scrie o carte întreagă, sau chiar mai multe. Între cele două de mai înainte, oricât ar fi ele de distanţate geografic, există şi o altă legătură directă: o parte din partizanii care au luptat în munţi, prin locurile unde avea să se facă transfăgărăşanul, au ajuns la canal; acolo mulţi din ei şi-au lăsat oasele. Alţii au murit în luptă, pe lângă cei care au fost executaţi pe loc, fără judecată.

Istoria acestor fapte nu s-a scris încă; abia acum au început să se adune mărturii, greu de obţinut, fiindcă puţini participanţi au rămas în viaţă. Ceilalţi au murit de glonţ sau de cazne, iar altora li s-au sfârşit zilele de bătrâneţe, căci dacă aveau atunci patruzeci de ani, putini ar fi ajuns la şaptezeci, după o viaţă de

zbucium; doar o mână de oameni mai trăiesc astăzi, după patru decenii – şi aceştia sunt martorii.

La vremea lor faptele au fost ascunse cu grijă, se zvonea că în munţi se dădeau lupte, rar se publica o ştire laconică şi bineînţeles denaturată, alcătuită mai mult din injurii. Era imposibil să ne închipuim proporţiile acestei rezistenţe, greu de organizat, lipsită de arme, de muniţii, de îmbrăcăminte şi de merinde şi care, expusă în toate direcţiile avea de înfruntat o armată întreagă, cu toate mijloacele de luptă, chiar tunuri şi aviaţie.

Ştiam că au fost procese, unde se judecau cu uşile ferecate; partizanii, putinii câţi asistau la ele, personal judecătoresc, avocaţi şi martori îşi ţineau gura, altfel îi aştepta soarta osândiţilor. Acestora nu li se spuneau decât tâlhari şi bandiţi, de parcă ar fi făcut jaf la drumul mare. Mult mai târziu, unii din cei închişi pentru felurite motive au îndrăznit să spună că printre ei erau şi unii care luptaseră în munţi, sau fuseseră tăinuitori ai acestora.

Mai auzeam câte un nume, nici nu mai ştiu cum ajungea la urechile mele, al unor luptători «din tufişuri», aşa li se spunea în Franţa celor din Rezistenţă. Numai că auzeam abia după ce bieţii oameni erau pe lumea cealaltă.

Dar iată, aşa cum mi-i închipuiam, răzleţi, neînarmaţi, nemâncaţi, fără adăpost şi hărţuiţi de armată tot timpul, partizanii au rezistat mai bine de un deceniu, îmi pare rău că n-am cunoscut nici unul, aş fi mai luminat astăzi, aş scrie mai uşor cele ce urmează şi mai ales aş înţelege ce forţă aveau în ei aceşti oameni, ca să continue lupta atâta vreme, fără nici o speranţă de izbândă, odată ce ţara se afla sub ocupaţie rusească.

Aş vrea să descriu o zi din viaţa unei tabere a lor şi sufăr că nu sunt în stare. Am recitit de curând un roman cu un asemenea subiect, a cărui acţiune se petrece în munţii Franţei. Cât e de valoroasă cartea nu vreau să judec, pentru mine lectura a fost

palpitantă şi în acelaşi timp instructivă. Aş putea să mă inspir de acolo, fiindcă nici la noi faptele nu se puteau petrece altfel. Dar nu-mi iau această îngăduinţă chiar dacă aş folosi cuvintele mele şi felul meu de exprimare. Nu admit brigandajul în literatură, fie şi în forma lui cea mai disimulată. Cineva spunea cu candoare – nu vreau să folosesc adevăratul cuvânt, de ruşine – că dacă vrei să descrii o anumită situaţie şi n-ai trăit-o, ce poţi face decât să iei de la alţii?! Ei bine nu! Ce nu ştii, nu scrie, lasă locul altora!

Aştept cartea despre rezistenţă, scrisă măcar după mărturii directe, dacă n-o va scrie chiar cine a trăit-o.

*

Ce ştiu sigur este că Tadeu a luptat în Făgăraş din 1945 până în 1949, când a fost prins într-o încercuire. În aproape patru ani cât s-a aflat acolo s-au întâmplat multe, desigur. Eu am aflat numai despre una din misiunile la care a luat parte, o incursiune într-un sat de la poalele munţilor; în ce mă priveşte sunt mulţumit şi cu atâta, căci o faptă le ilustrează pe celelalte. Cu condiţia s-o pot scrie ca şi cum aş fi trăit-o eu însumi.

La Avrig, Tadeu a rămas în casa învăţătorului până a doua zi, seara, când a venit să-l ia călăuza, un om tăcut, care n-a scos o vorbă tot drumul, până ce a început să se lumineze de ziuă. Avea pasul iute, lui Tadeu nu-i era uşor să-l urmeze, deşi nu ducea altă povară decât raniţa; rucsacul i-l ducea omul, pe care îl vedea prima oară, nu-i auzise glasul, nu ştia cum îl cheamă.

Ţinutul era împânzit de poteră, jandarmi şi armată cu comandanţi politici, dar călăuza ştia să-i ocolească, îi simţea de departe, se tupila într-un desiş, sau într-o văioagă, trăgându-l pe Tadeu după el şi făcându-i semn cu mâna la gură, să nu scoată o vorbă; dacă îl încerca tuşea, să şi-o stăpânească! Din ascunzătoare auzeau paşii jandarmilor, de care uneori nu-i despărţea mai mult de zece metri. Tadeu se mira de curajul

omului, în purtarea lui nu se simţea nici o emoţie, deşi evident erau în mare primejdie. După ce paşii se îndepărtau ar fi vrut să-l întrebe ceva, în şoaptă, doar să-i audă glasul, să se convingă că-i un om ca toţi oamenii, nu o stafie. Însă nu îndrăznea, sau nul ascultau coardele vocale, călăuza exercita asupra lui o autoritate căreia simţea, cu judecata limpede, că trebuie să i se supună.

Când întorcea capul în urmă vedea drept în spate steaua polară, dovadă că mergea spre sud, ceea ce ştia dinainte, era direcţia muntelui. După miezul nopţii intrară într-o pădure de fag, care acoperea cerul şi nu mai lăsa să răzbească pe pământ lumina palidă a stelelor. Nu era potecă, dar călăuza mergea fără să şovăie, poate se lua după semne cunoscute dinainte, sau poate avea simţul drumului în sânge. Începuse un urcuş lin, care încă nu îngreuia mersul. Printre fagi se iviră brazi, era întrepătrunderea dintre deal şi munte. Ridicând capul, Tadeu văzu printre ramuri cum cerul începea să se lumineze. Călăuza mai merse cam o sută de metri şi, fără să caute cu ochii în jur, nimeri drept la ţintă, un izvoraş abia susurând printre frunzele de fag căzute toamna trecută, acum putrede, presărate cu cetină îngălbenită; unde călcai nu rămânea urmă. Locul în jur mustea de apă, răcoarea dimineţii se simţea, umedă. Câţiva paşi mai departe era un tufiş de arbuşti piperniciţi, pe care pădurea îi înăbuşea, pecetluindu-le soarta, după legea primului venit şi a celui mai puternic. Dar deocamdată continuau să trăiască după altă lege, a supravieţuirii, care, urmată cu îndârjire, poate să ducă uneori la izbândă. Poate firavele plante aveau să se chinuiască în căutarea aerului şi luminii, dar fără să se usuce, până ce asupritorilor le venea sfârşitul, bătrâneţea sau toporul pădurarului. Arbuştii reprezentau soluţia de continuitate a pădurii. Alături creştea un pâlc de corni, mai rezistenţi în faţa naturii neprielnice, dar sortiţi să nu-şi depăşească înălţimea şi să rămână tot timpul în umbră. O pereche de veveriţe, pornite din

faptul zilei după provizii, săreau din ramură în ramură, încercând fructele alunilor şi simţind, prin coaja lor lemnoasă, dacă erau coapte. Pe cele crude le cruţau, cu o prevedere uimitoare.

Călăuza vorbi, în sfârşit, cu vocea răguşită de tăcerea îndelungată, de-o noapte întreagă.

— Aici poposim până diseară, ziua pot să ne vadă şi în pădure; zboară cu avioanele în rasul copacilor şi se uită cu ocheanele.

Zicând, se strecură printre arbuşti, având grijă să nu-i vatăme. La mijlocul desişului era un maldăr de ierburi uscate, lucrare omenească, nu se putea altfel, pe care frunzişul de deasupra o ascundea vederii celor din avioane.

Când să se aşeze pe grămada de ierburi, un grohăit speriat răzbi deasupra, ierburile se răsturnară în lături, lăsând să iasă la lumină un porc mistreţ, care trecu printre picioarele lor şi o luă la fugă.

Nedeprins cu pădurea şi cu vietăţile ei, Tadeu trase o spaimă, neştiind că porcul mistreţ fuge de oameni şi nu-i atacă decât dacă este rănit de un vânător neîndemânatic, sau dacă puii sunt în primejdie. Călăuza în schimb nu păru nici măcar surprinsă.

— Uite, al naibii, mi-a luat culcuşul! zise, fără supărare.

Îi trecuse răguşeala, avea o voce plăcută, de om tânăr. Privindu-l în lumina zorilor, Tadeu îşi dădu seama că era abia un flăcăiandru, când, după purtarea lui din timpul drumului l-ar fi luat drept un om hârşit cu viaţa. Îi era recunoscător că îl călăuzise, fără să ceară vreo plată, expunându-se la primejdii.

— De nume nu te întreb, îi vorbi cu prietenie. Ştiu că nu-i voie.

— Ba nu! răspunse băietanul. Nimeni nu mă opreşte să-ţi spun cum mă cheamă. Dar la ce-ţi trebuie, dacă n-o să ne mai vedem niciodată?

Nici măcar nu clipi, când spuse o vorbă atât de gravă. Cine venea aici, trebuia să ştie că n-o să se mai vadă cu nimeni. Se gândea şi Tadeu la fel, şi nu-i păsa de moarte, avea însă presimţirea că n-o să moară, de aceea convorbirea i se păru melodramatică. Nu voia să fie sentimental, ei drăcia dracului!

Schimbă vorba, în timp ce însoţitorul lui întindea ierburile, ca să doarmă pe ele.

— Câţi ani ai?

— Douăzeci şi doi.

Părea de optsprezece.

— Armata ai făcut-o?

— Păi acum ce fac?

— Dar la regiment nu te-a luat?

— Nu, că sunt nesupus la încorporare.

Tadeu parcă nu-şi dădea seama încă în ce situaţie se aflau şi unul, şi altul. Deşi dezertor şi pornit să lupte contra armatei, în el vorbi ofiţerul:

— Dacă te prind, au să te împuşte!

— De bună seamă! Pe toţi au să ne împuşte... Şi acum întindeţi-vă colea, şi hodiniţi-vă! La noapte avem de făcut cale lungă; începem urcuşul.

Călăuza vorbea cu seninătate.

În dimineaţa următoare erau dincolo de creasta muntelui. Mai departe, în jos, se vedea un sat, un cătun, pe jumătate învăluit de ceaţă.

— Acolo nu-s jandarmi, nici armată. Trec doar avioane, pe deasupra.

Erau între jnepeni, întinşi pe ramurile lor lipite de pământ şi împletite într-o pătură groasă.

Drumul prin pădure nu ţinuse mult, doar până la miezul nopţii, fagul se sfârşise, urmaseră brazii şi molizii, la început falnici, înalţi până la stele, apoi descrescând pe măsură ce se

asprea povârnişul iar în locul pământului începea să se vadă stânca. De la un loc înainte, ultimii arbori pieiră, rămase doar piatra, cu insule de jnepeni care nu mai aveau putere să se ridice spre cer, se târau pe jos, ca şerpii. Şi cerul, plin de stele, se vedea mai scund ca la câmpie, să-l atingi cu mâna.

Spre răsărit, cam la un kilometru, era un brâu de stânci, ca un zid de cetate, făcut parcă de mâna omului. Locul până acolo îl împânzeau tot jnepenii, printre care un om putea să se tupileze, dacă se simţea vreo primejdie. Un avion zbura la înălţime mică, dar era departe, dincolo de cătunul încă învăluit în ceaţă.

Merseseră toată noaptea. Partea cea mai lungă a drumului fusese urcuşul, pe alocuri atât de povârnit şi nesigur, cu pietre care le fugea de sub picioare încât trebuiau să se caţere târâş, de la un colţ de stâncă la altul. Tadeu se simţea istovit; nu mai avea deloc teamă de întâlnirea cu poterele, fie ele înarmate cu mitraliere şi tunuri; făcuse două războaie, ştia să lupte şi să se apere, era chiar nerăbdător să înceapă o încăierare, era dornic să-şi descarce pistolul mitralieră în pieptul atacatorilor, simţea, ca niciodată, o duşmănoasă sete de sânge. În schimb îl îngrijora oboseala fizică; în cele două războaie nu trecuse niciodată printr-o încercare atât de dură. Avea nevoie să doarmă, fie şi cu ochii deschişi, fie şi în picioare. Se gândise la toate riscurile, unul singur îi rămăsese necunoscut, că organismul putea să-l trădeze, oboseala nu se lasă învinsă, ca frica.

Aţipise fără voie, când îl trezi glasul călăuzei.

— Avionul s-a dus, nu mai are cine să ne vadă; pornim mai departe, avem puţin de mers, până colo, la brâul de piatră. Dincolo sunt ai noştri, nu-i vezi, dar ei ne-au văzut. Fii pe pace, ştiu de sosirea noastră. Acum desfă raniţa şi scoate arma, nu mai trebuie s-o ţii ascunsă.

Pistolul mitralieră era desfăcut în trei piese. Tadeu nu credea că va avea putere să-l monteze. Desfăcu raniţa cu mâinile

amorţite, dădu rufele la o parte... Şi deodată oboseala îi pieri, ca prin vrajă. În arma pe care o avea în faţă era atâta putere, o cunoştea, o încercase, încât o simţi, învăluindu-i fiinţa şi redându-i forţa pierdută.

— Frumoasă sculă! spuse călăuza.

Aici am pierdut pentru o vreme urma lui Tadeu, n-am nici o informaţie despre felul cum era organizată acea cetate din munţi, care avea să reziste până primăvara următoare. Desigur că aş putea s-o construiesc cu închipuirea, cum am construit atâtea decoruri. De astădată nu pot să-mi îngădui, era o realitate şi mai bine tac decât să spun basme.

Atât mai ştiu, că omul de pază care ieşi de după o stâncă, să-i întâmpine, îl cunoştea pe Tadeu, îl avusese comandant de divizion, căzuse şi el prizonier, în cotul Donului, evadase şi izbutise să ajungă în ţară, ceea ce poate să pară poveste. Dar s-a dovedit la proces, căci în primăvara următoare a căzut în mâinile jandarmilor, a fost judecat un consilier al Tribunalului, ofiţer în armata Sovietică, fusese instructor politic în lagărul de unde evadase inculpatul, ştia faptele dar nu-şi închipuise că fugarul ar fi putut să ajungă în ţară. Părea că procesul care se judeca nu-l interesa, oricum acuzatul avea să fie condamnat la moarte, sentinţa se ştia dinainte. Voia în schimb să afle cum putuse acest om să scape şi mai ales cum străbătuse mii de kilometri, fără să-l oprească nimeni. Ar fi vrut ca el să spună ce drum urmase, cine îl găzduise, să dea nume; spumega de furie. Preşedintele Tribunalului îi atrase atenţia, cu timiditate, că nu se judeca fuga din lagăr, ci fapte mult mai grave, trădarea de patrie.

— Pentru mine, ripostă consilierul, evadarea dintr-un lagăr al nostru este fapta cea mai gravă. Trebuie să spună cine l-a ajutat, care i-au fost complicii.

Inculpatul tăcea, cu un zâmbet de dispreţ în colţul gurii. Spuse doar atât: «N-au fost mii de kilometri, după două nopţi am dat de frontul nostru; mai luptam, încă nu pierdusem

războiul». Aşa era, se întorsese cu armata, dar pe urmă, când fusese vorba să lupte alături de ruşi dezertase şi stătuse ascuns în satul lui, din Muscel, până în primăvara anului 1945, când îl dibui-seră jandarmii. Condamnat la moarte, izbutise să evadeze încă o dată şi fugise în munţi, unde se alăturase partizanilor.

Fusese sergent, comandant de tun, îl chema Nistorescu Gheorghe, dar îi spuneau Ochilă, fiindcă avea privirea bună, vedea până în vale, de parcă s-ar fi uitat cu binoclul. Un asemenea om era de mult folos grupului din care făcea parte. Recunoscându-l pe Tadeu luă poziţia militărească, pocnind din călcâie.

— Să trăiţi, domnule maior!

Călăuza făcu ochii mari.

— Sunteţi domnu' maior?

Era surprins, dar nu intimidat.

— Să mă iertaţi, continuă râzând, dacă eu, soldat neinstruit cum sunt, am făcut cu dumneavoastră un pic de militărie!

Ce mai ştiu:

Era o grupare alcătuită înainte de venirea ruşilor, doar când se aştepta să vină. Nemţii se retrăgeau prin trecătorile munţilor, lăsând pe marginea şoselei arme, muniţii, motociclete şi automobile de campanie, rămase fără benzină.

La început, gruparea număra optsprezece oameni, cei mai mulţi militari din regimentele care fugăreau armata germană; o altă parte, temându-se de ruşi, plecau cu nemţii; nu le cunosc soarta.

Ca să ajungă la locul amintit mai înainte, sub creasta munţilor Făgăraş, la răsărit de valea Oltului, cam pe acolo pe unde astăzi trece Tansfăgărăşanul, porniseră de la Curtea de Argeş. Aveau cu ei două maşini nemţeşti, cred că Volkswagen, cu tracţiunea pe patru roţi şi o ambulanţă, toate pline de arme, abandonate de nemţi pe marginea drumului: carabine, puşti

mitralieră, mitraliere grele, pe afet şi chiar două «branduri», uşor de transportat şi de mânuit şi cu efect năprasnic, ca să folosesc o vorbă luată din limba rusă.

Cu cine voiau ei să lupte? Încă nu ştiau bine. În primul rând, nu acceptau să se supună. Nu condamnau despărţirea de nemţi, nu-i judecau, îi lăsau să se ducă în linişte. Ştiau că războiul era pierdut, dar nu-şi acceptau soarta. Ce sperau? Ei bine, cei care într-adevăr mai aveau o speranţă, sperau, cum a sperat atâta lume, să înceapă războiul ruşilor cu aliaţii lor, după semne inevitabil. Voiau să reziste până la venirea americanilor, cărora să li se alăture cu arma în mână.

Iată motivul pentru care au murit sumedenie de oameni, iar alţii au înfundat puşcăriile, unde au murit şi ei, mare parte. Erau toţi aceştia nişte descreieraţi? Nu. Îi conducea un amestec de eroism romantic şi de naivitate. Mai credeau în morala basmelor, unde Făt-Frumos îl învinge totdeauna pe zmeu, triumful binelui asupra răului.

Momentul culminant al războiului trecuse odată cu Stalingradul. Deşi mai aveau mult de luptat şi le trebuiau ajutoare, ruşii începuseră de pe atunci să-şi dea arama pe faţă, călcând înţelegerile cu aliaţii, care poate aveau păcatul că nu erau destul de clare şi categorice.

S-a spus că toleranţa aliaţilor se datora temerii că Stalin ar putea să facă pace separată cu nemţii şi apoi, de conivenţă cu ei, să atace apusul Europei, cu Anglia, iar la urmă, de ce nu? – să tabere asupra Americii. Poate temerea unora era sinceră; cui nu-i e frică de Necuratul? Alţii, în frunte cu neputinciosul preşedinte al Americii, al cărui ultim merit fusese intrarea în război, forţând opoziţia neintervenţioniştilor, nu se temeau de o asemenea trădare; ei credeau copilăreşte în tratate, care prevedeau ca nici unul din aliaţi să nu încheie pace separata cu inamicul. În această privinţă sunt pe deplin convins că nu era nici o primejdie atât timp cât trăia Hitler – şi el a trăit până ce

ruşii au ajuns în inima Berlinului. Aşa cum era, cu mintea de mult rătăcită, zdruncinat de atentatul din care scăpase ca prin urechile acului, cu mâna dreaptă pe jumătate paralizată, abia putând să iscălească ordinele de trimitere la moarte, Hitler n-ar fi încheiat pace separată cu Stalin; cu aliaţii poate că ar fi făcut o încercare, să nu fi existat hotărârea impusă de Roosevelt cobeligeranţilor, fără să întrevadă urmările, de-a nu accepta capitularea Germaniei decât fără condiţii. O asemenea hotărâre draconică se explică sentimental, dar nu politic; fără ea, erau şanse ca războiul să se termine mai repede, chiar împotriva voinţei lui Hitler; generalii ar fi putut să-l suprime acum, era mai uşor decât cu un an înainte: bunkerul de sub cancelaria Reich-ului, în loc de adăpost devenea capcană. N-aveau decât să închidă uşile blindate şi să-l lase înăuntru, urlând, până ce înţelegea că nu mai are nimic de făcut, decât să se împuşte.

Nu-i singura greşeală pe care au făcut-o aliaţii. Că le-au dat dreptul ruşilor să ocupe Berlinul ar avea o justificare, să-i spunem morală, dacă nouă nu ni s-ar reproşa că am mers dincolo de Nistru. Dar, odată cu această concesie cavalerească trebuia stipulat, fără echivoc şi fără putinţă de tăgadă, că odată războiul sfârşit, ruşii aveau datoria să se retragă în vechile lor frontiere. Era bine să nu se uite că lupul îşi schimbă doar părul, nu şi năravul; că ei juraseră moartea capitalismului, pe care aveau să-l spânzure cu propria lor frânghie – prin capitalism, înţelegându-se toată lumea liberă şi civilizată. Această idee a rămas în capul lui Stalin chiar când era la ananghie. Fără să se bage de seamă, el şi-a impus punctul de vedere şi, în numele rezistenţei pe care o opunea nemţilor, cu sacrificii omeneşti inestimabile, a obţinut tot ce-i trecea prin minte, la conciliabule unde aliaţii au mers ca mielul la tăiere, la Teheran, la Yalta şi apoi la Postdam. A fost slăbiciunea lui Roosevelt şi chiar a lui Churchill, pe care şi astăzi, când am aflat cu ce inconştienţă ne-a dat pe mâna ruşilor, îl mai socotesc factorul cel mai important al

victoriei; în schimb, admiraţia fanatică pe care mi-a inspirat-o şi am mărturisit-o, o retrag cu amărăciune. Odată am spus că omului acesta, căzut aproape în uitare în anii de după războiul câştigat de el însuşi, ar trebui să i se pună o statuie în piaţa Trafalgar, de la Londra, pe un soclu mai înalt decât al lui Nelson. Acum îmi retrag cuvintele, o asemenea statuie să i se facă la Yalta sau la Moscova, unde a binemeritat recunoştinţa ruşilor, căci o sticlă de votcă e prea puţin pentru pleaşca pe care le-a oferit-o.

Înainte de a-mi termina ideea, mă întorc la un cuvânt folosit mai sus, spre a-l explica şi a-l justifica. Poate cineva îşi închipuie, socotind pierderile de vieţi omeneşti ale lui Stalin drept inestimabile, că n-am judecat cuvântul cum trebuie. Ei bine, nu! L-am judecat îndelung, de la război până astăzi şi îl repet, subliniindu-l, pierderile omeneşti erau *inestimabile* pentru Stalin, căci el nu dădea nici un preţ pe viaţa oamenilor!

Întorcându-mă la slăbiciunile aliaţilor, nu am să-mi schimb părerea, că fără Anglia şi fără Statele Unite, faţa Europei şi a unei bune părţi din întreaga lume ar fi fost astăzi alta. Dar tot atât de adevărat este că ar fi putut să fie mult mai frumoasă şi mult mai puţin chinuită. Va trebui să treacă decenii până ce lumea să-şi găsească echilibrul pierdut cu atâta nesocotinţă.

Las la o parte Anglia, cu partea ei de vină; a ieşit din război atât de zdruncinată în economie şi în politică, atât de sleită că nu ne mai putea oferi nici o garanţie şi nici o speranţă. Îi rămânea Shakespeare şi amintirea splendorii de altădată, când lira sterlină echivala cu o mie de lei dinaintea războiului, şi dolarul american care azi domină lumea avea o putere de şase ori mai mică.

După război am aşteptat să vină nu englezii, ci americanii. Conducătorii acestora din urmă ştiau că n-au să-şi mişte armata, dar nu şi-au declarat intenţia, ci, pe ascuns, ne-au dat speranţe. Oamenii au luptat în munţi şi au murit cu ochii pe cer; sperau să-i vadă pe americani coborând cu paraşuta.

Nu sunt chemat să fac o comparaţie între oamenii care în două secole de istorie au fost preşedinţii Americii, să le stabilesc ierarhia după merite şi păcate. Cineva însă, mai avizat decât mine, a spus că preşedinţii cei mai buni au fost sau asasinaţi, sau dezonoraţi.

Lăsând la o parte sentimentele mele de dragoste şi admiraţie pentru America, declarate nu o singură dată, mă întreb de ce conducătorii ei politici ne pun pe o treaptă inferioară altora, cu o soartă la fel de nenorocoasă ca a noastră?

Cine-i de vină că patruzeci şi cinci de ani am îndurat un regim politic care, pe lângă suferinţele fizice ne-a denaturat sufletul? Oamenii cei mai buni ai ţării noastre au murit, mulţi dintre ei în temniţă şi în locul lor nu au putut să vină alţii, fiindcă au fost împiedicaţi să înveţe, să gândească şi să-şi formeze personalitatea, pe care lipsa de libertate o sugrumă în faşă.

Cei care ne judecă astăzi, punându-ne în rândul ţărilor înapoiate, au ştiut ce se întâmplă aici, au dat mâna cu asupritorii noştri, i-au primit cu onoruri, ca pe capetele încoronate, i-au umplut de titluri şi decoraţii. Iar în acest timp purtătorii lor de cuvânt ne certau prin radio că nu facem nimic ca să ne rupem lanţurile. Le-am fi rupt într-o singură zi, într-o singură oră, dacă n-am fi fost vânduţi cu acte în regulă la diferite târguri. Oare judecătorii noştri, printre ei un istoric, decedat astăzi, Dumnezeu să-l ierte, nu cunoşteau istoria? Nu ştiau că starea noastră de sclavie era consfinţită de marile puteri ale lumii?

Ce-au făcut aceste mari puteri în 1956, când ungurii s-au răsculat şi au luptat eroic împotriva asupririi? Ruşii au intrat cu tancurile în Ungaria şi au umplut ţara de sânge. Iar celelalte puteri n-au tras nici măcar un foc de puşcă, s-au mulţumit să asiste la masacru, şi să-l dezavueze cu un sfert de gură.

Dar în 1968, în Cehoslovacia? Victimele nu au luptat, ştiau că n-au să vină americanii; soarta lor fiind pecetluită, au avut

înţelepciunea să nu-şi facă iluzii. În schimb, un student şi-a dat foc în văzul invadatorilor şi a murit în chinuri. A fost un gest echivalent cu o împotrivire armată.

Înaintea acestor întâmplări ruşinoase pentru omenire, şi care ruşinoase au să rămână chiar după ce va fi pace deplină în lume, chiar între partea cu ştreangul şi cea condamnată la spânzurătoare, partizanii noştri din munţi şi-au dat şi ei sângele pentru o libertate nesusţinută de nimeni. Dar ei nu ştiau că vor rămâne singuri, că n-au să vină americanii. Oare judecătorii noştri n-au cunoscut acest capitol din istorie? Şi mai târziu n-au văzut că, odată ce poporul nostru a avut mâinile libere, i-au trebuit numai câteva ore ca să alunge tirania, cu tot cu decoraţiile conferite ei de ţările nobile?

Ce-a urmat după aceea na venit timpul să spun pe faţă şi nici nu înţeleg bine, rămân multe mistere; istoria e încă în mişcare, nu se ştie cum o să se aşeze. S-au născut puteri noi în stat, pe lângă cele constituţionale, şi conducătorii ţării, acum, când scriu, în septembrie 1991, nu pot să le reprime, fiindcă ei le-au încurajat, când aveau nevoie de ele. Acest adevăr, limpede ca lumina zilei e ascuns sub o muşama uriaşă, pe care unii încearcă s-o dea la o parte, dar fără destulă hotărâre ca să fie luaţi în seamă. Iar caravana îşi continuă mersul, făcându-se că n-aude. Niciodată n-am văzut cămile mai nepăsătoare la lătratul câinilor.

Mai am ceva pe suflet, dator să spun în încheierea acestui capitol. Vechiul imperiu ţarist, asupritorul nostru de veacuri, nu mai puţin asupritor în forma lui nouă, învechită şi ea după trei sferturi de secol cât a ameninţat lumea, a început să se destrame. Era fatal...